

Слободан Новокмет

НАЗИВИ ЖИВОТИЊА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ
СЕМАНТИЧКА И ЛИНГВОКУЛТУРОЛОШКА АНАЛИЗА

INSTITUTE FOR THE SERBIAN LANGUAGE OF SASA
Monographs 30

Slobodan Novokmet

ANIMAL NAMES
IN SERBIAN LANGUAGE
SEMANTIC AND LINGUO-CULTURAL
ANALYSIS

BELGRADE
2020

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ
Монографије 30

Слободан Новокмет

НАЗИВИ ЖИВОТИЊА
У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

СЕМАНТИЧКА И ЛИНГВОКУЛТУРОЛОШКА
АНАЛИЗА

БЕОГРАД
2020

Едиција *Монографије*

Књига 30

Слободан Новокмет

НАЗИВИ ЖИВОТИЊА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

СЕМАНТИЧКА И ЛИНГВОКУЛТУРОЛОШКА АНАЛИЗА

Издаје

Институт за српски језик САНУ, Кнеза Михаила 36, Београд

За издавача

Др Јасна Влајић-Поповић

директор Института за српски језик САНУ

Уредник серије

Др Владан Јовановић

Рецензенти

Проф. др Рајна Драгићевић

Др Стана Ристић, научни саветник у пензији

Др Драгана Ратковић, виши научни сарадник

Коректура

Др Јована Јовановић и аутор

Књига је прихваћена за штампу на седници Научног већа Института за српски језик САНУ одржаној 17. јуна 2020. године.

Компјутерска припрема

Давор Палчић

Ликовно решење корица

Лепосава Кнежевић, Чигоја штампа

Штампа

Planeta print, Виноградски венац бр. 9, Београд

Тираж: 500

ISBN-978-86-82873-72-3

© Институт за српски језик САНУ, 2020.

Ову књигу финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-68/2020-14/200174 који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

Садржај

РЕЧ АУТОРА	9
1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ	11
1.1. Предмет истраживања	11
1.2. Корпус и метод истраживања	11
1.3. Циљеви истраживања	16
1.4. Појмовно и термилошко одређење термина зооним	17
2. ТЕОРИЈСКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА	19
2.1. Символика животиња у језичкој слици света; антропоморфизам и зооморфизам	19
2.2. Символика животиња у различитим културним традицијама	21
2.3. Истраживања зоолошких лексема у науци о језику	24
2.3.1. Ономастика	24
2.3.2. Когнитивна лингвистика	26
2.3.3. Фразеологија	26
2.3.4. Компаративна фразеологија	29
2.4. Изучавање полисемије зоонима у српској лингвистичкој науци	37
2.5. Лексичко-семантички и граматички приступ изучавању зоонима у српском језику	36
2.6. Зоолошке лексеме у <i>Речнику српскохрватског књижевног и народног језика</i> и лексикографски поступци при дефинисању основног значења	43
2.6.1. Зооними као термилошка и општеупотребна лексика	43
2.6.2. Семантичке компоненте зоонима у лексикографској обradi (на примеру <i>Речника САНУ</i>)	47
3. СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА СЕКУНДАРНИХ ЗНАЧЕЊА ЗООЛОШКИХ ЛЕКСЕМА – ЗООНИМИ КАО МАТЕРИЈАЛНЕ РЕАЛИЈЕ И КРЕАЦИЈЕ	53
3.1. Уводна разматрања	53

3.2.	Семантичко калкирање као механизам проширивања семантичке структуре зоонима	56
3.3.	Квалификативна вредност посматраних секундарних семантичких реализација	59
3.4.	Циљни домени секундарне реализације зоонима	60
3.4.1.	Тематска група оруђа (направа, алатки, справа и сл.)	61
3.4.2.	Тематска група оружја и делова оружја	70
3.4.3.	Тематска група предмета који служе за игру и инструмената	71
3.4.4.	Тематска група накита	73
3.4.5.	Тематска група спортских помагала	74
3.4.6.	Тематска група саобраћајних појмова	75
3.4.7.	Тематска група одевних предмета	78
3.4.8.	Тематска група грађевинских појмова	80
3.4.9.	Тематска група војне опреме и појмова у вези с војском	82
3.4.10.	Тематска група електронских уређаја	83
3.4.11.	Тематска група производа животињског порекла	84
3.5.	Семантичке компоненте основног значења зонома као главни мотиватори секундарних значења која се односе на материјалне реалије	86
3.5.1.	Сема изгледа и облика тела	86
3.5.2.	Сема изразите физичке карактеристике	90
3.5.3.	Сема величине	91
3.5.4.	Сема боје	93
3.5.5.	Сема звучања	94
3.5.6.	Сема функције	94
3.5.7.	Сема кретања	96
3.5.8.	Сема понашања и особина	98
3.5.9.	Сема снаге	99
3.6.	Метонимија и синегдоха у мотивацији секундарних значења зоонима који се односе на материјалне реалије	100
3.7.	Типови животињских врста који се односе на материјалне реалије	102
4.	ПОЈМОВИ КОЈИ ПРИПАДАЈУ КУЛТУРИ, ПРИРОДИ, ЉУДСКИМ, ЖИВОТИЊСКИМ И БИЉНИМ ОРГАНИЗМИМА И ОНОМАСТИЦИ	105
4.1.	КУЛТУРА	105
4.1.1.	НАРОДНА КУЛТУРА И ЖИВОТ	106
4.1.2.	АПСТРАКТНИ ПОЈМОВИ	129
4.1.3.	ПОЈМОВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА ОДРЕЂЕНУ ВРЕДНОСТ	134
4.1.4.	СИМБОЛИ	139

4.1.5.	СПОРТСКИ ЖАРГОН	144
4.2.	ПРИРОДА	146
4.2.1.	ПРИРОДНЕ ПОЈАВЕ	146
4.3.	ЉУДСКИ, ЖИВОТИЊСКИ И БИЉНИ ОРГАНИЗМИ	150
4.3.1.	Тематска група људских и животињских органа и делова тела	150
4.3.2.	Тематска група људских, животињских и биљних болести, повреда, рана и сензација на телу	154
4.4.	ОНОМАСТИКА – НАЗИВИ ЖИВОТИЊА КАО АНТРОПОНИМИ И ФИТОНИМИ	161
4.4.1.	Антропоними	161
4.4.2.	Фитоними	163
5.	СЕКУНДАРНЕ СЕМАНТИЧКЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ ЗООЛОШКИХ ЛЕКСЕМА КОЈЕ СЕ ОДНОСЕ НА ЧОВЕКА	167
5.1.	Теоријски оквир истраживања и појам зоосемије	167
5.2.	Велики ланац постојања (The Great Chain of Being)	170
5.3.	Зоонимске метафоре као језичко средство дерогације мушкараца и жена	171
5.4.	Људске карактеристике изражене зоосемијом	174
5.5.	Пожељне људске физичке особине	176
5.5.1.	Класификација пожељних физичких карактеристика	179
5.5.2.	Зоонимска метафоризација мушкараца и жена	180
5.5.3.	Мотивација за секундарне семантичке реализације зоонима	183
5.6.	Непожељне људске физичке особине	187
5.6.1.	Класификација непожељних физичких карактеристика	194
5.6.2.	Зоонимска метафоризација мушкараца и жена	196
5.6.3.	Мотивација за секундарне семантичке реализације зоонима	201
5.7.	Пожељне људске психичке (карактерне) особине	204
5.7.1.	Класификација пожељних психичких карактеристика	207
5.7.2.	Зоонимска метафоризација мушкараца и жена	209
5.7.3.	Мотивација за секундарне семантичке реализације зоонима	211
5.8.	Непожељне људске психичке особине	214
5.8.1.	Интелект	214
5.8.2.	Карактер	227
5.8.3.	Понашање и особине	251
5.8.4.	Емотивна стања и расположења	259

5.9. Особине које се односе на човекову сексуалност (телесни нагон)	262
5.9.1 Класификација особина које се односе на сексуалност	264
5.9.2. Зоонимска метафоризација мушкараца и жена	265
5.9.3. Мотивација за зоонимску метафорику	266
5.10. Хипокористици и надимци позитивне конотације	267
5.11. Зоолошке лексеме у функцији погрдних и увредљивих назива за човека	271
5.12. Зоолошке лексеме у функцији номинације човека према друштвеној улози	276
5.13. Човек посебне телесне карактеристике	287
5.14. Типови животињских врста које се односе на човека	288
6. ПРЕПОРУКЕ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ ЛЕКСИКОГРАФСKE ОБРАДЕ ЗООЛОШКИХ ЛЕКСЕМА	293
7. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	303
ИЗВОРИ, РЕЧНИЦИ И ВЕБ-САЈТОВИ	311
ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА	313
ИМЕНСКИ РЕГИСТАР	323
РЕГИСТАР ПОЈМОВА	326
ANIMAL NAMES IN SERBIAN LANGUAGE – SEMANTIC AND LINGUO-CULTURAL ANALYSIS (SUMMARY)	337
НАЗВАНИЯ ЖИВОТНЫХ В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ – СЕМАНТИЧЕСКИЙ И ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ АНАЛИЗ (РЕЗЮМЕ)	339
О АУТОРУ	341

РЕЧ АУТОРА

Студија *Називи живојишња у српском језику – семантичка и лингвокултуролошка анализа* настала је на основу рукописа докторске дисертације *Семантичка анализа лексема са значењем живојишња у савременом српском језику*, одбрањене 19. јула 2016. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду, пред комисијом коју су чинили: проф. др Рајна Драгићевић (ментор), др Стана Ристић, проф. др Драгана Вељковић Станковић и проф. др Вељко Брборић. Овом приликом захваљујем ментору и члановима комисије на корисним саветима током израде и одбране докторске дисертације, те рецензентима монографије који су брижљивим читањем књиге својим коментарима помогли њеном коначном облику. Нарочиту захвалност дугујем ментору и рецензенту проф. др Рајни Драгићевић, чији је дугогодишњи предани рад на различитим пољима српске лексикологије и лексикографије инспирисао и охрабрио ово истраживање у његовом зачетку 2010. године, као и проф. др Вељку Брборићу, чији су савети често усмеравали и подржавали ауторов рад. Такође, захвалност иде свим колегама Института за српски језик САНУ на сврсисходним саветима, Институту на омогућеним условима за научни рад и развитак, као и Научном већу Института за српски језик САНУ, које је уврстило ову монографију у свој издавачки план. На крају, хвала родитељима и пријатељима на љубави и подршци.

У Београду, 19. јула 2020. године

Слободан Новокмеј

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

1.1. Предмет истраживања

1.1.1. Предмет истраживања ове монографије је зоолошка лексика српског језика и њена лексичко-семантичка и лингвокултуролошка анализа, са посебним освртом на идентификовање лексичких механизма који учествују у активацији њених секундарних значења. Као важан део истраживања издвајамо класификацију ове лексике на основу секундарних семантичких реализација, што подразумева успостављање и именовање тематско-семантичких група и подгрупа у које се секундарна значења назива животиња могу распоредити, као и евалуацију лексикографских поступака у вези са обрадом ове лексике у речницима српског језика, пре свега *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика (Речник САНУ)*.

1.2. Корпус и метод истраживања

1.1.2. Под називима животиња подразумевамо, у ширем смислу, називе свих животињских представника, односно припаднике одређене животињске врсте, класе или породице. Формални критеријум за ексцерпцију грађе из референтних речника српског језика биле су техничке скраћенице уз одредницу или квалификатор *зоол.*¹ (зоолошки). Други критеријум био је семантички; ограничили смо се само на лексеме које имају најмање једно мотивисано секундарно значење у полисемној структури, али мотивисано тако да се темељи на некој од семантичких компонената примарног, тј. основног значења.

¹ У *Упутствима за обраду Речника САНУ* стоји да ознаку „зоол.“ треба стављати само поред оних одредница где има латински назив, тј. поред оних које су тачно дефинисане, а не и код народских назива, код којих се даје само приближна дефиниција; в. пр. код *безрибица* (2 и 3). Ипак, треба имати у виду да квалификатор *зоол.* није доследно навођен код свих назива животиња.

1.1.3. Материјал за истраживање чине зоолошке лексеме сакупљене из лексикографских извора чију основну базу чини *Речник САНУ*. На овом корпусу урађена је и класификација лексема по тематским групама, и то на основу семантичког критеријума. То значи да се лексичке јединице класификују на основу појединачних значења и да иста лексема, на основу полисемантичке структуре, може спадати у више различитих тематско-мотивских група.

1.1.4. Предмет нашег изучавања су монолексичке зоолошке јединице, с обзиром на то да вишечлани спојеви, тј. двочлане синтагматске конструкције² (као што су нпр. *слеји миш*, *дивља свиња*, *бодљикаво њрасе*, *морски њас*, *морска крава*, *нилски коњ*, *вилин коњиц* итд.)³ не подлежу традиционалној лексикографској обради у *Речнику САНУ*, чији метод обраде лексичких јединица узимамо као лексикографски модел у изучавању ових лексема, већ се дефинишу под посебном категоријом израза, па самим тим немају описану семантичку структуру.⁴ Овако опредељена грађа обавезује нас да објаснимо и разлоге зашто одређене лексичке јединице не узимамо у разматрање. На пример, не узимамо у обзир:

1) називе животиња који се одређују као зооними тек у секундарној реализацији лексеме, а чије основно значење није квалификовано као зоолошко, нпр. *балегар* – **1.** *мајстџор који израђује ојеке од балеге*; **3.** зоол. **а.** *инсект њврдокрилац који живи у балези* (по дефиницији из *Речника САНУ* видимо да се инсект наводи тек у трећој семантичкој реализацији);

2) соматизме који су карактеристични за животиње, нпр. *реј*, *крило*, *њераје*, *рог*, *њайак*, *њеро* итд., с обзиром на то да нису у питању називи за животиње већ називи елемената њихове анатомије;

3) секундарна значења назива животиња која упућују на називе других животињских врста, нпр. *њейлић* – **4.** зоол. **а.** *барска њилица селица* *Galinula porzana*; **б.** *в.* *њиргуља*; **в.** *в.* *краљић* (РСАНУ), с обзиром на то да она чак и ако су настала активацијом неког од лексичких механи-

² Т. Прћић јединице које су по својој структури синтагме, али се по већини осталих својстава приближавају речима назива хибриднијим јединицама или фразним именицама, тј. лексикализованим колокацијама, а у њих убраја и примере као што су нпр.: *слеји миш*, *морски њас* (Прћић 2011: 59).

³ „Међутим, *бела рада*, *вилин коњиц*, *вилинска косица*, *мајчина душица* и стотине других двочланих назива биљака и животиња нису дате као посебне одреднице, већ су обрађене као изрази, фразе уз одговарајуће именице и придеве“ (Николић М. 2014: 62).

⁴ Нпр. фразна именица *слеји миш* се у *Речнику САНУ* дефинише под одредницом **миш**.

зама које узимамо као релевантне за наше истраживање, ти механизми су из синхроне перспективе непрозирни;

4) лексеме чија су значења образована понављањем истог творбеног модела, нпр. лексема *гранаш* се у основном значењу дефинише као *голуб гранар* (под голуб изр., **1.** зоол. **в.**, РСАНУ), а у секундарном као *врста босиљка који се грана* (**2.** б., РСАНУ) и *вез са моћивима у виду грана* (**3.**, РСАНУ).⁵ У ову групу можемо да уврстимо и називе типа *белка*, пошто он означава и животињу беле боје, беличасто воће, жену светлоплаве косе, врсту горње мушке одеће (Драгићевић 2003: 227). Овде нема међусобног односа једног значења с другим, већ су све реализације творбено-семантички везане за мотивну реч (Гортан-Премк 2004: 64).

5) двочлане синтагме у којима је зооним главна реч, а чије се секундарно значење образује (и детерминише) тек придевском компонентом у функцији атрибута, као што су: *глинени голуб*, *жртвено јагње*, *злајна кока* и сл., с обзиром на то да су у питању конструкције које би се сврстале под категорију израза.

1.1.5. У грађу укључујемо и следеће типове лексема:

1) лексеме које означавају збирне хиперонимне називе, као што су *марва*, *сйока*, *мравд* и сл., с обзиром на то да се метонимијски могу односити и на појединачне појмове (уп. „Он се разљути и назове га стоком пијаном“, Донч. И., РМС) и да им је полисемантички потенцијал развијен (уп. *марва* – **1.** **в.** фиг. погрд. *йрийросџа*, *некулџурна особа*, *йросџак*, *йросџакуша*, *глуџак*, *глуџача*, РСАНУ);

2) речи са значењем умањеног појма који означава мотивна реч – деминутиви, нпр. *козица* – **2.** *служавка*, *слушкиња* (РСАНУ), *маца*¹ – **2.** зб. *йовесма шџо се извлаче из великог власа* (РСАНУ), с обзиром на то да неке од њих постају потпуно лексикализоване;⁶

⁵ Верујемо да су се сва три значења развила асоцијативним метафоричким повезивањем (преко сема изгледа) са појмовима *грانا* и *гранаш* (*се*), и да основно значење лексеме није утицало на формирање секундарних значења, већ да су се она 'симултано' успоставила (тј. да је њихова хијерархија у оквиру семантичке структуре условна).

⁶ Као деминутиве са потпуно извршеном лексикализацијом у корпусу назива животиња А. Јањић издвојила је нпр. у медицини: *жабицу*, *козице*; у техници: *бубицу*, *жабицу*; у биологији: *жабицу*, *кобилуцу*, *козице* итд. (Јањић 2012: 376). Р. Драгићевић класификовала је секундарна значења деминутива према метафоричним мотивацијама за њихова нова значења: према изгледу (*жабица* – врста ракете за ватромет); облику (*змијица* – папирна трака, *йужих* – фризура), по функцији (*коњић* – ногари на којима леже даске за спавање), колективној експресији (*овчица* – човек сувише мек и бојажљив,

3) пејоративне називе за животињске врсте који могу бити део колоквијално-жаргонског регистра, нпр. *кер*, *џукац*, *џукела*, *кљусина* итд.;

4) народне називе за животиње као што су нпр. *букавац*, *камењарка*, *ојировница* и сл.;

5) сложене метафоричке називе (са структуром придев + именица или именица + глагол) којима се основно значење примарно односи на припадника животињске врсте, нпр. *жуџокљун*, *биљојед*;

6) лексеме које у творбеној основи имају називе за оглашавање различитих животиња и чије основно значење именује животињу, нпр. *лајавац* – 2. погрд. *онај који много и сваџија говори*, *брбљивац*, *блебеџало* (РСАНУ); *крешијавац* – 2. покр. *брбљивац*, *галамџија* (РСАНУ);

7) изведенице од именица које показују чиме се животиња храни (*лешинар*, *сџрвинар*), односно шта лови: *џиџичар*, *јазав(и)чар* итд.;

8) називе образоване по карактеристичним деловима тела, као нпр. *коџиџар*;

9) називе за животиње које воде порекло из митологије, фолклора, усмених предања, бајки, нпр. *змај*, *аждаја*, *хидра*, *кербер* итд., али и оних које су биолошки изумрле, као што је нпр. *мамуџ*.

10) поједине изведенице чија је мотивна реч назив животиње, а које нам могу помоћи да потврдимо закључке у вези са улогом животиња у одређеним тематским групама.

1.1.6. Називе животиња и њихове секундарне реализације посматрамо не само на лексичком већ по потреби и на другим језичким нивоима од којих зависи њихова употреба, као што су друштвено-историјски, територијални и функционално-стилски ниво. Секундарна значења посматраних лексема могу, са аспекта територијалне и временске припадности, сфере употребе као и према емоционално-експресивним компонентама значења, бити и покрајинска, застарела, жаргонизована, фигуративна, пејоративна, народна, или припадати професионалном жаргону неке струке (нпр. грађевинарства, поморства, спорта, војне терминологије итд.), тј. маркирана и обележена одговарајућим квалификаторима (као што су *џокр.*, *грађ.*, *засџ.* итд.) у дескриптивним речницима српског језика.

1.1.7. Као основни извор корпуса за истраживање користимо *Речник срџскохрваџског књижевног и народног језика САНУ* (до 19. тома). У корпус *Речника САНУ* улази, и територијално и временски,

мрвак – слабо, немоћно створење, *џиленце* – нејако дете, бојажљива особа, лепо девојче) (Драгићевић 2016: 79–81).

лексички репертоар који обухвата књижевну и народну лексичку у временском распону од стваралаштва Вука и Доситеја, па све до савременог доба, на широком подручју штокавског наречја. Он најисцрпније бележи значења лексема, представљајући слику развоја не само српског језика већ и српског народа, његове историје и културе. Иако смо свесни да корпус базиран доминантно на примерима из *Речника САНУ* утиче на целовитост и лексикографску хомогеност грађе у истраживању, сматрамо да су информације које можемо добити из тог речника од непроцењивог лексиколошког, културолошког, етнолингвистичког и граматичког значаја за посматрану групу лексема. Такође, имамо у виду да нас природа нашег истраживања обавезује да узмемо у обзир што потпунији опис семантичке разуђености лексичких јединица које су предмет нашег проучавања. С обзиром на ограничен број досада објављених томова *Речника САНУ*, корпус допуњујемо грађом из референтних речника српског језика: *Речника српскохрватског књижевног језика Мајице српске* (РМС, 1967–1976); *Речника српског језика* (РСЈ, 2007); *Двосмерног речника српског жаргона и жаргону сродних речи и израза Драгослава Андрића* (РСЖ, 2005);⁷ а као контролне речнике користимо: *Рјечник хрватског или српског језика Југословенске Академије знаности и уметности* (ЈАЗУ, 1880–1976); *Рјечник народних зоолошких назива* Мирослава Хирца (1928); *Зоолошку терминологију и номенклауру* (1932); *Велики речник страних речи и израза* И. Клајна и М. Шипке (2007), *Орнитолошки речник* Д. Милорадова, В. Павковића, С. Пузовића и Ј. Рашајског (2016) и *Биографско-херцеговачки речник српског језика* Д. Милорадова (2019). Такође, ослањамо се и на *Корпус савременог српског језика* (СрпКор2013)⁸ да бисмо потврдили нова значења речи која евентуално нису забележена у речницима, као и на примере из књиге *Језик и култура* Р. Бугарског (2005).

1.1.8. Наше истраживање има, пре свега, лексиколошки и лексикографски карактер, међутим тематски корпус упућује га на интердисциплинарну обједињеност различитих друштвено-хуманистичких дисциплина. С обзиром на то да животиње спадају у важан део културног, митолошког и фолклорног наслеђа српске културе, видимо их као носиоце различитих симболичких вредности важних за мапирање

⁷ *Двосмерни речник српског жаргона и жаргону сродних речи и израза* (Андрић 2005) користимо да потврдимо различите варијације семантичког потенцијала анализираних лексема у жаргонском регистру, који се одликује продуктивношћу и сликовитишћу.

⁸ *Корпус савременог српског језика* који се израђује на Математичком факултету у Београду (JeRTeh – Друштво за језичке технологије и ресурсе).

колективне слике света и националних концепата у култури српског народа. Стога се наше истраживање може делом сматрати и лингво-културолошким.

1.3. Циљеви истраживања

1.3.1. Зоолошки називи су једна од лексичких група чији чланови имају најбогатију полисемију, јер су животиње, посебно оне које свакодневно окружују човека, у непосредној конкретној и симболичкој вези са његовим животом, што се директно одражава и на језик. Циљ овог истраживања је да, полазећи од лексикографских дефиниција лексема из корпуса, испитамо природу њихове полисемантичке дисперзије и принципе у формирању њихових значењских структура. На тај начин утврђујемо на које се све појмове односе секундарна значења лексема којима се у српском језику именују животиње и правимо њихову што прецизнију класификацију. Један од циљева јесте и идентификација семантичких компонената које се односе на специфичности физичког изгледа, особина и функција животиња, те чија активација омогућава процес полисемије код лексичко-семантичке групе зоолошких назива. Ово нас води и до тумачења основних лексичких механизма помоћу којих називи за животиње добијају секундарна значења. Циљ није да направимо најисцрпнију евиденцију секундарних значења; одређени примери ће због концизности студије остати предмет неких будућих истраживања, али јесте да се успоставе репрезентативне тематске категорије и њихови чланови.

1.3.2. Такође, један од основних циљева монографије биће и анализа досадашњих поступака лексикографске обраде секундарних значења зоолошких лексема у речницима, пре свега у *Речнику САНУ*, као и предлози за унапређивање процеса обраде полисемантичких лексема у дескриптивним речницима. Класификација основних семантичких компонената на основу којих се активирају секундарна значења омогућава нам да испитамо како те компоненте утичу на лексикографске дефиниције основних значења лексема и у којој мери се могу инкорпорирати у њих с обзиром на ширење семантичке структуре на друге појмове и појаве.

1.3.3. Утврдићемо прототипичне семе колективне експресије које су у вези са одређеним врстама животиња и које су карактеристичне за језичко подручје српског језика, као и мотиве за специфичну колективну експресију, која условљава поједина експресивна секундарна значења.

Та сазнања помажу нам у тумачењу културолошких оквира у којима долази до креирања колективног става према одређеним животињама или групи животиња.

1.3.4. Један од циљева истраживања јесте да темељним увидом у значења забележена у речницима допунимо и објединимо секундарне реализације зоолошких лексема које су предмет нашег рада – с једне стране, као и да употпунимо семантичке структуре значењима која су потврђена у језичкој пракси, али не и у речницима (нпр. *крџица* – назив за шпијуна итд.) – с друге стране.

1.4. Појмовно и термилошко одређење термина зооним

1.4.1. О лексемама које означавају називе животиња се у лингвистичкој литератури често говори као о зоонимима. Међутим, термини нису увек једнозначни језички знаци и у одговарајућем контексту могу реализовати значење и у специјалној функцији. У *Великом речнику сџраних речи и израза* И. Клајна и М. Шипке *зооним* се дефинише као именица која означава неку животињу, уз квалификатив 'линг.' који га сврстава у домен лингвистичких наука, док зоонимија у истом речнику означава скуп назива за животиње у неком језику или дијалекту (Клајн, Шипка 2007: 479). По препоруци М. Шћепановића *зооним* треба схватати и употребљавати као део ономастичког терминосистема који се односи на властита имена животиња и дијалекатско-лексиколошка, тј. ономастичка проучавања (в. Шћепановић 1996, 1997).⁹ Са сличном термилошком двозначношћу и недоумицом сусрећемо се и у радовима хрватских лингвиста. Иако прихватају термин *зооним* као име животиње са ономастичког стајалишта, већина њих остаје при овом термину и у значењу назива животиње (махом у радовима контрастивне фразеологије) због шире прихваћености и учесталости не само у хрватском него и у другим језицима (в. Vidović Bolt 2011, 2014; Brozović Rončević, Čilaš Šimpraga 2009; Milić 2013 и др.). У руској лингвистичкој литератури успостављена је двозначност у коришћењу термина *зооним*; термин се односи и на властита имена животиња и на називе животињских врста и јединки. Тако нпр. М. Киршова (2000, 2003), говорећи о фразеолошким јединицама које садрже назив животиње,

⁹ М. Шћепановић подсећа да у студији о зоонимији украјинских Карпата Михаил И. Сјуско за властита имена животиња користи термин *зооним*, али и низ термина који полазе од њега: *зоонимика* (део ономастике који проучава властита имена животиња), *зоонимија* (укупност властитих имена животиња неког ареала) и сл. (Шћепановић 2002: 324).

каже да је зооним прихваћен у литератури као термин за означавање животиња, при чему користи као синоним двочлани термин *зоонимна компонента* када говори о називу животиње као члану фразеолошке јединице. Говорећи о најактивнијим српским и белоруским зоонимима, те проучавајући фразеологизме у овим двама језицима, С. Гољак (2005) као зоонимске компоненте наводи управо лексеме *пас, коњ, птица, мачка, змија* и сл.¹⁰

1.4.2. Уважавајући препоруке ономастичких истраживања, узимамо у обзир да термин *зооним* има, пре свега, ономастичко порекло и традицију. Синтагма 'називи животиња' у наслову нашег истраживања резултат је утемељености термина *зооним* у ономастичкој традицији. Међутим, имамо у виду да се у српској лингвистици, пре свега у лексиколошким и фразеолошким истраживањима, стандардизовала апелативна употреба овог термина, под утицајем руске литературе и потребе да се општи називи животињских врста именују једночланим термином (в. Бошњаковић 1992; Киршова 2000, 2003; Гољак 2005; Горган-Премк 2004; Штасни 2014 и др.).¹¹

¹⁰ Ипак, О. Л. Рубљева у својој *Лексикологији савременог руског језика* сврстава овај термин у ономастички део лексикологије (Рублева 2004: 10).

¹¹ Није необично да се у српској лингвистици одређени термин користи двозначно, нпр. *полисемија* је исто што и *вишезначност*, али је у лексикологији то и обједињени назив за три значајна механизма за настанак секундарних значења – за метафору, метонимију и синегдоху (Драгићевић 2003: 222). У дериватологији термин *деривација* може се односити на суфиксално извођење нових речи, али и на творбу речи уопштено.

2. ТЕОРИЈСКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

2.1. Символика живојџиња у језичкој слици светиња; антропоморфизам и зооморфизам

2.1.1. У склопу истраживања зоолошких лексема од велике важности су и откривање, анализа и опис културне конотације као сегмента њиховог значења. Елементи културе део су колективног знања и представљају конститутивни део семантичке структуре лексема у којима се рефлектује енциклопедијско и народно знање о неком појму. То знање подразумева и простор и елементе који човека окружују и начин на који их човек перципира и инкорпорира у мишљење и језик, с обзиром на то да језик „одражава културни и национални менталитет својих говорника“ (Маслова 2001: 60–61). Комбинација знања о свету, исказана у језичкој форми, конституише концепте који се називају *језичке љредсџаве светиња, језички модели* или *слика светиња*, а они су резултат обраде информација о животној средини и човеку.¹² Према Р. Драгићевић, *језичка слика светиња* јесте „израз човекове способности да моделује и структурише слику стварности у одређеној лингвокултуролошкој заједници“ (Драгићевић 2010а: 12).¹³ С обзиром на то да је језичка слика света одраз наивне стварности једне лингвокултуралне заједнице, није

¹² „Језичка слика света је интерпретација стварности садржана у језику која се може представити као комплекс судова о свету, људима, стварима, догађајима [...] Ова интерпретација је резултат субјективне перцепције и концептуализације стварности од стране говорника датог језика; она, дакле, има изразито субјективан, антропоцентричан карактер, али је истовремено и интересубјективна у смислу да постаје друштвено прихваћена и да спаја људе у датом друштвеном кругу“ (Бартмињски 2011: 46). Језичка слика света предмет је интересовања Ј. Апресјана, Ј. Бартмињског, Ј. Лотмана, Н. Толстоја, С. Толстој, А. Шмењова и др., а занимљиво је да је прва свеска „Речника народних језичких стереотипа“ Валерија Писарека, која је и иницирала лингвистичка проучавања визије света и човека, садржала одреднице као што су *коњ* (koń), *во* (wóń) или *кукавица* (kukuřka) (исп. Бартмињски 2011: 42).

¹³ „Наивна слика света је културолошки обојена и заједничка за све припаднике једне језичке заједнице“ (Драгићевић 2010а: 12).

необично што у језичким јединицама српског језика којима се номинују животиње, као што су нпр. *коњ*, *вук*, *медвед* или *змија*, налазимо много примера где се оне доживљавају као носиоци одређених културолошких стереотипа који се креирају управо на специфичној слици света те културе и традиције.

2.1.2. Људски и животињски свет испреплетани су на различитим нивоима, од прагматичког који подразумева њихову међусобну зависност и узајамну упућеност (човек животиње доместикује, односно узгаја и чува као извор хране и одеће, заштите, те као помоћ у послу, друштво за разоноду) до симболичког који укључује митологизацију, фолклоризацију и литераризацију животиња од стране човека (најтипичнији пример тога су басне као алегоријске приче са животињама као главним ликовима које датирају још из VI века пре н. е и Езопа), те придавање животињама различитих особина које су одговарале њиховој снази или њиховом значењу у животињском свету (в. Вагџот 2014: 483). Животиње су бића неизбежно присутна у свим видовима људског опстанка и културе (Visković 2009: 10), што нам потврђују и бројна преплитања човека и животиње кроз историју и митологију (нпр. Сфинга, Кентаур, Минотаур и сл.), од аутохтоних народа на тлу Латинске Америке до Кине. Тако су се у људској култури издвојиле две групе животиња, оне којима је придаван посебан значај и које су жртвоване и оне којима су се придавала натприродна својства и које нису смеле да се убијају, тзв. табу животиње, при чему је створена богата симболика животиња (в. Вагџот 2014: 484). Станковић подсећа да неки од стереотипа¹⁴ везаних за особине одређених животиња потичу још из древних списа – прича из древног Египта, грчких басни, Библије¹⁵ и других извора (Станковић 2010: 173), где се животиње представљају или као опасне и штетне или су поклони Богу у приношењу на жртвеник (в. Visković 2009: 100).

¹⁴ „Ne postoji nikakva takva sličnost između realnosti neke životinje i stereotipnog modela konstruiranog o njoj u čovjekovu mentalnom sklopu. Taj je stereotipni model uvijek antropocentričan – životinjama su pripisane ljudske karakteristike, procjenjivane su u moralnom, intelektualnom, emocionalnom i interpersonalnom smislu, a promatrani su i njihovi običaji i navike“ (Bertoša 1999: 65).

¹⁵ Алек Бесон (Aleck Basson) приметио је, користећи метафору *Великог ланца*, да се у Библији, конкретно у Псалму 35, појављује метафора НЕПРИЈАТЕЉИ СУ ЖИВОТИЊЕ (ENEMIES ARE ANIMALS), према којој се антагонисти спремни на убиство концептуализују као лавови, који највише асоцирају на појмове опасности и моћи (Basson 2008: 14). Позивајући се на тематске елементе које је конституисала Вјежбицка, Бесон закључује да је *лав* послужио као прикладан изворни домен да опише махинацију порочних и злих људи (И. 15).

2.1.3. Типичан пример стереотипног виђења животиња у култури јесу басне, као алегоријске приче у којима животиње персонификују различите људске особине, односно врлине или слабости, имајући функцију да о међуљудским односима говоре кроз ликове животиња које симболично представљају људска стања, нарав, осећања и мисли – *лисица* лукавост, *вук* бруталност и неискреност, *мрав* и *йчела* добро и радиност (укупно 310 Езопових басни има за протагонисте животиње, а у њима је описан однос моћи између јаких и слабих, лукавих и наивних) (в. Visković 1995: 153; 2009: 53).¹⁶ Тзв. почовечивање животиња није страни ни стручној литератури. А. Брем, на пример, говори о њиховим душевним способностима – лаву пребацује што је „злочинац“, док кртицу назива „осветљивом“ и сл. (Брем 1967: XXV).

2.1.4. У међуодносу животињског и људског света, те кроз њихову повезаност у култури, долазимо до појмова *антропоморфизам*, који представља приписивање људских особина животињама и *зооморфизам*, који представља приписивање животињских особина (стварних или замишљених) људима, као што је лавља снага или лисичија лукавост. Тако се у књижевности животиње понашају као људи (нпр. *Књига о џунгли*, *Алиса у земљи чуда* и сл.), а филмска култура пуна је примера антропоморфизованих животиња које говоре, облаче се и понашају као људи (један од скорашњих примера јесте Дизнијев филм „Зоотопија“/Zootopia, 2016, Walt Disney Pictures/, у коме животиње живе у антропоморфној „копији“ људског света). Објашњење тих појава Н. Висковић види у немоћи човека да мисли и објасни друга бића сасвим изван аналогија са властитим стањима, као и у животној зависности ловаца, сточара и ратара од „корисних“ и „штетних“ животиња (в. Visković 2009: 53).

2.2. *Симболика животиња у различитим културним традицијама*

2.2.1. Животињски свет одувек је фасцинирао човека, који је покушавао да открије дубље значење сваке животињске врсте не би ли пронашао њену везу са сопственим понашањем и животом. Симболици животиња у разним етнокултурним традицијама посвећен је велики

¹⁶ Н. Висковић за басне каже да су нетачне и неправедне у приписивању људских карактера животињама, да садрже мало етолошких спознаја и да је животињско понашање у њима само зооморфно изражавање људскога, које се опет враћа човеку у виду моралних модела (Visković 1995: 152).

број посебних истраживања, у тематским оквирима од њихове митолошке симболике до различитих представа у конкретним формама народне културе, док опис животиња обједињује материјал различитих нивоа и карактера, од народних веровања и обреда преко иконографског до језичког материјала (в. Гура 2005: 9). А. Гура каже да се „у систему традиционалних народних представа о свету који нас окружује, животиње појављују као личности митолошке слике света“ (Гура 2005: 9), што говори о људској потреби да кроз животињски свет промишља о сопственом пореклу, наслеђу, традицији и митологији. Традиције и веровања једног народа најчешће се управо огледају кроз симболику животиња. Не треба заборавити, нпр., да су у многим културама, попут староегипатске, богови и богиње представљани на сликама и скулптурама као животиње или хибриди људи и животиња као што су соко, крава, лав или крокодил (в. Uwe-Phanter, Thornburg 2012: 63).

Тако, нпр., *крава* у Индији и на Непалу ужива култни статус свете животиње и симбол је напретка и благостања, док се у нашој средини најчешће конципира као носилац особина глупости, тромости и дебљине. Стари Грци би, поредећи жену са кравом, наглашавали женску лепоту, док је у српској култури секундарно значење ове лексеме у вези са особама женског пола негативно конотирано (Беговић 2011: 50). *Говече* је код свих индоевропских народа сматрано за свету животињу; нарочито је то био случај у старој индијској религији, још више у хиндуизму и код Иранаца, такође и код Грка, Римљана и старих Германаца (в. Чајкановић 2014: 549). Иако је у српској традицији *слон* симбол тежине и неспретности (уп. *слон* – дебео, неспретан човек, РМС), у Азији слона јашу краљеви, симбол је постојаности, дуговечности, снаге, напретка и мудрости (Ševalije, Gerbran 2004: 843). *Мрав* је у европској култури симбол марљивости, док се у Индији кретање мрва сматра бесмисленим (в. Vidović Bolt 2013: 8). *Пацови* се сматрају за непријатна створења у западној култури, али се, напротив, у Кини вреднују много више (в. Uwe-Phanter, Thornburg 2012: 70). У већини култура *свиње* имају репутацију да су прљаве и прождрљиве, док рецимо у кинеској (али и у старом Египту, где је била повезана са богињом плодности Изидом) свиња симболизује срећу, просперитет, богатство (сетимо се касице-прасице), али и одговорност, неустрашивост и независност. Несагледив је значај одређених животиња у обликовању митологије и културе европских народа – нпр. Зевс се претворио у *бика* на чијим је леђима Европа стигла на Крит (*бик* као симбол необуздане

снаге и разјарености); у западнословенској традицији неговао се култ *коња* као животиње која говори људским гласом, помаже слабијима и немоћнима и темељ је симболичке моћи „ратничких и аристократских поредака“.¹⁷ Значајно место у историји заузима и *ѓас*, нпр. у делима средњовековне уметности крсташи су представљани са псом као знаком верног служења Богу, док се култ *мачке* у Египту спомиње још пре 4500 година и, захваљујући издржљивости и жилавости, о њој се говори као о животињи која има девет живота (в. Vidović Bolt 2011: 53–76).

2.2.2. Улогу животиња у политичкој теорији, симболици, идеологији и акцији проучавао је Никола Висковић.¹⁸ Преко идеја Платона и Аристотела, али и Библије, он закључује да се моћници и владари односе према народу као према марви и стаду (Visković 1995: 143). Моћници себе представљају као *орлове*, *лавове*, *ѓигрове*, *вукове* и *лисице*, који владају над покорним *овцама*, *говедима*, *ѓсима* и *магарцима*, док се агресија према политичком непријатељу исказује анимализирањем противника епитетима: *ѓас*, *шакал*, *хијена*, *свиња*, *змија* и сл. (в. Visković 1995: 144–151).

2.2.3. Различите животиње су, у зависности од своје природне улоге, те значаја за човека и удела у његовом животу, имале своје место у концептуализацији погледа на свет у српском културном простору. Најјачу везу између човека и *вука* налазимо управо у словенској митологији, где је вук био тотемска животиња. Приписује му се титула митског представника и покровитеља српског народа, од демонског значења до симбола заштите, инкарнације покојничких и предачких духова и носиоца натприродних, хтонских својстава (в. Камингс 2004; Бандић 2004; Гура 2005). *Змија* је представљена као нечист и непријатељски створ, што у извесној мери потиче од библијско-хришћанске традиције која змију третира као оличење Сотоне, а народ је доживљава као ђаволског створа. Она је носилац магијских моћи, и заштитник куће, и лек против различитих болести, али и симбол зла, завођења, искушења (в. Гура 2005; Камингс 2004; Чајкановић 2014). Са змијом је у тесној етимолошкој и логичкој вези *змај*. Змајева личност се у српској религији изразито национализовала. „До нарочитог угледа дошли су змајеви у народној традицији: ту се они јављају у потенцираном људском облику, индивидуализирани су, па чак имају и своја осо-

¹⁷ Visković 1995: 150.

¹⁸ Никола Висковић је један од зачетника културне зоологије. Објавио је 1997. године књигу *Životinja i čovjek. Prilog kulturnoj zoologiji*, а 2009. г. излази поновљено издање са новим насловом: *Kulturna zoologija: Šta je životinja čovjeku i što je čovjek životinji*.

бена имена“ (Чајкановић 2014: 624; исп. СМ 2001: 206–211). Веровање да одређене животиње могу бити инкарниране душе предака дало им је угледно место у српској религији; неке од њих имају важну улогу у магији и дивинацији, као и у народној медицини; многе животиње имају и своје празнике, који су у вези са жртвама и понекад трају по неколико дана, а многе су имале и свој култ (в. Бандић 2004: 36; Чајкановић 2014: 548–563).

2.3. Истраживања зоолошких лексема у науци о језику

2.3.0. Повећано интересовање модерне лингвистике за улогу метафоре у језику и култури условило је и учестало бављење зоонимима као носицима компонената језичке слике света лингвокултурних заједница.¹⁹ Србoкpоaтистичкa лингвистичкa наука приступа зоонимима из различитих тематских и методолошких позиција: семантичке, социолингвистичке, родно-културолошке и сл., а зооними су анализирани и тумачени као засебне лексичке јединице и у оквиру српског ономастикона, фразеолошких јединица (израза, еталона и пословица) итд. Најзначајнији резултати тих истраживања илуструју нам у којим правцима се креће изучавање система зоолошких лексема и појмова које именују.

2.3.1. Ономастика

2.3.1.1. Зоолошке лексеме су предмет изучавања и у оквиру ономастичких студија.²⁰ Грађа за монографију показује нам да у српском систему антропонима постоји више имена, презимена и надимака мотивисаних називима животиња или њиховим дериватима (нпр. *Вук*, *Голуб*, *Јеленко*, *Лисац*, *Курјак* и сл.). По питању зоо-антропонима издваја се рад

¹⁹ У том контексту довољно је само погледати колико се докторских дисертација у последњих десет година бави неким аспектом зоолексема у руском језику. На сајту *disserCat* (електронна библиотека дисертациј) налазимо више докторских дисертација чија су тема зооними, нпр. *Зоометифоры-инвективны в современном русском языке: экспериментальное исследование* (аутор: Маслов, Андрей Сергеевич, 2014) или *Этнокультурная специфика зоонимической лексики, характеризующей человека: На материале русского и немецкого языков* (аутор: Галимова, Ольга Владимировна, 2004).

²⁰ „У језику се путем асоцијација на животиње или неке њихове атрибуте, именују сваковрсне ђовјеку важне појаве. Један начин тога јесте да се особама, играма, временским раздобијима, природним објектима, биљкама, небеским тјелима и насељима надјену животињски називи [...] лакше је [...] претпоставити да је мотивација зоо-топонима или зоо називља природних објеката (планина, низина, ријека, шума итд.) и насеља била у некадашњем присуству одговарајућих животиња у тако означеним крајевима“ (Visković 2009: 124–125).

Г. Штасни, која је са творбеног аспекта изучавала српска имена творена од мотивне речи *вук* (Штасни 2014). У том погледу важно је истаћи њена запажања о томе зашто је баш лексема *вук*²¹ добила богат ономастички корпус, што је директно у вези и са богатим творбеним потенцијалом ове лексеме и њеним изразитим културолошким значајем за српски народ. Водећи се творбеним моделима, Г. Штасни је издвојила више десетина мушких и женских личних имена која су постала од творбене и мотивне основе *вук*, нпр.: *Вука*, *Вујадин*, *Вукаило*, *Вукаћ*, *Вујац*, *Вукач*, *Вујаиш*, *Вукашин*, *Вукела*, *Вучејина*, *Вуја*, *Вукиша*, *Вујиша*, *Вукица*, *Вујко*, *Вуле*, *Вукојло*, *Вукоња*, *Вукоша*, *Вукана*, *Вукомила*, *Вујадинка* итд. (Штасни 2014: 253–259).²² Именичке сложенице, творене уз помоћ придевске компоненте као што је *мио*, *драг* и сл. (нпр. *Вукомир*, *Вукодраг*), такође показују у каквом је односу народно веровање стајало према вуку и каква су била очекивања од вука у односу према јединки: *да је драг вуку*, *нека је у миру с вуком* итд.²³ Секундарне семантичке релациције лексеме *вук* (у *Речнику САНУ*) упућују на дуалистичко схватање ове животиње, које се формирало у колективној свести српског народа – с једне стране у питању је насилник, тиранин, звер-човек, а с друге прекаљени борац, јунак и вредан, способан радник, снажна, енергична особа.

2.3.1.2. С друге стране, потврду важне културолошке условљености животиња и њихових назива, испреплетану са човековим поимањем и разумевањем простора који га окружује, показује истраживање Ж. Бошњаковића. Аутор је међу једночланим и вишечланим називима за хидрониме на подручју Србије забележио велику мотивисаност зоонимским компонентама. То су нпр. деривати типа *Вуковац*, *Змијавац*, *Мачковац*, *Мравињац* итд., као и десет апелатива за директно именоване: *жабица*, *кукавица*, *мечка*, *кошутка* итд. (Бошњаковић 1992).²⁴

²¹ У традицији српског народа deci је davano ime Vuk radi zaštite od uroka, odnosno radi zadobijanja vučje snage i otpornosti. Sa druge strane, izgovaranje njegovog imena bilo je i tabuisano (pa se govorilo nepomenik, kamenik, pogan, onaj iz gore, divjina, ala itd.) (www.rojmovnik.etno-institut.co.rs/ Пројекат *Појмовник српске културе*).

²² „Потреба да се у народу створи овако велики број варијанти повезана је с разним веровањима и надмоћима које су се приписивале вуку“ (Штасни 2014: 259).

²³ „С једне стране, употребом хипокористичких суфикса личним именом је исказивана жеља да се ’вук умиљостиви’, и, са друге, аугментативних – да се појача и још више маркира заштитна функција његовог имена“ (И. 263).

²⁴ Утврђено је да у највећем броју хидронима лежи назив за птице (30), а потом за домаће (21) и дивље (12) животиње, инсекте (4), рибе (4) и водоземце (2), а због човекове везаности за изворе, чесме, бунаре и текуће воде, не изненађује податак што су они именовани баш називима домаћих животиња (Бошњаковић 1992: 308).

2.3.2. Когнитивна лингвистика

2.3.2.1. Зоонимима се, у оквиру експанзије когнитивистичких студија у другој половини 20. века, приступало и у оквиру теорије о појмовној метафори и метонимији, поготово када је у питању зоосемија.²⁵ Називајући зоосеме „*produktivnim komunikacijskim i kulturnim instrumentima*“ и полазећи од теорија појмовне метафоре и метонимије Лејкофа и Тарнера (1989), Кевечеша (2002) и Барселоне (2005), Г. Милић тумачи познати пример *Achilles is a lion* (Ахил је лав) Лејкофа и Тарнера као концептуализацију људских особина на основу двеју метафора, чије се утемељење налази у концепту *Великог ланца њосијања* (Milić 2013: 198–199). Пример *Ахил је лав* подразумева појмовну метафору људи су животиње и одражава конвенционалну процену одређеног вида понашања лава на основу онога што се сматра храбрим понашањем човека, док говорници и не примећују да је карактеризација инстинктивног понашања животиње на основу људских особина метафоричка, тј. језичко остварење онтолошке појмовне метафоре животиње су људи (И. 199). Људски карактер се тумачи на основу инстинктивне особине животиње, тј. животињи се на основу посматрања понашања приписује одређена одлика која прераста у њену дефинишућу одлику (И. 200). Он закључује да „*konceptualna metafora ŽIVOTINJE SU LJUDI odražava ljudsku potrebu za personifikacijom/ antropomorfizacijom, tj. tumačenjem svijeta svodenjem na ljudsku razinu*“ (И. 200). Уочавајући да је предност категорије животиња управо у њеном свесном раздвајању од категорије човека, на примерима енглеског и хрватског језика Милић долази до уопштене тенденције „*ka korištenju (određenih članova) kategorija PERADI te STOKE za referiranje na GLUPOST*“ (И. 205), указујући, притом, на већу дерогацију жена употребом зоонима.

2.3.3. Фразеологија

2.3.3.1. Фразеолошке јединице, као језичке јединице и квалитативна средства сликовног представљања света, садрже митолошке, религијске и етичке представе нашег народа различитих поколења и разних

²⁵ У оквиру теорија о метафори као о првенствено спознајном механизму који свој одраз налази у језичким изразима као својим остварењима, зоосемијом су се, између осталих, бавили Лејкоф и Тарнер (Lakoff, Turner 1989, *More than cool reason. A field Guide to Poetic Metaphor*); Кевечеш (Kövecses 2002, *Metaphor. A practical introduction*); Мартса (Martsa 2003, *Conceptual mappings in the ethnobiological categorization of animals*); Кјелтика и Клепарски (Kieltyka, Kleparski, 2005a, 2005b); Барселона (Barcelona 2002, *Clarifying and applying the notions of metaphor and metonymy within cognitive linguistics*); Грејди (Grady 1999, *A typology of motivation for conceptual metaphor: Correlation vs. resemblance*) и др.

епоха (Вуловић 2015: 19). Отуда истраживања фразеолошких јединица са зоонимском компонентом пружају увид у то које животиње се у српској средини доминантно намећу као интегрални део културолошких концепата помоћу којих се тумачи и разумева свет²⁶ с обзиром на то да се фразеологизми, захваљујући својој релативно стабилној структури и значењу, понашају као повољна „спремишта“ за најразличитије културне садржаје (Мршевић-Радовић 2008: VI).

2.3.3.2. Класификација фразеолошких јединица према критеријуму присуства зоонима и фитонима као главних чланова, коју је урадила Г. Вуковић (Вуковић 1994), значајна је јер нам на богатом фразеолошком материјалу пружа увид у то које су животиње најзаступљенији представници различитих културолошких концепата, а самим тим најзначајни носиоци различито конотираних секундарних значења. Г. Вуковић као доминантног представника животиња у српској фразеологији издваја *йса*, који се појављује чак 19 пута, док се *коњ* појављује 14, *овца* 11, *коза* 8, *крава* 7, *магарац* 7, а *гуска* 5 пута (Вуковић 1994: 168). Од дивљих животиња из њеног рада издвајамо *змију* (14 фразеологизама), *вука* (8), *медведа* (4), *жабу* (4); од птица – *врайца* (9), *голуба* (7), *врану* (5); од инсеката и буба – *муву* (16), *мрава* (7) и *буву/буху* (6). Ова класификација пружа нам потврду да су за човека најзначајнији и најфреквентнији називи оних животиња са којима се налази у непосредном и свакодневном контакту и чије карактеристике најбоље познаје (Вуковић 1994: 175). С. Гољак је утврдила да су најактивнији српски зооними у фразеологији *йас*,²⁷ *коњ*, *ййишца*, *мачка*, *змија* и *мува*, а да су лексеме са најразвијенијом полисемантичном структуром лексеме *коњ* (6 значења), *овчица* (6), *вук* (5), *кобила* (5), *мачка* (5) (Гољак 2005: 175). Д. Корда концентрисала се у свом истраживању (2014) на фразеологизме са називима дивљих животиња, издвајајући као најфреквентије фразеологизме са зоонимима *зец* и *змија*, након чега следе *медвед* и *вук*, који се најчешће односе на физичку класификацију човека (*јак као медвед*, *брз као зец*), психичку класификацију (*хладан као змија*), а њима се могу представити и активности, понашање појединца у друштву, међуљудски односи, ситуације и сл.²⁸ Та фразеолошка значења формирана су на основу искуства које

²⁶ Ни број од неких стотинак различитих животиња које сусрећемо у нашој фразеологији није тако мали, посебно када се узме у обзир укупан број животињских врста с којима су се наши људи могли срести и упознати њихове особине и понашање (Шипка 2011: 103).

²⁷ Назив за *йса* је најактивнији зооним у српској и белоруској фразеологији, као и у енглеској, немачкој, француској, руској, украјинској, пољској и др. (Гољак 2005: 175).

²⁸ Фразеологизми који нпр. илуструју човекове активности и понашање у друштву јесу: *криши као змија ноге*, *дерати курјака док је врућ*, *йравити од муве медведа* и сл.

човек стиче у додиру са неком животињом, али и на основу представа о њима, које су током времена обликоване (2014: 103). Милан Шипка закључује да је велики број фразеологизама у српском језику мотивисан изгледом и понашањем животиња (*гладан као вук*, *љуџи као рис*, *лукав као лисица* и сл.), и да се неки од ових фразеологизама употребљавају редуцирано, апстрахујући доминантне особине одређених животиња на које се асоцира, нпр. *показати зубе*, *подвићи реј*, *јести из руке* и сл. (Шипка 2011: 103–109).

2.3.3.3. Ј. Ковачевић у структурно-семантичкој анализи еталонских (поредбених) фразеолошких конструкција уочава које се то животиње намећу као носиоци културолошких стереотипа када њихова употреба служи интензификацији особина исказаних придевом, а особине се доминантно односе на човека.²⁹ Тако, захваљујући примерима које је ауторка издвојила, долазимо до информација о томе како се кроз фразеолошки материјал конотирају одређени представници животињског света и на какве људске, махом физичке,³⁰ особине упућују: нпр. *брз као зец* значи врло брз, хитар; *гладан као вук* значи јако, врло гладан, онда *здрав као бик*, *као риба*, *јак као медвјед* и сл. (Ковачевић Ј. 2015: 36). Из истраживања Ј. Ковачевић издавајемо и податак да се на месту компаратума од животиња најчешће налазе *змија* (6 еталона), *пас* (5), *кртица* (4),³¹ *миш* (4).³² Еталони у којима се појављују ове зоолошке лексеме на месту компарандума и њихова фреквенција говоре нам да се

²⁹ „У језику се за изражавање различитих садржаја [...] користе стереотипи који реално постоје, засновани на људском искуству. Али када је реч о наслеђеним представама којима се изражава неко виђење, разумевање појава у објективном свету, у први план иступају еталони или сликовите представе, често засноване на претеривању, на претпоставкама које се не могу проверити“ (Мршевић-Радовић 2008: VII).

³⁰ У истраживању урађеном за потребе рада „О придевским еталонима у српском језику“, Јана Ковачевић је дошла до података, базираних на грађи *Фразеолошког рјечника хрватског или српског језика*, да 144 еталона у речнику дефинишу физичку насрам 84 који одређују духовну особину. Однос позитивних насрам негативних особина које се исказују тим еталонима је 135:72. Ова појава није искључиво везана за српски језик, већ представља својеврсну језичку универзалију, која се притом не објашњава унутарлексичким законитостима, већ искључиво ванјезичком стварношћу (Ковачевић Ј. 2015: 35).

³¹ „*Кртица* се јавља уз следеће придеве: марљив, радин, слијеп, црн. Закључујемо да се сва фигуративна значења ове именице развијају из примарног, које, по Речнику српског језика, подразумева копање под земљом, где и живи. Придеви марљив, односно радин могли би бити продукт наивне слике света говорника српског језика, по којој кртицу изгледа морају красити ове особине како би успела да копа подземне тунеле и преживи“ (Ковачевић Ј. 2015: 37).

³² Лексеме *миш* и *зец* обједињују особине које им говорници приписују према материјалу који нуде еталони (го, мокар, убог, покисао, односно брз, плашљив, покисао). Ово потврђују и њихова фигуративна значења наведена у РСЈ: плашљива особа,

колективно знање и искуство једног народа учитавају у слојеве значења и значењских потенцијала зоонима који се могу реализовати у различитим функционалним регистрима.³³

2.3.3.4. А. Махмутовић (2014) показује да фразеолошке јединице са зоонимском компонентом, а самим тим и зооними, могу с једне стране, осим непосредним искуством, бити прекривене слојевима конотација и културолошких стереотипа захваљујући референцама које су пореклом енциклопедијско знање (*заштита као бели медвед*), цитати из других текстова (*биће као јазавац пред судом*) или део корпуса епских песама, нпр. *завијајући као вук* (говорити неартикулисано), *гракћући као гавран* (досађивати), *црн као гавран* (јако црн) (Mahmutović 2014: 8–9). То нам потврђује да, осим животиња које су део непосредног искуства, у истраживању овог типа треба обратити посебну пажњу и на оне које су у културолошки систем доспеле из других дискурса, а да се њихов значењски потенцијал може формирати и посредним изворима, попут књижевности, филма, као и наслеђеним представама из других традиција.

2.3.4. Компаративна фразеологија

2.3.4.1. Најбројнија истраживања која укључују зоолошку лексику односе се на упоредно проучавање фразеолошких јединица са зоонимским компонентама, или зоонимских фразема, у два или више језика. Циљ студија овога типа јесте да се утврде фразеолошке, а самим тим и културолошке сличности и разлике између језика као носилаца различитих културолошких концепата и пронађу одговарајући преводни еквиваленти између фразеолошких система двају језика. Сагледавање ових истраживања помаже нам да, с једне стране, позиционирамо српски језик у контексту других словенских и светских језика по питању конотативно-симболичког значаја зоолошких лексема и односа према њима, тј. мапирамо сличности и разлике између концепата на којима се темеље културе различитих народа и, с друге стране, да кроз примере фразеолошке активације зоонима стекнемо јаснији увид у то које се

кукавица, односно слабић. Реч је о животињама које се у српској колективној свести доживљавају као мале, беспомоћне, угрожене (Ковачевић Ј. 2015: 38).

³³ Р. Драгићевић потврђује да би неизоставно место у лингвокултуролошком речнику морале имати лексеме које се често јављају у еталонима као компаратум или као тема поређења, издвајајући поредбе са лукавошћу *лисице*, марљивошћу *мрава*, зечје брзине и сл. (Драгићевић 2014: 251).

све наталожене представе и чињенице из народне традиције, културе и историје у зоониме учитавају.

Упоредно сагледавање фразеолошких јединица у српско(хрватском) језику истражује се у односу према руском и белоруском језику (Киршова 2000; Гољак 2005; Хрњак 2014; Žustra 2014); руском и немачком (Вагџот 2014); енглеском (Стаменковић 2010; Продановић-Станкић 2004, 2008); француском (Марјановић 2012а, 2012б, 2013а, 2013б); француском и шпанском (Дробњак, Šulović, Gudurić 2015); чешком (Вунк, Орајић 2014); пољском (Vidović Bolt 2011, 2013), док се тематски та истраживања крећу од поредбених фразеолошких конструкција и пословица (Стаменковић 2010; Продановић-Станкић 2004, 2008; Марјановић 2012а) до конкретних проблемских питања о томе каква је нпр. концептуализација жене у фразеологизмима двају анализираних језика (Хрњак 2014).

2.3.4.2. Фразеолошке јединице са зоокомпонентом у руском језику показују нам изразите сличности у културном контексту двају словенских народа, нпр. зооним *собака/џас* у руском подразумева постојање обележја: уморан, гладан, презрен, љут, бесан, веран, одан (Киршова 2000: 154), као и у српском,³⁴ у фразеолошком гнезду *кошка/мачка* испољавају се особине лукавости, умиљатости, брзине, вештине, жилавости, лењости, неискрености, док се у руском језику додаје још и склоност ка заљубљивању (И. 155); Русе *корова* асоцира само на незгапну и дебелу женску особу, а Србе пре свега на глупу, ограничену женску особу (уп. *Эйшакая корова!* и *Краво једна!*) (И. 156).

Посебно издавајамо запажања А. Хрњак о концептуализацији жене, с обзиром на то да се у фразеологији „јасно очитује *rod kao društveno-kulturološka kategorija*“ (Хрњак 2014: 1) и да се жена у фразеологији поистовећује с животињама повезаним с „predodžbom o opasnosti koje one predstavljaju za čoveka“ (И. 3), нпр. *храбра као лавица* (истиче се женска храброст у складу са њеном традиционалном улогом мајке, али и приписују жени особине одлучности и храбрости у браћењу својих ставова, мишљења и идеала).³⁵ М. Жустра у први план ставља особине мршавости односно дебљине као важне физичке

³⁴ Други начин коришћења фразеологизама са зоонимском компонентом *собака/џас* је њихова употреба као метафоричке карактеристике човека, где се зооним употребљава већ у фигуративном (пренесеном) значењу, нпр.: *Собака! Щенок! Сука! Псу један! Пашиче једно! Кучко једна!* То су погрдна, пејоративна ословљавања човека у функцији негативне карактеризације особе којој се обраћа аутор (Киршова 2000: 153).

³⁵ „U ovakvom kontekstu frazem u najvećoj meri oslikava vrlo delikatan položaj žene u suvremenom društvu koja je, da bi se smatrala uspešnom, primorana pomiriti rodnu ulogu

карактеристике које се читавају у поредбеним зоолошким фразеолошким јединицама, издвајајући фраземе који припадају придевском типу (*мршав као глистиа, сух као комарац, вишка као срна, дебео као свиња* и сл.) (Žustra 2014: 2–3). Упоредна студија Б. Барчот (2014), која осим руског укључује и немачки језик, пружа модел класификације фразема на три најопштије групе које се могу применити и при лексичко-семантичкој анализи зоонима: *Човек као живо биће, Човек као разумно биће* и *Човек као друштвено биће*. При томе, у домену живог бића доминирају особине физичких могућности (*јак као медвед*), физичких стања, појаве, спољашњости, хигијене (*смрдети као њвор*), потреба (*гладан као вук*), кретања (*брз као зец*); у домену разума ауторка издваја подгрупе: емоционална стања (*бесан као рис*), интелектуална деловања (*лукав као лисица*), вољна деловања и стања (*храбар као лав*).

Упоредни преглед зоонимских фразеологизама у српско(хрватском), руском и белоруском језику доноси запажања да се „зооними користе не само као називи животиња већ као и метафоричне карактеристике човека, његових спољних и унутрашњих особина, као и међуљудских односа“ (Жиршова 2000: 157), као и да је знатан број фразема изразито пејоративан и носи ознаку негативне конотације. Затим, у ванјезичке факторе који условљавају фразеолошку активност зоонима убрајају се и распрострањеност животиње на датој територији, њено присуство у непосредној човековој околини и значај њене улоге у домаћинству (Гољак 2005: 175), док је наше знање о дивљим животињама³⁶ махом ограничено на њихове физичке могућности, кретање, понашање и способности (Вагџот 2014).

2.3.4.3. Значајна су и испитивања системских сличности српског и француског (Марјановић 2012а, 2012б, 2013а, 2013б), односно српског и енглеског језика (Стаменковић 2010) на корпусу поредбених фразеолошких јединица и из аспекта могућности успостављања преводних еквивалената. Ти еквиваленти, осим што решавају недоумице преводилаца у преносу фразеолошких јединица из језика у језик, доносе додатне информације о конотативности одређених животиња у српском, насупротив језику са којим се он доводи у везу. Различите концептуалне слике света двају језика, које се огледају у немогућности еквивалент-

мајке, одгајатељице и чуварнице обitelji kakva se oduvjek stereotipno pripisivala ženama i novu rodnu ulogu koja se ranije stereotipno pripisivala muškarcima“ (Hrnjak 2014: 13).

³⁶ Бертоша каже да човек види животињу у првом реду у функцији примарне користи, па позитивно одређује тзв. домаће животиње, док је пуно критичнији и склонији негативном одређењу дивљих, из његове перспективе некорисних или чак штетних животиња (1999: 64).

ног пресликавања зоолошких поредбених фразема, реализују се, по запажању С. Марјановића, и у примерима у којима се агресивност (нпр. *бесан као рис*) у француском боље осликава зоонимом *џигар* (*jalous comme un tigre*) или нпр. немогућношћу француских говорника да повежу интелигенцију са *џчелама* (срп. *бисџар као џчелица*).³⁷ Конотативне сличности у концептуализацији зоонима између више језика потврђује нам и рад Д. Дробњак, К. Шуловић и С. Гудурић (2015), где се ауторке, за разлику од истраживања у којима су посматране целокупне тематске групе животиња, концентришу на скупину инсеката у српским, француским и шпанским фраземама.³⁸

Д. Стаменковић (2010) каже да се својства животиња којима се конотирају њихове секундарне вредности у поредбеним фразеологизмима могу означити као дијагностичка и недијагностичка,³⁹ нпр. *мршав као глџиџа* – дијагностичко, реално својство; *бисџар као џчелица* – недијагностичко својство, наметнуто од стране људи⁴⁰ (И. 172). Такође, примећује и висок степен системске подударности енглеских и српских зоонимских поредбених конструкција, што говори у прилог сличних културолошких концепата који окружују животињски свет у овим језицима и културама, нпр. недостатак материјалних и моралних вредности које се приписују *црву* идентични су у оба језика (*бедан као црв /*

³⁷ Такође, док се у српској наивној слици света здрава особа повезује с *биком* (*здрав као бик*), у француском језику предност има фитоним – *држџиџи се као храсџи* (*se porter comme un chene*), док се, нпр., и у француском и у српском језику *корњача* и *џуж* концептуализују као споре животиње (Марјановић 2012а: 279–280).

³⁸ Ауторке нам откривају да у сва три посматрана језика *џчела* (фр. *abeille*, шп. *abeja*) означава вредну и предострожну особу, а *мрав* (фр. *fourmi*, шп. *hormiga*) марљиву, али и штедљиву особу способну да створи богатство. Хипероним *инсекџи* у српском и француском асоцира на безвредну особу. Док у српском *оса* и у француском *гџере* упућују на непријатну особу која 'пецка', у шпанском *авџсра* означава опрезну особу коју није лако преварити. У српском језику *џруџи* и шпанском *зџџано* представљају човека који живи од туђег рада, готована, а *мува* и *мосџа* досадну и наметљиву особу (Дробњак, Шуловић, Гудурић 2015: 34).

³⁹ „Недијагностичка обележја махом пружају податке о појавним облицима ванјезичких ентитета, одн. о њиховим манифестацијама, које се не сматрају семантички релевантним [...] могу играти посебно важну улогу у анализи пренесеног значења, као у примеру *He's a fox*, *Он је лџсаџ*, где се лукавост, претпостављена особина лисице из дословног значења, преноси на човека, и тако повезује та два значења“ (Прџић 1997: 43).

⁴⁰ Овакве квалификације могу се односити и на појединачне лексеме, у зависности од тога да ли је секундарно значење мотивисано објективним стањем ствари (нпр. *свиџа* – прљав, неуредан човек) или особинама које су културолошки пројектоване на животињу (нпр. *гусџа* – глупа женска особа, глупача) [...] У поредбама типа *луџаџа као лџсиџа* (или *as crazy as a bedbug*) наглашено је недијагностичко, често екстерно, непредвидљиво, односно наметнуто својство животиње (Стаменковић 2010: 172).

as lowly as a worm). Такође, објективна поређења у оба језика односе се на особине *свиње, њса, магарца* или *мазге* (нпр. срп. *џрљав као свиња* / енгл. *as dirty as a hog/pig*), док се за особину плашљивости у енглеском, као и у српском језику издваја *миш* (И. 177). Сличан компаративни приступ на материјалу српског и енглеског језика, али проучавајући пословице као спремишта културолошких стереотипа са зоонимима, има Д. Продановић-Станкић (Продановић-Станкић 2004, 2008). Ауторка издваја две опште појмовне метафоре: *људи су животиње* и *ПРОБЛЕМИ/СТВАРИ СУ ЖИВОТИЊЕ* (И. 137),⁴¹ наводећи да се највећи број пословица и у једном и у другом језику користи да би се критиковало понашање људи.

2.3.4.4. Једну од најопсежнијих студија на фразеолошком материјалу двају језика са зоонимским лексичким компонентама урадила је Ивана Видовић Болт у студији *Životinjski svijet u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji* (2011). Њени закључци и класификације пружају нам потпунији увид у различите вредности зоолошких лексема у словенској култури. Занимање за зоонимску фразеологију ауторка објашњава узајамном упућеношћу човека и животиња, њиховим континуираним суживотом, улогом животиње у човековом животу као пријатеља, чувара, заштитника, помоћника у послу, друштва за разоноду, али и извора хране и одеће (2011: 20). Питање на које ауторка покушава да одговори јесте шта је узрок негативној обележености зоонима и зоонимских фразема. Испитујући, превасходно, десемантизованост, мотивисаност,⁴² порекло⁴³ и сликовитост зоонимских фразема, И. Видовић Болт разматра и симболику различитих животиња. Класификација фразема у овој студији помаже нам да боље разумемо природу семантичке дисперзије зоонима у српском језику. Наиме, ауторка их примарно дели на фраземе који се односе на човека и оне који се не односе на човека, од чега први

⁴¹ У српском језику издвајају се концепти по којима су нпр. прљаве, непријатне и незахвалне особе *свиње* или *крмаче* (срп. *Зарио се ко свиња у ђубре* / енгл. *To cast perls before swine*); племенита и мудра особа је *коњ* (срп. *За добрим се коњем баи чује; Добар се коњ и у шћали нађе*) или је сурова, зла и крволочна особа *вук* (срп. *Вук длаку мења, али ђуд никад* / енгл. *The wolf eats counted sheep*) (Продановић-Станкић 2004: 140).

⁴² Мотиви настанка ових фразеологизама распоређени су на *конкретне* (који су уочљиви и препознатљиви с обзиром на искуство и суживот с различитим животињама); *асоцијативне* (који су последица устаљеног доживљаја животињског понашања) и *нелогичне/ајсурне* (који немају логично објашњење, па се сврставају у ред предрасуда или стереотипних доживљаја) (Vidović Bolt 2011: 47–48).

⁴³ Уочава се да, у зависности од порекла, зоонимски фразеологизми могу бити *национални* (мотивисани културом, традицијом и наслеђем које одређена средина негује), *библијски* (преузети из превода Библије као цитати и парафразе или настали под утицајем библијских текстова) и *антички* (који су преузети из античке културе или мотивисани бројним античким симболима и митовима) (Vidović Bolt 2011: 44–45).

упућују на човеков изглед, доб, карактерне особине, интелектуалне особине, психичка стања, емоције, физичка стања, кретање и сл., што су категорије које се могу применити и на лексичко-семантичку анализу и класификацију секундарних значења која се односе на човека. Ауторка је у посебном раду потенцирала управо негативну обележеност коју подразумевају *анималистички фраземи* (нпр. *ради као коњ*, *уморан као њас* и сл.), а као доминантну особину истакла бројну скупину десемантизованих веза које се односе на човеков интелект (И. 2014: 3). Ауторка закључује да овакви фразеологизми одражавају човеков афективан однос према животињама с којима је чешће у додиру и које је успео да подреди својим жељама и потребама, као и да су у таквим примерима уочљиве стереотипне метафоре засноване на конотацијама и повезане с различитим особинама приписаним животињама.

2.3.4.5. Рад А. Бунк и М. Опашић (Bunk, Орашић 2010) о фраземима са зоонимском саставницом у хрватском и чешком језику, потврђује нам тврдње о пејоративној обележености зоонима (2010: 238), као и то да се животиње посматрају кроз људски систем вредности и навика на које утичу традиција, вера и простор. Разматрајући категорије особина, стања, изгледа, ауторке констатују да се нпр. снага у овим језицима упоређује са *коњем*, *биком* и *медведом*; мирноћа са *јагњетином*; верност са *јасом*; глупост са *гуском*, *кокошком*, *коњем*, *магарцем* и *шелејом*; тврдоглавост са *магарцем*; дволичност са *вуком*; охолост са *јеленом*; марљивост са *мравом*, *црвом*, *крџицом* и *ичелом*; плашљивост са *зецом*; лукавост са *лисицом* (Bunk, Орашић 2010: 239–244).

2.3.4.6. Циљ овог прегледа јесте да утврдимо каква је спрега науке о језику и животињског света. Као што видимо, одговор на питање о значају животиња у људској култури и језику даје се управо компаративним истраживањима која укључују интердисциплинарну повезаност лингвистике, културологије, етнологије, митологије и фолклористике.

2.4. Изучавање њолисемије зоонима у српској лингвистичкој науци

2.4.1. Осим творбе нових речи путем деривационих процеса и позајмљивања нових речи из других језика, полисемија је један од основних механизма којима се богати лексички фонд једног језика и проширује значењска структура постојећих лексема. Изучавање полисемије спада у важну област лингвистичких истраживања, пре све-

га лексикологије и лексикографије. Механизми полисемије истражени су и описани у српској лингвистичкој литератури (в. Ивић 1982, 1992; Прћић 1997; Гортан-Премк 1992, 2004; Драгићевић 2003, 2010б), као и могућност њене обраде у наставној пракси (в. Вељковић Станковић 2011), различити проучаваоци језика у области србистике бавили су се проблемима који произлазе из вишезначне природе лексема, нпр. М. Дешић (1990), С. Ристић (2006), М. Радовић-Тешић (2009), уз опсежна докторска истраживања, нпр. Н. Миланов (2017) итд.⁴⁴

Полисемија, вишезначност или семантичка деривација, описује се као способност лексеме да има више различитих, али сродних значењских реализација које се обично развијају из једног центра, примарног, основног⁴⁵ или прототипичног значења. Својствена је свим речима општег лексичког фонда (уп. Фомина 1973; Прћић 1997; Драгићевић 2003; Гортан-Премк 2004). Полисемантичност је последица богатства основног семантичког садржаја, односно семантичких елемената у њему. Као један од основних узрока за развој полисемије Р. Драгићевић наводи чињеницу да нас окружује знатно више предмета и појава него лексема за њих, као и ограниченим когнитивним способностима корисника језика, а механизам функционисања објашњава логичком везом која се најпре успоставља између предмета који треба именовати с неким другим предметом који има засебан назив, а затим се назив предмета са именом преноси на предмет без имена (Драгићевић 2010б: 130–131). Као основни механизми остваривања полисемије унутар лексеме у литератури се наводе лексички индуктори – метафора, метонимија и синегдоха.

2.4.2. „У истраживањима полисемије утврђено је да законитости њеног развоја зависе од тога колико је за човека важан појам који се њеним механизмима именује, односно да полисемија на прави начин одсликава антропоцентричност језика” (Миланов 2017, 98), а управо један од ентитета са разгранатом полисемантичком структуром јесу, по Н. Миланов, животиње или њихово именовање по некој особини (И. 100).

Д. Гортан-Премк илуструје полисемију лексемама *јез* и *јарац*, чије секундарне семантичке реализације (’врста препреке са шилицима’

⁴⁴ У оквиру руске лексикологије полисемију, или семантичку деривацију су, између осталих, описали и М. И. Фомина (1973: 25–37), Б. И. Косовски (1974: 45–70), Кузњецова (1989) итд.

⁴⁵ По схватању Упимфаеве, а како преноси Фомина, основно лексичко значење може бити номинативно значење које стабилно и слободно, у датом периоду развитка језика, на неопходан и универзалан начин изражава концепт или неке од његових карактеристика (Фомина 1973: 19–20).

и 'гимнастичка справа за прескакање') имају извориште у „обличкој семантичкој компоненти основног значења“ (у случају лексеме *јеж* доминантна компонента је „бодље, шиљати израштаји“). У оба ова случаја обличка сема је та која је захваћена процесом метафоричне трансформације индукујући нову циљну сему са архисемом 'направа' (Гортан-Премк 2004: 93–115). По питању циљних домена секундарних значења, Д. Гортан-Премк је описала две врсте метафоричког преноса номинације код зоонима: они прелазе или у назив са значењем каквог предмета, без експресивне маркираности (нпр. *коњ* – гимнастичка справа) или у назив са значењем каквих особина које се у колективној експресији приписују циљном појму – човеку, што чини саму трансформацију експресивном (нпр. *коњ* – незграпан и глуп, ограничен човек; *гуска* – глупа женска особа) (И. 115). Сличност изворног и циљног појма никад нија апсолутна и комплетна, већ је заснована на некој компоненти, као што су, рецимо, функција, облик, боја, положај, порекло итд. (Драгићевић 2010б: 148).

С друге стране, једна од две основне врсте метафоричких асоцијација којима је полазиште нека сема колективне експресије, а које су засноване на уверењима и представама одређене језичке заједнице, јесте она којој је полазно значење зооним, а циљно човек, нпр. *лав* – храбра, неустрашива особа (в. Гортан-Премк 2004).⁴⁶ Зоонимска метафорика у оквиру овог типа метафоричког преноса номинације постала је последњих година предмет истраживања многих лингвиста, који су, између осталог, усмеравали пажњу на секундарне лексичке реализације зоонима којима су циљни домени жене (в. Whaley, Antonelli 1983; Nilsen 1996; Hines 1996, 1999; Michard 2002; Baider, Gesuato 2003; Kiełtyka, Kleparski 2005; Lopez Rodriguez 2009 и др.) или на разлике између сема колективне експресије различитих народа (в. Д. Продановић-Станкић 2004; N. Ristivojević Rajković 2008, 2014; С. Марјановић 2012а, 2012б, 2013а, 2013б).

2.5. Лексичко-семантички и граматикички приступи изучавању зоонима у српском језику

2.5.1. Од лексиколошких истраживања зоонима на српском језику издвајамо два приступа: лексичко-семантички (лингвокултуролошки) и формално-семантички (граматикички) приступ. Они подразумевају:

⁴⁶ Друга би била фитоним, нпр. *буква* – глупа особа.

Ia) проучавања секундарних значења зоонима који се односе на материјалне реалије и лексичких механизма помоћу којих се остварује вишезначност зоонима у домену материјалних реалија (Bugarski 2005; Новокмет 2013);

Iб) проучавање зоолошких лексема из аспекта метафоричких значења која се односе на човека, и с тим у вези културолошких стереотипа и колективне експресије српског народа према одређеним животињама (Рањеловић 2012; Драгићевић 2010а и 2010б; Новокмет 2016 и 2017а,б);

Iв) посматрање зоолошких лексема из аспекта лингвокултуролошких истраживања и утицаја савремених друштвених околности на семантички потенцијал зоонима (Драгићевић 2010а; 2014; Новокмет 2015);

Iг) упоредну семантичку анализу зоолексема у два или више језика са циљем да се покажу, с једне стране, лексичке и културолошке сличности и разлике између двају или више језика и култура, од којих је један српски и, с друге стране, да се утврде основне инваријантне семантичке структуре зоонима на основу упоредне анализе зоолошких лексема у више језика (Ristivojević Rajković 2008, 2014; Легурска, Бечева 2005, 2008);

II) изучавања морфосинтаксичког облика у коме се зоолошке лексема најчешће остварују у разговорном дискурсу у претежно инвективној функцији (Халупка, Прћић 1998; Halupka-Rešetar, Radić 2003).

2.5.2. Бавећи се сликовном метафором у разговорном језику, Р. Бугарски прилази зоонимима као изворним доменама не би ли илустровао процес пресликавања структуре једног појма или појмовног домена у структуру неког другог појма или појмовног домена (нпр. *зебра* – пешачки прелаз; *јарац* и *коњ* – гимнастичке справе; *џаук* – дизалица за одвлачење возила и сл.). Закључујући да зооними тако постају „конвенционализоване менталне слике уочених сличности, скоро увек визуелних, међу разнородним стварима“, аутор издваја као циљне домене обућу и одећу, спорт, возила и област саобраћаја (в. Bugarski 2005: 182–202). Овакву колоквијално обојену лексику објашњава тежњом за сликовитим именовањем појмова из различитих сфера живота, тумачећи разматрани процес као „когнитивну операцију излучивања проминентних обележја једне ствари и њиховог пресликавања у другу, по нечему довољно сличну ствар“, нпр. издвајање особине *џајагаја* да има кљун специфичног облика као семантичког мотиватора за лексему *џајагајке*

(тип клешта) (И. 199).⁴⁷ Ослањајући се на запажања Р. Бугарског, зоолошке лексеме ставили смо у примарни фокус свог истраживања (в. Новокмет 2013), а од секундарних семантичких реализација издвојили зооморфне материјалне реалије као продуктивни тип секундарних значења у оквиру тематске групе животиња. Покушали смо да утврдимо основне семантичке мотиваторе помоћу којих се називи животиња преносе са изворног појма (животиња) на циљни (материјална реалија), притом издвајајући више типова циљних домена, као што су алати, направе и помагала, делови одеће, оружја, моторна возила, саобраћајни регулатори, спортски реквизити, предмети за игру и др. Такође, за разлику од Р. Бугарског, који се концентрише на семе изгледа, навели смо неколико семантичких обележја која учествују у мотивацији ових значења, као што су семе основног облика тела, семе изразите карактеристике, величине, боје, начина кретања, функције, понашања и снаге. Општи закључак је да метафорички и метонимијски процеси у разматраним примерима имају пре номинациону него функционално-стилску функцију, јер за већину ових предмета не постоји други назив него онај који добијају семантичком деривацијом.

2.5.3. У изучавању зоолошких лексема које секундарним семантичким реализацијама упућују на човека као циљни домен и културолошких стереотипа који конотирају такву врсту метафоричког преноса издваја се истраживање А. Ранђеловић на корпусу *Речника српског језика* (Ранђеловић 2012), као и запажања Р. Драгићевић о колективној експресији у српском језику (Драгићевић 2010а и 2010б). Као позитивне резултате А. Ранђеловић у изучавању експресивних реализација у којима је зоолошка лексема полазна, а човек циљна лексема издвајамо класификацију значења која се односе на човека. Значења се односе на човекове физичке и духовне особине које могу бити пожељне и непожељне, а уочена су и значења која се односе на сексуалност, као и хипокористици.⁴⁸ Значајно је и издвајање најдоминантнијих особина

⁴⁷ У проминентна, тј. нарочито уочљива физичка обележја Бугарски убраја висину (*жирафа*), пруге на кожи (*зебра*), пеге на сферној површни (*бубамара*), бодље (*јез*), истакнут кљун (*пайгај*) (Bugarski 2005: 198).

⁴⁸ Узроци овакве колективне експресије објашњавају се перцепцијом понашања појединих животиња у српској култури, на пример „за већину животиња које човек користи зарад сопствене добити (гаји их да би се хранио њиховим месом) верује се да су глупе (*во, волоња, говече, гуска, гушчица, коза, крава, овца, шеле, ћуран, ћурка*). Животиње које га лако преваре како би кришом дошле до свог плена (*лисац, лисица, мачак*) човек назив лукавим. Такође, осећањем страха као реакцијом на непознато мотивише се негативна конотација оним животињама са којима човек није у контакту или које су митолошког карактера, као што су аждаја, ајкула, ала, бестија, хијена, па се они

на које у српском језику животињски називи за људе упућују, а то су злоба и глупост. Подробнија изучавања културолошког и лексиколошког статуса семема из појединих зоонимских група (као што су пси) и посебних људских карактеристика које се експресивно маркирају зоонимском метафориком (као што су ниска интелигенција или низак морал) такође су била предмет засебних радова (в. Новокмет 2016, 2017а, 2017б).

Р. Драгићевић је више пута у својим радовима наглашавала важност прецизног утврђивања културолошких стереотипа који су карактеристични за одређене појмове у српском језику, а који су у вези са експресивном метафоричком реализацијом зоолошких лексема, и упућивала на њихов изостанак у речницима српског језика (в. Драгићевић 2010б: 85; 2010а: 99).⁴⁹ С тим у вези, ауторка упозорава да се колективна експресија у вези са поимањем фитонима и зоонима, која се налази на периферији семске структуре лексема, разликује од језика до језика и да у неким случајевима њено непознавање или неадекватна примена могу довести до шума у комуникацији са припадницима других народа.⁵⁰

2.5.4. У блиској вези са истраживањима метафоричке екстензије зоолошких лексема на човека јесу она која се осврћу на значај лингвокултуролошког аспекта при анализи и описивању језичке слике света, неопходног за потпуније разумевање концепата одређених животиња у културној традицији српског народа. Лингвокултурологија се издвојила као посебна лингвистичка дисциплина која језик проучава као феномен културе, као њеног преносиоца, али и ствараоца, а културу види као нешто што се у језику ствара.⁵¹

који се називају њиховим именима сматрају грабљивим и крволочним“ (Рањеловић 2012: 100).

⁴⁹ Она примећује да говорници српског језика верују да су *ћурка*, *гуска* и *кокошка* глупе птице, да је *лисица* лукава, да је *свиња* прљава, и то не само физички, већ и духовно, да је *јагње* невино и недужно (2010б: 85) и да је у питању афективан семантички слој лексике који често није обрађен у речницима (Драгићевић 2010а: 99).

⁵⁰ У немачком језику *йас* може бити име за лењог човека, *жаба* може означити и плашљивца, кукавицу; *медвед* у немачком означава згодног, снажног мушкарца, *биво* – онога ко много учи и ради (са пожељном конотацијом); *шеле* у норвешком означава лепу особу и сл. У пољском језику могуће је поређење љутих особа са *осом* и *змијом*, док у српском језику колективна експресија у вези са овим животињама иде у правцу духовних особина пре него емоција, па се тако заједљиве особе пореде са *осама*, вредне са *йчелам*, а зле, опаке, подмукле особе са *змијама*. За љутњу је у српском језику уобичајено поређење са *рисом* (Драгићевић 2010а: 85–165).

⁵¹ Настанак термина *лингвокултурологија* везује се за последњу деценију 20. века, а оснивачима лингвокултурологије сматрају се В. Н. Телија, Ј. С. Степанов, А. Д.

Значај лингвокултуролошког приступа једном делу зоолошких лексема, и то на примеру руског језика, илуструје Р. Драгићевић, упућујући на речник *Русское культурное йросйтрансийво: лингвокультйурологический словарь* (2004), у коме су, између осталог, обрађени и зооними (Драгићевић 2010а: 15).⁵² Ова илустрација лингвокултуролошког речника руског језика подсећа нас да *Речник САНУ* остаје најреферентнија база екстралингвистичких података који се могу наћи у дефиницијама основног и секундарних значења зоолошких лексема, као и у изразима. Нпр. различите секундарне реализације лексеме *жаба* које се односе на отоке, дифтерију и врсте болести упућују на негативну конотацију жабе у српској култури и њену демонску улогу изазивача болести потврђену и изразом **прогутати жабу** – *йоднеййи, йодносййи, (йре)йрйеййи нейрййаййносйй* (РСАНУ).

Утицај културних и друштвених промена на лексички систем илуструје се примером лексеме *миш* која већ дуго постоји у лексичком фонду српског језика, а у новије време је добила још једно значење – део компјутера (Драгићевић 2010а: 108).⁵³ У оквиру нових значења која настају под утицајем технолошког развоја можемо да споменемо и назив симбола „@“ у српском језику. Начин именовања овог компјутерског симбола је разноврстан и, осим позајмљивања назива из енглеског језика, углавном се заснива на везама које се уочавају између неког представника животињске врсте или соматизма карактеристичног за одређену животињу и симбола @, па су тако у жаргону компјутерске терминологије актуелни метафорички називи као што су *мајмун, мајмунче, мајмунско а, слонова сурла, слоново уво* и сл. (Новокмет 2015: 42–46).

2.5.5. На лингвокултуролошка запажања непосредно се надовезују радови Н. Ристивојевић Рајковић, која је поставила средиште свог научног интересовања на упоредну семантичку анализу зоолексема у српском и норвешком језику, са циљем да се покажу лексичке и културолошке сличности и разлике између двају језика у концептуализацији зоонима

Арутјунова, В. В. Воробјев, В. Маклеин и В. А. Маслова. Овај појам се тада појављује и у радовима српских научника, најпре К. Кончаревић, потом Т. Прћића, Р. Драгићевић и др. (Вуловић 2015: 14).

⁵² У речнику су обрађени они зооними који се у руском језику употребљавају да би се представиле зооморфне особине човека: *бик, во, жаба, жирафа, змија, риба, слон, сова, јасйреб*.

⁵³ Облик *миша* доводи се у везу са уређајем који има исте карактеристике – предњи део животиње је шиљат и пљоснат, а тело округло и здепасто. Међутим, треба узети у обзир и то да је у питању интернационализам, па лексему *миш* у значењу 'периферни рачунарски уређај' можемо означити и семантичким калком (према енгл. *mouse* истог значења).

(в. Ristivojević Rajković 2014). Ауторка се бавила погрдним називима за мушкарце и жене у српском и норвешком језику, пратећи тенденције у лингвистици које погрдне и пејоративне називе изучавају из аспекта зоонимске метафоризације мушкараца и жена. Ексерцирајући грађу из речника жаргона обају језика, ауторка уочава да се жене и мушкарци, пре свега, негативно карактеришу по неколико основа, као што су нпр. физички изглед (дебљина или мршавост – срп. *свиња, крмак/крмача, комарац*), духовне особине (слаб карактер, кукавичлук и брбљивост – срп. *гњида, мекушац, асџида, кокошка, ћурка*) и сексуалност⁵⁴ (повишена сексуална активност – срп. *дројља, чавка*) (Ristivojević Rajković 2014: 137–139). Осим што на овај начин успоставља јасну класификацију људских особина које се на експресиван начин истичу зоонимима, ауторка закључује да погрдни називи у оба језика упућују на исте стереотипе о томе како мушкарци и жене треба, односно не треба да се понашају и изгледају. Посебан фокус њеног истраживања јесте на разлици у концептуализацији жена и мушкараца путем зоонимске метафорике у српском и норвешком језику (в. Ristivojević Rajković 2008). Она закључује да су у свести говорника српског и норвешког језика мушкарци и жене концептуализовани на сличан начин и да се у оквиру категорије физичке особине истичу дебљина и незграпност оба пола, а изворни домен за те метафоре у оба језика представљају крупније животиње (срп. *слон, свиња, ѓрасац, крме, крмак, коњ, кобила, медвед, слоница* и сл.), што нам показује да се културолошки концепти животиња, и поред очигледних разлика у поднебљу, у различитим језицима формирају на сличан начин (в. И. 50–51). Централна категорија ауторкиног рада јесте сексуалност, којом се помоћу зоонимске метафорике у оба језика истиче маркирана улога жене у друштву (*џиле, маче, маца, цица, риба* и сл.) и намеће закључак да се жена доживљава као сексуални предмет жеље мушкараца (Ristivojević Rajković 2008: 48).

Као вид компаративно-лексичког приступа у истраживању зоонима посматрамо и рад Легурске и Бечеве (2008), које су се бавиле типолошким карактеристикама полисемије у бугарском, руском, српском, чешком, француском и енглеском језику, анализирајући семантичку структуру лексема из тематске лексичке групе „животиња“. Допринос њиховог рада видимо у конституисању основне матрице секундарних значења зоонима у српском језику према основним лексичким механизмима (в.

⁵⁴ „Језик одражава инфериорну друштвену позицију жене, која је најчешће виђена као сексуално биће, пасивни предмет жеље мушкараца или као неинтелигентна, брбљива и подмукла особа“ (Ristivojević Rajković 2008: 45).

Легурска, Бечева 2008: 294–295). Компаративно-типолошки приступ у изучавању зоолошких лексема ауторке су примениле и изучавајући полисемију назива за животиње у бугарском, руском и српском језику (в. Легурска, Бечева 2005). Ауторке у овом случају представљају обједињену инваријантну семантичку структуру (ИСС) прототипичног представника из тематске групе „животиња“ у бугарском, руском и српском језику, полазећи од лексичких механизма као мотиватора секундарног значења и правећи, на тај начин, важну полазну основу за нека даља компаративна изучавања сличности и разлика између лексичких механизма у ова три језика (Легурска, Бечева 2005: 238).

2.5.6. С. Халупка-Решетар и Б. Радић (2003) приступиле су зоонимима са морфосинтаксичког становишта, стављајући у први план облик у коме се зоолошке лексеме најчешће остварују у дискурсу и њихову функцију у реченици. Тако су се бавиле животињским називима из аспекта њихове вокативске употребе у циљу погрдно-експресивног обраћања човеку (комбинација семантичког обележја, грамаичког облика и синтаксичке функције). Закључак је да се животињски називи у српском језику чешће користе у функцији грдње, омаловажавања и псовки, него у функцији исказивања нежности (Halupka-Rešetar, Radić 2003: 1900).⁵⁵ Као посебан допринос овог рада видимо успостављање тематских елемената на основу којих се мотивише трансфер животињских назива на људе. То су: ИЗГЛЕД (*Криво смојана! Кобило једна*); НАВИКЕ ХРАЂЕЊА (*Свињо алава!*); ИНТЕЛИГЕНЦИЈА (*Ђурко глујава!*); КАРАКТЕР (*Гуско једна!, Мајтори јарче!*) (Halupka-Rešetar, Radić 2003: 1896). Овај рад је наставак истраживања о употреби зоонима у инвективној (увредљивој) функцији, у коме су Т. Прћић и С. Халупка као закључак навели да се „најчешће овако обраћамо неком ко нас је изнервирао случајно или намерно, неком ко нам се учини, у том тренутку, неспретним, глупим, наивним, брбљивим, безобразним, непромишљеним“ (Прћић, Халупка 1998: 297).

2.5.7. На основу прегледа лексиколошких истраживања зоонима на српском језику видимо да је важан део њих посвећен колективној експресији српског народа и културолошки детерминисаним стереотипима⁵⁶ који доводе до негативно конотираних експресивних значења зо-

⁵⁵ Најчешћа синтаксичка структура у којој се јавља назив животиње је вокатив 'X!' (нпр. *Свињо!*; *Магарчино!*) или 'X Adjective/ један_{masc} / једна_{fem} / једно_{neut}!' (нпр. *Гуско једна глујава!*) (Halupka-Rešetar, Radić 2003: 1892).

⁵⁶ Стереотипи не служе спознаји истине интелектуалним путем већ потреби да се олакша и продужи живот, потреби да се ефикасно делује (Бартмињски 2011: 172). Те слике никад не приказују објективну стварност тачно ... оне увек изражавају емоционално доживљену стварност. То нису чисто интелектуалне слике, већ садржаји

онима чији је денотат човек, док је део истраживања посвећен и лексичким механизмима који условљавају зоонимску номинациону екстензију на појмове из групе материјалних реалија.

2.6. Зоолошке лексеме у Речнику српскохрватског књижевног и народног језика и лексикографски њихови услови при дефинисању основног значења

2.6.1. Зооними као термилошка и општеупотребна лексика

2.6.1.1. Зоолошку лексику можемо с аспекта њене лексикографске обраде и употребе сврстати у две класе:

- у термилошке јединице и
- у општеупотребну лексику.

Како запажа Д. Гортан-Премк, семантички садржај термина је експлицитан, договорен, дефинисан, и чини га апстракцијом издвојена појмовна вредност реалије на коју се номинација односи (Гортан-Премк 1991: 50). Термилошке јединице могу припадати и општем лексичком фонду и специјалној, специфичној, стручној и научној лексици (Гортан-Премк 1991: 49), а познато је да се термини генерално одликују моносемичношћу, која треба да обезбеди прецизност њихове употребе у одређеној научној области, и ниском полисемном продуктивношћу семантичке структуре. Оно што зоолошке лексеме уврштава у термилошку лексику јесте да се уз њих даје квалификатор употребне вредности, односно податак о томе ком термилошком систему припадају, у овом случају *зоол.* (зоологија⁵⁷ = зоолошки).⁵⁸

2.6.1.2. Д. Гортан-Премк упућује на лексикографски проблем који настаје када имамо речи које у истим семантичким реализацијама функционишу и у општем лексичком фонду и у специјалном термилошком. Тај проблем се специфично односи и на зоолошку и ботаничку лексику, односно огледа се у класификацији и таксонимији појмова из ових

који су снажно емоционално обојени: у њима су пројектоване човекове жеље, тежње и предубеђења (Chałasiński 1935, према Бартмињски 2011: 174).

⁵⁷ *зоологија* – наука која проучава животињски свет (РСАНУ).

⁵⁸ М. Радовић-Тешић упућује на то да би термилошку лексику (у коју спадају и зоолошки термини) требало да чине термини из неколико функционалних нивоа, народног језика који припадају а) стандардној лексици српског језика (нпр. *кокош*, *йајика*, *кљун*, *йерје*), б) народној лексици са професионално-стандардним статусом (нпр. *кокица*, *йилићи* и сл.) и в) лексици са статусом дијалектизама (*кокошар*, *кокошњак*) (Радовић-Тешић 2009: 89).

области.⁵⁹ Нпр. *голуб* је назив за птице из рода *Columba* са многобројним подврстама (према изгледу, начину живота, употреби) и општи назив за ф. *Colubidae* и ред *Colubiformes*, у које спада род *Columba* (1991: 52). Овде имамо пар *йосебан йојам* – *ойшйи йојам* или, ређе, *ойшйи йојам* – *йосебан йојам*, где само једна од ових семантичких реализација има номинациону функцију везану за појмовну вредност са релевантним елементима реализације, за прави семантички садржај, док друга има номинациону функцију везану за унапред дефинисани појам из једне области, за једну јединицу из једног од ових термилолошких система (И. 53).⁶⁰ К. Расулић наводи дистинкцију генеричког и специфичног значења лексеме (*слон* као животињска врста и конкретна животиња) као вид лексичке реализације метонимије у језику (Rasulić 2010: 53), по коме се успоставља логичка и номинациона веза између општег и посебног појма, док Ковачевић однос између сингуларног назива биљке и животиње и породице (врсте) дате биљке или животиње интерпретира као тип синегдохе: „Учитељица нам је причала о **вуку** (вуковима)“ (Ковачевић М. 1999: 188–197).

2.6.1.3. У *Речнику САНУ* лексикографска пракса увела је модел по коме дефиниција зоонима најчешће полази од општег термилолошког назива за породицу животиња са одређењем да је у питању множина, нпр. *морж* – **а.** зоол. у мн. *йородица морских сисара из реда йерајара йешког масивног йела (до 4 м дужине), дебеле наборане коже, са горњим очњацима израслим у клове и краййким йљоснаййим ногама, који живе у северним йоларним крајевима*, док иста одредница у једнини означава назив појединачне јединке која припада тој породици, нпр. *морж* – у јд. *живоийиња из йе йородице*. То значи да у лексикографској дефиницији (којом се утврђује значење појма на који се односи употребљена, у

⁵⁹ Аутори *Оксфордског йриручника йрактйичне лексикографије* (2008), са лексикографске стране, овакве појмове, који припадају истој скупини, називају лексичким сетовима (енгл. *lexical sets*), тј. групама речи које садрже заједнички елемент значења (Atkins, Rundell 2008: 123). Наглашавајући лексикографски проблем у дефинисању речи без тзв. шаблонских уноса (енгл. *template entries*), узимају за пример различите дефиниције лексема *йишгар* и *лав* (од којих је једна богатија дескриптивним информацијама) (исто, 124). Обе реферишу на величину животиње, крзно, припадност породици мачака, али дефиниција лексеме *лав* пружа и информације о храњењу, снази, броју ногу и станишту. Постојање шаблона требало би да садржи најбитније чињенице о било којој лексеми која припада одређеној категорији, што доприноси структури и садржају дефиниције (стр. 124).

⁶⁰ То даље значи да само једна од ових семантичких реализација, она за коју је карактеристичан појмовни садржај са релевантним елементима реализације, има способност даљег семантичког развитка и индукције нових семантичких реализација (Гортан-Премк 1991: 53).

језику реализована лексема) дистинкција између множинског и облика у једнини представља и семантичко-функционалну поделу на општи назив врсте и назива појединаче животиње, као типизираниог представника те конкретне породице животиња.

2.6.1.4. Из овога следи да зоолошке лексеме имају двоструку номинациону вредност у садржају општег, односно примарног значења. Оне у основном значењу могу дефинисати припадност животиња:

- класи (нпр. *коњ*, *вук* и сл. из класе *сисара*);
- породици/фамилији (нпр. *мачка* из пор. *Felidae*, *џацов* – род из пор. *мишева* и сл.) или
- редовима (нпр. *гуштер*, *змија* и сл., из реда *гмизаваца*; *џаун* – крупна птица из реда *кокошака* и сл.), односно дефинишу њихове прототипичне представнике.

Тако нпр. у лексикографској дефиницији лексеме *мачка* у *Речнику САНУ* имамо двојаку реализацију, 1) назив прототипичног представника породице тог назива – **1. а.** *домаћа животиња са већим бројем врста, сисар Felis domestica из пор. Felidae вишеког, веома њокрећљивог тела, мале, округле главе, оштрих канџи, изошћреног чула слуха и мириса, са длаком која може бити различите боје* и 2) назив целе породице звери која се граматички маркира обликом множине – **1. б.** у мн.: *породица звери Felidae у коју спадају домаћа и дивља мачка, лав, леопард, рис и др. (у јд.: звер из ње породице)*. То значи да само једна од ових семантичких реализација основног значења припада општем лексичком фонду – она која има прави семантички садржај и способност даљег семантичког развитка (значење 1а), а друга је увек везана за специјалну, термилошку употребу (значење 1б). Прва, по правилу, означава ужи појам, друга шири. Посебан појам се реализује у општем лексичком систему, док се општи појам реализује у термилошком систему, односно као део зоолошког термилошког дискурса.

Из овога следи да је дисперзија полисемантичке структуре зоолошке лексеме директно у вези са вредношћу која се реализује у општем лексичком систему, односно прототипични референтни представник врсте носилац је семантичких карактеристика које даље индукују семантичко варирање.⁶¹ То значи и да исти назив функционише и као хипероним

⁶¹ Надовезујући се на запажање Д. Гортан-Премк о томе како само једна од ових реализација, она која има појмовни садржај са релевантним елементима реализације, има потенцијал за даље семантичко гранање, закључујемо да полисемантичку структуру ових лексема омогућава управо свођење породице животиња на једног прототипичног референта, који апстрахује у себи карактеристике целе породице (што умно-

(надређени појам) и као хипоним (подређени појам),⁶² тј. да се већ на нивоу основне семантичке реализације успоставља полисемантичка структура – општа и термилошка. Као што можемо да приметимо, „при распоређивању дефиниција код ових лексема примењени су различити критерији: код лексеме *мачка* прво је идентификован лексички, да кажемо, природни појам, а затим договорени, на неки начин вештачки, термилошки појам; код лексеме *кокош*⁶³ поступљено је обрнуто – прво је дефинисан термилошки, а затим лексички појам. Прво је решење свакако исправније. У њему се полази од природне јединице лексичког система и иде се ка договореној, термилошкој,⁶⁴ а термилошка се обично не даје као основно значење (Гортан-Премк 2014б: 136).

2.6.1.5. Желећи да представи категоризацију према прототипу,⁶⁴ Т. Прћић се послужио категоријом птица. Прототип ове категорије дефинише најмање четири дијагностичка обележја: животиња, прикривена перјем, има два крила, способна да лети. „Поред тога, бар са становишта западне културе, у њеној средњоевропској реализацији, на утврђивање прототипа несумњиво утиче, непосредно или посредно, и свакодневна близина пернатог створења, те његова просечна очекивана величина. У том смислу, већина припадника ове језичке заједнице могла би се сагла-

гоме зависи од поднебља, културе и сл.), нпр. породица мачака има на десетине врста (леопард, лав, тигар, рис, домаћа мачка итд.) од чега свака има на десетине подврста и раса (*домаћа мачка* – сијамска, сибирска, тиграста итд.), међутим као прототипични представник целе породице, односно денотат, сужавањем категорије преко теорије прототипова, намеће се *домаћа мачка*. Т. Прћић каже да се спецификација смисла одређене лексеме, иако настаје у конкретном времену, простору и културном окружењу, односи више-мање подједнако на целокупну класу одговарајућих ванјезичких ентитета, како у садашњости, прошлости и будућности, тако и у Европи, Америци, Африци и другде – наравно, уз уважавање одређених културних посебности (Прћић 1997: 43). Извесни ентитет, како каже Прћић, поима се као бољи (централни) представник дате категорије, а неки други, опет, као слабији (ближи периферији) (исто, 48).

⁶² Д. Гортан-Премк каже да је могућност преноса имена са хиперонима на хипоним и са хипонима на хипероним широко искоришћена у ботаничкој и зоолошкој терминологији (не само у српском језику већ и у европским језицима уопште) (Гортан-Премк 2014б: 136).

⁶³ *Кокос* је а. (обично у мн.) *оїшїтїи назив за їїшїце из їор*. Gallidae; *назив за род Gallus из їе їородице*. б. (обично у мн.) *назив за їїшїце из реда Galliformes, у који сїада и їор*. Gallidae. в. *домаћа їришїїомљена врсїа Gallus domesticus из їор*. Gallidae, *која се гаїу ради меса и јаја; женка їе врсїе*.

⁶⁴ Према овој теорији, прототипични примерак одређене категорије је најрепрезентативнији и дели највећи број карактеристика са другим члановима категорије, те се у том смислу сматра центром категорије, док су периферни мање типични чланови категорије.

сити у погледу избора прототипа – централни члан категорије 'птица' највероватније би био *врабац*“ (Прћић 1997: 47).

2.6.1.6. Ако смисао лексеме чини скуп обележја којима се дефинише извесна класа ванјезичких ентитета, при чему денотација представља однос између лексеме и одговарајуће класе ванјезичких ентитета, а референција подразумева идентификацију једног или више ентитета из те класе у конкретной комуникативној ситуацији (Прћић 1997: 39), онда разлика између апелативне, општеупотребне вредности зоолошке лексеме и термина може на појмовном нивоу да се поистовести са разликом између денотата (појам на који се односи номинација одређене лексеме уопште) (Гортан-Премк 2004: 46) и референта (тај појам реализован у комуникативном акту). Тако би општи појам био денотат, оно на шта се односи лексема у језику (нпр. *коза 1. а.* зоол. *ой-иши* назив за род *шуйљорогих йреживара йайкара*, РСАНУ), а посебан појам референт, тј. оно на шта се односи лексема у реализацији (*коза б.* зоол. *домаћа йриийиомљена врсиа из йиог рода, која се гаји ради млека, млека и коже*, РСАНУ).

2.6.2. Семантичке компоненте зоонима у лексикографској обради (на примеру *Речника САНУ*)

2.6.2.1. Рашчланићемо дефиниције основних значења неколико типичних лексема из тематске групе *живоийиња* на семантичке компоненте са циљем да дођемо до дескриптивних обележја, односно дистинктивних својстава или особина ванјезичког ентитета које могу бити релевантне при успостављању неког семантичког контраста (Прћић 1997: 41).⁶⁵

Табела 1. *Рашчлањивање основног значења йроийиийиичних йредсйавника живоийињских врсиа на семанйичке комйоненйе*

Рашчлањивање основног значења прототипичних представника животињских врста на семантичке компоненте (на основу лексикографске обраде у РСАНУ)				
лексема	архисема	сема нижег ранга 1	сема нижег ранга 2	сема нижег ранга 3
бик	1. а. неујаловљено одрасло мушко говече	које обично служи за приплод		

⁶⁵ Прћић наглашава да би дескриптивна обележја требало да одсликавају својства везана не само за облик и изглед ванјезичког ентитета, него и за његову функцију, понашање или манифестовање, пошто они чине темељ, а и произилазе из когнитивног процеса препознавања егземплара, одн. (уобичајених) представника, одговарајуће класе ентитета (Прћић 1997: 41).

<i>вук</i>	1. а. зоол. врста сисара <i>Canis lupus</i>	из фамилије паса Canidae			
<i>жаба</i>	1. зоол. безрепи водоземац из реда <i>Anura</i>	са развијеним задњим ногама прилагођеним за пливање у води и скакање на сувом			
<i>коњ</i>	1. а. зоол. сисар <i>Equus caballus</i>	из реда копитара		живахна домаћа животиња	која служи за вучу и јахање
<i>крава</i>	1. одрасло женско говече; женка говечета				
<i>зец</i>	1. а. зоол. глодар	са дугим задњим ногама и дугим ушима		веома плашљива и брза дивља животиња <i>Lepus</i> ;	општи назив за глодаре из пор. <i>Leporidae</i> (која обухвата и кунића)
<i>овца</i>	1. б. зоол. домаћа питома врста <i>Ovis aries</i> из тог рода	која се гаји ради меса млека и вуне			
<i>џас</i>	1. зоол. а. домаћа животиња, сродна вуку	сисар <i>Canis familiaris</i> из пор. Canidae		који има изострено чуло слуха и мириса (одгајан у великом броју раса),	а служи човеку као чувар куће и стоке, у лову, као запрежна животиња (на крајњем Северу) и др.
<i>лав</i>	1. а. зоол. једна од најкрупнијих звери <i>Felis leo</i>	сема нижег ранга 1	сема нижег ранга 2	сема нижег ранга 3	сема нижег ранга 4
		из пор. мачака <i>Felidae</i>	кратког жућкасто-смеђег крзна, јаких чељусти и канци	који живи у Африци и југоисточној Азији	мужјак те звери, који је због снаге и издржљивости назван царем животиња
<i>носорог</i>	1. зоол. крупни тропски сисар	биљољед		с једним или два рога на носној или чеоној кости	који живи у Индији, југоисточној Азији и Африци

Извесну неусаглашеност у речничким дефиницијама и распореду термилошких хиперонима у основним дефиницијама животиња уочила је М. Јакић (2014). То је некада оправдано јер сваки од њих носи посебну информацију, тј. два хиперонима нису у односу скупа и подскупа. Међутим, у неким случајевима употреба хиперонима који је нижа категорија подразумева припадност вишој категорији. На пример, код лексеме *коњ* као хипероними су наведени *сисар*, *животиња* и *којиштар*,

а довољно би било навести само *койиџар* што је и најближа надређена категорија *коња*.⁶⁶

2.6.2.2. Општа, односно типска (идеална) формула дефиниције основног значења прототипичне зоолошке лексеме, рашчлањена на семантичке компоненте, на основу увида у ову табелу, могла би да гласи:

Табела 2. *Оџиџа формула дефиниције зоонима*

АРХИСЕМА	сисар / домаћа животиња/ дивља животиња / врста сисара из фамилије ... / општи назив за род (мушко/ женско)
СЕМА ПОРЕКЛА	из реда копитара / из фамилије паса / из пор. мачака / из пор. Canidae / сродна вуку
СЕМА ФИЗИЧКИХ КАРАКТЕРИСТИКА	са дугим задњим ногама / са дугим ушима / са развијеним задњим ногама / кратког жућкастосмеђег крзна / јаким чељусти и канци
СЕМА ОСОБИНА	плашљива / брза / која има изострено чуло слуха и мириса
СЕМА ФУНКЦИЈЕ	која служи за јахање и вучу / која служи за приплод / која се гаји ради млека, меса и вуне / служи човеку као чувар куће и стоке, у лову, као запрежна животиња
СЕМА СТАНИШТА/ХАБИТАТА	који живи у Африци и југоисточној Азији / који живи у Индији, југоисточној Азији и Африци
СЕМА ИСХРАНЕ	биљојед
СЕМА КОЛЕКТИВНЕ ЕКСПРЕСИЈЕ	који се због снаге и издржљивости назива <i>царем живоџиња</i>

2.6.2.3. Редослед ових обележја условљен је релативно чврстом хијерархијском организацијом, заснованом на уважавању хронолошких и логичких приоритета (Прћић 1997: 43). Међутим, увиђамо да ниједна од поменутих лексема у дефиницији нема „попуњена“ сва поља семантичких обележја и да њихово активирање у процесу лексикографске категоризације и квалификације зависи, првенствено, од емпиријског значаја животињске врсте према човеку, односно од начина на који човек вреднује њена примарна/секундарна обележја. Нпр. семантичка компонента функције – *која се гаји ради меса* – представља дистинктив-

⁶⁶ Сличан је случај са лексемом *мазга*, која је као хиперониме добила *живоџињу* и *койиџара*; *бизон* и *антилопа* су као хиперониме добили *живоџињу* и *џреживара*; *камила* је дефинисана као *живоџиња* и *џайкар*; *овца* као *џайкар* и *џреживар*. (У последњем примеру, са логичке тачке гледишта, довољно је било рећи само *џреживар*, јер преживари могу бити само *џайкари*, али се поставља питање да ли сви корисници речника поседују то знање.) Са друге стране, неке лексеме нису дефинисане помоћу најближег надређеног појма, већ су као хипероним добиле општији појам (код *магарца* и *муле* наведен је хипероним *живоџиња*) (Јакић 2014: 185).

но обележје лексеме *овца* које класификује именовану врсту у групу домаћих животиња, узгајаних између осталог и ради хране, а апстрахује из групе дивљих; иста категорија, с друге стране, не игра никакву семантичку улогу код лексеме *жаба*, где је дистинктивна категорија *изглед* појма, као ни код дивљих животиња, будући да се оне не узгајају, већ живе ван људских станишта. Такође, увиђамо недостатак тзв. недијагностичких обележја, тј. оних која се не сматрају семантички релевантним (Прћић 1997: 43), као што је нпр. колективна експресија. Такво обележје проналазимо нпр. код лексеме *лав* ('који је због снаге и издржљивости назван царем животиња'), чије се особине крволочног месождера и представника доминантне животиње у природном ланцу исхране културолошки перципирају кроз вредности антропоцентризованих особина моћи, снаге и ауторитета. Такође, обележја (семе) станишта или исхране заступљена су у дефиницији код оних животиња које не припадају истом географском поднебљу културе у којој се описују, а у овом случају то су *лав* и *носорог*. Семе физичких карактеристика описују особине као што су: физички изглед тела (облик, број екстремитета); боја (жућкастосмеђег крзна); изразите карактеристике (јаких чељусти); величина.

У архисеми, поред основног семантичког дистинктивног обележја *живо биће*, тј. „живо+“, основни семантички детерминатор представља класификовање полазног појма у категорију *класе* или *реда*, што представља и надређен појам, хипероним датог појма (изражен и латинским називом), док диференцијалне семе, у зависности од лексеме, могу бити носиоци дефиниције порекла (*ред* и *фамилија*). Примећујемо, такође, да архисема може бити и носилац информације о роду, нпр. лексема *бик* и *крава* обележене су дистинктивном придевском компонентом *женско*, тј. *мушко говече*, што значи да је именица *говече* њихов хипероним. Ово није учестала лексикографска пракса с обзиром на то да је део животињских назива родно неутралан,⁶⁷ а код осталих, углавном домаћих, постоји посебна лексема за мушку, односно женску јединку. Већина назива истовремено функционише као генерички назив за врсту, али и као назив за мужјака и женку исте врсте, нпр. *йас*, *жирафа*, *но-*

⁶⁷ Нпр. лексема *лисица* дефинише се као **1. а.** зоол. 'грабљива, опрезна и по родном веровању лукава звер *Vulpes* (*Vulpes vulpes* и др.) из пор. *Canidae* с дугачким чупавим репом и веома зашиљеном, дугуљастом њушком'; а тек у наставку дефиниције наводи се да се основно значење може односити и на *женку* те звери. То значи да се основно значење остварује истовремено и као родно неутрално и као оно које се односи само на женку животиње.

сорог и сл.⁶⁸ И Б. Тафра примећује да „nazivi životinja uglavnom ne ovise o spolu, npr. *lastavica, vrabac*, ali ima i tvorbenih parova: *lav i lavica*, ili se leksički razlikuju mužjak i ženka: *pjetao i kokoš*, s tim da *kokoš* može značiti i opšti naziv u kojemu je spol neutraliziran“ (Tafra 2001: 252).

⁶⁸ „Највећи број назива има само општи назив врсте који означава и мужјака и женку. Стевановић истиче да непостојање посебних облика за мушки и женски пол код појединих бића, а то се може применити и на животиње, наравно, несумњиво зато што сличности међу тим бићима, пре свега по спољном изгледу, а затим и по другим карактеристикама, преовлађују над разликама међу њима. Називи који имају облике за оба пола настали су у већини морфолошко-творбеним моделом, а неколико назива има суплетивне облике. Највећи број лексема за обележавање рода јавља се код назива за домаће животиње, што је и очекивано. Блискост са човеком и економски значај за човека резултирали су и великим бројем лексема код домаћих животиња за исказивање оба рода и назива специфичне функције, карактеристике животиња и сл.“ (Ђуровић 2004: 63).

3. СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА СЕКУНДАРНИХ ЗНАЧЕЊА ЗООЛОШКИХ ЛЕКСЕМА – ЗООНИМИ КАО МАТЕРИЈАЛНЕ РЕАЛИЈЕ И КРЕАЦИЈЕ

3.1. Уводна разматрања

3.1.1. Богатство семантичке структуре лексема са значењем назива животиња показује разноврсност материјалних појмова и креација који се преко њих перципирају, концептуализују и именују. У креације убрајамо 'остварење, проналазак нових оригиналних идеја, израза, форми и др., као резултат стваралаштва' (РСАНУ), а под материјалним реалијама подразумевамо оно што се у лингвистици дефинише као предмет материјалне културе који је основа за денотативно значење речи. У њих се сврставају не само предмети него и сви појмови који су од значаја за свакодневни живот карактеристичан за културу одређеног народа.

3.1.2. Испитујући корелацију између заступљености зоолошких лексема у фразеолошким јединицама на материјалу српског и белоруског језика, С. Гољак је дошла до девет тематских група семантичких деривата зоонима у српском и белоруском језику, издвојивши међу њима и групу артефаката. То су: ЧОВЕК (*во* „глуп и недотупав човек“); ДРУГЕ ЖИВОТИЊЕ (*курјак* „врста речне грабљиве рибе“); АРТЕФАКТИ (*јеж* „назив за разне направе са шилцима и сл.“); БИЉКЕ (*јеж* „биљка из породице кактуса“); ОСЕЋАЊА И БОЛЕСТИ (*црв* „осећање које мучи дуже време“); ИГРЕ/ОБИЧАЈИ (*магарац* „врста игре картама“); ПРИРОДНЕ ПОЈАВЕ (*бубица* „капља, грашка“); МЕРЕ (*коњ* „коњска снага“); СИМБОЛИ (*јагње* „Исус Христ“) (Гољак 2005: 178).

3.1.3. Прототипичан пример по коме лексема са основним значењем животиње преноси свој назив на материјалну реалију јесте нпр. лексема *гуска*, која је поред основног значења – *назив за крујније ѿишице ѿловуше* (РСАНУ) развила секундарно, а то је *врста ноћног суда* (РСАНУ). Пренос назива реализовао се на основу физичке сличности двају појмова, од којих је један, секундарни, добио постојећу номинал-

ну ознаку другог, општијег појма, са којим је у асоцијативној вези. Једну реализацију означавамо као примарну, а другу као секундарну, у смислу да та друга своје значење заснива на неким од семантичких компонента назива са општијим и примарнијим значењем. Пренос је реализован механизмом лексичке метафоре,⁶⁹ пренесена номинација изводи се на основу извесне уочене сличности између два међусобно различита и неповезана ентитета, пре свега у погледу „облика, позиције, намене, особине, понашања, способности или њихових комбинација“ (Прћић 1997: 26). Код метафоричких трансформација у лексици овог типа, Бугарски каже да она почива на перцептивно проминентним обележјима неког изворног домена, која се уочавају и преносе на одговарајући циљни домен (Bugarski 2005: 198). Далеко најчешћи случај јесте асоцијација по општем облику или изгледу, када се пресликава опажена целина, по правилу упрошћено и шематски – нпр. *коњ*, *гуска*, *џаук*, *буба*, *леј-џир*, *ајкула* (И. 198). „Проминентна обележја могу се тицати општег облика или изгледа, неког истакнутог појединачног саставног дела или својства истакнутог предмета, затим карактеристичних покрета, а често у комбинацији са другим својствима“ (И. 200). Није реч о разумевању било чега, него о сликовитом алтернативном именовању већ довољно познатих предмета, чија сврха није сазнајна него стилска (конкретније лудичка) (И. 205).

3.1.4. Р. Драгићевић издваја диференцијалне семе облика (или неке друге карактеристике физичког изгледа), особине или функције изворног појма „чија сличност са циљним није увек апсолутна и комплетна“ као мотивацију за тип секундарне семантичке реализације по којој лексема са основним значењем животиње означава и неки предмет, или нежив појам (Драгићевић 2010б: 148). Метафоре које се заснивају на уоченим физичким сличностима између два појма називају се још и сликовним.⁷⁰ Стварање сликовне метафоре дешава се поступком пресликавања структуре или слике једног појма или појмовног домена (изворног) у структуру или слику неког другог појма

⁶⁹ Метафору посматрамо као лексички и когнитивни механизам у оквиру кога се преношење назива са једног на други појам врши на основу сличности и/или аналогije. Два знака морају имати бар једну заједничку компоненту која их повезује, а та сличност се састоји у постојању стварних или замишљених заједничких карактеристика појмова доведених у везу (Ковачевић М. 2000: 22–24).

⁷⁰ Као типичан пример за сликовну метафору Лејкоф и Џонсон наводе Бретонов стих „Моја жена [...] чији је струк пешчани сат“, који се разуме тако што се слика пешчаног сата „наноси“ преко слике женског струка. Како истичу ови аутори, структура слике укључује не само однос између целине и делова, него и својства. Својства подразумевају боју, јачину осветљености, облик, закривљеност линија и сл. (Кликовац 2008: 62).

или појмовног домена (циљног), и то ради разумевања или, у случају материјалних реалија, у циљу именовања предмета (Bugarski 2005: 181, 205). „Метафоре помоћу којих лексеме стичу нова значења врло често су сликовне, што нам показују и примери типа *зуб чешља*, *крило зграде*, *глава ексера* – метафоре које су у реторичкој традицији проглашене 'окамењеним' или лексикализованим“ (Кликовац 2008: 65).

3.1.5. Истраживања овог типа рађена су у оквиру словенске лингвистике, нпр. на руском језичком подручју (в. Сайфутдинова 2011). Анализирајући полисемантичку структуру зоонима са основним значењем „не-домаћих животиња“ чије се секундарне релизације односе на инаниматне реалије, Сајфутдинова каже да се пренос назива са животиње на инаниматни појам одвија на основу сема изгледа, функционалних својстава животиње, дела целине, квалитета, а значајну улогу има и културна традиција народа (2011: 183–187). Нека од тих значења бележимо и у нашем корпусу, нпр. *лейтир* (машна), *зец* (сунчев зрак који се одбија од огледала), *гусеница* (гвоздени ланац у облику спојене траке која обухвата више точкова возила), *зебра* (пешачки прелаз), *змај* (метеоролошки инструмент).

Бавећи се анализом полисемије лексема из тематске групе назива за животиње у бугарском, руском и српском језику, П. Легурска и Н. Бечева у инваријантној семантичкој структури (ИСС) типичне зоонимске лексеме издвајају као механизам семантичке трансформације тзв. номинативну метафору помоћу које зооними добијају значења: део предмета или предмет сличан по својству (спољашњем или функционалном) животињи ('част на предмет/ предмет, пододна/-ен по својство, вњшно или функционално, на животното') (Легурска, Бечева 2005: 238). У њиховом компаративном прегледу значења која се односе на материјалне реалије, можемо да уочимо сличности и разлике које се огледају у концептуализацији животиња између бугарског, руског и српског језика. Нпр. истим или сличним семантичким реализацијама у српском и руском језику одликују се лексеме: срп. *лейтир* / рус. *бабочка* ('машна, лептир-машна'); срп. *јарац* / рус. *козел* ('гимнастичка справа'); срп. *мачка* / рус. *кошка* ('сидро, ленгер'); срп. *мушица* / рус. *мушка* ('део оружја по облику сличан мушици'). Неке од сличности између српског и бугарског језика у секундарним реализацијама зоонима у сфери материјалне културе виде се у следећим примерима: срп. *зебра* / буг. *зебра* ('пешачки прелаз'); срп. *магарац* / буг. *магаре* ('називи за разне ослонце, греде'); срп. *кенгур* / буг. *кенгуру* ('грудна носиљка за бебе'); срп. *корњача* / буг. *костенурка* ('кола по изгледу слична корњачи'). У сва три

језика слични примери су: срп. *гусеница* / рус. *гусеница* / буг. *гъсеница* (‘метални ланац на точковима трактора, тенка и сл.’); срп. *коњ* / рус. *лошадь* / буг. *кон* (‘гимнастичка справа / шаховска фигура’) (Легурска, Бечева 2005: 255–261).

Неке значењске реализације карактеристичне су само за један од ова три језика и нису специфичне за друга два, као нпр. у руском језику: *вейар/боров* (‘део димњака на пећи по облику сличан вепру’); *бик/бык* (‘подршка мосту’); *шејтреб/глухарь* (‘велики шраф’); *ждрал/журавль* (‘део бунара, јарам’); *коза/коза* (‘мала товарна кола’); *кукавица/кукушка* (‘непријатељски снајпер’); *кученце/собачка* (‘део оружја’); *йайка/уйка* (‘посуда за уринирање’) или у бугарском: *мајмун/маймунка* (‘уређај у таксиметру који убрзава рад да се добије већа сума’); *кучка/кучка* (‘старински пољопривредни алат’) (И. 255–261).

На основу прегледаног корпуса, евидентно је да у сродним словенским језицима постоје слични, ако не и идентични, механизми мотивације секундарних значења зоонима у сфери материјалних реалија, тј. да се асоцијативне везе између изгледа и функције изворних зоонима и различитих циљних предмета и њихових делова успостављају по сличним когнитивним (перцептивним и логичким) законитостима, док се разлике могу приписати културолошком контексту (нпр. у руском језику назив за ноћну посуду је *йайка*, док је у српском *гуска*; лексема *коњ*, *коза*, *кобила* и сл. у сва три језика могу означавати разне ослонце, држаче и сл.), док ове сличности можемо објаснити и међујезичким лексичким позајмљивањем.

3.2. Семантичко калкирање као механизам проширивања семантичке структуре зоонима

3.2.1. Поједини примери зоонима са секундарним значењем материјалних реалија не могу се посматрати као резултат механизма лексичке метафоре или метонимије у српском језику, већ је у питању проширивање значењске структуре постојећих зоолошких лексема процесом семантичког калкирања из других језика, тј. стварањем тзв. неосемантизама. Семантичко калкирање посматрамо као „вид позајмљивања значењских смислова страних речи и уклапања тих значења у лексички систем са домаћом унутрашњом формом речи“ (Јовановић В. 2011: 47). Често долази и до тога да се из страног језика осим нових речи или творбених модела преузме и нешто „нематеријално“, тј. нова значења која се додају старим значењима традиционалних речи (И., 48). Посреди је, дакле, усвајање семантичких образаца из лексике страних језика, односно

преузимање појмовног значења, док лексички носилац новог значења остаје реч из општеупотребног, одомаћеног лексичког фонда. М. Турк за семантичко калкирање каже да је у питању иновација у језику, настала на тај начин да је појам преузет из неког језика, а израз се узима у самом језику (Turk 1993: 43). Тако је нпр. лексема *миш* добила ново значење (компјутерска компонента) семантичким позајмљивањем из енглеског језика. Међутим, поменуто значење не осећа се као производ семантичког калкирања управо због тога што се метафорична мотивација изгледом и величином полазног појма (иако изворно везана за енглески језик) на исти начин пресликава и на појмовно-лексичку раван српског језика,⁷¹ чиме се потврђује теза да се семантичка посуђеница мора уклопити у полисемантичку структуру постојеће речи. „Тако се посредством метафоре као језичког механизма у семантичкој структури вишезначне речи, односно физичке сличности предмета са изгледом животиње миш, и значење добијено семантичким калкирањем адаптира у полисемантичку структуру лексеме *миш*, као и значења добијена лексичко-семантичким начином образовања“ (Јовановић В. 2014: 334).

3.2.2. Додатан проблем при утврђивању порекла⁷² оваквих семема јесте и то што речници најчешће не бележе из којих језика су, уколико је то случај, значења адаптирана. „Као лексички еквивалент српског термилошког значења лексеме *мушица* – ’нишан на врху пушчане цеви, предњи нишан’ – у руском језику постоји лексема *мушка*, а у француском *touche*. Руски еквивалент овог термина у описном речнику савременог руског језика обрађен је као посебна, хомонимна одредница (поред мушка 1. ’уменьш.-ласкат. к муха’ и др.) којој је додат и квалификатор спец., чиме је маркиран домен употребе ове лексеме [...] Постојање истих термилошких значења код еквивалентних лек-

⁷¹ „Данас је у многим језицима света, а посебно наглашавамо – у свим словенским језицима, у употреби семантички калк лексеме *миш* са значењем ’део рачунарског система који уз тастатуру служи да се њиме управља’. Ово термилошко значење лексеме *миш* ушло је из енглеског језика у српски језик, као и у друге словенске и несловенске језике, те представља добар пример како се уз увоз материјалних ствари и добара прима или ’увози’ и садржај лексичких јединица. Као доминантни глобални произвођач и снабдевач света предметима високе технологије, англосаксонски свет предао је народима увозницима и потрошачима своје робе и свој језички знак за нове појмове“ (Јовановић В. 2014: 333).

⁷² „У већини случајева је тешко утврдити примарни језик у којем се развило одређено термилошко значење, које је посредством језичких контаката доспело у српски лексички систем. Наиме, српски језик је долазио у контакте са различитим језицима из којих је преузимао термине, а сваки од тих језика је такође долазио у контакте са термилошким системима других језика“ (Јовановић В. 2011: 49).

сема у француском, руском и српском језику упућује нас на претпоставку да се и овде ради о семантичком калку војног термина, који се у српском језику реализовао као ново термилошко значење општеупотребне речи *мушица*. У РСАНУ је ово термилошко значење описано у оквиру једне одреднице *мушица*, јер ново значење, иако по пореклу семантички калк, садржи семантеме основних значења лексеме *мушица*, као што је визуелна сличност предмета (мушица = предњи нишан) по форми и димензијама са појмом означеним зоонимом (мушица = заједнички назив за више врста инсеката двокрилаца са дугим пипцима из подреда Nematocera и са кратким пипцима из подреда Brachycera)⁷³ (Јовановић В. 2011: 50). Такође, „лексема *јеж* реализује термилошко значење из војне области, што је обележено квалитативом вој. ’врста препреке са гвозденим или бетонским шилцима’, затим термилошко значење лексеме *лејџир* у области спорта и физичке културе обележено је квалитатором спорт. и објашњено такође после основног и њему блиских значења ’начин прсног пливања са карактеристичним кружним радом руку’“ (Јовановић В. 2014: 337). Секундарно значење лексеме *йеликан* које се односи на ’војни топ’ (РСАНУ) такође је могло бити преузето из руског језика, у који је дошло из француског (уп. ПЕЛИКАН а, м. pélican m.; гр. pelekas. 1. Большая йлавающая ййица с удлинённым йуловищем, с маленькой головой, сидящей на длинной и йтонкой шее; клюв длинный и йлоский, с крючковатым остёрмом концом и с большим горйанным мешком между ветйями нижней челюсти. 4. Сйаринный род йушки. Даль.)⁷³ (в. Јовановић В. 2011).

Лексема *ороз* у основном значењу ’мужјак кокоши, петао, кокош’ преузета је из турског језика (уп. horoz m. pers, petao, kokot, Škaljić 1966, односно од турске речи *хорос* што значи *йевач*, Бандић 2004: 41), а у оквиру ње и значење *обарач*, *окидач* на *йушци*, *йишићољу* (РСАНУ) (уп. oroz – 2. obarač, upaljač на lovačkim puškama i puškama kremenjačama, Škaljić 1966). Секундарно значење могло је бити пренето и на лексеме *йеџао* (*окидач*, *ороз* на *йушци*, РСАНУ), *кокош* (*обарач*, *окидач*, обично на *йушци*, РСАНУ) и *орлић* (*ороз* на *йушци*, *йишићољу*, *окидач*, РСАНУ) процесом пресликавања семантичке структуре на лексеме које номинују сличне или исте појмове.

3.2.3. „Иако припадају терминологијама, издвојени семантички калкови имају заједничке семе са основним значењем речи, што их додатно учвршћује у полисемантичкој структури домаћих речи, и брише трагове

⁷³ Исторический словарь галлицизмов русского языка. – М.: Словарное издательство ЭТС http://www.ets.ru/pg/r/dict/gall_dict.htm.

страног језичког утицаја“ (Јовановић В. 2014: 338), због чега није увек лако утврдити њихово порекло или мотивацију. Таква су још нпр. значења као што су *буба* (*Фолксвагенов аутомобил*) – нем. Käfer; *камелеон* (*особа која мења мишљење, која се љрилагођава*) – енгл. chameleon; или нпр. називи положаја у јоги као што су *кобра*, *лејџир*, *лабуд*, *ждрал* и сл.

3.3. Квалификативна вредност њосмајраних секундарних семантичких реализација

3.3.1. Секундарна значења зоонима у домену материјалних реалија означена су у речницима српскога језика квалификаторима као лексикографским обележјима чија функција подразумева опис „односа квалификоване појаве према стандардном језику“ (Ивановић 2014: 207). Они садрже информације о временском, територијалном, професионалном, социјалном, историјском и сл. идентитету лексема или, у овом случају, њеног секундарног значења као сфери употребе.

3.3.2. Ако посматрамо раван друштвено-територијалног раслојавања стандардног језика, бележимо значења зоонима која могу бити покрајинска (нпр. *бик* – **3. а. покр.** *лук*, *ојруга на брави*, РСАНУ) или народна (нпр. *жабица* – **7. нар.** *а. украс на горњем делу ручице љишиоља*, РСАНУ) и која тако представљају специфична обележја културе и материјалног живота народа на одређеној територији.

3.3.3. На равни ситуационог раслојавања региструјемо значења чија се употреба дефинише као одступање у односу на стандард у оквиру разговорног идома (нпр. *мечка* – **3. разг.** *аутомобил марке Мерцедес*, РСЈ 2007). Значења која су карактеристична за „социјално раслојавање“ (Ивановић 2014: 209) обележена су квалификаторима шатр. и жарг. (нпр. *ајкула* – *већи аутомобил марке сџироен*, РСЖ).

3.3.4. Бележимо и значења маркирана према времену употребе, која се означавају квалификаторима заст. или арх., нпр. *жирафа* – заст. *украсна игла* (РСАНУ), а издвајамо и она која означавају предмете материјалне културе који припадају одређеном историјском раздобљу, нпр. *ован* – **3. ист.** *дуг балван са гвозденом овнујском главом на крају, којим су антички војници рушили зидове* (РСАНУ).

3.3.5. Фигуративна употреба значења такође се идентификује, нпр. *гароња* – фиг. *назив за разне гараве и црне љредмети* (РСАНУ).⁷⁴

⁷⁴ Иако у случају лексеме *гароња* узимамо у обзир полисемантичку дисперзију, не искључујемо могућност да је посреди понављање истог творбеног модела, као код лексема *белка* или *гранаи*.

Поједина значења припадају термилошким системима различитих струка, нпр. *лейџир* – **З. в. техн.** *йреклоџац*, *језичак на осовини као део различџих наџрава*, *уређаја* (РСАНУ) или *јеж* – **З. а. грађ.** *зуйчасџа наџрава за набијање џуџева и насџа* (РСАНУ).

3.4. Циљни домени секундарне реализације зоонима

3.4.0. Р. Бугарски о животињама као изворним доменима за именовање материјалних реалија каже да „представљају богато складиште у којем су наталожене искуствене слике које људи имају о карактеристичним облицима и обележјима различитих бића и ствари, у које се може захватити кад се за то укаже потреба“ (Bugarski 2005: 200), док су циљни домени захваћени овим лексичким механизмима најчешће из домена *алаџа*, *делова одеће*, *оружја*, *возила* и разних *наџрава*, карактеристичних за сеоско домаћинство и живот на њему. Лексика пак чије секундарно значење има жаргонизован карактер везана је више за урбану средину и има значења *моџорних возила*, *њихових делова*, *саобраћајних регулатџора*, *сџорџских реквизиџа*, *разних џомагала* и *дечјих играчака*. У питању су свакодневни предмети из различитих сегмената организације живота (домаћинство, саобраћај, грађевина, спорт и игра итд.), па се потреба за њиховим именовањем показује неопходном. „Циљни домени сведоче о стварима које су људима толико блиске да желе да их на овај начин додатно фамилијаризују, а изворни домени нам кажу одакле узимају средства за то“ (Bugarski 2005: 203).

Класификацију секундарних значења зоонима у домену материјалних реалија на основу семантичког критеријума вршимо по тематским пољима (према учесталости забележених примера) у које сврставамо појмове означене конкретним значењем:

оруђе
оружје
предмети који служе за игру
накит
спортска помагала
саобраћајни појмови
одевни предмети
грађевински појмови
војна опрема
електронски уређаји
производи животињског порекла

3.4.1. Тематска група оруђа (направа, алатки, справа и сл.)

3.4.1.1. Тематска група оруђа обухвата све предмете и направе који служе за обављање неког посла у различитим струкама и домаћинству – алатке, помагала, посуде, прибор, помоћне предмете у домаћинству и у различитим пословима, као и њихове делове.

Табела 3. Тематска група оруђа

Лексичка јединица и основно значење лексеме	Секундарна реализација лексеме и лексикографски извор
<i>акреј</i> м 1. нар. в. <i>скорпија</i> <i>Euscorpis scapathicus</i> ; исп. аграп, акрап, акреб, јакреп	5. сказаљка на сату (РСАНУ)
<i>ала</i> ж 1. (по народном веровању) крилата прождрљива неман; исп. аждаја.	7. справа с решетком за гњечење и цеђење воћа и поврћа, нарочито парадајза (РСАНУ)
<i>бик</i> м 1. неујаловљено одрасло мушко говече, које обично служи за приплод	3. а. покр. лук, опруга на брави (РСАНУ)
<i>брав</i> м 1. а. општи назив за једно грло стокe, нарочито за овцу или козу; исп. бравче б. уштројен вепар	3. покр. брдо на разбоју (РСАНУ)
<i>буц</i> м 1. зоол. покр. а. в. буцов ¹	2. риб. а. батина (обично са задебљаним врхом) којом се удара по води да би се натерала риба у мрежу (РСАНУ)
<i>вук</i> м 1. а. зоол. врста сисара <i>Canis lupus</i> из ф. паса <i>Canidae</i> ; исп. курјак	5. а. техн. бачварско оруђе којим се натежу обручи на бачви (РМС) 5. б. горња страна брда у ткачком стану (РМС)
<i>гароња</i> м 1. назив и име домаћим животињама црне длаке, а. волу; б. овну, в. јарцу; г. псу	3. фиг. назив за разне гараве или црне предмете (РСАНУ)
<i>глисија</i> ж 1. зоол. а. општи назив за бескичмењаке из кола <i>Vermes</i> , ваљкастог или плоснатог тела (једноставног или састављеног од прстенака или чланака) који живе као паразити у цревима човека и животиња, у биљкама, влажној земљи и води и др.	4. покр. једна од паралелних греда на којима се суше дрва изнад огњишта (РСАНУ)

<p><i>зрлица</i> ж 1. а. зоол. птица селица слична голубу <i>Turtur turtur</i> из фам. <i>Columbidae</i></p>	<p>6. пом. покр. уже које држи лантину уз јарбол (РСАНУ)</p>
<p><i>гузар</i> м покр. 1. зоол. в. шумска шљука <i>Scolopax rusticola</i></p>	<p>2. а. риб. кош за хватање риба (РСАНУ) 2. б. кош, исплетен од лозе или прућа, за остављање пасуљ, ораха и сл. (РСАНУ)</p>
<p><i>гуска</i> ж 1. а. зоол. назив за крупније птице пловуше рода <i>Anser</i> из ф. <i>Anseridae</i>; општи назив за птице из ф. <i>Anseridae</i>. б. домаћа припитомљена врста <i>Anser domesticus</i>, која се гаји ради перја, меса и јаја; женка те врсте</p>	<p>2. назив предмета који својим обликом подсећа на гуску а. врста ноћног суда (РСАНУ) 2. б. помични део млинског коша (везан са чекеталом) из којег жито пада на отвор жрвња (РСАНУ)</p>
<p><i>жаба</i> ж 1. зоол. безрепи водоземац из реда <i>Anura</i>, са развијеним задњим ногама прилагођеним за пливање у води и скакање на суву</p>	<p>3. пом. колут кроз који се провлачи коноп за дизање терета (РСЈ 2007)</p>
<p><i>жабица</i> ж 1. дем. и хип. од жаба</p>	<p>3. а. метално лежиште за осовину (на капији, код воденичног точка), шарка (РСАНУ) 4. б. мала направа која служи за затезање конопаца, жица и сл. (РСАНУ)</p>
<p><i>ждребац</i> м 1. млад коњ; неушкопљен коњ, паству</p>	<p>2. (обично мн). покр. а. један од два међусобно везана балвана у сплаву (РСАНУ) 2. б. део воденице, попречна дрвена греда на којој је лежиште за доњи крај вретена (РСАНУ)</p>
<p><i>зец</i> м 1. зоол. глодар са дугим задњим ногама и дугим ушима, веома плашљива и брза дивља животиња <i>Lepus</i>; општи назив за глодаре из пор. <i>Leporidae</i> (која обухвата и кунића)</p>	<p>6. пом. обрнути сноп прућа или мотка који се побију у реку (обично на прудовима) за означавања леве обале пловног пута (РСАНУ)</p>
<p><i>змај</i> м 1. мит. према веровањима многих народа крилато чудовиште слично змији, с великим канџама и дугим репом, с једном или више глава, дракон; исп. ала, аждаја</p>	<p>3. б. мет. направа од платна или хартије која се диже под утицајем ветра носећи метеоролошке инструменте за мерење брзине ветра, температуре и влаге ваздуха (РСАНУ)</p>
<p><i>змија</i> ж 1. зоол. а. гмизавац из реда <i>Ophidia</i> (<i>Serpentes</i>), издуженог ваљкастог тела без удова, који се креће по подлози помоћу покретљивих ребара</p>	<p>3. нешто што обликом (понекад и опасношћу) личи, подсећа на змију, змијолик предмет, појава (РСАНУ)</p>
<p><i>змијача</i> ж 1. зоол. змијокрака морска звезда <i>Orphiuroidea</i>, која најчешће живи у тропским пределима</p>	<p>3. техн. спирална цев за хлађење у казану за печење ракије (РСАНУ)</p>

<p><i>јарац</i> м 1. а. зоол. мужјак козе Сарег 2. покр. коза са великим роговима као у јарца</p>	<p>4. б. покр. ногари за тестерисање дрва 4. г. покр. горњи, криви део тезге, на којој се макља, деље дрво 4. д. покр. направа за придржавање рамова с воштин-ном при њиховом прегледу (РСАНУ)</p>
<p><i>јеж</i> м 1. зоол. а. сисар из реда бубоједа Erinaceus, E. europaeus из ф. Erinaceidae чије је тело с леђне стране и на боковима покривено игластим бодљама</p>	<p>3. г. пчел. ваљак са зупцима помоћу којег се скидају поклопци са саћа 3. д. покр. врста коша од дивље лозе помоћу којег се хватају ракови (РСАНУ)</p>
<p><i>јежак</i> м 1. дем. и хип. од јеж</p>	<p>3. агр. ваљак са гвозденим зупцима који служи за разбијање и уситњавање сувих и тврдих грудва земље после орања (РСАНУ)</p>
<p><i>јеленица</i> ж 1. женка јелена, кошута</p>	<p>3. мн. део примитивне браве (РСАНУ)</p>
<p><i>камила</i> ж 1. зоол. а. папкар Camelus из ф. Camelidae који живи у сувим областима Азије и Африке, товарна и јахаћа животиња, са једном или двама грбама, у којима се скупља резервно масно ткиво, дева</p>	<p>3. физ. заст. буре или какав други шупаљ подметач који служи за држање нечега на води или подизање чега из воде (РСАНУ)</p>
<p><i>квочка</i> ж 1. кокош која лежи на јајима, која је излегла пилиће</p>	<p>4. заст. покр. део рабоша (комад дрвета на коме се бележе потраживања, С. Н.) који остаје код повериоца (РСАНУ)</p>
<p><i>кобила</i> ж 1. женка коња</p>	<p>2. заст. и покр. назив за разне подупираче, ослонце, и греде и сл. а. в. кобилица 2. б. греда на којој стоји вретено за покретање воденице 2. в. направа на три или четири ноге на коју се нешто наслања, оставља; ногари 2. г. гвоздени ослонац за дрва на огњишту, саџак 2. д. полична греда на преси за маслине (РСАНУ)</p>
<p><i>кобилица</i> ж 1. а. дем. и хип. од кобила</p>	<p>7. в. покр. део жрвња (за млевење жита) на који се ослања вретено; исп. кобила (2б) (РСАНУ)</p>
<p><i>коза</i> ж 1. а. зоол. (мн.) општи назив за род шупљорогих преживара папкара Capra из пор. Caprinae б. зоол. домаћа припитомљена врста Capra hircus из тога рода, која се гаји ради млека, мяса и коже; женка те врсте</p>	<p>3. а. покр. ногари за тестерисање дрва, јарац, козлий 3. њ. маљ са дршкама за набијање великог коља 3. е. рашљасто дрво, соха (РСАНУ)</p>
<p><i>козица</i> ж 1. а. дем. и хип. од коза; млада коза</p>	<p>3. покр. а. треножни земљани суд, котлий 3. б. шерпа, шерпења (РСАНУ)</p>

<p style="text-align: center;"><i>козлић</i></p> <p>м 1. а. младунче козе, козле, јаре</p>	<p>3. б. ногари за тестерисање, пиљење дрва; ногари уопште</p> <p>3. в. (обично у мн., често са одредбом: ланчани) пом. дрвени ногари преко којих се стављају сидрени ланци (да не би лежали на палуби или земљи)</p> <p>3. г. дрвена направа са пречагама која служи за сушење сена</p> <p>4. корпица, котарица (РСАНУ)</p>
<p style="text-align: center;"><i>кокош</i></p> <p>м 1. мужјак кокоши, петао</p>	<p>2. а. ветреушка на крову, петао</p> <p>3. б. кука на коју се закачиње засун</p> <p>3. в. мала славина (РСАНУ)</p>
<p style="text-align: center;"><i>кокошић</i></p> <p>м 1. дем. и хип. од кокот</p>	<p>3. покр. а. дрвени клин на гредељу рала за који се закачиње гужва</p> <p>3. б. клин који спречава испадање котле, дашчице која повезује ралицу са гредељом</p>
<p style="text-align: center;"><i>коњ</i></p> <p>м 1. а. зоол. сисар Equus caballus из реда копитара, живахна домаћа животиња која служи за вучу и јахање</p>	<p>4. г. покр. дрвени подметач са четири укрштене ноге који се употребљава при тестерисању дрва, ногари, козлић</p> <p>4. д. покр. гвоздена шипка са ножицама на коју се наслањају дужа дрва на огњишту</p> <p>4. њ. покр. код ступе ваљарице греда постављена на две ноге на коју се ослања вретено</p> <p>4. е. покр. део дрдала преко којег се затеже тетива</p> <p>8. фиг. а. палица, штап за поштапање у ходу (РСАНУ)</p>
<p style="text-align: center;"><i>коњић</i></p> <p>м 1. дем. од коњ (1а)</p>	<p>2. б. мн. сталак од дрвета, дрвени ногари на којима леже креветске даске</p> <p>2. в. покр. в. коњиц (4а)</p> <p>2. г. (об. у множини) покр. дрвце на разбоју, дужине до 10 цм, за које се везују нити и које омогућује њихово покретање при ткању</p> <p>2. д. мн. покр. в. колутор</p> <p>2. њ. покр. мало рачвасто дрво које се одоздо завлачи у казанску лулу и низ чији дужи крак тече ракија из казана (РСАНУ)</p>
<p style="text-align: center;"><i>коњиц</i></p> <p>м 1. књ. дем. и хип. од коњ (1а)</p>	<p>4. б. део ваге за одређивање количине воде у маслу</p> <p>4. д. дрво у постољу мотовила, витла или у земљу забодено на коме витао стоји и окреће се</p> <p>4. њ. мех. постоље, наслон за осовине код разних справа, уређаја</p> <p>4. ж. део стругарског, токарског строја</p> <p>4. з. покр. дрвени део који служи за покретање горњег воденичног камена</p> <p>4. ј. покр. дашчица која се ставља у казанску лулу низ коју цури ракија из казана (РСАНУ)</p>

<p><i>корал</i> м 1. а. зоол. непокретне животиње из рода полипа које у великим скуповима живе у морима прирасле уза стене, Anthozoa</p>	<p>2. мн. мале дрвене лоптице са умереним шиљцима на пасјем овратнику, које боду кад се овратник повуче (употребљава се при дресиранју паса) (РСАНУ)</p>
<p><i>корњача</i> ж 1. зоол. гмизавац са чврстим рожнатим оклопом из реда Chelonia или Testudines који живи претежно у топлијим крајевима на копну и у води</p>	<p>7. мед. повеска, завој чији се намотаји у облику бројке осам укрштају у преглибу, на зглобу (РСАНУ)</p>
<p><i>којићар</i> м 1. зоол. а. општи назив за сисаре биљоједe Ungulata који на ногама имају копита</p>	<p>2. покр. справа, клешта за вађење коњских чавала (РСАНУ)</p>
<p><i>крешћалка</i> ж покр. 1. зоол. в. креја (1а)</p>	<p>3. дрвена направа, чегрталка за плашење и терање птица које наносе штету усевама, воћкама и сл. (РСАНУ)</p>
<p><i>кркавац</i> м покр. 1. зоол. а. в. кркуша (1а)</p>	<p>3. комад дрвета који удара у воденички камен и омогућава равномерно испадање жита из кориташца у воденички камен, чекало, чекетало (РСАНУ)</p>
<p><i>куја</i> ж 1. женка пса, кучка, керуша</p>	<p>6. покр. врста столарског струга, блања 7. покр. дрвена мотка, штап којим се кочи, зауставља окретање вратила на разбоју (РСАНУ)</p>
<p><i>куче</i> с 1. млад, мали пас, псетање, псето; пас уопште</p>	<p>3. покр. део, половина рабоша која остаје код власника робе (РСАНУ)</p>
<p><i>лагена</i> ж 1. зоол. врста пужа</p>	<p>3. трбушаст врч уска грлића (РСАНУ)</p>
<p><i>лајка</i> ж 1. а. овца која много блеји</p>	<p>2. оно што производи учестану, испрекидану звуку, клопот, тутњаву и сл. (секира, пракљача, грмљавина и др.) (РСАНУ)</p>
<p><i>ласћавичар</i> м 1. зоол. соко</p>	<p>2. сврдло којим се на главчини точка буше рупе у које се умећу паоци (Цветк. М. 1, РСАНУ)</p>
<p><i>ласћавица</i> ж 1. зоол. в. ластва (1)</p>	<p>5. покр. а. четвртаст отвор на главчини точка у који се умећу паоци 5. б. део на разбоју 5. г. дрвени клин којим је заглављен маљ на ваљалици за сукно (РСАНУ)</p>

<p><i>лейџир</i> м 1. зоол. инсект из реда Lepidoptera са два пара крила покривених ситним, обично разнобојним сићушним љуспама, попут финог праха, чији су усни органи најчешће продужени у сисалку којом црпе сок из цвета (у мн.: инсекти реда Lepidoptera, који обухвата велики број врста)</p>	<p>3. б. поклопац на машини сејачици 3. в. техн. преклопац, језичак и сл. на осовини као део различитих направа, уређаја (РСАНУ)</p>
<p><i>лейџирак</i> м 1. зоол. дем. и хип. од лептир (1)</p>	<p>2. оно што обликом подсећа на лептира, што има облик лептира (РСАНУ)</p>
<p><i>лисица (лисице)</i> ж 1. а. зоол. грабљива, опрезна и по народном веровању лукава звер Vulpes (Vulpes vulpes и др.) из пор. Canidae, с дугачким чупавим репом и веома зашиљеном, дугуљастом њушком; женка те звери</p>	<p>1. а. (ретко јд. лисица) метална направа (две међусобно повезане карике које се могу закључавати и отварати) којом се везују, спутавају обе руке (ређе ноге) ухапшеницима (каткада и осуђеницима) 2. покр. део запрежних кола, две дрвене гредице које се рачвају од средине срчанице ка задњој осовини, повезујући их, спајајући их (РСАНУ)</p>
<p><i>магарац</i> м 1. а. домаћа товарна животиња (припитомљене подврсте врсте Equus asinus из пор. Equidae), велике главе и дугих ушију, беличасте њушке и дуга репа с праменом длака на крају; мужјак те животиње</p>	<p>5. покр. назив за разне ослонце, греде и сл. а. ногари на којима се тестеришу дрва б. в. кобила (2б) 5. в. рачваст колац усађен у осовину плуга о који се веша торба и сл., торбоноша (РСАНУ)</p>
<p><i>магарица</i> ж 1. женка магараца</p>	<p>3. покр. а. малена дрвена бачвица за ношење воде или вина радницима, барилце б. в. магарац (5а) 4. мн. покр. а. мале дечје саонице 4. б. врста клупа које служе при прављењу скела 4. в. дебела хартија или ивер који бацају браћа при деоби имања кад не могу да се нагоде (РСАНУ)</p>
<p><i>марва</i> ж 1. а. зб. четвороножне домаће животиње (овце, козе, говеда, коњи), стока; ретко појединачно сточно грло, марвинче</p>	<p>3. нар. необ. ствар, предмет, роба (РСАНУ)</p>
<p><i>мачак</i> м 1. а. зоол. мужјак мачке (1), мачор</p>	<p>2. покр. а. дрвена кочница на запрежним колима или саоницама са гвозденим раклама при дну које забадањем у земљу одн. у снег држе кола или саонице да не крену низа страну 2. б. гвоздена алатка са савијеним крацима, која служи за дохватање предмета који упадну у бунар (РСАНУ)</p>
<p><i>мачица</i> ж 1. дем. и хип. од мачка, млада мачка, мачкица</p>	<p>4. покр. камен или гвоздена шипка на ногарима на које се наслањају дужа дрва на огњишту, преклад (РСАНУ)</p>

<p style="text-align: center;"><i>мачка</i></p> <p>ж 1. зоол. а. домаћа животиња са већим бројем врста, сисар <i>Felis domestica</i> из пор. <i>Felidae</i> витког, веома покретљивог тела, мале, округле главе, оштрих канци, изостреног чула слуха и мириса, с длаком која може бити различите боје</p>	<p>5. покр. а. врста кочнице на запрежним колима (обично у виду рачвасте шипке) која забадањем у земљу држи кола да не крену низ брдо; исп. винта</p> <p>5. б. дрвена или гвоздена шипка на плугу којом се регулише ширина бразде</p> <p>5. в. спона (дрвена, гвоздена и сл.) за везивање крова са слемом; исп. кламфа</p> <p>5. г. челична полука на непокретном точку млина</p> <p>5. д. гвоздена, рашљаста направа у пећи за растресање дрва при горењу: преклад, исп. завала</p> <p>5. њ. гвоздена или дрвена направа која се састоји из рашљастих ногара и шипке на коју се натиче и окреће месо при печењу над ватром, ражањ</p> <p>6. покр. плочица или ланац са зупцима причвршћеним на улару којим се подбада да би се кретао у жељеном правцу</p> <p>6. б. подметач са гвозденим зупцима који се причвршћује под обућу да се избегне клизање на поледници, ледењак</p> <p>7. а. сидро, ленгер</p> <p>7. б. трокрака гвоздена кука за дохватанье предмета палих у бунар</p> <p>8. покр. при цепању дрва, део између две поле који држи да се дрво не раздвоји</p> <p>9. покр. привежљај, свежањ вуне, конопље или лана на преслици (РСАНУ)</p>
<p style="text-align: center;"><i>медвед</i></p> <p>м 1. зоол. у мн.: породица сисара <i>Ursidae</i>, крупне звери здепастог, незграпног тела, густог, кудравог крзна, ситних очију, малих ушију, кратког репа и снажних канци па прстима чије различите врсте живе највише у шумама Европе, Азије и Америке (у нашим крајевима мрки медвед, <i>Ursus arctos</i>) (у јд.: звер из те породице)</p>	<p>3. покр. а. греда у воденици на коју се доњим делом ослања бадањ; уопште греда којом се нешто подупире</p> <p>3. б. набијач, маљ</p> <p>5. гвоздени блок који остане у подници пећи (РСАНУ)</p>
<p style="text-align: center;"><i>мечка</i></p> <p>ж 1. женка медведа, медведица; медвед уопште</p>	<p>3. покр. ослонац на огњишту за главње, дужа, већа дрва, гвоздена полут са ногарима и крајевима извијеним навише (који су често украшени каквом фигуром), гвоздени преклад (РСАНУ) велика каса (РСЖ)</p>

<p><i>мува</i></p> <p>ж 1. зоол. у мн.: породица инсеката двокрилаца Muscidae из подреда краткотицалаца (Brachycera) са великим бројем подврста), кратких пипака и лако покретљивих ногу, који носе јаја највише на материјама у распадању и лако преносе клице заразних болести (у јд.: такав инсекат); најпознатија врста тих инсеката, кућна мува</p>	<p>5. покр. врста завртња (РСАНУ)</p>
<p><i>ован</i></p> <p>м 1. зоол. мужјак овце</p>	<p>4. покр. а. справа, преса за цеђење воска 4. б. део пресе за вино који се окреће притискајући даску што цеди преостали сок из комине 4. в. справа за набијање стубова, коља у земљу, за сабијање земље, темеља и др., чији је главни део велики висећи тег (РСАНУ)</p>
<p><i>орлић</i></p> <p>м 1. а. младунче орла; млад орао; дем. и хип. од орао</p>	<p>4. покр. а. дрвени део на алатки за прављење рупа за који се причвршћује сврдао и који служи као држач 4. б. део на грабуљама у који су уграђени зупци (РСАНУ)</p>
<p><i>ороз</i></p> <p>м 1. а. зоол. мужјак кокоши, петао, кокот</p>	<p>2. покр. ветроказ на крову у облику петла 5. покр. дебело бродско уже, паламар (РСАНУ)</p>
<p><i>џанџиљичара</i></p> <p>ж 1. зоол. у мн.: пљоснати паразитски црви Cestodes тракастог и чланковитог тела, који живе у цревима човека и других кичмењака, а њихове ларве у везивном ткиву, мишићима и телесним шупљинама чланконожаца, мекушаца и кичмењака, тракавике (у јд.: такав црв)</p>	<p>2. тракаста тестера, пила (РСАНУ)</p>
<p><i>џајагајка</i></p> <p>ж 1. нераспр. женка папагаја</p>	<p>2. а. (мн) врста закривљених клешта са чељустима у облику кљуна папагаја, којима се притежу матице 2. б. риб. (обично у мн.) врста удице (РСАНУ)</p>
<p><i>џеликан</i></p> <p>м 1. зоол. велика тропска птица пливачица Pelecanus onocrotalus, с кожном кесом испод кљуна за смештај ловине, гем, несит</p>	<p>2. столарска притегача (Вуј. 6) 3. мед. покретни део механизма за вађење зуба, који својим обликом подећа на кљун истоимене птице 4. хем. стаклена посуда за дестилисање (Вуј. 6)</p>
<p><i>џеџао</i></p> <p>м 1. а. мужјак кокоши, певац</p>	<p>6. штедна каса, касица у облику петла (1а), у коју се убацује новац (обично намењена деци) (РСАНУ) 3. лимена направа на димњаку или крову, ветроказ (РСЈ 2007)</p>

<p><i>џеџлић</i> м 1. дем. и хип. од петао; млад петао</p>	<p>6. мања стаклена боца, чокањчић, унуче 7. покр. реза за затварање врата, засун (РСАНУ)</p>
<p><i>џијавица</i> ж 1. зоол. а. колутитићава, чланковита глиста, црв који се као паразит припија уз тело животиња и храни се њиховом крвљу</p>	<p>6. покр. квака, спона (РМС)</p>
<p><i>џиле</i> с 1. младунче кокоши (ређе других птица)</p>	<p>3. део рабоша, отцепљено дрвце које чува дужник (РМС)</p>
<p><i>џловка</i> ж 1. зоол. патка</p>	<p>2. пловак (1а) (РМС)</p>
<p><i>џрасе</i> с зоол. младо свињче</p>	<p>велика флаша са сталком (Bugarski 2005)</p>
<p><i>џуж</i> м 1. а. зоол. мекушац с тицалима (роговима) који пузи, с кућицом у коју се увлачи или без ње, из пор. Gastropoda, спуж</p>	<p>4. техн. направа која има облик пужеве кућице, спирале (РМС)</p>
<p><i>џџока</i> ж 1. а. домаћа животиња; марва, благо</p>	<p>2. заст. роба, еспап (РМС)</p>
<p><i>џврака</i> ж 1. зоол. покр. в. сврака</p>	<p>2. клин на предњем вратилу у ткачком разбоју (стану), за који се запиње даска која не да да се вратило одврће (РМС)</p>
<p><i>џкољка</i> ж 1. зоол. а. морски и слатководни мекушац из истомене породице, са љуштуром од два наспрамна приљубљена капка, међу чијим су многобројним врстама неке познате по врло укусном месу, а друге због бисера</p>	<p>3. а. предмет који обликом подсећа на поклопац шкољке (1а) (РМС)</p>

3.4.2. Тематска група оружја и делова оружја

3.4.2.1. Ова група примера обухвата оружја (ватрена и хладна) која служе као средство за напад и одбрану, за лов, спортска такмичења, делове оружја, муницију и др. појмове у вези са оружјем.

Табела 4. Тематска група оружја и делова оружја

Лексичка јединица и основно значење лексеме	Секундарна реализација лексеме и лексикографски извор
<i>бик</i> м 1. а. неујаловљено одрасло мушко говече, које обично служи за приплод	3. б. опруга на пушци капислари (РСАНУ)
<i>бикан</i> м 1. назив за домаћу животињу (мушјака) и име таквој животињи, а. во; б. ован; в. јарац	3. покр. дугачак нож са белим ушима (РСАНУ)
<i>булдог</i> м 1. велики пас енглеске пасмине, широких груди, тупе усечене њушке, јаких вилица	2. (често уз реч „револвер“) врста малог револвера са добошем (РСАНУ)
<i>бук</i> м 1. а. зоол. врста сисара <i>Canis lupus</i> из ф. паса <i>Canidae</i> ; исп. курјак	5. в. покр. део старинске пушке где стоји кремен (РМС)
<i>гуја</i> ж 1. зоол. в. змија <i>Serpens</i>	2. в. нар. нож, јатаган, сабља (обично оштра) (РСАНУ)
<i>гушићер</i> м 1. зоол. а. назив за разне врсте рода гмизаваца <i>Lacerta</i> из ф. <i>Lacertidae</i> , дугуљастог, ситним крљуштима покривеног тела са четири ножице	4. покр. део сечива у самој дршци од ножа (РСАНУ)
<i>зека</i> м назив и име домаћим животињама женкама зекасте длаке	2. мала зелена пушка, кубура (РСАНУ)
<i>змија</i> ж 1. зоол. а. гмизавац из реда <i>Ophidia</i> (<i>Serpentes</i>), издуженог ваљкастог тела без удова, који се креће по подлози помоћу покретљивих ребара	4. фиг. а. (нар. песн.) потајно оружје (обично нож) (РМС)
<i>кокош</i> м зоол. 1. мушјак кокоши, петао	3. а. обарач, окидач (обично на пушци), ороз (РСАНУ)

<p><i>курјак</i> м 1. а. зоол. крволочна звер <i>Canis lupus</i> из пор. паса, која живи у брдским крајевима, вук</p>	7. покр. ороз на старинским пушкама (РСАНУ)
<p><i>ласџавица</i> ж 1. а. зоол. в. ластва (1а)</p>	5. покр. в. део на орозу пушке (РСАНУ)
<p><i>лејџир</i> м 1. зоол. инсект из реда <i>Lepidoptera</i> са два пара крила покривених ситним, обично разнобојним сићушним љускама, попут финог праха, чији су усни органи најчешће продужени у сисалку којом црпе сок из цвета (у мн.: инсекти реда <i>Lepidoptera</i>, који обухвата велики број врста)</p>	3. а. преклапач на задњем нишану пушке (РСАНУ)
<p><i>орлић</i> м 1. а. младунче орла; млад орао; дем. и хип. од орао</p>	3. ороз на пушци, пиштољу, окидач (РСАНУ)
<p><i>ороз</i> м 1. а. зоол. мужјак кокоши, петао, кокош</p>	4. обарач, окидач (на пушци, пиштољу и сл.) (РСАНУ)
<p><i>оса</i> ж 1. зоол. а. мн. систематски назив за породицу инсеката жалчара <i>Vespidae</i> из реда опнокрилаца (<i>Hymenoptera</i>), витког глатког тела, жуте и црне боје, с отровном жаоком на затку</p>	2. фиг. пушчани метак, тане, куршум (РСАНУ)
<p><i>џејџао</i> м 1. мужјак кокоши; мужјак неких других птица из реда кокоши</p>	5. покр. обарач, окидач (на пушци, пиштољу и сл.) (РСАНУ)
<p><i>скакавац</i> м зоол. а. инсект са снажним стражњим ногама којима може далеко скочити и чије неке врсте чине велику штету усевима</p>	2. жарг. врста ножа с опругом за извлачење сечива из корица (РСЈ 2007)
<p><i>шкорџион</i> м 1. зоол. ред зглавкара <i>Scorpionidae</i>, сродних пауцима, с доњим вилицама у облику штапаљки и с отровном жаоком</p>	врста аутоматског оружја са издуженом дршком која брзо испалјује метке, врста оружја (К–Ш 1)

3.4.3. Тематска група предмета који служе за игру и инструмената

3.4.3.1. Ова група примера обухвата играчке, музичке инструменте, њихове делове и сл.

Табела 5. Тематска група предмета који служе за игру и инструмената

Лексичка јединица и основно значење лексеме	Секундарна реализација лексеме и лексикографски извор
<i>ала</i> ж 1. (по народном веровању) крилата прождрљива немањ; исп. аждаја.	6. играчка коју деца праве од хартије и пуштају на канапу кад је тих ветар, исп. змај (РСАНУ)
<i>жабица</i> ж дем. и хип. од жаба	2. а. врста ракете за ватромет која одскакује од земље (РСАНУ)
<i>змај</i> м 1. мит. према веровањима многих народа крилато чудовиште слично змији, с великим канџама и дугим репом, с једном или више глава, дракон; исп. ала, аждаја	3. а. дечја играчка од хартије разапета на танке шипке, са дугачким репом, коју деца пуштају на канапу да лети по ветру (РСАНУ)
<i>зујалица</i> ж 1. зоол. мува зунзара, мува уопште, она која зуји	2. врста дечје играчке, чигра, зврк (РСАНУ)
<i>јарац</i> м 1. а. зоол. мужјак козе Сарег 2. покр. коза са великим роговима као у јарца	5. необ. добош превучен јарећом кожом (РСАНУ)
<i>јаре</i> с 1. а. младунче козе б. необ. младунче кошуте, лане	3. фиг. гајде, јарећа мешина на гајдама (РСАНУ)
<i>кобилица</i> ж 1. а. дем. и хип. од кобила	7. б. дрво које издиже струне на гудачким инструментима, кобила, коњиц; сличан ослонац на техничким инструментима (РСАНУ)
<i>коза</i> ж 1. а. зоол. (мн.) општи назив за род шупљорогих преживара папкара <i>Sarqa</i> из пор. <i>Saviconia</i> б. зоол. домаћа припитомљена врста <i>Sarqa hircus</i> из тога рода, која се гаји ради млека, меса и коже; женка те врсте	1. в. покр. гајде (од козје мешине) (РСАНУ)
<i>коњиц</i> м дем. и хип. од коњ; коњ	4. назив за разне ослонце, полуге и сл. а. дрвени подметач за струне, жице на гудачким инструментима, кобилица; такав ослонац на неким техничким инструментима (РСАНУ)
<i>креја</i> ж 1. зоол. а. шумска птица из породице врана <i>Carrulus glandarius</i> шареног перја и снажног кљуна, сојка б. птица <i>Fuligula legina</i> , која живи око воде и храни се малим рибама и травом	2. покр. врста чегрталке (РСАНУ)

<i>кукавка</i> ж 1. зоол. (обично у мн.) в. кукавица (16)	3. заст. инструмент који на притисак производи глас „куку“, сличан гласу кукавице (РСАНУ)
<i>лејир</i> м 1. зоол. в. лептир (1)	2. покр. језичак између меха гајди и цеви у коју се дува (РСАНУ)
<i>магаре</i> с 1. а. магареће ждребе (пуле), мали, млад магарац	3. покр. а. в. магарац (5а) 3. б. дашчица за подупирање струна на гулама (РСАНУ)
<i>йевчић</i> м 1. а. дем. и хип. од певац; млад певац, петлић	2. дечја свирала у облику малог певца (РМС)
<i>йейлић</i> м 1. дем. и хип. од петао; млад петао	2. б. дечја играчка у облику петла (1) која производи кукурикање (РСАНУ)

3.4.4. Тематска група накита

3.4.4.1. Ова група примера из сфере материјалних реалија обухвата огрлице, наруквице, прстење и др., украсне преме и сл.

Табела 6. Тематска група накита

Лексичка јединица и основно значење лексема	Секундарна реализација лексема и лексикографски извор
<i>боа</i> ж 1. зоол. в. змијски цар <i>Boa constrictor</i>	2. женска огрлица у облику змије од крзна или перја (РСАНУ)
<i>гугујка</i> ж 1. зоол. а. врста птице <i>Streptopelia decaocto</i> из породице <i>Columbidae</i> , која живи по насељима, најчешће у воћницама	3. покр. врста женског накита од перли, ђинђува, троугаоног облика, који се носи испод самог врата (РСАНУ)
<i>жабица</i> ж 1. дем. и хип. од жаба	7. нар. а. украс на горњем делу ручице пиштоља (РСАНУ)
<i>жирафа</i> ²	заст. украсна игла (РСАНУ)
<i>змијица</i> ж 1. дем. од змија	2. (мн) дугачке, спирално извијене шарене траке од хартије којима се ките просторије или које се бацају на веселим приредбама, забавама и сл. (РСАНУ)
<i>јеж</i> м 1. зоол. а. сисар из реда бубоједа <i>Eginaceus</i> , <i>E. eugoreus</i> из ф. <i>Eginaceidae</i> чије је тело с леђне стране и на боковима покривено игластим бодљама	4. врста накита на женској капи у старој градској народној ношњи (РСАНУ)

<i>кокош</i> м 1. мужјак кокоши, петао	4. перјаница као украс на капи, кациги и сл. (РСАНУ)
<i>мачица</i> ж 1. дем. и хип. од мачка, млада мачка, мачкица	5. покр. коштани украс који невесте носе у коси (РСАНУ)

3.4.5. Тематска група спортских помагала

3.4.5.1. Ова група примера обухвата спортску опрему (реквизите, справе, прибор и сл.).

Табела 7. Тематска група спортских помагала

Лексичка јединица и основно значење лексеме	Секундарна реализација лексеме и лексикографски извор
<i>бубамара</i> ж зоол. округласт инсект тврдокрилац <i>Coccinella septempunctata</i> из ф. <i>Coccinellidae</i> на чијим црвеним покрилцима има седам црних тачкица	фудбалска лопта (РСЖ)
<i>јарац</i> м 1. а. зоол. мужјак козе <i>Sarped</i> 2. покр. коза са великим роговима као у јарца	4. разни предмети слични јарцу а. гимнастичка дрвена справа (на четири ноге обложена кожом) за прескакање, козлић (РСАНУ)
<i>козлић</i> м 1. а. младунче козе, козле, јаре	3. а. гимнастичка дрвена справа (на четири ноге и с кожним јастучетом) за прескакање, јарац (РСАНУ)
<i>коњ</i> м 1. а. зоол. сисар <i>Equus caballus</i> из реда копитара, живахна домаћа животиња која служи за вучу и јахање	4. назив за разне предмете који својим изгледом, наменом и сл. подсећају на коња а. спорт. гимнастичка справа чији је издужен труп, у који се могу уградити хваталке, обложен кожом и постављен на четири ноге 4. б. спорт. шахофска фигура у облику коњске главе, скакач (РСАНУ)
<i>коњић</i> м 1. дем. од коњ (1а)	2. назив за разне направе, предмете и сл. а. спорт. в. коњ (4б) (РСАНУ)
<i>рода</i> ж 1. зоол. птица селица из рода штакара <i>Ciconia ciconia</i> дугих ногу и врата, дугог и широког кљуна, белог перја и црних крила	3. спорт. врста пиштоља за гађање (РМС)

3.4.6. Тематска група саобраћајних појмова

3.4.6.1. Ова група примера обухвата појмове који су у вези са саобраћајем – типове превозних средстава (аутомобили, летелице и сл.), делове од којих су састављени, саобраћајне регулаторе, знакове и сл.

Табела 8. Тематска група саобраћајних појмова

Лексичка јединица и основно значење лексеме	Секундарна реализација лексеме и лексикографски извор
<i>ајкула</i> ж а. в. морски пас <i>Carcharias glaucus</i>	већи аутомобил марке ситроен (РСЖ)
<i>буба</i> ж 1. зоол. а. општи назив за потпуно развијене тврдокрилце, као и за многе врсте осталих инсеката	4. популаран назив за аутомобил марке фолксваген (РСЈ 2007)
<i>глисти</i> ж 1. зоол. а. општи назив за бескичмењаке из кола <i>Vermes</i> , ваљкастог или плоснатог тела (једноставног или састављеног од прстенака или чланака) који живе као паразити у цревима човека и животиња, у биљкама, влажној земљи и води и др.	карта за више возњи у градском саобраћају (РСЖ)
<i>гусеница</i> ж 1. зоол. назив за ларве (махом биљне штеточине) разних лептирова и лисних оса	3. техн. гвоздени ланац у облику широке у круг спојене (бескрајне) траке која обухвата више точкова возила (тенка, трактора и сл.) (РСАНУ)
<i>жаба</i> ж 1. зоол. безрепи водоземац из реда <i>Anura</i> , са развијеним задњим ногама прилагођеним за пливање у води и скакање на суву	метална направа за блокирање појединачног паркинг-места на тротоару (РСЖ) Ситроен, спачек (Bugarski 2005)
<i>жабица</i> ж 1. дем. и хип. од жаба	3. б. метална плосната плочица на главнини точка (РСАНУ) 5. (мн.) мале дерезе, направа за лакше кретање по залеђеним површинама (РСАНУ)
<i>звечарка</i> ж 1. зоол. велика змија отровница <i>Crotalus horridus</i> са рожним прстеновима на крају репа, који звече при кретању	карта за више возњи у градском саобраћају (РСЖ)

<p><i>зебра</i></p> <p>ж 1. зоол. врста копитара Equus zebra, сличног коњу, са тамним и светлим пругама по телу, који живи неприпитомљен у пределима Африке</p>	<p>2. пругасто исцртан простор на коловозу одређен за прелаз пешака, пешачки прелаз (РСАНУ)</p>
<p><i>змај</i></p> <p>м 1. мит. према веровањима многих народа крилато чудовиште слично змији, с великим канцама и дугим репом, с једном или више глава, дракон; исп. ала, аждаја</p>	<p>3. в. аер. заст. аероплан без мотора и елисе, ваздушна једрилица (РСАНУ)</p>
<p><i>козлић</i></p> <p>м 1. а. младунче козе, козле, јаре</p>	<p>2. уздигнуто седиште за кочијаша (на фијакеру, каруцама и сл.), бок (РСАНУ)</p>
<p><i>колеоџиџер</i></p> <p>м 1. (обично у мн.) зоол. в. тврдокрилац, општи назив за ред инсеката различитог изгледа и начина живота, са два пара крила, од којих доња служе за летење, а горња за заштиту, Coleoptera</p>	<p>2. (и фр. coléoptère) аер. нова врста авиона (у фази испитивања) цилиндричног облика, с крилима у облику прстена, статореактивним и турбомлазним мотором који му омогућава вертикално узлетање и слетање (РСАНУ)</p>
<p><i>корњача</i></p> <p>ж 1. зоол. гмизавац са чврстим рожнатим оклопом из реда Chelonida или Testudines који живи претежно у топлијим крајевима на копну и у води</p>	<p>8. ист. врста млетачког ратног брода на весла, грађеног по угледу на византијске дромоне (РСАНУ) аутомобил марке Фолксваген (РСЖ)</p>
<p><i>крмача</i></p> <p>ж 1. а. одрасла женка свиње, прасица</p>	<p>аутомобил марке Мерцедес серије S, велики камионски акумулатор (РСЖ)</p>
<p><i>лисица (лисице)</i></p> <p>ж 1. а. зоол. грабљива, опрезна и по народном веровању лукава звер Vulpes (Vulpes vulpes и др.) из пор. Canidae, с дугачким чупавим репом и веома зашиљеном, дугуљастом њушком; женка те звери</p>	<p>1. б. метална направа за блокирање точкова моторног возила (РСАНУ)</p>
<p><i>медвед</i></p> <p>м 1. зоол. у мн.: породица сисара Ursidae, крупне звери здепастиг, незграпног тела, густог, кудравог крзна, ситних очију, малих ушију, кратког репа и снажних канци па прстима чије различите врсте живе највише у шумама Европе, Азије и Америке (у нашим крајевима мрки медвед, Ursus arctos) (у јд.: звер из те породице)</p>	<p>4. (ик.) мн. покр. воловска запрежна кола нарочито удешена за превоз тешког и кабастог терега (РСАНУ) теретни вагон (РСЖ)</p>

<p><i>мечка</i> ж 1. женка медведа, медведица; медвед уопште</p>	<p>3. разг. аутомобил марке Мерцедес (РСЈ 2007)</p>
<p><i>йанїїљичара</i> ж 1. зоол. у мн.: пљоснати паразитски црви Cestodes тракастог и чланковитог тела, који живе у цревима човека и других кичмењака, а њихове ларве у везивном ткиву, мишићима и телесним шупљинама чланконожаца, мекушаца и кичмењака, тракавице (у јд.: такав црв)</p>	<p>карта за више возњи у возилу ГСП-а (РСЖ)</p>
<p><i>йаук</i> м 1. зоол. а. у мн.: зглавкари Araneida из реда паучњака са два или три реда брадавица при крају затке, које луче секрет у виду танких нити што се стврдно на ваздуху у виду паучине што им служи за лов и заклон (у јд.: зглавкар из тога реда)</p>	<p>4. нарочито конструисано возило које служи за одношење, премештање и сл. других возила (обично оних која су неправилно паркирана) (РСАНУ)</p>
<p><i>ойнокрилац</i> м 1. зоол. ред инсеката са два пара танких и прозирних крила (од којих су задња и краћа, помоћу хитинских кукица, причвршћена за предња и већа), а са два мрежаста и три проста ока и пар пипака, усних органа подешених за сисање, сркање, лизање или грицкање, кожокрилице, Hymenoptera (у јд.: инсек(а)т из тог реда)</p>	<p>2. фиг. направа, летилица, машина и сл. која подсећа на опнокрилца (1) (РСАНУ)</p>
<p><i>рода</i> ж 1. зоол. птица селица из рода штакара Ciconia ciconia дугих ногу и врата, дугог и широког кљуна, белог перја и црних крила</p>	<p>2. нар. врста лаког извиђачког авиона (РМС)</p>
<p><i>свиња</i> ж 1. зоол. домаћа животиња из реда такопрстих папкара Sus, са њушком у облику хрскавичавог рила, чија се домаћа врста гаји првенствено ради меса и масти</p>	<p>аутомобил марке мерцедес серије S (РСЖ)</p>
<p><i>слон</i> м 1. крупан сисар бивождер, с дугом сурлом и са две кљове</p>	<p>аутомобил марке мерцедес серије S (РСЖ)</p>

<p><i>шкољка</i> ж 1. зоол. а. морски и слатководни мекушац из истомене породице, са љуштуром од два наспрамна приљубљена капка, међу чијим су многобројним врстама неке познате по врло укусном месу а друге због бисера</p>	<p>3. б. гвоздена спољна конструкција возила, каросерија (РМС)</p>
---	---

3.4.7. Тематска група одевних предмета

3.4.7.1. Ова група примера обухвата одећу и обућу, њихове делове, материјале за израду, врсте и типове тканина, украсне предмете, шаре, дезене и сл.

Табела 9. Тематска група одевних предмета

Лексичка јединица и основно значење лексеме	Секундарна реализација лексеме и лексикографски извор
<p><i>баљина</i> ж 1. в. кит <i>Balaena mysticetus</i></p>	<p>2. в. фиџбајн, пластична материја (обично од риблије кости) (РСАНУ)</p>
<p><i>бајка</i> ж покр. 1. зоол. а. в. приљепњак <i>Lepadogaster</i> (врста морске рибе)</p>	<p>4. повесмо вуне, канура (РСАНУ)</p>
<p><i>глистица</i> ж 1. дем. од глиста</p>	<p>4. покр. прамен вуне који се извлачи при гребенању (РСАНУ)</p>
<p><i>грлица</i> ж 1. а.зоол. птица селица слична голубу <i>Turtur turtur</i> из фам. <i>Columbidae</i></p>	<p>4. покр. везен колир на женској кошуљи (РСАНУ)</p>
<p><i>жаба</i> ж 1. зоол. безрепи водоземац из реда <i>Anura</i>, са развијеним задњим ногама прилагођеним за пливање у води и скакање на суву</p>	<p>мали новчаник за ситнину (РСЖ)</p>
<p><i>жабица</i> ж 1. дем. и хип. од жаба</p>	<p>4. а. петља на опанцима кроз коју се провлачи каиш (РСАНУ) 4. в. покр. веза, врста од бућме која служи за закопчавање (об. гуњева) (РСАНУ) 6. покр. троугласти платнени уметак на мушкој кошуљи (обично на рамену и испод пазуха) (РСАНУ)</p>

<p><i>зец</i> м 1. зоол. глодар са дугим задњим ногама и дугим ушима, веома плашљива и брза дивља животиња <i>Lepus</i>; општи назив за глодаре из пор. <i>Leporidae</i> (која обухвата и кунџића)</p>	<p>7. покр. врста платна у коме је основа пређа (вуна) а потка памук (РСАНУ)</p>
<p><i>кенгур</i> м зоол. а. аустралијски сисар биљољед <i>Macropus giganteus</i> из реда торбара, мале главе, прса и предњих ногу а развијених задњих ногу и јаког репа, чија женка рађа непотпуно развијено младунче које завршава за седам месеци развиће у кеси између мајчаних задњих ногу</p>	<p>грудна носиљка за бебе (РСЖ)</p>
<p><i>козица</i> ж 1. а. дем. и хип. од коза; млада коза</p>	<p>6. покр. уметак на рамену кошуље (РСАНУ)</p>
<p><i>кока</i> ж 1. а. хип. од кокош</p>	<p>3. покр. в. кокошка (2) (смотуљак пређе дугуљастог, јајастог облика) (РСАНУ)</p>
<p><i>кокошка</i> ж 1. в. кокош (1б и в)</p>	<p>2. смотуљак пређе дугуљастог, јајастог облика (РСАНУ)</p>
<p><i>крмача</i> ж 1. а. одрасла женка свиње, прасица</p>	<p>велика (обично шверцерска) путна торба (РСЖ)</p>
<p><i>крџица</i> ж 1. врста малог сисара <i>Talpa europae</i> црне длаке, ваљкастог тела, који живи под земљом и има предње ноге и рило прилагођено за копање</p>	<p>3. (обично у мн.) покр. врста примитивних дечијих опанака начињених од нештављене коже (РСАНУ)</p>
<p><i>кусац</i> м 1. домаћа животиња (муџјак) кусог репа и име таквој животињи</p>	<p>3. подсмешљив назив за кратку одећу (зубун или др.) (РСАНУ)</p>
<p><i>ларва</i> ж 1. зоол. телесни облик у фази развоја неких животиња (најчешће инсеката, затим извесних водоземаца и др.) после лежења, који се по грађи знатно разликује од одрасле животиње (нпр. гусеница код лептира, пуноглавац код жаба), личинка</p>	<p>2. заст. маска, образина, кринка (РСАНУ)</p>

<p><i>лејџир</i></p> <p>м 1. зоол. инсект из реда Lepidoptera са два пара крила покривених ситним, обично разнобојним сићушним љускама, попут финог праха, чији су усни органи најчешће продужени у сисаљку којом црпе сок из цвета (у мн.: инсекти реда Lepidoptera, који обухвата велики број врста)</p>	<p>Изр. ~ машна, ~ кравата (РМС)</p>
<p><i>мајмун</i></p> <p>м 1. зоол. у мн.: животиње из реда сисара Primates (Pithecii, Simiae), сисари најсроднији и по развијености мозга најближи човеку (у јд.: таква животиња), или уопште ред сисара Primates, који обухвата те животиње и човека (данашње људе и изумрле врсте)</p>	<p>путна торба, ранац (РСЖ)</p>
<p><i>маца</i></p> <p>ж 1. дем. и хип. од мачка</p>	<p>2. зб. повесма што се извлаче из великог власа (РСАНУ)</p>
<p><i>мисирка</i></p> <p>ж 1. покр. а. зоол. в. ћурка Gallina indica</p>	<p>4. покр. врста кошуље (РСАНУ)</p>
<p><i>џајџа</i></p> <p>ж 1. зоол. а. у мн.: породица водених птица пловуша Anatidae, пљоснатог широког кљуна, кратког врата и кратких ногу које између прстију имају пловне коже (у јд.: птица из те породице), пловка</p>	<p>4. покр. врста капе коју су носиле старије жене као знак жалости (РСАНУ)</p>
<p><i>џевац</i></p> <p>м 1. в. петао (1, 4)</p>	<p>7. етн. покр. врста женског појаса од сребра (РСАНУ)</p>

3.4.8. Тематска група грађевинских појмова

3.4.8.1. Ова група примера обухвата појмове који су у вези са грађевинском – грађевинске објекте, грађевинске делове, грађевинске материјале и сл., грађевинску опрему, алате, делове различитих конструкција (зграда, бродова и сл.), терминологију која је карактеристична за грађевинарство.

Табела 10. Тематска група грађевинских јојмова

Лексичка јединица и основно значење лексема	Секундарна реализација лексема и лексикографски извор
<p><i>жирафа</i> ж зоол. дуговрати преживар Giraffa camelopardalis из ф. Giraffidae бело-жуте боје са мрким пегама и са дужим предњим ногама од задњих; назив за представнике ф. Giraffidae</p>	<p>жарг. висићи мост на једном стубу (Bugarski 2005)</p>
<p><i>јеж</i> м 1. зоол. а. сисар из реда бубоједа Eginaceus, E. eugoreus из ф. Eginaceidae чије је тело с леђне стране и на боковима покривено игластим бодљама</p>	<p>3. а. грађ. зупчасти ваљак за набијање и равнање путева и насипа (PCAHY)</p>
<p><i>јарац</i> м 1. а. зоол. мужјак козе Capreolus 2. покр. коза са великим роговима као у јарца</p>	<p>4. в. зидарски ногари (PCAHY)</p>
<p><i>кобила</i> ж 1. женка коња</p>	<p>4. покр. а. ред камена при печењу креча који служи као свод кречане 4. б. врста свода над огњиштем (PCAHY)</p>
<p><i>кобилица</i> ж 1. а. дем. и хип. од кобила</p>	<p>4. уздужна темељна греда или челична конструкција која учвршћује средину бродског дна; доња ивица, гребен корита брода 7. назив за разне гредице, полуге, спојнице, издужене или лучне ослонце а. гредица за весло или крму (PCAHY)</p>
<p><i>коза</i> ж 1. а. зоол. (мн.) општи назив за род шупљорогих преживара папकारа Capra из пор. Caprinae б. зоол. домаћа припитомљена врста Capra hircus из тога рода, која се гаји ради млека, меса и коже; женка те врсте</p>	<p>3. б. грађ. помоћна конструкција од греда и дасака, која се прави за време грађења неког објекта, скеле 3. г. грађ. направа од дасака или греда која служи као стрма раван за спуштање и дизање терета са кола 3. д. чекрк са постољем који служи за извлачење земље при изградњи бунара (PCAHY)</p>
<p><i>конха</i> ж 1. зоол. шкољка са две љуштуре</p>	<p>2. архит. полукупола изнад апсиде или полуцилиндричне нише (PCAHY)</p>
<p><i>коњ</i> м 1. а. зоол. сисар Equus caballus из реда копитара, живахна домаћа животиња која служи за вучу и јахање</p>	<p>4. ж. грађ. зидарска направа, најчешће једна греда ослоњена на друге четири; зидарски ногари, јарац 4. з. (обично у мн.) покр. коса греда у кровној конструкцији (углављена у другу такву греду), рог 4. н. покр. попречна спојница у кровној конструкцији (испод слемена) 4. ј. покр. дрвена направа која служи као ослонац мајсторима што покривају кров (PCAHY)</p>

<p><i>краба</i> ж 1. зоол. десетonoжни рак здепастог тела из групе краткорепих ракова Brachyura; општи назив за ракове из те групе, раковице</p>	<p>2. архит. пластични украс готских грађевина у облику савијеног листа, раковица, пузавица (Клајић 4, РСАНУ)</p>
<p><i>ласџавица</i> ж 1. а. зоол. в. лапта (1а)</p>	<p>4. грађ. покр. а. један од два ужа зида на кући, који се обично завршава у облику троугла 4. б. угао којим се завршава горњи троугласти део ужег зида на кући (РСАНУ)</p>
<p><i>йевац</i> м 1. в. петак</p>	<p>2. покр. а. пирамида или купа од камена која се поставља на врх крова с чеоне стране при градњи куће 2. б. снопићи који се пришивају на кров при грађењу стаје (РСАНУ)</p>

3.4.9. Тематска група војне опреме и појмова у вези с војском

3.4.9.1. Ова група примера односи се на различите типове војног наоружања и делове опреме чија је функција, превасходно, везана за војску.

Табела 11. Тематска група војне опреме и појмова у вези с војском

Лексичка јединица и основно значење лексеме	Секундарна реализација лексеме и лексикографски извор
<p><i>бумбар</i> м 1. а. зоол. инсект опнокрилац Bombus terrestris из ф. Bombidae</p>	<p>1. б. фиг. топ (РСАНУ)</p>
<p><i>зоља</i> ж 1. инсект Vaspа vulgaris из ф. опнокрилаца, налик на пчелу, отровне жаоке, који се храни инсектима, воћем, слатким соковима и др., оса, осица</p>	<p>ручни минобацач (за једнократну употребу) (РСЖ)</p>
<p><i>јарац</i> м 1. а. зоол. мужјак козе Capre 2. покр. коза са великим роговима као у јарца</p>	<p>4. е. војн. направа за пробијање зидова (у доба ратова старих Римљана), ован (РСАНУ)</p>
<p><i>јеж</i> м 1. зоол. а. сисар из реда бубоједа Erinaceus, E. europеus из ф. Erinaceidae чије је тело с леђне стране и на боковима покривено игластим бодљама</p>	<p>3. б. вој. врста препреке са гвозденим или бетонским шилџима 3. в. војн. оруђе за избацивање противподморничких бомби 8. војн. затворени борбени поредак способан за одбрану у свим правцима (РСАНУ)</p>

<p><i>квочка</i> ж 1. кокош која лежи на јајима, која је излегла пилиће</p>	<p>5. топовско зрно, тане (РСАНУ)</p>
<p><i>корњача</i> ж 1. зоол. гмизавац са чврстим рожнатим оклопом из реда Chelonia или Testudines који живи претежно у топлијим крајевима на копну и у води</p>	<p>5. ист. заклон, кров од војничких штитова који су антички војници правили изнад својих глава при нападу на опседнути град (РСАНУ)</p>
<p><i>крмача</i> ж 1. а. одрасла женка свиње, прасица</p>	<p>велика авионска бомба (обично она која није експлодирала) (РСЖ)</p>
<p><i>мушица</i> ж 1. зоол. а. у мн.: заједнички назив за више врста инсеката двокрилаца са дугим пипцима из подреда Nematocera и са кратким пипцима из подреда Brachycera, од којих су најпознатије оне чије ларве живе у натрулим плодовима, гљивама, у вину, сирћету и др. (у јд.: такав инсекат)</p>	<p>5. а. војн. део нишана који се налази на врху пушчане цеви, предњи нишан (РСАНУ)</p>
<p><i>ован</i> м 1. зоол. мужјак овце</p>	<p>3. ист. дуг балван с гвозденом овнујском главом на крају, којим су антички војници рушили зидове и капије при нападу на непријатељске земље и утврђења (РСАНУ)</p>
<p><i>оса</i> ж 1. зоол. а. мн. систематски назив за породицу инсеката жалчара Vespidae из реда опнокрилаца (Hymenoptera), витког глатког тела, жуте и црне боје, с отровном жаоком на затку</p>	<p>ручни минобацач (за једнократну употребу) (РСЖ)</p>
<p><i>џеликан</i> м 1. зоол. велика тропска птица пливачица Pelecanus onocrotalus, с кожном кесом испод кљуна за смештај ловине, гем, несит</p>	<p>5. вој. заст. врста старог топа (Вуј. 6).</p>

3.4.10. Тематска група електронских уређаја

3.4.10.1. Ова група примера односи се на групу предмета за које је специфично функционисање електричним напајањем.

Табела 12. Тематска група електронских уређаја

Лексичка јединица и основно значење лексеме	Секундарна реализација лексеме и лексикографски извор
<i>буба</i> ж 1. зоол. а. општи назив за потпуно развијене тврдокрилце, као и за многе врсте осталих инсеката	сићушан електронски микрофон за прислушкивање (РСЖ)
<i>бубица</i> ж дем. од буба	мали микрофон (РСЖ)
<i>змај</i> м 1. мит. према веровањима многих народа крилато чудовиште слично змији, с великим канџама и дугим репом, с једном или више глава, дракон; исп. ала, аждаја	4. брод. заст. справа коју брод вуче под собом кроз воду ради ловљења подводних мина (РСАНУ)
<i>лајавац</i> м 1. пас који много лаје	мегафон (Bugarski 2005)
<i>миш</i> м 1. а. зоол. у мн. веома распрострањена породица ситних сисара штеточина Muridae из реда глодара, набијеног тела покривеног густом длаком, шиљасте њушке и дугог репа (у јд.: такав сисар)	3. периферни рачунарски уређај, обликом помало сличан мишу који се руком покреће по равној површини, а служи за посматрање курсора и за давање наредби компјутеру (РСЈ 2007)
<i>мушица</i> ж 1. зоол. а. у мн.: заједнички назив за више врста инсеката двокрилаца са дугим пипцима из подреда Нематосера и са кратким пипцима из подреда Врachusера, од којих су најпознатије оне чије ларве живе у натрулим плодовима, гљивама, у вину, сирћету и др. (у јд.: такав инсекат)	сићушан електронски микрофон за прислушкивање (РСЖ)

3.4.11. Тематска група производа животињског порекла

3.4.11.1. Ова група примера односи се на оно што се од животиња може добити, првенствено на месо, кожу, крзно и др. производе животињског порекла. Ову скупину класификујемо под домен материјалне културе управо зато што се ради о производима, који, иако су добијени од животиња, подразумевају низ припремних радњи које их чине и људском творевином. Узимамо у обзир само оне примере у којима значење производа није настало творбеним поступцима.

Оваква семантичка деривација индукована је метонимијским механизмом животиња – производ од животиње. Б. Ћорић каже да за производу животињског порекла номинација може бити „метонимијска (пиле на ловачки начин)“ (Ћорић 2012: 367). Овакав тип трансформације може се тумачити и преко синегдохе типа целина – део,⁷⁵ међутим, иако је очекивано да се именом дела предмета назива целина, „неочекивано је и мање ’логично’ да се целином назива део“ (Драгићевић 2010б: 177). М. Ковачевић за овакав тип синегдохе наводи пет подтипова од којих издавајмо први:

(1) НАЗИВ ЖИВОТИЊЕ – ДЕО (МЕСО ИЛИ КРЗНО) ТЕ ЖИВОТИЊЕ: *Ставила је лисицу (крзно од лисице) око враћа* (Ковачевић 1999: 187–197).

Међутим, „намеће се питање да ли се примерима *Ставила је лисицу око враћа (крзно од лисице)* или *Појели су њиле (њилеће месо)* илуструје синегдохом или метонимијом. „Неки аутори, као што је, на пример, Д. Н. Шмељов (1977: 97), сматрају да су оваква значења настала метонимијом.“⁷⁶ (Драгићевић 2010б: 170). *Лисица* не значи само део *лисице*, тј. крзно од лисице, већ оковратник од лисичјег крзна. Оковратник је производ, а не само део, па би се могло закључити да је значење о којем је реч постало метонимијом, а не синегдохом (И. 177–178). Слично је и са примером *њиле*. Р. Драгићевић каже да у наведеном примеру *њиле* није само део пилета, тј. месо од пилета, већ јело од пилећег меса. „Јело је производ, а не део, па би се и у овом случају пре могло говорити о метонимији него синегдохом“ (И. 178). Иста регуларност важи и за модел животиња – крзно или месо животиње. Издавајмо примере чија се секундарна значења односе на категорију производа, а коју су индуковани поменутом метонимијском формулом:

алџака (тканина), *анишилоја* (крзно), *видра* (месо), *емерлин* (крзно), *јагње* (печење), *лама* (тканина), *ласица* и *лисица* (крзно, обично оковратник), *корњача* (месо), *курјачина* (крзно, огртач, ћурак, капа од курјачје коже), *мачка* (крзно), *медвед* (капа), *риба* (месо), *самур* (крзно) и др.

У сваком од ових примера можемо да говоримо о нарочито припремљеном и уређеном производу, који подразумева низ поступака и техника до финалног продукта, било да је у питању *кожа*, *крзно* или

⁷⁵ Према М. Ковачевићу основни типови синегдохе су типови ДЕО – ЦЕЛИНА И ЦЕЛИНА – ДЕО (Ковачевић 1999: 188–197).

⁷⁶ Познато је да као пример за метонимију лексиколози често наводе и метонимијски модел биљка, животиња – производи од биљке, животиње. По том моделу сок (или ракија) од брескве назива се бресквом, јело од купуса зове се купус итд. (Драгићевић 2010б: 177).

месо, а посебно код примера који означавају тканину (*лама*, *алиака*) или готов део одеће као што је капа (*медвед*).

3.5. Семантичке компоненте основног значења зонома као главни мотиватори секундарних значења која се односе на материјалне реалије

3.5.0. Напоменули смо да се пренос номинације са појма који означава животињу на појам који означава материјалну реалију најчешће врши на основу неке карактеристике физичког изгледа референтне животиње, при чему наглашавамо да се, осим облика тела или општег изгледа, пресликавање дешава и на основу појединачних, нарочито уочљивих физичких обележја као што су величина, боја, изразита карактеристика и сл. Мотивацију за пренос имена може чинити и звучање, тј. начин оглашавања животиње и друге особине које нису у вези са физичким изгледом, већ се тичу понашања животиња, начина на који се крећу, снаге коју поседују, функције или својства које им је током суживота и узгајања наметнуо човек (вуча, јахање итд.). Семантичке компоненте (и значења мотивисана њиховом метафоричком активацијом) представимо по хијерархији заступљености, прво оне које се тичу физичког изгледа (изглед, облик тела, изразита карактеристика и сл.), па потом оне које се тичу особина (функција, снага и сл.).

3.5.1. Сема изгледа и облика тела

3.5.1.1. Изглед животиње схватамо као оно што се 'види споља, спољашњи лик некога, спољашњост' (РСАНУ), а под обликом подразумевамо вид или лик њеног тела. Ове две категорије физичке појавности често делују као удружени механизам метафоричке мотивације и понекад их није лако одвојити. Пресликавање физичког изгледа животиње на изглед неког појма из сфере материјалних реалија јесте „устостављање системских појмовних кореспонденција између двају домена, засновано на сличностима између њих“ (Bugarski 2005: 182). У највећем броју случајева једна семантичка компонента нижег или високог ранга у вези са изгледом изворног појма (нпр. бодље код *јежа*) постаје основна диференцијална сема циљне лексеме ('зупчаст ваљак за набијање и равнање путева и насипа'). У овом типу трансформације сема изгледа животиње чине кључне семантичке компоненте лексеме на основу којих долази до успостављања системских појмовних кореспонденција између двају домена.

1. а. јеж (РСАНУ) архисема: семе нижег ранга:		3. а. грађ. јеж (РСАНУ) зүйчастїи ваљак за набијање и равнање путева и насипа
	сисар из реда бубоједа чије је тело ... прекривено <i>игласїим бодљама</i>	

3.5.1.2. Важан чинилац који омогућава овакву трансформацију јесте типизираност, односно специфичност полазног, тј. мотивног семантичког садржаја. Животиње чији се називи активирају у овим лексичким процесима имају типизиран изглед – четири ноге, равно дугуљасто тело (отуда више различитих назива, нпр. *коњ*, *кобила*, *јарац* за исте или сличне предмете), док оне које се по некој спољашњој карактеристици диференцирају од сличног типа животиње управо захваљујући тој особини добијају потенцијал за номинацију других појмова (нпр. *јеж* или *їайагај*). „У метафори се преношење врши на основу сличности и/или аналогије. Два знака морају имати бар једну заједничку компоненту која их повезује, а та сличност се састоји у постојању стварних или замишљених заједничких карактеристика појмова доведених у везу“ (Ковачевић М. 2000: 22–24). Овакав тип метафоричког повезивања двају различитих појмова, који темељимо на уоченим унапред постојећим сличностима, означава се још и као откривалачка метафора (Кликовац 2008: 61). Асоцијација по општем облику или изгледу изводи се „упрошћено и шематски у већини примера“ (Bugarski 2005: 198).⁷⁷

Семе изгледа тела активирају се као примарни мотивациони фактор метафоричке екстензије код следећих примера: *акреї* (5. *сказаљка на саїу*, РСАНУ); *глицїа* (4. *покр. једна од їаралелних греда на којима се суше дрва изнад огњиїа*, РСАНУ); *карїа* за *више возњи у градском саобраћају*, РСЖ); *глицїица* (4. *покр. їрамен вуне који се извлачи їри гребенању*, РСАНУ); *гусеница* (3. *техн. гвоздени ланац у облику широке округ сїојене (бескрајне) їраке која обухваїа више їочкова возила [...]*, РСАНУ); *гїиїер* (4. *покр. део сечива у самој дрцици од ножа*, РСАНУ); *жабица* (6. *покр. їроугласїи їлаїїнени умеїак на мушкој кошуљи [...]*; 7. *нар. а. украс на горњем делу ручице їиїиїоља*, РСАНУ); *звечарка* (*карїа* за *више возњи у градском саобраћају*, РСЖ); *зец* (6. *пом. обрнуїи сной їрућа или моїка која се їобија у реку*, РСАНУ); *змијица* (2. *дугачке, сїирално извијене їраке од харїїје [...]*, РСАНУ); *јарац* (4.

⁷⁷ Р. Бугарски се пита услед чега толику превагу имају општи облик и изглед ствари које фигурирају у изворним доменима и долази до закључка да је за „когнитивну обраду, као и за саму перцепцију, примарна холистичка слика, која се потом може, али и не мора расточити на поједине саставнице“ (Bugarski 2005: 205).

а. гимнастичка дрвена сѝрава [...]; **4. б.** покр. ногари за шестерисање дрва; **4. в.** зидарски ногари; **4. г.** покр. део шезге; **4. д.** покр. најрава за љридржавање рамова; **4. е.** војн. најрава за љробијање зидова [...], РСАНУ); кобила (**2. в.** најрава на љри или чейири ноге на коју се нешио наслања, РСАНУ); коза (**3.** покр. **а.** ногари за шестерисање дрва, јарац, козлић; **3. б.** грађ. љомоћна констѝрукција од греда и дасака [...]; **3. г.** грађ. најрава од дасака или греда [...], РСАНУ); козлић (**3. а.** гимнастичка дрвена сѝрава на чейири ноге [...] за љрескакање; **3. б.** ногари за шестерисање, љшљење дрва; ногари уољишије; **3. в.** пом. дрвени ногари љреко којих се сѝављају сидрени ланци; **3. г.** дрвена најрава са љрегачама која служи за сушење сена, РСАНУ); кокољи (**4.** љерјаница као украс на кайи, каѝиги и сл. РСАНУ); конха (**2.** архит. љолукуљола изнад айсиде, РСАНУ); коњ (**4. а.** спорт. гимнастичка сѝрава [...]; **4. г.** покр. дрвени љодмеѝач [...] ногари; **4. д.** покр. гвоздена шийка са ножицама [...]; **4. љ.** покр. греда љосѝављена на две ноге; **4. ж.** грађ. зидарски ногари; **4. ј.** покр. дрвена најрава која служи као ослонац [...], РСАНУ); коњљи (**2. б.** мн. сѝалак од дрвеѝа, дрвени ногари на којима леже кревеѝске даске, РСАНУ); корал (**2.** мале дрвене лойѝице са умереним шѝљцима [...], РСАНУ); краба (**2.** архит. љласѝични украс [...] у облику савијеног лисѝа, РСАНУ); кусац (**3.** љодсмешљив назив за краѝѝку одећу, РСАНУ); лагена (**3.** љрбушасѝ врч уска грлића, РСАНУ); мачак (**2.** покр. **а.** дрвена кочница на заљрежним колима [...]; **б.** гвоздена алаѝка са савијеним краѝима [...], РСАНУ); мачка (**5.** покр. **а.** врсѝа кочнице на заљрежним колима; **5. б.** дрвена или гвоздена шийка на љлугу којом се регулише ширина бразде; **5. в.** сѝона [...] за везивање крова са слемом; **5. г.** челична љолуга на нељокреѝном љѝочку млина; **5. д.** гвоздена, рашљасѝа најрава у љећи [...]; **5. љ.** рашљасѝе ногаре; **6.** покр. **а.** љлочица или ланац са зљѝима [...]; **6. б.** љодмеѝач са гвозденим зљѝима који се љричвршѝује љод обућу [...]; **7. а.** сидро, ленгер; **7. б.** љрокрака гвоздена кука [...]; **8.** покр. љри ѝеѝању дрва, део између две љоле, РСАНУ); ољнокрилац (**2.** фиг. најрава, леѝилица, машина и сл. која љодсећа на ољнокрилац, РСАНУ); орлић (**4.** покр. **а.** дрвени део на алаѝки за љрављење руѝа [...]; **б.** део на грабуљама у који су уграђени зљѝи, РСАНУ); љаниљљичара (карѝа за више вожњи у возилу ГСП-а, РСЖ); љаук (**4.** нарочѝио констѝруисано возило које служи за одношење, љремешѝање и сл. других возила [...], РСАНУ); шкољка (**3. б.** гвоздена сѝолна констѝрукција возила, каросерија, РСМ) и др.

3.5.1.3. Доминантно обележје општег физичког изгледа (или неког његовог дела) које је високо рангирано у семантичкој структури

полазног појма служи као мотивација преноса номинације на неку материјалну реалију, као на пример: *глицџа* – ваљкасто и пљоснато тело; *зец* – усправне уши; *јарац/кобила/коза/коњ* – вертикално тело и четири усправне ноге; *корал* – тело прекривено ситним шиљичастим израслинама; *кокош* – изглед кресте; *мачак/мачкица/мачка* – изглед (и функција) мачјих шапа; *орлић* – изглед и оштрина кљуна; *змија* – издужено и ваљкасто тело без удова; *кусац* – домаћа животиња кусог репа, тј. безрепа; *квочка/кокошка/кока* – дугуљасти, округласти облик тела; *шкољка* – изглед (и облик) тела и др. Нека од обележја физичког изгледа могу се имплицитно подразумевати у прототипичној представи коју имамо о изгледу појединих животиња иако нису обавезно маркирана у лексикографској дефиницији. Типизиран или карактеристичан изглед појединих животиња (или неког дела њиховог тела) индукује код одређених секундарних значења збирну архисему:

- гимнастичке справе (*коњ, јарац, козлић* и сл.);
- предмета који имају и који се ослањају на ногаре (*коњ, кобила, јарац, коза, козлић, коњић* и сл.);
- предмета који имају зупце и сл., чија је функција да осигурају причвршћеност за неку површину (*мачка, мачица, мачак*);
- карте у превозу (*џанџичара, глицџа, звечарка*) и сл.

3.5.1.4. Облик тела као примарни покретач преноса номинације са животиње на материјалну реалију намеће се у неким од следећих примера (од којих неки, као нпр. *гуска*, већ упућују на то дефиницијом 'назив предмета који својим обликом подсећа на [гуску]'): *ајкула* (*већи аутомобил марке ситроен*, РСЖ); *боа* (**2.** *женска огрлица у облику змије од крзна или њерја*, РСАНУ); *буба* (**4.** *џоуларан назив за аутомобил марке фолксваген*, РСЈ 2007); *бубамара* (*жарг. назив за фудбалску лоптицу*, РСЖ); *гуја* (**2.** *нар. нож, јанџан, сабља*, РСАНУ); *гуска* (**2.** *а. врста ноћног суда*, РСАНУ); *змија* (**4.** *фиг. а. џојано оружје (обично нож)*, РСМ); *жаба* (*Ситроен, сјачек*, Вугарски 2005; *жарг. џроугласџа [...]* *метална најрава за блокирање [...]* *џаркинг месџа на џројоару*, РСЖ); *квочка* (**5.** *џојовско зрно, џане*, РСАНУ); *кока* (**3.** *покр. смојуљак џређе дугуљастог, јажастог облика*, РСАНУ); *кокошка* (**2.** *смојуљак џређе дугуљастог, јажастог облика*, РСАНУ); *корњача* (**8.** *ист. врста млејачког рајног брода на весла [...]*, РСАНУ); *лејџир* (*Изр. ~машина, ~краваџа*, РСМ); *џуж* (**4.** *техн. најрава која има облик џужеве кућнице, сџирале*, РСМ); *ован* (**3.** *ист. дуг балван с ѕвoзденом овнојском главом на крају [...]*, РСАНУ); *џеликан* (**3.** *мед. џокрејни део механизма за вађење зуба, који својим обликом џодсећа на кљун истоимене џиџце*, РСНУ);

шкољка (**3. а. предмет** који обликом *подсећа на њоклоцац шкољке*, РМС) и др.

У појединим примерима пренос номинације према облику темељи се не на директном пресликавању облика тела, већ на некој од компонентата (шапе), нпр. *крџица* (**3. покр. врста примитивних дечјих ојанака начињених од нештављене коже**, РСАНУ):

„И данас сиромашни људи праве опанке од нештављене свињске коже, које... се за децу... зову... крџице, по свој прилици зато што остављају траг по снегу у облику (трага) крџице“ (Петр. П. Ж. 2, 144, РСАНУ).

Специфичан облик тела одређених животиња индукује код одређених секундарних значење архисему:

- модела аутомобила (*буба, ајкула, жаба, корњача*);
- предмета дугуљастог, односно јајастог облика (*кока, кокошка, квочка*) и сл.

3.5.2. Сема изразите физичке карактеристике

3.5.2.1. „Осим облика тела или општег изгледа, пресликавање се дешава и на основу појединачних, нарочито уочљивих физичких обележја као што су величина код *муве* или *медведа*, висина код *жирафе*, пруге на кожи код *зебре*, бодље код *јежа*, истакнут кљун код *џајагаја*“ итд. (Bugarski 2005: 198).⁷⁸ Категорију изразите физичке карактеристике сводимо на специфичне диференцијалне семе изгледа полазног домена (као подтип сема општег изгледа). Дакле, у питању су посебне карактеристике полазних појмова које чине изразиту специфичност физичког изгледа и која је диференцијална у односу на припаднике исте врсте или реда. То би могле да буду, пре свега, оне карактеристике које су позициониране високо у хијерархији семантичких компонената физичког изгледа одређене животиње: бодље код *јежа*, дугачак врат и висина код *жирафе*, истакнути издужени кљун код *џајагаја*, док би, рецимо, пруге код *зебре* могле да се уврсте и у изразиту физичку карактеристику и у сему боје. Дакле, у питању су особине физичког изгледа које нису генеричке и опште, већ се јављају као особеност поједине врсте.

⁷⁸ Ранко Бугарски за карактеристична обележја каже да се могу тицати општег облика или изгледа, неког истакнутог појединачног саставног дела или својства пресликаног предмета, затим карактеристичних покрета, који се често јављају у комбинацији са другим својствима (Bugarski 2005: 200).

3.5.2.2. Све секундарне реализације лексеме *јез* темеље се на физичкој карактеристици бодљикавих леђа, у питању су материјалне реалије (углавном из сфере помагала, оруђа или алатки) које су конструисане тако да имају делове који подсећају на 'бодље' – назив за разне направе са шиљцима, зупцима и сл.: *зуйчасџи ваљак за набијање и равнање џуџева и насџа* (3. а. грађ., РСАНУ); *врџа џрејреке са ѕвонденим или беџонском шиљцима* (3. б. вој., РСАНУ); *оруђе за избацивање џроџивџодморничких бомби* (3. в. вој., РСАНУ); *ваљак са зуйцима џомођу којеџ се скидају џоклоџци са сађа* (3. г. пчел., РСАНУ); *врџа коша од дивље лозе џомођу којеџ се хваџају ракови* (3. д. покр., РСАНУ); *зайворени борбени џоредак сџособан за одбрану у свим џравцима* (8. војн., РСАНУ).

3.5.2.3. Назив једне врсте клешта и рибље удице (*џаџаџаџе*) индикован је заобљеним изгледом папаџајевог горњег дела кљуна; реч је о творбеном процесу универбизацији, то су 'папаџаџолика клешта' (Bugarski 2005: 203). Такође, пример илуструје да се могу комбиновати особине облика и изразите карактеристике. Мост на једном стубу истиче у први план висину *џираџе* (Bugarski 2005) као њену доминантну особину. Важна карактеристика *корњаче* је оклоп који јој даје специфичан овалан облик одговоран за мотивацију назива за врсту завоја (7. мед., РСАНУ) и аутомобила (РСЖ), а то је и назив заклона од војничких штитова који су антички војници правили изнад својих глава (5. ист. РСАНУ). Карактеристика *кенџура* да носи своје младе у посебној кеси између задњих ногу мотивише назив грудне носилке за бебе (уз коју свакако треба да узмемо у обзир и сему функције, односно намене). Секундарно значење лексеме *џеликан* (3. мед. *џокреџни део механизма за вађење зуба, који својим обликом џодеђа на кљун истџоимене џџице*, РСАНУ) такође је добијено активацијом семе изразите физичке карактеристике која се односи на облик кљуна ('с кожном кесом испод кљуна за смештај ловине', РСАНУ).

3.5.3. Сема величине

3.5.3.1. Величина, или димензија, јесте проминентан фактор физичког изгледа код животиња и продуктивна је компонента индикована нових значења, често и у комбинацији са другим физичким обележјима. Величина животиња изазива значајан перцептивни доживљај код човека управо због тога што животиње могу бити далеко крупније од човека, или напротив доста ситније, па се тако и метафоричка мотивација за различите материјалне реалије базира на њиховој изразито крупној или изразито малој величини.

На основу мале, сићушне величине полазног појма, нова значења добијају и следеће лексеме: *буба/бубица* (сићушан електронски микрофон за њислушкивање, РСЖ); *жаба* (3. пом. *колућ* кроз који се њровлачи коной за вучење или дизање *џерџа*, РСЈ 2007); *жабица* (3. а. *мејшално лежишће* за осовину [...]; 4. а. *џејља* на ојанцима кроз коју се њровлачи каиш; 4. б. *мала најрава* за зајезање конойца, жица; 4. в. покр. *врџа од бућме* [...]; 7. нар. а. *украш на горњем делу ручице џишћоља*, РСАНУ); *козица* (3. покр. а. *џроножни суд*, *коћлић*; 3. б. *шерџа*, *шерџења*, РСАНУ); *кокоћић* (3. покр. а. *дрвени клин*; 3. б. *клин*, РСАНУ); *коњић* (2. б. *сџалак од дрвџа*, *дрвени ногари* [...]; 2. г. покр. *дрвце на разбоју* [...]; 2. д. покр. в. *колоћур* (2); 2. њ. покр. *мало рачвасџо дрво* [...], РСАНУ); *коњиц* (4. б. *део ваге* [...]; 4. д. *дрво у џосћољу моћовила*, *вићла* [...]; 4. ж. *део сџругарског*, *џокарског сџроја*; 4. з. покр. *дрвени део који служи за џокрејџање горњег воденичног камена*; 4. ј. покр. *дашчица која се сџавља у казанску лулу* [...], РСАНУ); *маца* (2. зб. *повесма што се извлаче из великог власа*, РСАНУ); *мува* (5. покр. *врџа заврџња*, РСАНУ); *мушица* (сићушан ел. микрофон, РСЖ); *џиле* (3. *део рабоша*, *ојџејљено дрвце* *које чува дужник*, РСМ).⁷⁹

3.5.3.2. На величину денотираних материјалних реалија упућује се већ деминутивним или хипокористичним обликом основне лексеме (*бубица*, *жабица*, *коњиц*, *коњић*, *кокоћић*, *козлић*, *маца*, *козица*), а у питању су предмети из домена оруђа, алата и сл. који сами могу имати мале димензије и чије се мале димензије већ у лексикографској дефиницији мартирају одговарајућим дескриптивним семантичким обележјима ('мала направа'; 'суд, котлић'; 'корпица, котарица'; 'дашчица'; 'дрвце на разбоју'; 'сићушан ел. микрофон' и сл.). Животиње чији се називи активирају за овакву врсту метафоричке номинације спадају у ред инсеката (*буба*, *мушица*, *мува*⁸⁰), мањих домаћих животиња (*коњић*, *коза*), гмизаваца (*жаба*) и ситније домаће живине (*џиле*, *кокоћ*).

Значење *део рабоша који осџаје код џовериоца* код лексеме *квочка* и лексеме *куче* вероватно се образује према семи величине и опозицији према другом члану овог скупа – *џиле*:

⁷⁹ Неке од физичких особина могу се комбиновати, нпр. боја и величина (*бубица* као микрофон). Проминентна обележја могу бити и у међусобној конкуренцији када мотивишу два различита значења лексеме, што ствара полисемију унутар метафоричког пресликавања, нпр. *буба* својим обликом мотивише назив за ауто, а величином и бојом назив за микрофон (Bugarski 2005: 202).

⁸⁰ Колико се *мува* или *медвед* перципирају кроз своју величину која постаје њихова дистинктивна одлика говори нам и фразеологизам (**правити**) **од муве** **медведа** (претеривати у нечему, преувеличавати), варијанта фразеологизма (**правити**) **од комарца** **магарца** (тј. *слона*, *коња*, *вола* и сл.).

„Понегде још и данас употребљава се рабош ... Рабош се дели на већи део који се зове квочка и на мањи који се зове пиле дужник“ (Петр. П. Ж. 2, 501).

3.5.3.3. На основу крупне величине полазног појма секундарна значења добијају лексеме: *крмача* (велики камионски акумулатор, велика авионска бомба, обично она која није експлодирала, велика џуџина торба, РСЖ); *куче* (3. покр. део, половина рабоша која остаје код власника робе, РСАНУ); *медвед* (3. покр. а. греда у воденици [...]; 3. б. набијач, маљ; 4. покр. воловска зајрежна кола [...]; 5. гвоздени блок који остаје у подници њећи, РСАНУ / њерејни вагон, РСЖ); *мечка* (аутомобил марке „мерцедес“, РСЈ 2007); *свиња* (аутомобил марке Мерцедес серије С, РСЖ); *слон* (аутомобил марке мерцедес серије С, РСЖ).

У питању су материјалне реалије чија је једна од основних дис-тинктивних особина управо изразита димензија (возила, вагони, бомбе) или које имају значење различитих греда, подупирача и сл. (која се могу образовати у садејству сема снаге и величине, као нпр. код лексеме *медвед* у значењу *набијач, маљ*). На основу крупне величине код одређених секундарних значења може се образовати заједничка архисема возила (нпр. *крмача, медвед, мечка, свиња, слон*).

3.5.4. Сема боје

3.5.4.1. Ова компонента физичког изгледа се често удружује са другим карактеристикама, попут величине (*буба – сићушан електронски микрофон за њрисушкивање, РСЖ*) или облика тела (*бубамара – назив за фудбалску лоптицу, РСЖ*), а код животиња као што је *зебра* (2. њругасио исцрпјан њросиор на коловозу одређен за њрелаз њешака, њешачки њрелаз, РСАНУ) постоји недоумица да ли њену боју (односно тамне и светле пруге на телу) сврстати и у изразите физичке карактеристике. „Назив за микрофон мотивише се физичком карактеристиком величине *бубе* (сићушност), али и њеном тамном бојом; пеге не сферној површини код *бубамаре* (РСЖ) асоцирају на шаре које се налазе на фудбалској лопти, такође, значајна је и особина основног облика тела; пруге на *зебри* (2., РСАНУ),⁸¹ које представљају и њену изразиту физичку карактеристику, постале су мотивација за именовање пешачког прелаза. Као и у случају *бубамаре* важан је и визуелни контраст који се добија између површине

⁸¹ Секундарно значење *зебре* (2., РСАНУ) сврставамо у домен људских креација, с обзиром да се ради о нарочито уређеном делу коловоза који служи регулацији пешачког саобраћаја.

и боје шара на површини“ (Новокмет 2013: 339). Назив мале зелене пушке *зека* (**2. ж.**, РСАНУ) такође је мотивисан семом боје, с обзиром на то да се именица односи на животиње зекасте длаке, а придев *зекаст* на боју животињске длаке (‘који је боје зеца, сивкаст, зеленкаст, зеленкастосив’, РСАНУ). Назив и властито име за домаће животиње црне длаке *гароња* (**3. фиг.**, РСАНУ) преноси се и на различите гараве, односно предмете црне и црнкасте боје.

3.5.5. Сема звучања

3.5.5.1. У карактеристичне семе звучања (оглашавања или начина на који животиње производе звук у природи) можемо да уврстимо цвркут птица, лајање паса, рикање дивљих животиња, кокодакање домаће пернате живине и сл. Такође, занимљиво је да је већина лексема које у оквиру семантичке структуре имају неко од значења мотивисано оглашавањем животиње изведена од глаголске основе чије је примарно значење оглашавање, нпр. *лајка/лајавац* од глагола *лајати* (‘оглашавати се лавезом, гласом карактеристичним за пса и животиње са сличим начином јављања’, РСАНУ); *крештаљка* од *крештати* (‘испуштати продоран, оштар, висок и храпав глас, о птицама, инсектима, жабама и сл.’, РСАНУ), *зујалица* од *зујати* (‘производити специфичан звук врло брзим треперењем крила, о инсектима’, РСАНУ).

Следеће семеме подразумевају предмете (алате или направе) чија је основна функција производња одређеног звука или који током употребе производе специфичан звук: *зујалица* (**2. врста децје играчке, чигра, зврк**, РСАНУ); *креја* (**2. покр. врста чегрталке**, РСАНУ), *крештаљка* (*дрвена најрава, чегрталка за њлашење и њерање њилица које наносе њијеу усевима, воћкама и сл.*, РСАНУ), *кукавка* (**3. заст. инструмент који на њрињисак њроизводи глас „куку“, сличан гласу кукавице**, РСАНУ), *лајавац* (*мегафон*, Bugarski 2005), *лајка* (**2. оно њио њроизводи учестану, исњрекидану звеку, клојоњ, њуњњаву и сл., сењира, њракљача, грмљавина и др.**, РСАНУ). Дакле, извориште мотивације ових семантичких реализација искључиво лежи у семи звучања (крештање, лајање, зујање и сл.), која се доводи у асоцијативно-метафоричку аудитивну везу са звуком који емитују дати предмети.

3.5.6. Сема функције

3.5.6.1. У посебан скуп обележја издвајају се она која се тичу животињског понашања, начина на који се крећу, снаге коју поседују,

функције или својства које им је током суживота и узгајања наметнуо човек (вуча, јахање итд.). Најчешће није у питању директна мотивација за ново значење, већ комбинација неке од сема физичког изгледа са семама које се односе на особину или функцију (нпр. изглед и кретање код *жабице* у значењу *ракеће која одскаче* или особина снаге и упорности са особином физичког изгледа код *овна* у значењу *сйраве за цеђење*). „При директној мотивацији више није у питању сликовна метафора, с обзиром на то да се семантичка аналогија не успоставља на основу физичких сличности, већ се везе између полазног и циљног појма темеље на искуственој и логичкој повезаности два домена“ (Новокмет 2013: 340).

3.5.6.2. Животињске функције представљају семантичке компоненте изразите продуктивности када су у питању семеме са значењем материјалних реалија (оруђа и алатки). Човек је животињама које узгаја зарад одређених потреба доделио различите улоге (одређене животиње предвиђене су за прехранбenu делатност, друге се експлоатишу због коже, крзна, млека, јаја, а остале, поготово оне које се одликују снагом, издржљивошћу и послушношћу, користе се за радове у пољу, вучу терета или механизације, преношење кабастог и тешког терета или за јахање).

3.5.6.3. „Скеле, направе од дасака, називи за предмете који треба да издрже или понесу одређену тежину, односно представљају ослонце и носаче за терет, доводе се у асоцијативну везу са животињама које су вукле или носиле терет“ (Новокмет 2013: 340). То су углавном: *коњ*, *магарац* и *кобила*. Тако секундарна значења добијају лексеме: *ждребац* (2. об. мн. покр. **а.** *један од два међусобно везана балвана у сйлаву*; **б.** *део воденице, ѿйречна дрвена греда на којој је лежишиће за доњи крај вреиена*, РСАНУ); *кобила* (2. **б.** *греда на којој сйиоји вреиено за ѿкреишање воденице*; 2. **в.** *найрава на ѿри или чейири ноге на коју се нешићо наслања, осйавља*; *ногари*; 2. **г.** *гвоздени ослонац за дрва на огњишићу*; 2. **д.** *ѿолична греда на ѿреси за маслине*; 4. покр. **а.** *ред камена ѿри ѿчењу креча [...]*; 4. **б.** *врсиа свода над огњишићем*, РСАНУ); *кобилица* (4. *уздужна шемељна греда [...]*; 7. *назив за разне гредице, ѿолуге, сйојнице [...]*; 7. **б.** *дрво које издиже сйруне на гудачким инсйруменћима [...]*; 7. покр. **в.** *део жрвња за млевење жића*, РСАНУ); *коњ* (4. **а.** *спорт. гимнастичка сйрава [...]*; 4. **г.** покр. *дрвени ѿдмейач са чейири укршићене ноге [...]*; 4. **д.** покр. *гвоздена шийка са ножицама на коју се наслањају дужа дрва [...]*; 4. **ђ.** покр. *греда ѿосйављена на две ноге на коју се ослања вреиено*; 4. **е.** *део дрндала [...]*; 4. **з.** покр. *коса греда у кровној консйрукцији*; 4. **и.** покр. *ѿйречна сйојница у кровној консйрукцији [...]*; 4. **ј.** покр. *дрвена најрава као ослонац мајсйорима*

[...]; **8.** **фиг. а.** *йалица, шйай* за *йошйайање* у *ходу*, РСАНУ); *коњић* (**2.** *назив за разне најраве, йпредметје и сл.*; **2. б.** *сйалак од древейа, дрвени ногари* [...], РСАНУ); *коњиц* (**4.** *назив за разне ослонце, йолуге и сл.*; **4. а.** *дрвени йодметйач за сйруне* [...]; **4. б.** *део ваге за одређивање воде у маслу*; **4. д.** *дрво у йосйолу мойовила, вийла* [...]; **4. й.** *мех. йосйолје, наслон за осовине код разних сйрава, уређаја*; **4. ж.** *део сйругарског, йокарског сйроја*; **4. з.** *покр. дрвени део који служи за йокрейшање горњег воденичног камена*; **4. ј.** *покр. дашчица која се сйавља у казанску лулу* [...], РСАНУ); *магарац* (**5.** *покр. назив за разне ослонце греде и сл.*; **5. а.** *ногари на којима се йесйеришу дрва*; **в.** *рачвасй колац усађен у осовину йлуга о који се веша йорба и сл.*, РСАНУ); *магаре* (**3.** *покр. а. в.* *магарац* (**5а**) **б.** *дашчица за йодуйирање сйруна на гулама*, РСАНУ); *магарица* (**3.** *покр. а.* *малена дрвена бачвица за ношење воде* [...]; **4. б.** *врсйа клу-йа које служе йри йрављењу скела*, РСАНУ) и др.

3.5.6.4. Значења су мотивисана функцијом ових животиња у сеоским домаћинствима (ношење товара, јахање и вуча). Ова мотивација се посебно прозирно читава код лексеме *коњ* у значењу *йалица, шйай за йошйайање*. Штап се користи као 'супституција' за коња и његове особине да служи као јахаћа животиња која 'подупире' свог јахача. Семеме у семантичкој структури лексема *коњић, коњиц* и *магаре* маркиране су деминутивним обликом мотивне лексеме, па стога могу конотирати предмете мале величине (нпр. *дашчица* која се ставља у казанску лулу; *дрвце* на разбоју, *мало* рачвасто дрво и сл.). Опис појединих предмета говори нам о потреби за укрштањем компонената физичког изгледа са семама функције животиња по којима добијају назив, па тако примећујемо да су у појединим случајевима активирани обе семе (ногари, направа на *йри или четйри ноге* на коју се нешто наслања; гвоздена шипка *са ножицама* на коју се ослањају дужа дрва на огњишту).

3.5.6.5. Мотивисаност функцијама ових животиња регистрована је и у лексикографским дефиницијама, где се семантички сужава група предмета на коју се значења могу односити – у питању су називи за разне гредице, полуге, спојнице; уздужне или лучне ослонце, гредица за весло или крму, кобила, коњиц (*кобилица*); назив за разне ослонце, полуге и сл. (*коњиц*).

3.5.7. Сема кретања

3.5.7.1. Кретање, схваћено као „премештање неког објекта из једне тачке у простору у другу тачку у простору за неко време“ (Вујовић 2012: 85), једна је од основних спознајних и перцептивних категорија

разумевања стварности и објеката у простору. У оквиру глагола који именују кретање по доминантним диференцијалним семама разликују се различити типови кретања (Вујовић 2012: 86), као што су: *ићи*, *ходаћи*, *храмаћи*, *шейаћи*, *ћојаћи*, *ћрчаћи*, *јурићи*, *журићи*, *лућаћи*, *луњаћи*, *скијаћи* итд.

3.5.7.2. Иако се прототипични глаголи кретања, као што су *ићи* (‘кретати се ногама корачајући, ходати, пешачити’, РСАНУ) и *ходаћи* (‘ићи кораком, ићи пешке, корачати’, РСАНУ), везују пре за човека него за животињу, полазимо од претпоставке да је кретање проминентан фактор перцепције стварности и, с тим у вези, потенцијални семантички катализатор секундарних значења и код зоонима. Увидом у структуру лексичког значења зоонима у њиховој лексикографској обради у нашој грађи, идентификовали смо одређени број значења која се формирају на основу особине врсте/типа кретања. То су: *скакавац* (**2.** жарг. *врста ножа са ојругом за извлачење сечива из корица које ћрићиском на ојругу „искаче“ великом брзином*, РСЈ 2007); *жабица* (**2. а.** *врста ћримитивне ракете која одскакује од земље и ћраска*; **б.** *одскакивање баченог ћљоснаћог каменчића од ћовршине воде*, РСАНУ); *ала* (**б.** *играчка коју деца ћраве од харћије и ћушћају на канаћу кад је ћих већар*, РСАНУ); *змај* (**3. а.** *дечја играчка од харћије разайећа на ћанке шийке, са дугачким рећом, коју деца ћушћају на канаћу да лећи ћо већру*; **б.** *мет. наћрава од ћлаћна или харћије која се диже ћод ућицајем већра носећи мећеоролошке инсћрументие за мерење брзине већра, ћемћераћу-ре и влаге ваздуха*; **в.** *аер. заст. аероћлан без моћора и елисе, ваздушна једрилица*, РСАНУ); *колеоћћер* (**2.** *аер. нова врста авиона (у фази исћићивања) цилиндричног облика, с крићима у облику ћрсћена, сћаћореакћивним и ћурбомлазним моћором који му омогућава верћићално узлећање и слећање*, РСАНУ); *рода* (**2.** *нар. врста лаког извићачког авиона*, РМС).

3.5.7.3. Из посматраних примера уочавамо да су специфични типови/врсте кретања искоришћени за настанак одређених секундарних значења материјалних реалија. У мотивацији секундарних значења најзаступљеније је кретање које представља доминантно дистинктивно обележје изворног денотата или нарочито уочљиву карактеристику кретања, а то је скакање код *скакавца* и *жабе*, односно летење код *змаја/але*, *роде* и *колеоћћера*. При формирању наведених секундарних значења лексема *змај* (**3. а.**, РСАНУ), *ала* (**б.**, РСАНУ), *рода* (**2.**, РМС) и *жабица* (**2. а.**, **б.**, РСАНУ) долази до комбинације особине кретања са особиним физичког изгледа; предмет „опонаша“ и изглед животиње

– у случају *змаја* доминантан је реп животиње, у случају *жабице* њене мале димензије, док је „скакавац чак двоструко мотивисан, утолико што сечиво по притиску на дугме ’скаче’, а полуотворен нож окомито постављен на равну површину и визуелно подсећа на одговарајућег инсекта“ (Bugarski 2005: 201). У наведеним примерима активан је процес пресликавања особине врсте/типа животињског кретања на предмет, односно, у непосредну метафоричну везу доводе се начин на који поменути предмет функционише и тип/врста кретања изворног денотата, по обрасцу

врста кретања → функционисање предмета.

Секундарна карактеристика изворног денотата (у овом случају тип/врста кретања) била је једна од основних да се изврши трансфер назива на предмет, и то повезивањем са његовом секундарном карактеристиком (архисема секундарног значења лексеме *скакавац* је, пре свега, нож, а семе нижег ранга у његовој семантичкој структури дефинишу начин функционисања, односно употребе предмета).

3.5.8. Сема понашања и особина

3.5.8.1. Семе понашања можемо да схватимо као оне семантичке компоненте полазног појма којима се описује начин живота, карактеристике при лову или неким другим активностима које представљају посебна дистинктивна и упечатљива обележја појединих животиња. Нпр. „секундарна значења лексеме *лисица – две дрвене гредице које се рачвају од средине срчанице ка задњој осовини, повезујући их, сјајајући их* (2. покр., РСАНУ); *окови и метална направа за блокирање точкова моторног возила* (1. а., б., РСАНУ) мотивишу свој назив особином *лисице* да је грабљива животиња која чврсто граби свој плен јаким зубима (иако мотивација може бити и физичка повезаност између изгледа окова и чељусти животиње сматрамо да је важна представа о лисици као о грабежљивој животињи)“ (Новокмет 2013: 341). Семе понашања на сличан начин мотивишу секундарна значења и код лексема: *ала* (7. *сјава за цеђење воћа и поврћа*, РСАНУ), *гуја* (2. в. нар. *нож, јајаган, сабља*, РСАНУ; у садејству с изгледом/обликом полазног појма); *змија* (4. фиг. а. *појајно оружје, обично нож*, РМС; у садејству с изгледом/обликом полазног појма), *курјак* (7. покр. *ороз на сјаринским њушкама*, РСАНУ), *оса* (2. фиг. *њушчани метак, шане, куришум*, РСАНУ).

3.5.8.2. *Ала*, која спада у део корпуса који припада митолошким животињама, позната је као прождрљива неман, што је компонента која

се активира при преносу номинације на нараву којом се цеди воће и поврће; *курјак*, као опасна и прождрљива животиња чија је перцепција традиционално негативна, вероватно мотивише и именовање предмета који служе наношењу одређене штете (*део љушке где стоји кремен, ороз на ситаринским љушкама*, РСАНУ); код лексеме *оса*, захваљујући семантичкој компоненти особине ('с отровном жаоком на затку', РСАНУ), активира се значење *љушчаног мейка*, с тим што у овом примеру треба узети у разматрање и сему кретања (летење) и перцепцију осиног понашања као агресивног и потенцијално опасног. Лексикографска дефиниција лексеме *змија* садржи компоненту која упућује на њене особине – 'нешто што обликом (понекад и опасношћу) [...] подсећа на змију' (РСАНУ).

3.5.8.3. Животињске особине се односе на црте које се животињама приписују у виду карактерних особина (нпр. плашљива и сл.) или на особености које нису у вези са физичким изгледом, али представљају дистинктивну специфичност њихових чула или организма (нпр. изострено чуло слуха и мириса). Тако секундарно значење лексеме *камила* (3. физ. заст. *буре* [...] *које служи за држање нечега на води или љодизање чега из воде*, РСАНУ) објашњавамо преко семе особине *камиле* да држи воду у грби. Особина *љижавице* (6. покр. *квака, сјона*, РМС) јесте да се припија паразитски уз тело домаћина, што кореспондира са функцијом споне ('оно што спаја, повезује једно с другим', РМС). Особина *љловке* (1. зоол. в. *патка*) јесте да плута у води, што је основна карактеристика и *пловка* (*љредмеј од љлуша* [...] *који љлива на води*, РМС). Значења *љпој* (*бумбар*) и *ручни минобацач за једнокрајтну уљољребу* (*зоља, оса*) мотивишу своју номинацију преко особина опасности ових инсеката по човека (*зоља* – 'инсекат [...] отровне жаоке', *оса* – 'систематски назив за породицу инсеката [...] с отровном жаоком на затку', РСАНУ). Занимљиво је запазити да семе особине, код нових секундарних значења лексема као што су *змија, гуја, оса, зоља, бумбар* итд., индукују архисему оружја.

3.5.9. Сема снаге

3.5.9.1. Снагу схватамо, пре свега, као 'способност физичког рада, јачину, моћ, силу' (РМС) и примећујемо да се имплицитна семантичка компонента снаге полазног појма активирала код појединих секундарних значења зоонима. Секундарна значења лексеме *ждребац* (2. покр. а. *један од два међусобно везана балвана у сјлаву*, РСАНУ; б. *део воденице, љојречна дрвена греда на којој је лежишије за дољи*

крај врејена, РСАНУ) могла су настати активацијом семе снаге, која се имплицитно подразумева и у семантичкој компоненти доби ('млад коњ', РСАНУ), а позната је и колективна експресија која ждрепца повезује, пре свега, са потенцијом и сексуалном енергијом. У питању су предмети који служе као држачи, ослонци (балван и греда) и који подразумевају чврстину и стабилност. Секундарна значења лексеме *медвед* (**3.** покр. **а.** *греда у воденици на коју се доњим делом ослања бадањ; уојшће греда којом се нешто додуише*; **3. б.** *набијач, маљ*; **5.** *гвоздени блок који остјане у додници њећи [...]*, РСАНУ) добијена су преко семе снаге, али и величине, што нам потврђује пример под бр. 5 у *Речнику САНУ: Гвоздени блок који остјане у додници њећи, дојиони-чари називају „медвјед“, јер је њежак, ојјоран и њешко се савладава* (Пол. 1950, 13633/3, подвлачење С. Н.).

Осим семом снаге, секундарно значење лексеме *мечка* (**3.** покр. *ослонац на огњишћу за главње, дужа, већа дрва, гвоздена долућ са ногарима и крајевима извијеним навише, који су често украшени каквом фигуром, гвоздени њреклад*, РСАНУ) мотивисано је укрштањем са семом изгледа (гвоздена полут са ногарима). И *ала*, секундарно, може представљати 'биће или њредмећ велике, несавладиве снаге' (исп. **1.** *фиг. б.* код ове лексеме у РМС). Све секундарне реализације лексеме *ован* (**4. а.** покр. *сјрава, њреса за цеђење воска*; **б.** *део њресе за вино који се окреће њришискајући даску шћо цеди њреостјали сок из комине*; **4. в.** покр. *сјрава за набијање сјубова, коља у земљу, за сабијање земље, њемеља и др. чији је главни део велики висећи њег*, РСАНУ) индукване су преко семе снаге, иако она није експлицирана у семантичкој структури основног значења ('мужјак овце', РСАНУ), али представља потенцијалну сему високе продуктивности, на основу непосредног искуства са овом животињом.

3.6. Метонимија и синегдоха у метонимијској секундарној значења зоонима који се односе на материјалне реалије

3.6.1. Најопштије речено, „метонимија у језику (гр. μετά + όνομα, „zамена имена“) подразумева употребу назива једног ентитета да се означују други ентитет који је са њим у некој логичкој вези“ (Rasulić 2010: 51). Логичка веза која омогућава метонимијски пренос проистиче из неког вида додиривања, суседства или близине ентитета, при чему се као главни типови метонимијских веза најчешће истичу просторне, временске и узрочно последичне везе (И., 51). Иако метонимијска (и

синегдохтска) мотивација за секундарна значења није изразито продуктивна у овом типу лексике (најбројнији примери су у групи производа животињског порекла, в. т. 3.4.11), представићемо укратко неке од примера које смо запазили у оквиру подгрупе материјалних реалија да бисмо илустровали ове процесе.

3.6.2. Преко узрочно-последичне метонимијске везе можемо тражити мотивацију за секундарне реализације лексема као што су нпр. *буџ*, *гузар*, *койиџар*, *јаре*, *коза*, *балина*. Лексема *буџ* (2. риб. а. *баџина*, *обично са задебљаним врхом, којом се удара по води да би се наџерала риба у мрежу*, РСАНУ) потврђује да се веза између изворног (животиња) и циљног (предмет) домена у овом случају може заснивати на узрочно-последичној вези намене датог предмета (истим називом именује се и радња ловљења рибе овом направом, па можемо да узмемо у обзир и метонимијску трансформацију типа радња – предмет/средство којима се реализује та радња). На тај начин предмет (батина којом се удара по води да би се натерала риба у мрежу) добија назив по риби чијем хватању је између осталог намењена, што доводи до метонимијске формуле животиња – ПРЕДМЕТ КОЈИ СЛУЖИ ХВАТАЊУ ЖИВОТИЊЕ. Исто можемо да закључимо и за секундарно значење лексеме *гузар* (2. а. риб. *кош за хваџање риба*, РСАНУ). Лексема *койиџар* добила је секундарно значење (2. покр. *сџрава*, *кљешџа за вађење коњских чавала*, РСАНУ) такође преко узрочно-последичне наменске везе. Предмет чија је намена, пре свега, претпостављена за животињу, добија назив по животињи, с тим што је овде у питању назив зоолошке категорије према мотивној речи карактеристичног дела тела (*койиџо*), а посредни је предмет који је специјално намењен вађењу ексера из копита. На сличан начин можемо интерпретирати и примере: *јараџ* (5. необ. а. *добош џревуџен јарећом кожом*, РСАНУ), *јаре* (3. фиг. *гајде*, *јарећа мешина на гајдама*, РСАНУ), *коза* (1. в. покр. *гајде*, *од козје мешине*, РСАНУ), *балина* (2. в. *фиџбајн*, *џласџична маџерија*, *обично од рибље костџи*, РСАНУ).

У питању су инструменти (или одећа) парцијално начињени од делова животиња (кожа, мешина или, у случају, *јарџине* – који су постављени јарџијим крзном), те се ови примери уклапају у метонимијски образац животиња – производ од животиње, иако нису у питању 'производи' који су директно добијени од животиње (као што су кожа, крзно итд.), већ су направљени од дела животиње (али и од других материјала као што је дрво, тканина и сл.). У случају *балине* (в. кит, РСАНУ), у питању је производ изграђен од рибље кости.

3.6.3. У ову групу упућујемо и примере који су подложни дискусији: *коњ* (3. а. дрвени, камени и сл. *киј*, *сїаїауа коња*; *уоїшїе фигура коња*; 4. б. спорт. *шаховска фигура у облику коњске главе, скакач*, РСАНУ); *коњић* (2. а. *шаховска фигура*, РСАНУ); *меда* (1. б. деч. *игрчка у облику медведа*, РСАНУ); *ороз* (2. покр. *веїроказ на крову у облику њеїла*, РСАНУ); *їеїао* (6. *шїедна каса, касица у облику њеїла, у коју се убацује новац, обично намењен деци*; 3. *лимена најрава на димњаку или крову, веїроказ*, РСЈ 2007); *їевчић* (2. *дечја свирала у облику малог њевца*, РСМ) и *їеїлић* (2. б. *дечја игрчка у облику њеїла која њроизводи кукурикање*, РСАНУ). У питању су предмети који симболизују или „опонашају“ одређену животињу, односно представљају иконографску реализацију њеног изгледа и особености у другачијем материјалном виду (касица, ветроказ, свирала, фигура од дрвета и сл.). Мотивацију за називе ових предмета можемо да посматрамо двојачко, као дејство метафоре или метонимије. Наиме, очигледно је да су домени у овој трансформацији (животиња – предмет) повезани по блискости, односно истоветности. Нису у питању предмети који свој изглед само темеље на изгледу животиње, већ они који животињу иконографски симболишу (слично као што нпр. воштана фигура одређене особе симболично представља управо ту особу, а не неку другу). Међутим, „ентитети обухваћени појмовном метонимијом обично припадају истом домену“ (Драгићевић 2010: 161), а у овим примерима домени су категоријално раздвојени, један припада аниматној, а други инаниматној сфери, па се веза између њих може тумачити пре као метафорична, и то на основу сличности два домена. Изостајање јасне егзистенцијалне, појмовне везе међу доменима у овој трансформацији, приближава ове примере тумачењу да је реч о метафори, тако да су ови примери отворени за интерпретацију.

3.7. *Типови животињских врста који се односе на материјалне реалије*

3.7.1. Критеријум за овакву (народну, наивну) класификацију животињских врста, за разлику од етнобиолошке класификације која би се базирала на подели према породицама и врстама, био је да се нађу најопштије семантичке групе које би биле захвалне за анализу из аспекта људског доживљаја животињског света. С те стране, било је могуће животиње као што су *кокошка* или *їиле* сместити у домаће животиње, али смо се у овој класификацији одлучили за њихову категоријалну припадност птицама, и на основу њихових проминентних особина (као што су перје, крила и сл.).

Табела 13. *Типови животињских врста који се односе на материјалне реалије*

ГРУПА	ЖИВОТИЊЕ
Домаће животиње	<i>бик, брав, зец, јарац, кобила, коза, коњ (ждребац), крмача, куја, лајка, лајавац, кусац, куче, магарац, магарица, мазга, марва, мачак, мачка, ован, њрасе</i>
Дивље животиње	<i>вук (курјак), јеж, јеленица, миш, крџица, лисица, медвед, мечка</i>
Птице	<i>врабац, грлица, гугушка, гуска, кокошка, креја, крешњаљака, кукавица, ласта, мисирка, орао, њајагај, њајка, њаун, њелкан, њејтао, њиле, њловка, рода, црвендаћ, шврака</i>
Инсекти	<i>акреј, буба, бубамара, бува, бумбар, гусеница, зоља, зујалица, колеоџер, ларва, лејџир, мува, мушица, ојнокрилац, оса, њаук, скакавац</i>
Рибе/мекушци	<i>ајкула, буц, шкољка, глиста, корал, кркуша, краба, балина</i>
Водоземци, гмизавци, бескичмењаци	<i>глиста, гушџер, жаба, змија (гуја), конха, корњача, лагена, њанџичара, њијавица, њуж, црв</i>
Некарактеристичне за наше крајеве	<i>зебра, камила, кенгур, мајмун, жирафа, шкорџица</i>
Митолошка бића	<i>ала, змај</i>

3.7.2. Оваква подела, која рефлектује уопштено знање говорника српског језика о животињском свету и која се темељи на свакодневном искуству, говори нам да између *домаћих* и *дивљих животиња*, као и *птица*, *инсеката* и *водоземаца/гмизаваца* преовлађује поприлична равноправност у броју представника чији називи имају секундарне семантичке реализације у неким од материјалних аспеката или креација. Очекивано је да највише представника буде из групе *домаћих животиња*, с обзиром на човекову повезаност и упућеност на домаће животиње. Домаће животиње показују да су потенцијалне особености њиховог физичког изгледа за мотивацију нових значења везане углавном за сеоску средину и семе које се односе на изглед у њиховој семантичкој структури, док су за предмете који су карактеристични за урбану средину и апстрактне појаве показали мању продуктивност. Такође, значајан је и број птица, што домаћих из реда живине, што дивљих као што су *орао*, *рода* и сл. Значајан је и број инсеката, што потврђује да је утисак о њиховом физичком изгледу изразито продуктиван у семантичким трансформацијама и процесима полисемије иако, ге-

нерално, постоји негативна перцепција ових организама у колективној свести. Ова класификација нам показује да је човек, будући везан за сточарство и земљорадњу, свет материјалних реалија посматрао кроз призму животиња које су му најдоступније и од којих му је зависио живот. Упадљиво је одсуство већег броја риба у овој класификацији, што можемо приписати њиховом некарактеристичном изгледу, односно тешком диференцирању појединих врста, што би поједине примерке обележило довољно да постану прототипични представници своје класе. Дивље животиње су пак често ван домашаја људског искуства, због чега изостаје и потпунија упућеност у специфичности њиховог изгледа које би се имплементирале у перцепцију материјалне културе. Слично важи и за животиње које нису типичне за наше географско поднебље.

4. ПОЈМОВИ КОЈИ ПРИПАДАЈУ КУЛТУРИ, ПРИРОДИ, ЉУДСКИМ, ЖИВОТИЊСКИМ И БИЉНИМ ОРГАНИЗМИМА И ОНОМАСТИЦИ

4.0. Наредни називи у вези су са широким пољем појава у култури, природи или се тичу човека. У питању су појмови повезани са животом на селу (храна, пиће, ратарски и сточарски послови); народни обичаји, игре, светковине, појмови који су у вези са људском, животињском и биљном анатомијом (соматизми, називи болести и сл.); делови материјалне културе, као што је новац; елементи друштвене културе, попут државних и општекултурних симбола; жаргонизовани изрази у различитим областима живота као што је спорт и сл.; зоонимски називи људи и биљака. И А. Гура примећује да се зоолошки код користи као средство класификације или карактеристике различитих предмета и појава, и пре свега као средство њихове језичке номинације; у сфери биљног света, метеорологије, астрономије, медицине, у техници итд. (Гура 2005: 14). Тако се ови примери могу класификовати на четири општије тематске групе:

- **КУЛТУРА** (народна култура и живот; симболи; апстрактни појмови; спортски жаргон; мерне јединице, новчане јединице);
- **ПРИРОДА** (природни појмови);
- **ЉУДСКИ, ЖИВОТИЊСКИ И БИЉНИ ОРГАНИЗАМ** (органи и делови тела; болести, ране, повреде);
- **ОНОМАСТИКА** (антропоними и фитоними).

4.1. КУЛТУРА

4.1.0. Под културом подразумевамо широк спектар појмова који су у вези са људским животом. У питању су, пре свега, различите материјалне и духовне вредности повезане са одређеним сегментима народног живота, попут хране и пића, народних и друштвених игара и обичаја, пољопривреде и сточарства, израза народне уметности као што су везови и шаре у везовима. У културне тековине које је створио

човек убрајамо и различите симболе и апстрактне појмове који се тичу човековог менталног деловања (мисли, идеје и сл.), као и појмове који представљају одређену вредност (новчане и мерне јединице).

4.1.1. НАРОДНА КУЛТУРА И ЖИВОТ

4.1.1.0. Под народном културом и животом подразумевамо све материјалне и духовне вредности једног народа у одређеној епохи или друштвеном систему, које у себи обједињују елементе фолклора, обичаја и карактеристика које су у вези са народним начином живота: храну и пиће; друштвене игре, светковине и обичаје; народне везове; појмове у вези са пољопривредом и сточарством.

4.1.1.1. Тематска група хране и пића

4.1.1.1.0. Примери из ове тематске групе односе се на зоолошке називе којима се у секундарној реализацији упућује на различите врсте хране, при чему денотирани прехранбени производи нису припремљени од животиња које мотивишу њихове називе, већ оне увек стоје у односу неке асоцијативне или логичке везе са прехранбеним појмом.

Табела 14. Тематска група хране и пића

Лексичка јединица и основно значење лексеме	Секундарна реализација лексеме и лексикографски извор
<i>во</i> м 1. а. мушко говече, обично одрасло и уштројено	3. мн. покр. врста божићних колача који личе на волове у јарму (РСАНУ)
<i>гагула</i> ж 1. зоол. в. ђубасти гњурац	3. врста јела од варива и хлеба (РСАНУ)
<i>голубић</i> м 1. дем. и хип. од голуб; млад голуб	5. мн. врста јела од брашна, ваљушци (РСАНУ)
<i>гуска</i> ж 1. а. зоол. назив за крупније птице пловуше рода <i>Anser</i> из ф. <i>Anseridae</i> ; општи назив за птице из ф. <i>Anseridae</i> . б. домаћа припитомљена врста <i>Anser domesticus</i> , која се гаји ради перја, меса и јаја; женка те врсте	2. в. велика дугуљаста земичка (РСАНУ) 2. г. дугуљаст божићни колач од теста који се на Бадњи дан прави за девојчице (РСАНУ) 5. покр. повећи дугуљаст бели хлебцац или земичка, пециво (РМС)

<p><i>зајац</i> м покр. 1. зоол. в. зец</p>	<p>2. врста колача (РСАНУ)</p>
<p><i>јагње</i> с 1. а. младунче овце</p>	<p>4. а. цркв. у хришћанској цркви хлеб за причесну литургију, који представља успомену на пасхално јагње 4. б. врста колача који се меси на Бадњи дан (РСАНУ)</p>
<p><i>јеж</i> м 1. зоол. а. сисар из реда бубоједа Erinaceus, E. europaeus из ф. Erinaceidae чије је тело с леђне стране и на боковима покривено игластим бодљама</p>	<p>5. етн. покр. јабука украшена, начичкана лешницима, која се припрема за Бадњи дан (РСАНУ)</p>
<p><i>кобила</i> ж 1. женка коња</p>	<p>6. покр. врста колача који се меси на Бадњи дан (РСАНУ)</p>
<p><i>кокица</i> ж 1. дем. и хип. од кока</p>	<p>2. (обично у мн.) а. искокано зрно кукуруза 3. а. цела језгра ораха 3. б. тврда језгра каквог плода, коштица 4. а. колач од беланца и шећера лоптастог облика, пуслица (РСАНУ)</p>
<p><i>кокошка</i> ж 1. в. кокош (1б и в)</p>	<p>4. покр. врста колача који се меси за Бадњи дан (РСАНУ)</p>
<p><i>коњ</i> м 1. а. зоол. сисар Equus caballus из реда копитара, живахна домаћа животиња која служи за вучу и јахање</p>	<p>3. в. назив за разне врсте колача у облику коња (1а); фигура коња на колачу (РСАНУ)</p>
<p><i>кунац</i> м 1. зоол. в. кунџ</p>	<p>3. покр. комад, кришка хлеба нарочитог облика; кришка препеченог хлеба, двопек (РСАНУ)</p>
<p><i>лејерица</i> ж 1. зоол. в. лептирица (1а)</p>	<p>2. врста теста, колача (РСАНУ)</p>
<p><i>лисац</i> м лисаста домаћа животиња (мужјак) и име таквој животињи</p>	<p>3. покр. врста вина (РСАНУ)</p>
<p><i>љиљак</i> м 1. зоол. а. у мн.: ред сисара (са преко 1000 врста) Chiroptera, са разапетом кожицом између удова и трупа подешеном за летење, који се крећу обично ноћу и хране се биљкама или кукцима, слепи мишеви, шишмиши, нетопири (у јд.: сисари из тога реда)</p>	<p>5. покр. б. грудва, грудвица која се начини у брашну услед влаге (РСАНУ)</p>

<p><i>маца</i> ж 1. дем. и хип. од мачка</p>	<p>ракија манастирка (РСЖ)</p>
<p><i>мува</i> ж 1. зоол. у мн.: породица инсеката двокрилаца Muscidae из подреда краткотицалаца (Brachycera) са великим бројем подврста), кратких пипака и лако покретљивих ногу, који носе јаја највише на материјама у распадању и лако преносе клице заразних болести (у јд.: такав инсекат); најпознатија врста тих инсеката, кућна мува</p>	<p>4. покр. горак укус вина који настаје од присуства неких бактерија (РСАНУ)</p>
<p><i>мула</i> ж 1. зоол. неплодни крижанац кобиле и магарца Equus mulus, домаћа животиња која у Средоземљу служи за ношење терета, вучу, јахање</p>	<p>4. врста кобасице са надевом од меса, сира и хлеба (РСАНУ)</p>
<p><i>овца</i> ж 1. а. зоол. (мн.) општи назив за род шупљорогих преживара папकारа ovis из пор. Saviognia б. зоол. домаћа питома врста Ovis aries из тога рода, која се гаји ради меса, млека, вуне и др.; женка те врсте</p>	<p>2. покр. а. колач у облику фигуре овце; фигура овце на колачу (РСАНУ)</p>
<p><i>отровница</i> ж 1. зоол. у мн.: змије које у горњој вилици имају шупље (цевасте) или жлебасте отровне зубе повезане са отровном жлездом, отровне змије Elapidae (у јд.: таква змија)</p>	<p>2. в. алкохолно пиће, обично ракија, које трује организам (РСАНУ)</p>
<p><i>џејлић</i> м 1. дем. и хип. од петао; млад петао</p>	<p>2. а. посланица од шећера у облику петла (РСАНУ)</p>
<p><i>јлавић</i> м покр. 1. зоол. в. плавица</p>	<p>2. последња ракија из котла, патока, плавиш (РМС)</p>

4.1.1.1.1. Зоолошки називи којима се упућује на различите врсте хране показују нам да је тип хране који се најчешће именује зоонимом из категорије колача, и то оних који се припремају за Божић или Бадњи дан, што је у вези са ритуално-магијским претпразничним обичајима и са различитим животињама и њиховим фигурицама које учествују у обредима.

4.1.1.1.2. Лексема *во* добила је секундарно значење *врста божићних колача који личе на волове у јарму* могућом метафоричком активацијом семе изгледа – божићни колач добија назив по животињи

на коју изгледом подсећа. Међутим, треба узети у обзир и чињеницу да је во код нашег народа света животиња. „Он о Божићу добија колач⁸² који се нарочито за њега спрема“ (Чајкановић 2014: 559).⁸³ „У многим крајевима во је полагањик на Божић“ (СМР 1998: 103), чиста и жртвена животиња велике снаге и издржљивости која је учествовала у обредима где јој је „на рог натакан део колача“ као вид магијског предсказања (СМ 2001: 84–85). Извориште овог значења треба да потражимо и у метонимијској формули животиња – колач посвећен животињи, с обзиром на то да су ови колачи припремани нарочито за животиње, као вид магијско-ритуалне жртве, па је посредни узрочно-последична метонимијска веза. Занимљиво је приметити и да лексеме које су по образовању изведенице (типа *nomina agentis*), као што су *говедарник*, *воловарник*, *овчарица*, *овчарник*⁸⁴ и сл., номинују нарочите хлебне колаче чији је назив мотивисан фигурама које се стављају на њих у виду украса и посвећени су култу ових домаћих животиња.⁸⁵ И зоонимски називи других колача који се пригодно припремају за Божић, као што су *јагње*, *кобила*, *кокошка*⁸⁶ показују утицај метонимијске узрочно-последичне формуле животиња – колач посвећен животињи, будући да су ови колачи припремани као вид магијско-ритуалног процеса којим се делује на плодност, просперитет у пословима и благостање и део су веровања и ритуала српске заједнице. У питању су животиње које уживају статус култа и изузетно су значајне у сточарској економији и сеоским домаћинствима (*во*, *коза*, *свиња*, *кобила*, *кокошка*, *овца* и сл.).

4.1.1.1.3. Формулом животиња – јело у облику животиње добијено је значење лексеме *овца* (**2. покр. а. колач у облику фигуре овце; фигура овце на колачу**, РСАНУ), *коњ* (**3. в. назив за разне врсте колача у облику коња; фигура коња на колачу**, РСАНУ) и *йейлић* (**2. а. йо-**

⁸² „Колач, исто тако и вино, жртве су [...] и доказују да у вољу имамо нумен вишег степена“ (Чајкановић 2014: 559).

⁸³ „У Шумадији спремају више колача од стрмог брашна. Један представља вола у плугу [...] Колач волови има знаке за волове, плуг, јарам и орача“ (СМР 1998: 54). Воловски празници код Словена односе се на различите датуме [...] тих дана волове ослобађају рада, месе нарочити хлеб који понегде називају воловски хлеб“ (СМ 2001: 86).

⁸⁴ „Овчарник је култни хлебчић који се на Бадњи дан меси у врањанском крају за овце“ (Врање, Златан. М. 1, РСАНУ).

⁸⁵ „Симболичке фигуре на божићном хлебу општег типа [...] откривају њихов магијски карактер јер се очекује да делују на плодност и успех у пословима“ (СМР 1998: 54).

⁸⁶ Као врсту божићног колача налазимо и називе који су изведени од назива животиња – *волар*, *свињарица*, *козарица*. Називи као што су *воларица*, *коњарица*, *јасјак* и сл. номинују јела која су намењена животињама чији назив се налази у творбеној основи.

сласџица од шећера у облику њејла, РСАНУ). Символичким (логичким) повезивањем домена животиња са доменом хране назив је добила и врста причесног хлеба за литургију – *јагње*, који у овом случају представља успомену на пасхално јагње. Сема облика мотивно је продуктивна код секундарних значења лексема: *гуска – велика дугуљаста земичка, дугуљаста божјићи колач од њесџа*, где су производи добили назив активацијом семе изгледа, односно према гускином дугуљастом, издуженом врату. Коначно, изглед је пресудан и код лексеме *јеж*, чије је секундарно значење развијено активирањем двеју компонената овог типа – комбинацијом изразите физичке карактеристике (бодље) и облика тела (*јежом* се именује јабука украшена лешницима која изгледом подсећа на јежев округласти облик тела и бодље).

4.1.1.1.4. Сему функције региструјемо у значењу *врџа кобасице са надевом од меса, сира и хлеба* у оквиру лексеме *мула*. Наиме, сема функције (‘служи за ношење терета, вучу’, РСАНУ) мотивисала је значење кобасице са одређеном количином надева:

„По обједу две сестре ... спремиле би у кошару ... врху свега ... цривео (звано ‘мула’), надјевено сиром, крухом и месом“ (Крк, Милчетић И., ЗНЖ 1, 167, РСАНУ).

4.1.1.1.5. Негативна колективна експресија према *муви* (која се перципира и као преносилац бактерија и болести) могла је бити одговорна за назив горког укуса вина, који настаје услед присуства неких бактерија; назив *оџровница* за ракију која трује организам мотивисан је особинама отровнице (змије), али је можда посредни повезивање са мотивном речју *оџров*, док је назив *лисац* за врсту вина вероватно мотивисан специфичном црвенкасторијом бојом животиње (сема боје), што нам потврђује и дефиниција придева *лисаџи* – ‘који је боје лисице, риђ’, РСАНУ.

4.1.1.1.6. Називи за поједине колаче као што су *овца* и *њејлић* добијени су неком врстом иконизације; у питању је номинација која се преноси са изворног домена (животиња) на циљни домен (колач), дакле метафорички, с обзиром на то да ентитети припадају различитим доменима. Међутим, пошто се пресликавање не дешава по сличности, већ по истоветности двају појмова, тај механизам се може поистоветити и са метонимијом. С обзиром на то да је за метонимијски пренос најрелевантнији управо онај ниво ‘категоризације који одговара непосредном, конкретном човековом телесном и друштвено-културном искуству’ (Rasulić 2010: 56), можемо рећи да се веза између животиње и колача направљеног по њеном лику карактерише непосредном блискошћу двају ентитета.

4.1.1.2. Тематска група појмова у вези са животом на селу, земљорадњом, сточарством и сл.

4.1.1.2.0. У ову групу примера убрајамо појмове који су у вези са животом на селу, пољским радовима, сточарством и сл.

Табела 15. Тематска група појмова у вези са животом на селу

Лексичка јединица и основно значење лексеме	Секундарна реализација лексеме и лексикографски извор
<i>власац</i> м 1. а. зоол. паразитна обла глиста Strongylus filaria из ф. Strongylidae која живи у душњачким цевима преживара	3. жито које са класа отпадне и изникне (РСАНУ)
<i>кобила</i> ж 1. женка коња	5. покр. деоница, деобна јединица при дељењу пашњака (РСАНУ)
<i>кокош</i> м 1. мужјак кокоши, петао	6. мн. ноћно и јутарње кукурикање петлова; време тога кукурикања (око поноћи, пред зору и у свануће, обично са одредбом: први, други, трећи) (РСАНУ)
<i>курјак</i> м 1. а. зоол. крволочна звер Canis lupus из пор. паса, која живи у брдским крајевима, вук	8. покр. доњи (ређе горњи) сноп жита саденог у крстине (РСАНУ)
<i>љивљак</i> м 1. зоол. а. у мн.: ред сисара (са преко 1000 врста) Chiroptera, са разапетом кожом између удова и трупа подешеном за летење, који се крећу обично ноћу и хране се биљкама или кукцима, слепи мишеви, шишмиши, нетопири (у јд.: сисари из тога реда)	5. покр. количина сена, сламе и сл. која се одједном може вилама захватити, навилјак, гомилица (РСАНУ)
<i>обад</i> м 1. зоол. у мн.: породица инсеката двокрилаца Tabanidae, сличних великим мувама, чије женке нападају стоку, ређе људе, сишући им крв помоћу кратке рилице (у јд.: инсект из те породице)	3. покр. дугачак штап са иглом на врху којим се гони стока (РСАНУ)
<i>ороз</i> м 1. а. зоол. мужјак кокоши, петао, кокот	6. мн. покр. (обично с одредбом: први, други, трећи) ноћно и јутарње кукурикање петлова; време тог кукурикања (око поноћи) (први орозови), пред зору (други орози) и у свануће (трећи орози, орозови) (РСАНУ)

<p><i>йайїка</i> ж 1. зоол. а. у мн.: породица водених птица пловуша Anatidae, пљоснатог широког кљуна, кратког врата и кратких ногу које између прстију имају пловне кожице (у јд.: птица из те породице), пловка</p>	<p>3. покр. а. свежањ од више лиски дувана приближно исте величине 3. б. мањи сноп сламе 3. в. мањи завежљај, замотуљак, свежањ памука, кудеље и сл. (РСАНУ)</p>
<p><i>йайїкица</i> ж 1. дем. и хип. од патка</p>	<p>2. покр. мањи свежањ дувана начињен од десет листова (РСАНУ)</p>
<p><i>йевац</i> м 1. в. петао</p>	<p>4. мн. нар. касно ноћно и јутарње кукурикање петлова; време тог кукурикања према коме се одређује доба дана, односно ноћи (око поноћи: први певци ... (РСАНУ)</p>
<p><i>йейїао</i> м 1. а. мужјак кокоши, певец</p>	<p>7. покр. последњи сноп којим се завршава крстина 3. мн. (обично са одредбом први, други, трећи) ноћно и јутарње кукурикање петлова; време тога кукурикања (око поноћи, пред зору и у свануће) (РСАНУ)</p>
<p><i>йейїлић</i> м 1. дем. и хип. од петао; млад петао</p>	<p>8. покр. зрно кукуруза које се при кокању на ватри није распукло (РСАНУ)</p>

4.1.1.2.1. Сема изгледа активна је у полисемантичкој структури лексеме *власац*, при мотивацији назива за *жиїо које са класа ойїадне и изникне*, захваљујући дугуљастом и пљоснатом изгледу полазног појма. Преко особине опасног инсекта као што је *обад* да напада људе и стоку и сише им крв помоћу рилице (’усни апарат издуженог облика у неких инсеката’, РМС), настало је значење које се односи на *дугачак шїїай са иглом на врху којим се гони сїока*.⁸⁷ Значење *доњи (ређе горњи) сной жиїа садеведеног у крсїине* у оквиру семантичке структуре лексеме *курјак* (**8.** покр., РСАНУ) мотивисано је особином курјака, или вукова, да се перципирају као самотњаци (исп. изр. **вук самотњак**):

„Крстине се дену обично 17 или 21 снопова, и тада се онај најдоњи, самац, зове курјак“ (Банат, Бај. С). (Бачка, Дунђ., Радон. Н.). (РСАНУ)

4.1.1.2.2. *Деоница, деобна јединица йри дељењу йашњака* добила је назив по *кобили* преко метонимијске формуле животиња – ДЕО ОДРЕЂЕН ЗА ИСПАШУ ЖИВОТИЊЕ, ДОК СЕ КУКУРИКАЊЕ *кокошїа, йевца, ороза* односно *йейїла* назива истим именом преко метонимијске формуле животиња

⁸⁷ Активна је сема изгледа, као и сема функције, па један предмет добија име по оном на који личи обликом и захваљујући томе што и један и други боду. Припадају истом појмовном домену (стока) – инсект напада стоку и штап служи гоњењу стоке, па механизам за мотивацију може бити метафора удружена са метонимијом.

– ЊЕНО ОГЛАШАВАЊЕ. Значење лексеме *йейџао* – *йоследњи сној којим се завршава крсџина* (7., РСАНУ) можемо да тумачимо преко примера из *Речника САНУ*:

„Крај жетвене прослаце звао се 'хватање петла'. Последњи сноп звао се петао, петлов сноп, жетвин петао, жетвина кокошка“
(Кулишић Ш., ГлЕМ 1940, 26, РСАНУ)

4.1.1.3. Тематска група друштвених и народних игара, обичаја, светковина, предмета за игру, учесника у играма, обичајима

4.1.1.3.0. Ова група примера односи се на зоолошке лексеме које у секундарној реализацији означавају различите друштвене и народне игре (повезане са народним животом и обичајима на одређеној територији српског језика), предмете који се користе при играма, као и учеснике у њима.

Табела 16. *Тематска група друштвених и народних игара...*

Лексичка јединица и основно значење лексеме	Секундарна реализација лексеме и лексикографски извор
<i>бик</i> м 1. неужаловљено одрасло мушко говече, које обично служи за приплод	4. а. врста друштвене игре; б. врста дечје игре (РСАНУ)
<i>бика</i> м и ж 1. назив за домаћу животињу и име таквој животињи	4. покр. каменчић, пиљак у дечјој игри „шкуље“ (пиљака) (РСАНУ)
<i>бравац</i> м 1. вепар (обично онај који се храни за зиму), ређе ован	3. врста игре (РСАНУ)
<i>бува</i> ж 1. а. мали паразитски инсект без крила, дугих снажних ногу подешених за скакање, Pulex из групе Arhaptera, чије врсте живе на човеку и неким животињама	2. покр. у дечјим играма, нарочито у групним играма с лоптом, онај који не припада ниједној страни (РСАНУ)
<i>веверица</i> ж 1. зоол. мали шумски сисар дугачка репа Sciuris vulgaris из ф. Rodentia (Glires) који живи на дрвећу чијим се плодовима храни	3. врста народне игре (РСАНУ)

<p><i>врабац</i> м 1. зоол. птица из рода Passer из ф. Fringillidae чије се најпознатије врсте обично гнезде испод стрехе и живе око кућа</p>	<p>3. а. дрвени клис у игри „врапе“ 3. б. в. попик, врста игре (РСАНУ)</p>
<p><i>вуја</i> м 1. хип. од вук</p>	<p>2. покр. дете које води вујаљку у игри вујања (РСАНУ)</p>
<p><i>вук (вуци)</i> м 1. а. зоол. врста сисара Canis lupus из ф. паса Canidae; исп. курјак</p>	<p>3. мн. етн. покр. момци и девојке који о свадби долазе пред кућу младожењину и праве разне шале 3. б. младићи (обично пастири) који уочи Божића иду од куће до куће и изводе разне игре 4. покр. а. врста дечје игре слична шуги 4. б. мн. дечја игра у којој се подражава чопор вукова и њихово гоњење, вујање; исп. вујати се (РСАНУ)</p>
<p><i>гавранић</i> м 1. дем. и хип. од гавран (1); гавранов птић</p>	<p>2. покр. а. врста дечје игре штаповима, гаврање 2. б. један играч у тој игри (РСАНУ)</p>
<p><i>голубица</i> ж 1. зоол. женка голуба (1)</p>	<p>4. врста народне игре, кола (РСАНУ)</p>
<p><i>жабац</i> м 1. а. зоол. мужјак жабе; жаба (уопште)</p>	<p>3. покр. назив за врсту дечје и омладинске игре; назив за једног играча у тој игри (РСАНУ)</p>
<p><i>жабица</i> ж дем. и хип. од жаба</p>	<p>2. б. (обично у мн. уз реч „правити“) одскакивање баченог пљоснатог каменчића од површине воде (РСАНУ) 4. мн. бацање пљоснатог каменчића по мирној површини воде да неколико пута одскочи (РМС)</p>
<p><i>зекан</i> м хип. од зец</p>	<p>4. врста картарошке игре (РСАНУ)</p>
<p><i>јагањац</i> м в. јагње (1, 2, 3)</p>	<p>3. (мн.) врста народне игре (РСАНУ)</p>
<p><i>јарац</i> м 1. а. зоол. мужјак козе Capreolus 2. покр. коза са великим роговима као у јарца</p>	<p>3. (обично у ген. јд.) врста дечачке игре 4. ђ. клинчић као центар у игри козица (РСАНУ)</p>
<p><i>јаре</i> с 1. а. младунче козе б. необ. младунче кошуће, лане</p>	<p>2. врста дечје игре (РСАНУ)</p>

<p><i>јаребица</i> ж 1. а. птица из ф. Phasianidae, средње величине, храни се зрневљем, лувковицама и инсектима, позната по укусном месу; постоји више врста</p>	<p>3. покр. а. врста момачке игре прескакања 3. б. један играч у игри удвоје која се зове „соко и јаребица“ (РСАНУ)</p>
<p><i>јеж (јежоња)</i> м 1. зоол. а. сисар из реда бубоједа Erinaceus, E. europaeus из ф. Erinaceidae чије је тело с леђне стране и на боковима покривено игластим бодљама</p>	<p>9. покр. а. (обично у мн.) врста игре (обично дечије) у којој један од играча стоји или чучи у колу и на одређени повик хвата друге играче 9. б. главни играч у тој игри 9. в. врста друштвене игре у којој се играчи такмиче у снази (РСАНУ)</p>
<p><i>кањо</i> м 1. зоол. в. кања (врста јастреба)</p>	<p>2. један од играча у игри кање (РСАНУ)</p>
<p><i>квочка</i> ж 1. кокош која лежи на јајима, која је излегла пилиће</p>	<p>2. покр. врста дечје друштвене игре; главни учесник у тој игри 3. покр. онај који на Божић први дође у кућу (РСАНУ)</p>
<p><i>кобила</i> ж 1. женка коња</p>	<p>9. мн. нар. обичајна женска игра која се игра током беле недеље; учеснице у тој игри (РСАНУ)</p>
<p><i>кобилица</i> ж 1. а. дем. и хип. од кобила</p>	<p>10. покр. а. в. трула кобила (под кобила изр.) 10. покр. б. врста дечје игре лоптом (РСАНУ)</p>
<p><i>коза</i> ж 1. а. зоол. (мн.) општи назив за род шупљорогих преживара папкара Capra из пор. Caprinae б. зоол. домаћа припитомљена врста Capra hircus из тога рода, која се гаји ради млека, меса и коже; женка те врсте</p>	<p>4. (често у мн.) покр. а. козаљка (а) 4. б. (мн.) игра скривања прстена под капу 4. в. (мн.) дечија игра која се изводи са пет камичака, пиљака 4. г. (обично мн.) један од кочића забодених у земљу у пастирској игри козице (РСАНУ)</p>
<p><i>козица</i> ж 1. а. дем. и хип. од коза; млада коза</p>	<p>5. покр. врста пастирске забавне игре (РСАНУ)</p>
<p><i>кокошка</i> ж 1. в. кокош (1б и в)</p>	<p>6. покр. назив за дечију игру; један од учесника у тој игри (РСАНУ)</p>
<p><i>коњ</i> м 1. а. зоол. сисар Equus caballus из реда копитара, живахна домаћа животиња која служи за вучу и јахање</p>	<p>8. фиг. б. у неким (дечјим) играма предмет (батина, грана и сл.) на којем се јаше; назив за такву игру 9. (често у мн.) покр. у разним играма учесник који опонаша коња (1а) (иде четвороношке, носи јахача и сл.); назив за такву игру 10. покр. а. штап пободен у земљу, камен или неки други предмет који се гађа у игри клиса, мета 10. б. назив за играчку у игри титре 10. в. освојен бод, поен, мера за успех у неким играма (РСАНУ)</p>

<p><i>коњиц</i> м дем. и хип. од коњ; коњ</p>	<p>6. етн. покр. онај који иде од куће до куће на коњу и позива у сватове (РСАНУ)</p>
<p><i>корњача</i> ж 1. зоол. гмизавац са чврстим рожнатим оклопом из реда Chelonia или Testudines који живи претежно у топлијим крајевима на копну и у води</p>	<p>6. покр. чауш, шаљивчина који развеселава сватове и госте на свадби и који је обучен тако да подсећа на корњачу (РСАНУ)</p>
<p><i>кошћелека</i> ж 1. зоол. врста речне шкољке</p>	<p>2. врста народног кола (РСАНУ)</p>
<p><i>крмача</i> ж 1. одрасла женка свиње, прасица</p>	<p>4. покр. врста чобанске игре у којој се краћи ваљкасти или лоптасти комад дрвета, мањи камен и сл. утерује штаповима у рупу која се ископа на сред кола, гуца; такав комадић дрвета односно каменчић (РСАНУ)</p>
<p><i>курјак</i> м 1. а. зоол. крволочна звер Canis lupus из пор. паса, која живи у брдским крајевима, вук</p>	<p>3. покр. врста друштвене игре (РСАНУ)</p>
<p><i>кучка</i> ж 1. женка пса, куја, керуша</p>	<p>3. играч који стоји у средини круга у игри „из кола кучке“ (РСАНУ)</p>
<p><i>куче</i> с 1. млад, мали пас, псетање, псето, пас уопште</p>	<p>4. покр. домали прст у децјој игри пиљака (РСАНУ)</p>
<p><i>лис</i> м 1. в. лисац</p>	<p>2. заст. врста друштвене игре (РСАНУ)</p>
<p><i>лисица</i> ж 1. а. зоол. грабљива, опрезна и по народном веровању лукава звер Vulpes (Vulpes vulpes и др.) из пор. Canidae, с дугачким чупавим репом и веома зашиљеном, дугуљастом њушком; женка те звери</p>	<p>3. а. врста децје игре (у којој се подржава хватање лисице (1а)) 3. б. један од учесника у игри „лисица и грожђе“ (РСАНУ)</p>
<p><i>магарац</i> м 1. а. домаћа товарна животиња (припитомљене подврсте врсте Equus asinus из пор. Equidae), велике главе и дугих ушију, беличасте њушке и дуга репа с праменом длака на крају; мужјак те животиње</p>	<p>3. врста игре картама (РСАНУ)</p>
<p><i>маруша</i> ж 1. зоол. а. в. креја</p>	<p>2. врста друштвене игре на поселима (РСАНУ)</p>

<p><i>маца</i> ж 1. дем. и хип. од мачка</p>	<p>5. а. (обично у облику генитива) врста дечје игре 5. б. један од учесника у тој игри (РСАНУ)</p>
<p><i>маџан</i> м 1. хип. од мачак</p>	<p>7. најјача карта у многим картарошким играма, кец, ас (РСАНУ)</p>
<p><i>маче</i> с 1. младунче мачке; мачкица</p>	<p>4. покр. назив за мали прст руке (у игри пиљака) (РСАНУ)</p>
<p><i>мачка</i> ж 1. зоол. а. домаћа животиња са већим бројем врста, сисар <i>Felis domestica</i> из пор. <i>Felidae</i> витког, веома покретљивог тела, мале, округле главе, оштрих канци, изоштреног чула слуха и мириса, с длаком која може бити различите боје</p>	<p>4. назив за различите друштвене, забавне или дечје игре; један од учесника (учесница) у таквој игри (РСАНУ)</p>
<p><i>меда</i> м а. хип. од медвед (1, 2); медвед (1, 2)</p>	<p>1. б. деч. играчка у облику медведа (РСАНУ)</p>
<p><i>медвед</i> м 1. зоол. у мн.: породица сисара <i>Ursidae</i>, крупне звери здепастог, незграпног тела, густог, кудравог крзна, ситних очију, малих ушију, кратког репа и снажних канци па прстима чије различите врсте живе највише у шумама Европе, Азије и Америке (у нашим крајевима мрки медвед, <i>Ursus arctos</i>) (у јд.: звер из те породице)</p>	<p>6. покр. момачка игра у којој се један од учесника прерушава у медведа; учесник у тој игри (РСАНУ)</p>
<p><i>мечка</i> ж 1. женка медведа, медведица; медвед уопште</p>	<p>4. покр. врста народног кола, игре (РСАНУ)</p>
<p><i>миши</i> м 1. а. зоол. веома распрострањена породица ситних сисара штеточина <i>Muridae</i> из реда глодара, набијеног тела покривеног густом длаком, шиљасте њушке и дугог репа (у јд. такав сисар)</p>	<p>6. покр. а. друштвена игра у којој један од играча тражи предмет који остали играчи, обично поређани у круг, крију 6. б. главни играч у тој игри који тражи скривени предмет 6. в. предмет који се крије у тој игри (обично смотак од мараме) (РСАНУ)</p>
<p><i>мулац</i> м 1. в. мула</p>	<p>4. покр. камен у који играчи у једној дечјој игри гађају плочицама (РСАНУ)</p>
<p><i>муле</i> с 1. зоол. а. млада мула б. младунче магарца, магаре</p>	<p>4. погодак у дечјој игри мулања (РСАНУ)</p>

<i>ован</i> м 1. зоол. мужјак овце	5. (обично у ген.) покр. врста друштвене игре (РСАНУ)
<i>орао</i> м 1. а. зоол. у мн.: веома распрострањена породица птица грабљивица <i>Aquilae</i> из реда соколовки (<i>Falconiformes</i>), снажног и оштрог кљуна и са канџама на ногама којима хватају птице, рибе, гмизавце и мање сисаре, веома оштрог вида (у јд.: таква птица)	4. покр. играч који лови друге играче у народној игри „квочке“ 5. покр. в. оро (1) (РСАНУ)
<i>ослић</i> м 1. а. дем. и хип. од осао; млад осао, магарчић	2. врста дечје игре (РСАНУ)
<i>џајџа</i> м 1. зоол. а. у мн.: породица водених птица пловуша <i>Anatidae</i> , пљоснатог широког кљуна, кратког врата и кратких ногу које између прстију имају пловне коже (у јд.: птица из те породице), пловка	5. покр. у игри капе одн. прстена: решење, резултат игре у којој је скривени прстен откривен под другом (ређе трећом) капом (каткад чарапом) (РСАНУ)
<i>џаун</i> м 1. зоол. крупна птица <i>Pavo cristatus</i> из реда кокошки (<i>Galliformes</i>), сјајног перја с карактеристичним окатим пегама и дугог репа у мужјака који га шири попут лезе	3. нар. а. (обично у ген.) врста друштвене игре уз певање 3. б. учесник у тој игри који се издваја уласком унутар кола (РСАНУ)
<i>џауница</i> ж 1. женка пауна	3. нар. у игри пауна учесница која се издваја уласком унутар кола (РСАНУ)
<i>џејџао</i> м 1. а. мужјак кокоши, певац	8. мн. покр. врста дечије игре у којој играчи скачу на једној ноzi (РСАНУ)

4.1.1.3.1. Изворишне диференцијалне мотивне компоненте у метафоричком померању назива са животиње на тематску групу творевина народне културе, у које убрајамо народне игре, обичаје, светковине, учеснике у играма и сл., у вези су са изгледом, понашањем и особинама животиња. Мотивација може бити обележена колективном народном представом о одређеној животињи и њеним митским или фолклорним особинама и својствима, односно зооморфолошким имитирањем њених поступака или довођењем животињских особина у логичку везу са током или наменом игре.

4.1.1.3.2. Вук је међу семантички најпродуктивнијим зоонимима у вези са називима народних игара, обичаја и учесника у играма.

Једно од секундарних значења лексеме *вук* (али и изведенице *вучар*,⁸⁸ *вучарија*) односи се на назив покладара или свадбара у свадбарском обичају (3. мн. етн. покр. **а. момци и девојке који о свадби долазе њед младожењину кућу и њраве разне шале**, РСАНУ),⁸⁹ односно учесника у божићном обичају (3. б. *младићи, обично њасћири, који уочи Божића иду од куће до куће и изводе разне игре*, РСАНУ). Оба значења добијена су метафорички, повезивањем са понашањем које је типично за вукове (извођење разних 'шала' и игара поистовећује се са штетом коју вук наноси сеоском домаћинству), што се може довести у везу с покладним обичајима. А. Гура потврђује да код Јужних Словена позивају вука на божићну или новогодишњу вечеру или му износе храну на раскршћу да не би дирао стоку (Гура 2005: 92). Чајкановић каже да су важно место у старом култу имале и жртве вуцима, односно вуку: „О Божићу је приношена заједничка жртва, у свима јелима [...] нарочито о свадби; уз беле покладе; када се убије вук, па се с њим по селима од куће до куће проси“ (Чајкановић 2014: 560).⁹⁰ *Енциклопедијски речник словенске митологије* потврђује да „вучју симболику може имати свака страна која учествује на свадби, као туђа у односу на супротну [...] а вуку, који тражи плен, симболички је сличан и сам младожења, који младу узима за себе“ (СМ 2001: 104). С обзиром на то да се ради о извесном подражавању особина и понашања вукова, као магијском удовољавању звери, у питању је номинација настала по принципу метафоричког повезивања изворног домена (вук) са циљним доменом (човек) на основу компонената понашања, а веза између изворног и циљног домена остварује се опонашањем, чиме се успоставља сличност између двају домена.

⁸⁸ *Вучари* су дефинисани као „обредна поворка младића, огрнути вучјом кожом или носе између себе мртвог вука, напуњеног сламом кроз чије тело је провучена мотка“ (Марјановић В. 2015: 87).

⁸⁹ „У Босни група младежи, звана вукови, имитира напад на младожењину кућу у којој младенци проводе прву брачну ноћ. Они лупају по крову, завијају као вукови и вичу [...] они праве буку све док им не изнесу послужење“ (Гура 2005: 94). „Тако су [...] називали групу сеоских младића који су, приликом свођења младенаца, симболично напали младожењину кућу. Они би се обично поређали у ланцу [...] завијали као вукови и песмом упозоравали младожењу да причува невесту од њих. Разилазили су се тек када би им неко из куће добацио завежљај с храном“ (Бандић 2004: 30).

⁹⁰ Варијантна лексема *курјача* такође реализује два значења из овог домена – 2. *њокладни обичај, забава у којој учесници иду њо селу и скућљају њоклоне који се дају да сћока не би сћрадала од курјача, вукова* и 2. б. *учесници у овом њокладном обичају* (РСАНУ).

Лексема *вук* односи се и на називе игара – *врсџа дечје игре слична шуги* (4. покр. а., РСАНУ) и *дечја игра у којој се њодражава чојор вукова и њихово гоњење, вујање* (4. покр. б., РСАНУ).⁹¹ Оба назива добијена су метафорички, успостављањем веза између типичног понашања вукова и начина на који су игре извођење (док се сличност између ових двају домена успоставља и према пресликавању тог понашања на саму игру). Потврду за ове примере налазимо у глаголу *вујаџи (се) – играџи се дечје игре вука; исџ. вук¹ 4б* (РСАНУ), док *вујаљка* (од мотивне речи *вуја*, хип. од *вук*) представља ланац који начине деца у игри *вујања*. Учесник у овој игри метафорички се назива *вуја*.

Значење *вук* (3., РСАНУ) обележено је квалификатором етномитолошког контекста *еџн.*(ологија), којим се у речницима квалификује лексика која у свом семантичком садржају обједињује етнографске и митолошке елементе (као што су називи светковина, обичаја, обреда, народних ношњи, народних игара и сл.) (Ивановић 2014: 220).

4.1.1.3.3. По принципу подражавања кретања и карактеристичног понашања животиња, односно њиховом персонификацијом или имитирањем (често са елементом зооморфног прерушавања), називе су, преко метафоре, по сличности добиле и следеће игре, као и њихови учесници: *веверица* (3., РСАНУ), *врабац* (3. б., РСАНУ), *јаребица* (3. б., РСАНУ, у игри *соко и јаребица*), *квочке* (2., РСАНУ), *кокошка* (6., РСАНУ), *кобила* (9. нар., РСАНУ), *лисица* (3. а., РСАНУ), *мачка* (4., РСАНУ), *медвед* (6., РСАНУ), *миш* (6. а., РСАНУ), *џеџао* (8., РСАНУ). *Кобила* (9., РСАНУ) нпр. подразумева опонашање покрета животиње у колу, у циљу магијског ефекта који треба да осигура плодност.⁹² *Медвед* (6., РСАНУ) јесте момачка игра у којој се један од учесника прерушава у медведа, с обзиром на то да је медвед фигурирао као

⁹¹ У *Речнику САНУ* се под одредницом *вук* бележи (под изразима) и назив игре **вук и овце** (НП Вук 6, 195) 'народна игра на поселима у Херцеговини, у којој сваки момак уграби девојку која му се допада и са њом отпева неку песму' (значење је такође могло настати преко опонашања вука који је нападао стада оваца), што се може довести у везу с младожењом који себи тражи невесту и који се симболички повезује с вуком који себи тражи плен (Гура 2005: 93).

⁹² Д. Мршевић-Радовић објашњава како се играло ово коло: „У појединим крајевима Шумадије, као део пролећног ритуала који треба да осигура плодност, изводи се игра под називом *кобила* (кобиле) или *џродавање кобила*. Извођење ове игре пада у последњи дан беле недеље, у недељу уочи чистог понедељка којим почиње велики или ускршњи пост. Према етнографским подацима, у овој игри учествују и мушкарци и жене, док је у рудничким селима искључиво женско коло. У средњој Шумадији позната је као коло *кобиле* које играју само жене о Младенцима, а симболика помало опсцених покрета и узвикивања при игри, одговара ритуалу који се изводи за плодност“ (Мршевић-Радовић 2008: 118).

митски еквивалент човека (Бандић 2004: 35). Пример из *Речника САНУ* пружа нам потврду како се игра играла:

„Међед је ... игра ... Начини се један међедом, умотају га поњавом, усучу од сијена уже па га утегну. Један узме решето, канџију и штап, па се огари угљеном и начини се као Каравлах. Ето га с међедом међу праље, па на сред собе започне шалу и игру с међедом“ (Иванчевић П., Ст., БВ 1904, 291, РСАНУ).⁹³

Уочавамо да маскирање у медведа има значајно место у календарским обредима Јужних Словена, поготово ако знамо да је медвед важан симбол плодности, здравља, снаге, у брачној симболици и код застрашивања нечистих сила.

4.1.1.3.4. Многе од ових игара подразумевају некакво опонашање животињског владања у њиховој природној средини. Игра *соко и јаребица* (*јаребица* – **3. б.** један играч у игри удвоје *соко и јаребица*, РСАНУ) јесте игра јурења у којој се имитира понашање пресликано из природе, по коме соко гони свој плен; *лисица* (**3. а.**, РСАНУ) јесте врста дечје игре у којој се подражава хватање лисице; *квочка* (**2.**, РСАНУ) јесте игра слична *соколу и јаребици*, с тим што играчи опонашају улоге *орла* и *квочке* (односно кокошке), а исто се игра и *кање* (у којој је један од играча *кања* – врста јастреба):

„Цуре се похватају једна за другу ... једна од јачи цура стоји прид њима и зове се кањо ... Кањо се залети и оће које пиле – коју цуру – да увати“ (Славонија, Јурић Б. ЗНЖ 13, 288, РСАНУ).

Игра *йеџао* (**8.**, РСАНУ) подразумева опонашање кретања које је карактеристично за петла. Игра *миш* (**6. а.**, РСАНУ) реализује се тако што играч тражи предмет који остали саиграчи крију (што може да буде метафоричко опонашање миша који тражи храну по кући или магази):

...„Сада ће маистор изабрати једнога, који ће туру тражити. Он окрене маистору леђа, да не може опазити, на коју ће страну маистор тиснути туру ... Он чучне па је стане тражити испод колена. А играчи га једнако ударају, куд тко смјери туром, па туру брже боље на сваку страну забацију ... А сви заједно вичу: ’Миш, миш!’ Најпослије се под једним ухвати тура, па сада мора онај устати тражити“... (Žuljić M., ZNŽ 10, 116).

⁹³ „Код Бугара и Срба је популарна легенда о пореклу медведа од пасторке коју је маћеха послала на реку да пере црну вуну све дотле док не постане бела. Пасторка је ојађена почела да моли Бога да је претвори у медведа и жеља јој се испунила“ (Гура 2005: 119).

Мачка (4., РСАНУ) такође може да се игра преко формуле опонашања лова *мачке* и *миша*:

„Једно дите је мачка [у дечјој игри], па стоји украј стола. Гледа да ухвати миша“ (Оток, Ловрет, ЗНЖ 7, 70, РСАНУ).

или опонашањем карактеристичног кретања *мачке* (брзо и узнемирено трчање):

„Мачка ... за ову игру треба дугачак конопац, чији се крајеви увезу и тако постане круг ... Сви играчи држе рукама с поља за конопац, а у том кругу је један играч – мачка ... Мачка стоји у средини круга и трчи наоколо да ухвати неког играча за руке, те да он постане 'мачка'“ (Žuljić M., ZNŽ 10, 116).

4.1.1.3.5. Различите игре могле су добити назив преко метафоричког повезивања са изгледом или особинама животиња. Потврду за неке од њих налазимо и код Шкарића:

„Одраслија деца 'се сиграју': ... *слеја миша* ... момци и девојке: *курјака*, *џауна* ... момци: *гаврањача*, *ускоч кобиле*, *рибе*, *воденог бика*, *из кола кучке*, *дератија јарца*, *браваца* (Фрушка гора, Шкарић, СЕЗБ 54, 235).

У питању су народне игре (аутор их дели на дечје, мушке, женске и мушке и женске) у којима се, пре свега, имитирају неки покрети, радње и понашање животиња, нпр.: игра *врабац* (3. а., б., РСАНУ):

„Он га не да, крије / Она тражи 'ди је“ (Кош. 12, 91, РСАНУ)

Као мотивација, међутим, може да се активира и нека упечатљива или дистинктивна особина животиње, као што је нпр. летење код *врайца*.⁹⁴ На исти начин (сема начина кретања) метафорички је мотивисан назив игре са штаповима *гавранић* (2., РСАНУ):

„Свако дете узме свој штап у руку, а гавранић баци свој штап у вис. Чим баци, згађају сви други својим штаповима његов штап. Који погоди буде мисто њега гавранић“ (Оток, Ловрет., ЗНЖ 7, 63, РСАНУ).

⁹⁴ Игра *врайе* (врапа): „У земљу забију одебео колац, и то мало положито ... Од дреновине направе ко велики прст дугачко, доле округло, а горе зашиљено дрво 'врапу', 'врапца'. Врапу мало блатном намажу и прилепе на колац у половици. Момци се удаље осам до десет корака од колца и батина ... Ко зна добро подватити оде врапа високо у зрак ...“ (Слав., Јурић Б., ЗНЖ 13, 278, Славонија).

Сема високог ранга у структури основног значења лексеме *јез* (9., РСАНУ), а која се односи на његов изглед (бодље), била је кључна код секундарне реализације назива игре у којој један од играча на одређени повик хвата друге играче (слично као што се лишће или плодови „хватају“ на јежеве бодље). Назив игре *кобилица* (10., РСАНУ), игре у којој играчи прескачу једног од учесника, који је савијен у леђима, добијен је преко сема изгледа и функције – карактеристичан савијен изглед играча подсећа на животињу која стоји на четири ноге, а прескакање играча асоцира на товарну функцију животиње у сеоским домаћинствима. Исто можемо да закључимо и за игру *ован* (5., РСАНУ), у којој се један од учесника поставља на све четири ноге (мотивација према семи изгледа полазног појма):

„Овна се играју оваки: Један се намјести тако, да се наслони на кољена и руке. Друга двојица играча сједе му један с једну, а други с другу страну. Један ће улетјети под 'овна', тј. под онога који се начечурио“ ... (Žuljić M., ZNŽ 10, 128).

4.1.1.3.6. Звучање је активна семантичка компонента у називу картарошке игре *магарац* – поражени у тој игри мора да имитира оглашавање *магарца*. Играч који опонаша начин оглашавања ове животиње на крају игре назива се *магарцем*, па с обзиром на то да је у питању номинација заснована на пресликавању индукованом семом звучања, тај механизам је метафорички мотивисан. Назив игре добијен је преко оглашавања једног од такмичара, дакле, логичком везом у истом домену, па је назив и метонимијски мотивисан (прво је назив прешао са животиње на човека, па са човека на игру).

4.1.1.3.7. Зоолошким називима именују се различита народна кола из домена народних игара: *голубица* (4., РСАНУ), *кошићелка* (2., РСАНУ), *мечка* (4., РСАНУ), *орао* (5., РСАНУ),⁹⁵ *џаун* (3. а., РСАНУ).⁹⁶ У питању су метафорички називи народних кола (или у случају *џауна* друштвене игре уз певање) у којима се, вероватно, неким делом у игри опонаша кретање или имитира понашање ових животиња, што је могло имати и своју аграрно-магијску функцију, будући да су се кола изводила за добар улов, повољне ратарске услове, добро здравље и сл.

⁹⁵ „Оро је обредна игра коју су [...] о Белим покладама играле старије жене 'бабе' [...] ради плодности поља“ (СМР 1998: 339).

⁹⁶ Али и *козарица* – 5. покр. *врста народног кола* (Кориље, Србовац, Кос. Митровица, Јанк. Љ. и Д. 2, 76, РСАНУ).

4.1.1.3.8. Значења која се односе на номинацију учесника у одређеним играма (нпр. *квочка*, *миш*, *коњ*, *жабац* и сл.) могла су настати: а) метафоричким повезивањем, на основу сличности са животињама (чији се изглед или понашање имитирају), или б) метонимијски, према формули ИГРА – УЧЕСНИК У ИГРИ.⁹⁷ *Коњем* (9., РСАНУ) назива се учесник у разним играма који опонаша коња; *кучка* (3., РСАНУ), по истом принципу, јесте назив за играча који учествује у игри „из кола кучке“ (РСАНУ); *маца* (5. б., РСАНУ) и *мачка* (4., РСАНУ) представљају називе за учесника у истоименим играма, као и *гавранић* (2. б., РСАНУ) у игри *гаврање* односно *миш* (6. б., РСАНУ) у игри *миша* (6. а., РСАНУ). Главни играч у игри *јеж* (9., РСАНУ) такође се назива *јеж* (9. б., РСАНУ), а *џаун* (3. б., РСАНУ) и *џауница* (3., РСАНУ) јесу учесници у игри *џаун* (3. а., РСАНУ). Коначно, метонимијска формула ИГРА – УЧЕСНИК У ИГРИ МОТИВИСАЛА ЈЕ НАЗИВ ЈЕДНОГ ОД АКТЕРА У НАРОДНОЈ ИГРИ *квочке* (исп. *орао* 4., РСАНУ), у којој поменути актер – *орао* – лови своје саиграче (*квочке*). У овом случају, иако сама игра носи назив према „плену“ (*квочка*), један од њених актера назива се према „ловцу“ (*орао*).

4.1.1.3.9. Зоонимска номинација преноси се и на различите предмете који се користе приликом игара, као што су штапови, каменчићи, клинчићи и сл., нпр.: *бика* (4. покр. *каменчић*, *џиљак* у игри „*шкулџе*“, РСАНУ); *јарац* (4. ђ. *клинчић* као *џенџар* у игри *козица*, РСАНУ); *коњ* (8. фиг. б. *баџина*, *грана* на којој се *јаше*; 10. покр. *џиџај џободен* у *земљу*, б. назив за *играчку* у игри *џиџиџе*, РСАНУ); *миш* (6. в. *џредмеџ* који се *крије* у игри *миша*, *обично смоџак од мараме*, РСАНУ); *мулац* (4. покр. *камен* који *играчи гађају џлочицама*, РСАНУ). *Мулац* (4. покр., РСАНУ) јесте назив за два велика камена до којих се додају плочице у игри која се назива *мулаџи се* (РСАНУ). *Жабица* (1. б., РСАНУ) може бити назив игре у којој се *одскакивање баченог џљоснаџог камена о џовршину воде* доводи у метафоричку везу са карактеристичним скакутавим кретањем жабе, али метонимијски се може односити и на камен који се користи у тој игри, по формули ИГРА – ПРЕДМЕТ У ИГРИ. *Куче* (4., РСАНУ) и *маче* (4., РСАНУ) јесу називи домалог и малог прста у игри *џиљака*, успостављени активацијом семе величине (мала), што може да буде мотивација и за значење *миш* – предмет

⁹⁷ На сличан начин можемо да посматрамо и називе игара који могу имати двојаку мотивацију: а) могу бити резултат метонимије учесник у игри – ИГРА (назив се са играча који имитира животињу и који се назива према животињи преноси на целу игру преко узрочно-последичне везе) или б) могу настати метафорички успостављањем веза сличности између игре и понашања самих животиња (верујемо да је овај други принцип примаран).

који се сакрива у истоименој игри (6. в., РСАНУ). И у игри *крмача* (у којој се *краћи ваљкасти или лоптичести комад дрвета, мањи камен и сл. утерује шпалаковима у рупу која се ископа на сред кола*, РСАНУ) назив је могао настати метонимијски, пошто се сам камен у игри зове *крмачом*, а цела игра замишљена је као метафорично подражавање ситуације из живота у којој се *крмача* утерује у *свињац*, или у овом случају – камен у рупу:

„Игра крмаче: У сред кола ... ископа се велика рупа ... Крмача је један камен, велики као песница. Један од играча, мотком гони крмачу и утерује је у свињац“ (Павл. Јер. 3, 142, РСАНУ)

4.1.1.3.10. Готово све животиње у овој класификацији традиционалне су и добро познате у сеоским срединама где је већина ових игара и настала. Мотивације за зоонимску номинацију ових игара, обичаја и сл. темеље се на метафоричком, иконичком (понекад и ономатопејском) опонашању или подражавању радњи које су карактеристичне за понашање животиња (нпр. *веверица, миш, кобила*), или је у питању опонашање потере за неком од њих (нпр. *лисица*). Ређе се мотивација тражи у изгледу животиња (нпр. *кобила, јарац, ован*) или некој особини која је доминантна у њиховом изгледу или понашању, као што је начин кретања или место живота (*јеж, миш, жабица, веверица, вук, врабац, гавранић*). Подражавање може бити визуелно праћено и пресвлачењем (прерушавањем) у неку од њих (нпр. *медвед, вук*). Дакле, уколико су се секундарна значења зоонима у оквиру ове групе развила метафором, то се десило посредством сема изгледа и понашања (и опонашања), а значења настала метонимијом могу се односити на поједине учеснике у играма, према формули *ИГРА – учесник у игри* (и то код оних примера где у полисемантичкој структури игра представља примарну реализацију зоонимског назива у односу на учесника у игри).

4.1.1.4. Тематска група шара и мотива у народним везовима

4.1.1.4.0. Врсте везова део су културне баштине једног народа и његовог националног идентитета када је у питању материјална култура одевања (у коју спадају још и одевни предмети, боје, украси, накит и сл.). Они могу да представљају традиционалну особеност која се практикује у одређеном географском подручју и временском раздобљу, а могу, осим украсне, садржати обредну или магијску функцију.

Табела 17. *Темајска група шара и моштва у народним везовима*

Лексичка јединица и основно значење лексеме	Секундарна реализација лексеме и лексикографски извор
<p><i>веверица</i> ж 1. зоол. мали шумски сисар дугачка репа <i>Sciuris vulgaris</i> из ф. <i>Rodentia</i> (<i>Glires</i>) који живи на дрвећу чијим се плодовима храни</p>	<p>2. врста шаре у народном везу (РСАНУ)</p>
<p><i>гњида</i> ж 1. зоол. јаје од ваши, уши, <i>ovum pediculi</i></p>	<p>3. мн. покр. врста веза у виду ситних шупљика (РСАНУ)</p>
<p><i>жабица</i> ж дем. и хип. од жаба</p>	<p>7. нар. б. назив шаре у народном везу (РСАНУ)</p>
<p><i>змај</i> м 1. мит. према веровањима многих народа крилато чудовиште слично змији, с великим канцама и дугим репом, с једном или више глава, дракон; исп. ала, аждаја</p>	<p>7. мн. врста украса у везу (РСАНУ)</p>
<p><i>кесега</i> ж 1. зоол. слатководна риба <i>Abramis ballerus</i></p>	<p>2. покр. шара на сељачким чарапама, по којој се разликују чарапа за леву и десну ногу (РСАНУ)</p>
<p><i>кокошић</i> м 1. дем. и хип. од кокот</p>	<p>2. (мн.) мотив у народном везу (РСАНУ)</p>
<p><i>коњ</i> м 1. а. зоол. сисар <i>Equus caballus</i> из реда копитара, живахна домаћа животиња која служи за вучу и јахање</p>	<p>3. б. шара у везу у облику коња (1а) (РСАНУ)</p>
<p><i>корњача</i> ж 1. зоол. гмизавац са чврстим рожнатим оклопом из реда <i>Chelonia</i> или <i>Testudines</i> који живи претежно у топлијим крајевима на копну и у води.</p>	<p>9. покр. врста шаре у народном везу (РСАНУ)</p>
<p><i>крилача</i> ж 1. зоол. врста мале птице</p>	<p>2. мн. врста конављанског веза (РСАНУ)</p>
<p><i>ласџавица</i> ж 1. зоол. а. в. ластва</p>	<p>1. б. мотив, шара у облику ластавице (1а) (РСАНУ)</p>

<p><i>лей̄ӣир</i> м 1. зоол. инсект из реда Lepidoptera са два пара крила покривених ситним, обично разнобојним сићушним љускама, попут финог праха, чији су усни органи најчешће продужени у сисалку којом црпе сок из цвета (у мн.: инсекти реда Lepidoptera, који обухвата велики број врста)</p>	<p>4. покр. мотив, шара у ткању ћилима (РСАНУ)</p>
<p><i>лей̄ӣирӣћ</i> м 1. а. дем. и хип. од лептир; мали ситан лептир уопште</p>	<p>2. покр. шара на хаљини слична маказама (РСАНУ)</p>
<p><i>ок̄ӣа̄ӣод</i> м 1. зоол. в. хоботница</p>	<p>2. покр. врста шаре на народном ћилиму (РСАНУ)</p>
<p><i>ор̄лӣћ</i> м 1. а. младунче орла; млад орао; дем. и хип. од орао</p>	<p>5. мн. покр. врста мотива, орнамента у народном везу (РСАНУ)</p>
<p><i>ор̄ли</i></p>	<p>покр. врста мотива, орнамента у везу (РСАНУ)</p>
<p><i>ор̄лӣца</i> ж 1. женка орла</p>	<p>3. покр. врста мотива, орнамента у народном везу (РСАНУ)</p>
<p><i>ороз</i> м 1. а. зоол. мужјак кокоши, петАО, кокот</p>	<p>3. покр. мотив, шара (обично у везу) у облику петла (РСАНУ)</p>
<p><i>ѣаук</i> м 1. зоол. а. у мн.: зглавкАри Araneida из реда паучњака са два или три реда брадавица при крају затка, које луче секрет у виду танких нити што се стврдну на ваздуху у виду паучине што им служи за лов и заклон (у јд.: зглавкар из тога реда).</p>	<p>6. покр. врста мрежасте шаре у украсном везу и чипки (РСАНУ)</p>
<p><i>ѣауница</i> ж 1. женка пауна</p>	<p>5. мн. покр. врста народног веза израђеног у више шара (РСАНУ)</p>
<p><i>ѣауновац</i> м 1. зоол. у мн.: лептири из пор. Saturniidae мањавог тела и релативно великих крила (у јд.: лептир из те породице)</p>	<p>3. покр. врста веза (РСАНУ)</p>
<p><i>ѣевац</i> м 1. в. петАО</p>	<p>3. (и мн.) етн. покр. орнамент, шара у везу у облику петла (РСАНУ)</p>

4.1.1.4.1. А. Гура потврђује да у иконографској сфери зоолошки кôд налази различиту примену у амблематици, књижној минијатури, у зверињем стилу орнаменталних украса (Гура 2005: 14). Вез представља „шару израђену везењем која служи као украс на тканини или неком другом предмету“ (РСАНУ). На основу сакупљене грађе јасно нам је да одређене животиње представљају важан украсни детаљ на тканинама у српској и уопште словенској народној везелачкој култури и традицији, а „народно орнаментирање дио је говора народног“ (Беловић-Бернадзиковска 1907: 2). Везови са мотивима животиња могу имати: а) *украсну, орнаменталну* или б) *симболичку* функцију (у зависности од тога какав је положај и значај одређене животиње у датој културној традицији и географском поднебљу).⁹⁸

На основу семантичке анализе сакупљених примера, уочавамо да се тематска група зоонима у значењу назива шара и мотива у везу може посматрати двојако, и то из аспекта функције животиња:

а) с једне стране имамо слике или представе одређених животиња које се иконографски репродукују на тканини, чинећи тако везелачки мотив као основни садржајни елемент. У питању су значења реализована метонимијском формулом животиња – вез који представља животињу (мотив веза) или, уопштеније, животиња – слика животиње. На тај начин, подређени члан синтагме (слика, представа животиње на везу) добија назив управног члана (животиња), а веза између чланова је овде метонимијска, односно узрочно-последична: *веверица* (2., РСАНУ), *змај* (7., РСАНУ), *кокошић* (мужјак кокоши, петао) (2., РСАНУ), *коњ* (3. б., РСАНУ), *корњача* (9. покр., РСАНУ), *лејџир* (4. покр., РСАНУ), *орли* (РСАНУ), *орлић* (5. покр., РСАНУ), *орлица* (3. покр., РСАНУ), *ороз* (3. покр., РСАНУ), *џауница* (5. покр., РСАНУ), *џауновац* (3. покр., РСАНУ), *џевац* (3. етн. покр., РСАНУ). Мотив ових животиња у везу може бити инспирисан естетским или симболичким разлозима (као што нпр. *џевац* симболизује весело глас, срећу, радост).⁹⁹

б) с друге стране, семантичке реализације које се односе на мотиве у везовима могле су настати сликовном метафором и то пре-

⁹⁸ „У орнаментици наших текстила имаде без сумње облика још из предхришћанског вјеровања, имаде симбола, који сјећају на азијску прадомовину [...] корњача, птице, крунаш-птице, орли, орлићи [...] жабице“ (Беловић-Бернадзиковска 1907: 27).

⁹⁹ Нпр. *џевац* симболично представља весело глас, радост, мир и срећу (Belović-Bernadzikovska 1906: 56), док *змај* симболички значи презирање (И. 91). „Стилизована фигура *корњаче* јавља се као орнамент на ћилимима, где, вероватно има заштитну улогу“ (СМР 1998: 251).

ко сема облика и изгледа животиње. Одређени мотиви или шаре не морају нужно представљати животињу, већ темеље своју номинацију на асоцијативним везама које се успостављају између изгледа и облика одређене животиње и изгледа и облика мотива или шаре у везу. У питању су секундарна значења лексема: *гњида* (3. мн. покр., РСАНУ), *жабица* (7. б., РСАНУ), *кесега* (2. покр., РСАНУ), *крилача* (2., РСАНУ), *ласџавица* (1. б., РСАНУ), *лејџирић* (2. покр., РСАНУ), *окџајод* (2. покр., РСАНУ), *џаук* (6. покр., РСАНУ). Нпр. ситне шупљике у везу могле су бити мотивација за назив *гњида* (Јлика, Бел., ЗНЖ 11, 19, РСАНУ), преко семе изгледа (гњиде су ситна јаја од ваши); шара која је „слична макама“ добила је назив *лејџирић* (Пожаревац, КЕМ) активацијом семе облика тела. Врста мрежасте шаре у украсном везу добила је назив по *џауку* метафоричком активацијом семантичке компоненте изразите карактеристике – „које луче секрет у виду танких нити што се стврдну на ваздуху у виду паучине“ (РСАНУ) итд. Већина значења из ове тематске групе лексема маркирана су квалификатором *џокр.*(ајински), што показује територијално специфичну употребу ових значења и, истовремено, најважнији услов њихових реализација у датом контексту (Ивановић 2014: 205).¹⁰⁰

4.1.2. АПСТРАКТНИ ПОЈМОВИ

4.1.2.0. Примери из ове тематске групе односе се на различите елементе човековог менталног простора – мисли, осећања; неодређене појмове и ентитете, као и на називе различитих поступака, радњи, ситуација или особина мотивисаних животињским понашањем или колективном експресијом према тој животињи.

Табела 18. *Темајска група ајсџрактџних џојмова*

Лексичка јединица и основно значење лексеме	Секундарна реализација лексеме и лексикографски извор
<i>ала</i> ж 1. (по народном веровању) крилата прождрљива неман; исп. аждаја	3. в. сила која уништава, наноси штете (РСАНУ)

¹⁰⁰ Горенаведени закључци резултат су лексичко-семантичке анализе и енциклопедијских података доступних из *Речника САНУ*, а поузданији закључци извели би се једном темељнијом ентографском анализом која, тренутно, превазилази домен и сврху нашег истраживања.

<p><i>буба</i></p> <p>ж 1. зоол. а. општи назив за потпуно развијене тврдокрилице, као и за многе врсте осталих инсеката</p>	<p>7. неоснована или настрана мисао; прохтев, ћеф (РСАНУ)</p>
<p><i>бубица</i></p> <p>ж 1. дем. од буба</p>	<p>3. в. буба (7) (РСАНУ)</p>
<p><i>бува</i></p> <p>ж 1. а. мали паразитски инсект без крила, дугих снажних ногу подешених за скакање, Pulex из групе Arhaptera чије врсте живе на човеку и неким животињама</p>	<p>1. б. фиг. нешто мало, безначајно, ситница (РСАНУ) виц; лаж, лажна вест, дезинформација (РСЖ)</p>
<p><i>гуска</i></p> <p>ж 1. а. зоол. назив за крупније птице пловуше рода Anser из ф. Anseridae; општи назив за птице из ф. Anseridae. б. домаћа припитомљена врста Anser domesticus, која се гаји ради перја, меса и јаја; женка те врсте</p>	<p>3. (некад с атрибутом „масна“, „дебела“) добар плен, извор прихода (РМС)</p>
<p><i>зверка</i></p> <p>ж 1. а. в. звер</p>	<p>2. в. разг. нешто ново, необично, несвакидашње (РСАНУ)</p>
<p><i>змија</i></p> <p>ж 1. зоол. а. гмизавац из реда Ophidia (Serpentes), издуженог ваљкастог тела без удова, који се креће по подлози помоћу покретљивих ребара.</p>	<p>2. г. несрећа, зло (велика опасност, тешка слутња, тежак вид неког рђавог душевног стања и сл.), јад, чемер, отров (РСАНУ)</p>
<p><i>коњ</i></p> <p>м 1. а. зоол. сисар Equus caballus из реда копитара, живахна домаћа животиња која служи за вучу и јахање</p>	<p>7. ист. у српској средњовековној држави законска обавеза која се састојала у напасању царских коња (РСАНУ)</p>
<p><i>мајмунче</i></p> <p>с младунче мајмуна</p>	<p>знак „ет“ у електронској пошти (РСЖ)</p>
<p><i>мољац</i></p> <p>м 1. зоол. у мн.: породица малих лептира Tineidae, закржљалих усних органа и узаних крила, чије гусенице наносе штету биљкама, нагризају крзно, вуну и сл. (у јд.: таква лептирић)</p>	<p>3. фиг. оно што наноси штету, причињава штету (РСАНУ)</p>

<p><i>мува</i> ж 1. зоол. у мн.: породица инсеката двокрилаца Muscidae из подреда краткотицалаца (Brachycera) са великим бројем подврста), кратких пипака и лако покретљивих ногу, који носе јаја највише на материјама у распадању и лако преносе клице заразних болести (у јд.: такав инсекат); најпознатија врста тих инсеката, кућна мува</p>	<p>3. фиг. мисао, идеја која одудара од уобичајених схватања; прохтев, каприц, ђеф (РСАНУ)</p>
<p><i>мушица</i> ж 1. зоол. а. у мн.: заједнички назив за више врста инсеката двокрилаца са дугим пипцима из подреда Nematocera и са кратким пипцима из подреда Brachycera, од којих су најпознатије оне чије ларве живе у натрулим плодовима, гљивама, у вину, сирћету и др. (у јд.: такав инсекат)</p>	<p>4. (обично у мн.) фиг. неоснована или настрана мисао, идеја; прохтев, хир (обично обестан, тврдоглав) (РСАНУ)</p>
<p><i>џајка</i> ж 1. зоол. а. у мн.: породица водених птица пловуша Anatidae, пљоснатог широког кљуна, кратког врата и кратких ногу које између прстију имају пловне кожице (у јд.: птица из те породице), пловка</p>	<p>2. експр. лажна, измишљена, сензационалистичка вест у новинама и другим медијима (РСАНУ)</p>
<p><i>срдела</i> ж 1. зоол. в. сардела</p>	<p>2. фиг. покр. ударац шибом по длану, пацка (РМС)</p>
<p><i>хидра</i> ж 1. а. мит. неман с осам глава</p>	<p>1. б. фиг. велика опасност, зло (РМС)</p>
<p><i>црв</i> м 1. зоол. животиња дугуљаста и мекана тела без кости, која се креће увијајући тело, ларва, личинка инсеката, кукаца који личи на такву животињу</p>	<p>2. фиг. в. неугледна непријатна мисао, тешко осећање које нагриза, мучи кога (РМС)</p>

4.1.2.1. У тематској групи апстрактних, нематеријалних појмова на које у секундарној реализацији упућују зоолошки називи, издваја се група значења која реферишу на мисли, вести и идеје и обележена су негативном конотацијом. То су: *буба* (**7.** неоснована или наситрана мисао, *џрохџев*, *ђеф*, РСАНУ); *бубица* (**3. в.** буба 7, РСАНУ); *бува* (лажна вест или дезинформација, РСЖ); *мува* (**3.** фиг. мисао, идеја која одудара од уобичајених схватања; *џрохџев*, *кайриц*, *ђеф* РСАНУ); *мушица*

(4. *фиг. неоснована или наситрана мисао, идеја; њрохџев, хир, обично обесџан, џврдоглав, РСАНУ*); *џаџка* (2. *експр. лажна, измишљена, сензационалистџичка вестџ, РСАНУ*); *џрв* (2. *фиг. неугледна неџријаџна мисао, џешко осећање које нагрџза, мучи кога, РМС*).

4.1.2.2. Примарни сценарио који омогућава концептуализацију мисли као инсеката подразумева неколико општијих метафора. Прва је, према теоријама о појмовној метафори,¹⁰¹ појмовна представа главе као затворене посуде са мозгом у виду материје која га испуњава, односно концептуализација мисли као ПРЕДМЕТА (ентитета) који се налази у глави или у менталном простору који глава симболизује (Klikovac 2004: 85).¹⁰² Други је појмовна конкретизација апстрактних појмова, као што је мисао, доменом бића, односно ИНСЕКАТА и која је омогућена семом величине – мисао је, као и инсект, довољно мала да може да уђе и стане у главу која се појмовно представља као посуда или складиште. Овај сценарио се употпуњује колективном експресијом усмереном према инсектима. Преко колективне експресије у логичку везу доводе се настране, неосноване, непријатне мисли са инсектима према којима, традиционално, постоји негативан однос и зазор подржан митолошком подлогом старих Словена по којој се муве и бубе (али и лептири) појављују у причама и веровањима као носиоци душа који могу кроз уста улетети у туђу главу, па се „свађати“ са душом домаћином (отуда уносити немир у главу). *Бубе* и *мушице* су познате као извор болести, а често могу да сметају човеку, да га узнемиравају, стварају непријатност и нелагоду. Такође, оваква концептуализација остварује се и преко појмовне метафоре МИСАО ЈЕ ПУТНИК, па стога бележимо примере као што су:

¹⁰¹ У когнитивној лингвистици појмовна метафора се дефинише као механизам разумевања једног појмовног домена помоћу другог појмовног домена (Lakoff, Johnson 1980: 5). Домени које треба ближе да разумемо или опишемо спадају у ред типичних апстрактних, чулно несазнатљивих појмова, који имају везе са човековим интелектуалним, духовним и емотивним светом, као што су нпр. живот, емоције, теорије, идеје, друштвена организација, моралност, комуникација и др. Уобичајени појмови помоћу којих се доживљавају циљни домени темеље се на људском физичком и културолошком искуству, у које спадају: људско тело, путовање, грађевине, храна, биљке, животиње, природне силе, новац и економија, светлост и тама, здравље и болест, али могу бити засновани и на појмовима који имају везе са оријентацијом у простору: горе/доле, напред/назад итд. (Lakoff, Johnson 1980: 117–118).

¹⁰² Говорећи о концептуалним представама појма мисао у српском језику, Д. Кликовац каже да се мисао као МАТЕРИЈА може конкретизовати као НАСРТЉИВИ ИНСЕКТ. Међутим, тај закључак произилази из глаголске и придевске компоненте у уобичајеним колокацијама или конструкцијама: *мисли се роје, насртљиве мисли, одбраниџи се од неке мисли* (Klikovac 2004: 92).

„Друге су бубице теби ушле у главу“ (Радић Д. 6, 163, РСАНУ);

„Ко зна каква му је буба ушла у главу и шта снује“ (Петр. П. 3, 24, РСАНУ);

„Некакву момку дође вакад да се жени, а муха у мозак, да није био кадар изабрати за себе жену“ (НПр. Врч. 1, 50, РСАНУ).

Због особености *црва* да се креће, ровари кроз земљу, развила се логичка веза *црва* са мислима које „нагризају“ и које, слично *црву*, „ротре“ кроз главу:

„У најдубљој дубини ипак је који пут завртио и гризао црв сумње“ ... (Бал., РМС).

4.1.2.3. И фразеолошки корпус српског језика говори у прилог оваквом доживљају инсеката: **избити (истерати) коме мушице из главе, излечити од мушица** – *ѝримораѝи кога да се ѝонаша нормално, без ѝреѝераних ѝрохѝева, хирова* (РСАНУ); **пунити некоме главу мушицама** – *ѝобуѝиваѝи, наговараѝи некога* (РСАНУ);¹⁰³ **пустити некоме мучу** – *усадиѝи, улиѝи некоме неку мисао, идеју, ѝлан о нечему* (РСАНУ). Такође, ови примери говоре нам да се мисао концептуализује као сићушан инсект и због способности инсекта да се ушуња, увуче негде (конкретно у *главу*, појмовно схваћену као затворени, ограђени простор) и ту затим прозрокује штету својим негативним дејством, с обзиром на то да се инсекти сматрају нечистим бићима. А. Гура је *муче* окарактерисао као нечисте инсекте.¹⁰⁴

Потврду да оваква метафоризација инсеката није усамљена појава у српском језику А. Гура пружа у специјалном чланку посвећеном мучи у делу *Симболика живоѝиња у словенској народној ѝтрадиѝији*: „Мучља симболика људске душе ствара читав спектар човекових психолошких карактеристика, које налазе израза у језику, пре свега у разноврсној фразеологији широко заступљеној у свим словенским језицима. Један од најраширенијих фразеолошких модела тог типа – *муче у глави* – подвргнут је исцрпној анализи у чланку О. А. Терновске. Лексика и фразеологија везана за *муче* преноси различита унутрашња стања и расположења, емотивне квалитете, човекове духовне и умне

¹⁰³ У вези са конгнитивнолингвистичким приступом анализи фразеологизама са компонентом *глава* погледати и Јовановић Ј. 2014.

¹⁰⁴ Њихову ђаволску природу одражава пољско веровање да су муче ђаволе пчеле, а веза муча и комараца с гамади је и у томе што шире своја шкодљива дејства, односно преносе на човека свој отров (Гура 2005: 326).

способности“ (Гура 2005: 329). Тако је ауторка нашла да мува у словенским језицима може да представља: *гнев, свадљивосӣ, бес, лоше расиоложење* (нпр. рус. *какая муха тебе укусила?* / која те је мува угризла?); *ӣугу, немир* или *лудосӣ, неуравноӣеженосӣ* (нпр. чеш. *mit muškou v hlavě* / имати муве у глави – бити тужних мисли, тужан, осећати неспокојство, немир или имати луде, блесаве идеје); *каӣрициозносӣ, ћудљивосӣ* (нпр. словен. *imeti svoje tuhe* / јогунити се; *tuha* / хир, прохтев); *лудосӣ, неуравноӣеженосӣ* (нпр. чеш. *mit muškou v hlavě* / имати мушице у глави – имати луде, блесаве идеје); *ӣијано стӣање* (нпр. рус. *ӣод мухой* / бити „под гасом“, бити под дејством алкохола); *глӯиосӣ, неосе̄иљивосӣ* (нпр. буг. *мухи му брџначӣ в главӣа* / муве му зује у глави) (Гура 2005: 329–330).

4.1.2.4. На лажну вест, дезинформацију односи се *бува*. Преко израза **метнути, пустити (некоме) буву у уво**¹⁰⁵ (*казатӣи некоме нешӣо шӣо ће га узнемирӣи*, РСАНУ) могли смо добити и секундарно значење лексеме *бува* (РСЖ) које се односи на лажну вест (која такође може да узнемири). *Бува*¹⁰⁶ може да се увлачи у косу и кожу, смета, сврби и изазива чешање, а те особине доводе се у логичку везу са дезинформацијом, која исто тако може да се „увлачи“ у концептуални простор главе, где смета, односно изазива низ непредвиђених реакција.

4.1.3. ПОЈМОВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА ОДРЕЂЕНУ ВРЕДНОСТ

4.1.3.0. Примери из ове тематске групе јесу зооними чије се секундарно значење реализује у домену неке вредности која се може измерити, било да је у питању бројчана или вредност неког другог одређења.

4.1.3.1. Тематска група мерних јединица

4.1.3.1.0. Примери у овој тематској скупини обухватају поједине чланове лексичко-семантичке групе животињских назива који се једним делом своје семантичке дисперзије могу односити и на мерне јединце у српском језику, односно на термине којима се изражава одређена мерна вредност.

¹⁰⁵ Фразеологизам који је потврђен и у немачком језику *j-m ein Floh ins Ohr setzen* (Turk 1994: 44).

¹⁰⁶ „Код Срба [...] раширено је веровање да се у неким инсектима (као што је *бува*) могу налазити душе покојника [...] овде је реч о веровању да се на тај начин одстрањују душе покојника које могу нанети зло“ (СМР 1998: 70).

Табела 19. *Темајска група мерних јединица*

Лексичка јединица и основно значење лексеме	Секундарна реализација лексеме и лексикографски извор
<p><i>златица</i> ж 1. зоол. а. (обично уз реч куна) врста кунае чије је крзно испод гуше и на грудима златножуте боје <i>Martes martes</i></p>	<p>4. заст. стара мера за површину земљишта (РСАНУ)</p>
<p><i>коњ</i> м 1. а. зоол. сисар <i>Equus caballus</i> из реда копитара, живахна домаћа животиња која служи за вучу и јахање</p>	<p>5. разг. в. коњска снага (под снага изр.), јединица за мерење снаге која износи 75 килопонд-метара, одн. 736 вата (КС) 6. покр. количина терета коју коњ може понети, товар (РСАНУ)</p>
<p><i>мазга</i> ж 1. зоол. домаћа товарна животиња из породице копитара (<i>Equidae</i>), неплодни крижанац, који настаје укрштањем пастуха и магарице <i>Equus hinus</i>; уопште крижанац коња и магараца, без обзира на комбинацију пола родитеља, <i>Equus hinus</i> или <i>Equus mulus</i> (мула)</p>	<p>2. заст. старинска мера за тежину, количина робе, терет који може одједном да се натовари на мазгу, товар (РСАНУ)</p>
<p><i>овца</i> ж 1. а. зоол. (мн.) општи назив за род шупљорогих преживара папкара <i>ovis</i> из пор. <i>Savicornia</i> б. зоол. домаћа питома врста <i>Ovis agies</i> из тога рода, која се гаји ради меса, млека, вуне и др.; женка те врсте</p>	<p>1. в. покр. количина меса од једне овце (РСАНУ)</p>
<p><i>чујка</i> ж 1. зоол. врста морског пужа, прилепак (2б) <i>Patella vulgaris</i></p>	<p>2. фиг. количина чега која стаје у љуштуру те животиње (РМС)</p>

4.1.3.1.1. Мерна јединица изражена називом животиње, која се користи у ауто-мото индустрији, јесте интернационализам *коњ*, што тумачимо као елидирани и лексикализовани (конвертовани) супституент синтагме *коњска снага*¹⁰⁷ (термин испрва развијен да би се представила снага парних машина у поређењу са снагом коња). Добијено значење

¹⁰⁷ Иако је *коњску снагу* заменила стандардна јединица *вај* (W) и њена изведеница *киловај* (kW), *коњска снага* се још увек користи у аутомобилској индустрији ради јаснијег информисања купаца (због поређења са старијим подацима који су били изражени у КС). Тако снага аутомобила средње класе од нпр. 74 kW приближно одговара вредности од 101 КС. Дакле 1 КС износи отприлике 0,735 kW.

мерне јединице може се тумачити метонимијским преносом по формули животиња – мерна јединица изражена снагом животиње.¹⁰⁸

Метонимијском формулом животиња – количина терета коју животиња може понети развила су се два значења: *коњ* (**6.** *количина т̄еретӣа коју коњ може йоней̄ти, й̄овар*, РСАНУ) и *мазга* (**2.** *заст. с̄ӣа-ринска мера за т̄ежину, количина робе, т̄ерей̄ који може одједном да се най̄овари на мазгу, й̄овар*, РСАНУ). Према општем контексту коришћења, секундарно значење лексеме *мазга* означено је квалификатором *заст̄ӣ.* (арело), чиме се потврђује да је оваква реализација изашла из активне употребе.

4.1.3.1.2. Територијално обележено значење *количина меса од једне овце* лексеме *овца* (**1. в.**, РСАНУ) добијено је преко синегдохе целина за ДЕО – називом животиње именује се количина добијеног меса. Међутим, ако количину добијеног меса посматрамо као производ добијен наменски од животиње, онда за ову трансформацију можемо рећи и да је метонимијски мотивисана (животиња – производ од животиње).

4.1.3.1.3. Значење *количина чега која с̄ӣаје у љуш̄ӣуру т̄е живој̄ӣње* у семантичкој структури лексеме *чуйка* (**2.** *фиг.*, РСМ) мотивисано је метонимијском формулом посуда – количина која стаје у посуду (по истом принципу који је карактеристичан за домене материјалних посуда – чаша воде, тањир супе и сл.).

4.1.3.1.4. Секундарно значење лексеме *зла̄ӣшца* (**4.** *заст. с̄ӣара мера за й̄оврину земљ̄ӣшца*, РСАНУ) непрозирно је из синхронијске перспективе и застарело према времену употребе:

„Веле ти не ће додијавати, јер она зна све стање на памет, све кметове по имену, сваку и најмању златицу земље“ (Лукша 1, 80, РСАНУ).

4.1.3.2. Тематска група новчаних јединица

4.1.3.2.0. Ова група примера обухвата зоолошке лексеме у функцији именовања монета, новчаних јединица, новчаница одређених вредности у разговорном стилу и сл.

¹⁰⁸ Снага животиње се у овом случају изражава формулом: 'снага потребна да се маса од 75 килограма подигне (делујући силом од 75 килопонда) на висину од 1 метра у времену од 1 секунде'.

Табела 20. *Темајска група новчаних јединица*

Лексичка јединица и основно значење лексеме	Секундарна реализација лексеме и лексикографски извор
<i>голубица</i> ж 1. зоол. женка голуба (1)	ранија новчаница од 1000 динара (1975–1990), сиво-плава, са ликом жене (РСЖ)
<i>кленић</i> м 1. зоол. а. дем. и хип. од клен	2. шатр. заст. метални новчић (од десет динара) (РСАНУ)
<i>коњ</i> м 1. а. зоол. сисар <i>Equus caballus</i> из реда копитара, живахна домаћа животиња која служи за вучу и јахање	ранија новчаница од 100 динара (1968–1990), црвене боје, са ликом коњаника; 1000 немачких марака (РСЖ)
<i>крокодил</i> м зоол. а. крупни водени гмизавац из рода <i>Crocodylus</i> (или шире, уопште из пор. <i>Crocodylidae</i>), са дугим и обично спљоштеним, снажним репом, чије је тело обложено коштаном плочама, пресвученим рожнатом материјом и који живи у водама тропског и суптропског појаса	долар (РСЖ)
<i>кукавица</i> ж 1. зоол. а. шумска птица селица <i>Cuculus canopus</i> из пор. <i>Cuculidae</i> величине голуба, дугог кљуна и репа, позната по гласу који личи на кукање и по томе што полаже јаја у туђа гнезда	7. фиг. мала, с муком зарађена свота новца, цркавица (РСАНУ)
<i>куна</i> ж 1. зоол. а. ситна звер из пор. <i>Mustelidae</i> (<i>Martes martes</i> , <i>Mustela foina</i> и др.), издуженог витког тела и врло кратких ногу, чије се крзно веома цени; крзно те животиње	2. ист. стара, средњовековна новчана јединица која је преузета као назив за монету у Хрватској (за време Другог светског рата) (РСАНУ)
<i>лептирица</i> ж 1. зоол. а. назив за разне врсте лептирова (обично ноћних или малих, ситних); лептир, лептирић уопште; женка лептира	2. б. разг. новчаница од две круне (РСАНУ)
<i>мајмун</i> м 1. зоол. у мн.: животиње из реда сисара <i>Primates</i> (<i>Pitheci</i> , <i>Simiae</i>), сисари најсроднији и по развијености мозга најближи човеку (у јд.: таква животиња), или уопште ред сисара <i>Primates</i> , који обухвата те животиње и човека (данашње људе и изумрле врсте)	новчаница (уопште); ранија новчаница од 1000 динара, одн. од 10 динара (1965–1990), браон боје, са ликом рудара; ранија новчаница од 500 динара (1971–1990), тамнозелена, са ликом Тесле (РСЖ)

<p><i>орао</i> м 1. а. зоол. у мн.: веома распрострањена породица птица грабљивица Aquilae из реда соколовки (Falconiformes), снажног и оштрог кљуна и са канцама на ногама којима хватају птице, рибе, гмизавце и мање сисаре, веома оштрог вида (у јд.: таква птица)</p>	<p>3. б. покр. страна металног новца на којој је лик орла (РСАНУ)</p>
<p><i>џејлић</i> м 1. дем. и хип. од петао; млад петао</p>	<p>3. француски златни новац наполеон са ликом петла (РСАНУ)</p>
<p><i>сом</i> м 1. зоол. велика слатководна риба глатке љигаве коже, широке спљоштене главе с дугим брцима Silurus glans</p>	<p>ранија новчаница од хиљаду динара, одн. од 10 динара (1965–1990), браон боје, са ликом рудара (РСЖ)</p>
<p><i>црвендаћ</i> м 1. зоол. птица жутоцрвеног врата и груди Erithacus rubecula</p>	<p>3. шатр. новчаница од сто динара црвенкасте боје (РМС)</p>

4.1.3.2.1. Као што грађа потврђује, зоонимима се, претежно у жаргонској реализацији, могу именовати:

- новчани апоени одређене вредности;
- лице/страна металног, кованог новца са ликом животиње;
- новчана јединица (куна, долар и сл.).

Зоолошким називима се у секундарној реализацији и жаргонском регистру именују новчане јединице одређене вредности: *голубица* (*ранија новчаница од 1000 динара*, РСЖ), *кленић* (**2.** шатр. заст. *метални новчић*, од *десећ динара*, РСАНУ); *коњ* (*ранија новчаница од 100 динара*, РСЖ), *мајмун* (*ранија новчаница од 1000 динара*, РСЖ), *сом* (*ранија новчаница од 1000 динара*, РСЖ); *црвендаћ* (*новчаница од сто динара црвенкасте боје*, РМС). Овакав начин изражавања карактеристичан је за неформални и нестандартни вид употребе језика и комуникацију специфичних друштвених група, а његова функција је комуникативна (подразумева јасност, прецизност, сликовитост) и идентификациона (карактеристична за одређену групу људи међу којима се поставља као „тајни језик“ или „код распознавања“).

4.1.3.2.2. Секундарно жаргонизовано значење лексеме *сом* добијено је активацијом семе величине у семантичкој структури (*сом* – ’велика слатководна риба’, РМС). Крупна величина ове рибе у жаргонској реализацији доводи се у везу са високим апоеном који је изражен на новчаници. Такође, у питању је и концептуално повезивање појмова из

домена физичке величине и домена апстрактне бројчане вредности, по коме се доменом из категорије живих бића, или општије доменом биолошког ентитета, изражава бројна вредност која се у датом социјално-економском тренутку сматра великом. Реализацију лексеме *коњ* морамо потражити и у метонимијској формули животиња – ПРЕДМЕТ СА ЛИКОМ ЖИВОТИЊЕ, с обзиром на то да се значење односи на новчаницу на којој је био представљен коњаник на коњу (‘црвене боје, са ликом коњаника’, РСЖ). Такође, мала величина животиње (*кленић*) могла је упутити на ниску новчану вредност (*метални новчић од десет динара*, РСАНУ).

4.1.3.2.3. Секундарна значења лексема *црвендаћ* (3. шатр. *некадашња новчаница од сто динара црвенкасте боје*, РМС) и *крокодил* (*долар*, РСЖ) развила су се метафоричком трансформацијом, преко сема боје – карактеристична црвена боја *црвендаћа* и зелена боја *крокодила* доводе се у асоцијативну (и сликовиту) везу са новчаницама истих боја. *Голубицом* се назива новчаница од 1000 динара сивоплаве боје, са ликом жене. „Према Драгославу Андрићу оваква семантичка транспозиција настала је асоцијацијом према боји, не према женском лику. Мало је вероватно да је овакво значење настало у вези са појмом жене“ (Беговић 2011: 51).

4.1.3.2.4. Лексема *йејлић* (3. *француски златни новац најолеон са ликом йејла*, РСАНУ) добила је секундарно значење преко метонимијске формуле животиња – ПРЕДМЕТ СА ЛИКОМ ЖИВОТИЊЕ, као и семема *орао* (3. б. покр. *сирана металног новца на којој је лик орла*, РСАНУ).

4.1.3.2.5. *Мала, с муком зарађена своја новца, црквица* секундарна је реализација лексеме *кукавица* и добијена је двоструком метафоризацијом преко семе звучања.¹⁰⁹

4.1.4. СИМБОЛИ

4.1.4.0. Наредна група примера односи се на улогу зоонима у симболичкој (семиотичкој) номинацији различитих појмова и ентитета, где животиња служи као знак који се узима као репрезент неког појма или идеје у одређеном културном амбијенту.

¹⁰⁹ Карактеристично оглашавање *кукавице* (узв. *куку* – 1. за изражавање бола, жалости, туге; 4. за подражавање гласа кукавице, РСАНУ) доводи се у везу са тугом и жалашћу, а то осећање са малом сумом новца. На снази је и појмовна метафора *доле је лошите* – оно што се количински налази на ниском ступњу реализације, асоцијативно се доводи у везу са негативним осећањима.

Табела 21. Тематска група симбола

Лексичка јединица и основно значење лексеме	Секундарна реализација лексеме и лексикографски извор
<p><i>змај</i> м 1. мит. према веровањима многих народа крилато чудовиште слично змији, с великим канџама и дугим репом, с једном или више глава, дракон; исп. ала, аждаја</p>	<p>2. фиг. г. некадашњи назив или симбол за Турску, Турке (РСАНУ)</p>
<p><i>јагње</i> с 1. а. младунче овце</p>	<p>3. рлг. Исус Христос (РСАНУ)</p>
<p><i>косовица</i> ж 1. зоол. а. кос (мужјак и женка)</p>	<p>1. б. (са глаголом „судити“ у предикату) у народним песмама као симбол оног који суди по закону јачег (РСАНУ)</p>
<p><i>лабуд</i> м 1. а. зоол. птица северних предела из реда пловуша, сродна гуски, дугог врата, белог перја Cygnus, која је све ређа у слободној природи; уопште птица из пор. Cygninae у коју спадају родови Cygnus и Chenopsis</p>	<p>1. б. често као симбол белине, нежности и др. (РСАНУ)</p>
<p><i>лав</i> м 1. а. зоол. једна од најкрупнијих звери Felis leo, из пор. мачака Felidae, кратког жућкастосмеђег крзна, јаких чељусти и канџи, која живи у Африци и југоисточној Азији; мужјак те звери, који је због снаге и издржљивости назван царем животиња</p>	<p>1. б. лик те животиње у разним стилизацијама, обично у грбовима појединих држава као симбол заштитника, моћи и сл. (РСАНУ)</p>
<p><i>ласица</i> ж 1. зоол. птица певачица, најчешће и селица Hirundo из пор. Hirundinidae витког тела, дугачких уских крила и дубоко зарезаног репа, обично плавичастог перја на леђима, а одоздо бела, која се храни инсектима и врло је брза у лету</p>	<p>(прва) ~ први наговештај, први весник нечега (РСЈ 2007)</p>
<p><i>орао</i> м 1. а. зоол. у мн.: веома распрострањена породица птица грабљивица Aquilae из реда соколовки (Falconiformes), снажног и оштрог кљуна и са канџама на ногама којима хватају птице, рибе, гмизавце и мање сисаре, веома оштрог вида (у јд.: таква птица)</p>	<p>2. фиг. симбол државне, династичке и сл. власти, снаге, моћи, победе 3. а. хералдички знак у облику орла (1а) (понекад са две главе) у грбу, на застави и ордењу неких држава као симбол власти, моћи и сл. (РСАНУ)</p>

4.1.4.1. На примерима лексичко-семантичке групе зоонима, симбол тумачимо као скуп особина, идеја и конотација, које се у одређеном културолошком амбијенту поистовећују са неким представником из домена животиња, тако да се симбол као апстрактан ентитет преко животиње боље или сликовитије представља, при чему се открива неки његов „суштински део“ (Купер 2004: 7). Када говоримо о зоонимској симболици, морамо бити свесни да су у питању универзални симболи који се реализују у различитим традицијама и културама, упућујући на ниво општости оваквих конотација. Н. Висковић скретао је пажњу у својим радовима на то да су неке животиње кроз целу историју биле важна симболичка средства, наводећи коња као „темељ материјалне и симболичке моћи ратничких и аристократских поредака“ и пса „као пријатеља и чувара домаћинства“ (Visković 1995: 150).¹¹⁰ Такође, у различитим културама и традицијама животиње се користе као симболи идеја, покрета, чак и градова и нација, нпр. *магарац* као симбол Демократске партије у Америци, *медвед* као симбол чак три града – Мадрида, Берлина и Берна, *џејџао* или *бик* као симболи Француске, односно Шпаније и сл. (исп. Domínguez, Zawislawska 2006: 138–139); животиње су, затим, заступљене у амблематици (грбови, натписи и сл.), а није необично ни да се националне репрезентације у појединим спортовима поистовећују са животињама као националним симболима, отуда *Орлови* као фудбалска репрезентација Србије, *Пейлови* Француске и сл.

4.1.4.2. Секундарна реализација лексеме *змај*, која је раније коришћена као *назив или симбол за Турску, Турке*, темељи своју мотивацију на неколиким изворишним компонентама. Семе изгледа (крилато чудовиште слично змији, с великим канџама и дугим репом, с једном или више глава), величине (иако ова сема у семантичкој структури лексеме изостаје, имплицира се да је *змај* крупан, велик) и понашања (рига ватру) сврставају змаја у ред денотата за биће које је опасно, снажно и моћно. Треба имати у виду и посебну конотативну вредност змаја као митолошког бића које је поистовећивано са боговима неба и њиховим земаљским изасланицима, симболишући добротворну, небеску моћ (Купер 2004: 192). Тако је Османска империја, као надирућа војна и политичка сила Оријента, могла од стране хришћана

¹¹⁰ „Много прије појаве државних застави и витешких грбова, likovi životinja bili su znakovi identiteta i moći pojedinaca, plemena, klanova, država, vjerskih i drugih skupina [...] Životinje su na najstarijim pečatima moćnika i vlasnika [...] od davnina (se) graviraju na metalnom novcu [...] životinje su na monetama modernih država. U posebnom europskom umjeću heraldike [...] životinje su, pored geometrijskih oblika i nebeskih tijela, najčešći sadržaji grbova“ (Visković 2009: 186–187).

бити представљена митским бићем изузетне моћи, снаге, али и опасности:

„Пет вјекова јуначки се бори Србин / С својим дивом, својим Голијатом, / Од истока змајем огњенијем“ (Утј. 2, 103, РСАНУ).

Међутим, В. Чајкановић има другачију теорију по којој је змај као демон познат нарочито Србима. „Код класичних народа речи *draco* уколико означавају митска бића, значе само аждају. Змај није познат ни оријенталним народима: и код њих може бити речи само о аждаји“ (Чајкановић 2014: 623).¹¹¹ На тај начин могуће је да се *змај* као симбол Турске заправо односи на *аждају*. Ову тврдњу поткрепљује и чињеница да у хришћанској култури *аждаја* симболише „зло, Антихриста и један од четири аспекта нечастивог“ (Камингс 2004: 138). Потврду за ово налазимо и код Д. Мршевић-Радовић: „Како је од средњег века аждаја као и змија, симбол Турске и несреће која с њом долази (уп. Чајкановић 1973: 38), борба орла и аждера (аждаје) симбол је вечитог сукоба између светла и мрака, добра и зла“ (Мршевић-Радовић 2008: 99).

4.1.4.3. *Орао* је универзални симбол ослобођења, победе, гордости, краљевског достојанства, ауторитета, снаге, висине (Купер 2004: 120). Као *симбол државне, династичке и сл. власћи, снаге, моћи, њобезде* (2. фиг. РСАНУ) и *хералдички знак, у грбу, на засџави и ордењу неких држава као симбол власћи, моћи и сл.* (3. а., РСАНУ) присутан је у традицијама многих народа, пре свега активацијом компонената изгледа и понашања.¹¹² Од императорског орла римског царства, староегипатске иконографије, до орла на грбу САД и масонских симбола, особине орла као господара неба, птице изузетне снаге, моћи, али и везе са небеским светом, мудрошћу и духовним вредностима – видљиве су кроз цело-

¹¹¹ Тако је *змај* нарочити симбол српске јуначке културе, каже се да се змај узима за венчаног кума, да се виле удају за змајеве, да се српски змајеви боре са турским око летине – све је то чисто српска црта. „Као вуци и виле тако су и змајеви митски представници српскога народа“ (Чајкановић 2014: 624).

¹¹² „Lav i orao su nedvojbeno najviši i najčešći heraldički znakovi s dobro poznatim porukama. Jedan i drugi nose vrijednosti patrijarhalnih kultura s gospodsko-podaničkim odnosima moći. Premda ambivalentnog značenja [...] lav i orao su ponajpre pozitivne i karizmatске oznake. Zajedničko im je da u općoj svijesti [...] antropomorfnо оlicavaju виши друштвени rang, suverenu i мужевну снагу, борбеност, срчаност, слободу, вјерност, племенито држање и лјепоту [...] Ipак, dok u политичком svijetu lav ima ulogu vrhovne životinje na zemlji, orao bi bio još виши, небески suveren. Zato su lavови толико често амблеми краљевстава и племићких loза, dok su јedноглави i двоглави орлови [...] oznake drevnih istočnih carstava i potom rimskog, bizantinskog [...]“ (Visković 2009: 187–188).

купну историју и на разним географским подручјима, од Месопотамије до Балкана.¹¹³

4.1.4.4. Лексема *јагње* се у секундарној реализацији може односити на Исуса Христа и значење је обележено у *Речнику САНУ* квалификатором религијског контекста *рлг.*, којим се обележавају називи из домена хришћанске вере. Семантичке компоненте које се узимају у обзир при успостављању овог значења су особине (умиљато, безопасно) и понашање (кротко, питомо, безопасно), а они воде до колективне експресије о *јагњетићу* као невином и чистом бићу. Међутим, оваква симболика није карактеристична само за словенски свет, већ за целокупан простор хришћанске религије, где се на Исуса често реферише као на „јагње божје“, односно „жртву без кривице“ (Купер 2004: 54), а он се на иконама и фрескама често представља у друштву јагњета: „Христ с јагњетом на раменима је добри пастир као брижник за стадом, спасилац с пута скренулог, изгубљеног јагњета“ (Купер 2004: 54), па ову симболику можемо тумачити и као библијског порекла. *Јагње* је готово универзални симбол невиности, младости, кроткости, чистоте, умиљатости:

„И видјех, и гле, јагње стајаше на гори Сионској, и с њим сто и четрдесет и четири хиљаде, који имаху име оца његова написано на челима својим“ (Вук 11, 218, РСАНУ).

4.1.4.5. *Лав* је познати симбол моћи, снаге, суверености, краљевског држања и његов лик се налази у разним стилизацијама, обично у грбовима појединих држава као симбол заштитника и моћи.¹¹⁴ У компоненцијалној анализи семске структуре основног значења лексеме *лав* издвајају се семе величине (један од најкрупнијих звери), изгледа (јаких чељусти и канци) и колективне експресије (који је због снаге и издржљивости назван царем животиња). Његова конотација у српској култури углавном је позитивна, сматра се симболом храбрости, правде, војничке моћи, те краљем животиња, што потврђује и фразеолошки материјал: **храбар, борбен као лав, опасан као лав, имати лавље срце, снагу** и сл. (Vidović Bolt i dr. 2017: 90–91).

¹¹³ *Орао* се као симбол налази на грбовима Републике Србије, Црне Горе и Албаније и сл.

¹¹⁴ У хералдици животиње су познате као врло активни и заступљени симболи: *медвед* симболизује немилосрдност у заштити потомства, *вук* храбре и тврдоглаве, *слон* храброст и снагу, *коњ* све врсте подвига за краља и отаџбину, *јеж* штедљивост и опрезност, *дабар* вредноћу и истрајност, *ован* ауторитет, *ичела* добро вођење послова итд. (<http://www.czipm.org/simvolizam.html>).

4.1.4.6. Лексема *лабуд* реализује се и као симбол белине, нежности и др., што је потврђено у њеном лексикографском опису, експлицирањем компоненте боје у семској структури примарног значења (’птица ... белог перја’, РСАНУ). У уметности и поезији лабуд се често појављује као симбол чисте нагости и нетакнуте белине (Камингс 2004: 76), а таква његова симболика омогућена је универзалном симболиком беле боје као боје невиности, чистоте (захваљујући појмовној метафори ЧИСТО ЈЕ МОРАЛНО). Такође, у српској култури, апострофирање лабуда као симбола беле боје оснажено је традицијом народних песама, где је лабуд чест поредбени мотив у словенској антители, нпр. у *Хасанациници*.¹¹⁵

4.1.5. СПОРТСКИ ЖАРГОН

4.1.5.0. У жаргону спортских новинара, али и неформалној терминологији појединих спортова, усталиле су се неколике зоонимске метафоре које се темеље превасходно на изгледу и кретању животиња.

Табела 22. *Темајска група спорјског жаргона*

Лексичка јединица и основно значење лексеме	Секундарна реализација лексеме и лексикографски извор
<i>делфин</i> м морски сисар сличан риби Delphinus delphis из ф. Cataseae	2. спорт. стил у пливању (РМС)
<i>жабица</i> ж дем. и хип. од жаба	ударац у фудбалу или ватерполу (Bugarski 2005)
<i>ласја</i> ж 1. зоол. птица певачица, најчешће и селица Hirundo из пор. Hirundinidae витког тела, дугачких усних крила и дубоко зарезаног репа, обично пла- вичастог перја на леђима, а одоздо бела, која се храни инсектима и врло је брза у лету	скок у воду раширених руку и на главу (РСЖ)

¹¹⁵ „Ослањајући се на словенску антителизу као низ сабраних песничких слика певач последњу, визуелно најизразитију слику употпуњава белом бојом лабудова. Лабудови се користе као објект којим се представља белина, али, по правилу у оквиру претпоставки које се одбацују: Ал’ су снијези, ал’ су лабудови“ (Дејан Ајдацић, *Боје у народној поезији*, www.rastko.rs).

<p><i>лејџир</i> м 1. зоол. инсект из реда Lepidoptera са два пара крила покривених ситним, обично разнобојним сићушним љускама, попут финог праха, чији су усни органи најчешће продужени у сисалку којом црпе сок из цвета (у мн.: инсекти реда Lepidoptera, који обухвата велики број врста)</p>	<p>5. спорт. начин прсног пливања са карактеристичним кружним радом руку (пола круга кроз ваздух, пола кроз воду), батерфлај (РСАНУ)</p>
<p><i>мачка</i> ж 1. зоол. а. домаћа животиња са већим бројем врста, сисар Felis domestica из пор. Felidae витког, веома покретљивог тела, мале, округле главе, оштрих канџи, изоштреног чула слуха и мириса, с длаком која може бити различите боје</p>	<p>гол, кош (у кошарци), мат (у шаху) (РСЖ)</p>
<p><i>мачор</i> м мужјак мачке, мачак</p>	<p>гол, кош (у кошарци), мат (у шаху) (РСЖ)</p>
<p><i>свиња</i> м 1. зоол. домаћа животиња из реда такопрстих папकारа Sus, са њушком у облику хрскавичавог рила, чија се домаћа врста гаји првенствено ради меса и масти</p>	<p>погодак лоптицом у ивицу стола за стони тенис; погодак лоптицом у врх тениске мреже и њен пад на противничку страну (РСЖ)</p>

4.1.5.1. У пливачком спорту познати су називи *делфин* као стил у пливању и *ласџа* као врста скока у воду са раширеним рукама поред тела. Секундарна реализација лексеме *делфин* темељи се на семантичким компонентама кретања, односно начина кретања кроз воду (карактеристично урањање и израњање из воде), а лексеме *ласџа* на основу комбинација сема физичког изгледа и кретања – сема изгледа (раширене руке поред тела у скоку асоцирају на птицу раширених крила) и кретања (лет скакача кроз ваздух у моменту скока асоцира на лет птице). Други назив за стил делфин, интернационализам *лејџир*, мотивисан је асоцијативном везом између карактеристичних кружних покрета рукама током пливања са махањем лептирових крила, тако да би и ова мотивација могла да се објасни семом кретања. Треба имати у виду да је ово значење производ семантичког калкирања (вероватно из енглеског језика, уп. *butterfly*),¹¹⁶ међутим процес метафоричке мотивације прозиран је и у српском језику (слично као код лексеме *миш* и значења „део рачунарске опреме“).

¹¹⁶ *butterfly* – 2. A stroke in swimming in which both arms are raised out of the water and lifted forwards together. (<http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/butterfly>).

4.1.5.2. Ударац у фудбалу или ватерполу који се назива *жабица* мотивисан је компонентом кретања овог водоземца ('са развијеним задњим ногама прилагођеним за пливање у води и скакање на суву', РСАНУ); карактеристично скакање жабе по сувом доводи се у асоцијативну везу са кретањем лопте која одскакује о површину воде или траве.

4.1.5.3. Жаргонска реализација лексеме *свиња* – *йогодак лойициом* у *ивицу сџола за сџони њенис*; *йогодак лойициом у врх њениске мреже и њен њад на йроџивничку сџрану* (РСЖ), мотивисана је негативном конотацијом према свињи као животињи која се види као прљавица и неморална. Између поготка лоптицом и животиње успоставља се логичка веза тако што се аспекти понашања животиње, који се из визуре човека сматрају негативним и непожељним, пресликавају на спортски потез који, такође, има негативну конотираност (с обзиром на то да доноси поен, а сматра се непоштеним и случајним, незаслуженим).

4.1.5.4. Код већине ових примера увиђамо да семантичка категорија кретања представља продукативан извор нових семема, а да се као компонента кретања посебно активира врста, односно тип кретања код животиње. У мотивацији секундарних значења најзаступљеније је кретање које представља доминантно дистинктивно обележје изворног денотага или нарочито уочљиву карактеристику кретања: пливање, скакање, летење.

4.2. ПРИРОДА

4.2.0. Под природом у нашој класификацији подразумевамо широк спектар појмова у који убрајамо атмосферске и друге појаве (ветар, падавине и сл.) и природни свет који нас окружује (водени токови, шуме и сл.), чије су се карактеристике и утицај на човека и његов живот често доводили у вези са изгледом или особинама животиња које су га окруживале или пак које је кроз митологију познавао.

4.2.1. ПРИРОДНЕ ПОЈАВЕ

Табела 23. Тематска група природних појава

Лексичка јединица и основно значење лексеме	Секундарна реализација лексеме и лексикографски извор
<i>ала</i> ж 1. (по народном веровању) крилата прождрљива неман; исп. аждаја.	5. олуја с градом, непогода (РСАНУ) 2. б. покр. рђа од које страдају усеви (РМС)

<p><i>бубица</i> ж дем. од буба</p>	<p>1. в. капља, грашка (РСАНУ)</p>
<p><i>букавац</i> м 1. зоол. а. птица мочварица <i>Botaurus stellaris</i> из ф. <i>Ardeidae</i></p>	<p>4. извор који бучи; извор који нагло надође, букне (РСАНУ)</p>
<p><i>даждевњак</i> м 1. зоол. репати водоземац <i>Salamandra (maculosa, astra)</i> из ф. <i>Salamandridae</i>, који живи по влажним шумама</p>	<p>2. покр. ветар који носи кишу (РСАНУ)</p>
<p><i>зец</i> м 1. зоол. глодар са дугим задњим ногама и дугим ушима, веома плашљива и брза дивља животиња <i>Lepus</i>; општи назив за глодаре из пор. <i>Leporidae</i> (која обухвата и куниха)</p>	<p>8. мн. покр. мали таласи на мору који настају када дува источни ветар 9. покр. сунчев зрак који се одбије од огледала и игра на некој површини или засењује посматрача (РСАНУ)</p>
<p><i>змај</i> м 1. мит. према веровањима многих народа крилато чудовиште слично змији, с великим канцама и дугим репом, с једном или више глава, дракон; исп. ала, аждаја</p>	<p>5. астр. а. заст. назив за неке светлосне небеске појаве (комете, метеоре, метеорске ројеве) (РСАНУ)</p>
<p><i>јагањац</i> м в. јагње (1, 2, 3)</p>	<p>2. (мн) покр. бела пена на морским таласима (РСАНУ)</p>
<p><i>кокица</i> ж 1. дем. и хип. од кока</p>	<p>2. б. крупна пахуљица снега (РСАНУ)</p>
<p><i>креја</i> ж 1. зоол. а. шумска птица из породице врана <i>Carrulus glandarius</i> шареног перја и снажног кљуна, сојка б. птица <i>Fuligula legina</i>, која живи око воде и храни се малим рибама и травом</p>	<p>3. покр. мањи делови танког слоја леда (РСАНУ)</p>
<p><i>лептирица</i> ж 1. зоол. а. назив за разне врсте лептирова (обично ноћних или малих, ситних); лептир, лептирић уопште; женка лептира</p>	<p>2. а. фиг. пахуља, пахуљица (снега) (РСАНУ)</p>
<p><i>мачак</i> м 1. а. зоол. мужјак мачке (1), мачор</p>	<p>6. нар. порозан кречњак који се ствара на местима где се слива текућа вода, седра (РСАНУ)</p>
<p><i>овчица</i> ж 1. а. дем. и хип. од овца, млада овца</p>	<p>3. (у мн.) мет. нар. високи, бели облаци, састављени од кристала снега и леда, цируси, цирокумулуси (РСАНУ)</p>

<p style="text-align: center;"><i>осинац</i></p> <p>м 1. зоол. в. оса</p>	<p>3. мин. влакнасти минерал из групе амфибола, азбест (РСАНУ)</p>
<p style="text-align: center;"><i>ѿаук</i></p> <p>м 1. зоол. а. у мн.: зглаварки <i>Araneida</i> из реда паучњака са два или три реда брадавица при крају затке, које луче секрет у виду танких нити што се стврдну на ваздуху у виду паучине што им служи за лов и заклон (у јд.: зглавар из тога реда)</p>	<p>7. покр. плесан, буђ (РСАНУ)</p>
<p style="text-align: center;"><i>ѿијавица</i></p> <p>ж 1. зоол. а. колутићава, чланковита глиста, црв који се као паразит припија уз тело животиња и храни се њиховом крвљу</p>	<p>4. покр. вихором завитлана вода која се у облику левка спушта из облака (РМС)</p>

4.2.1.1. Различите појаве из природе доводе се у везу са животињама преко сема изгледа (величина, боја), понашања, особина и колективне експресије. *Пијавицом* се назива *вихором завитлана вода која се у облику левка спушта из облака*, захваљујући активацији сема изгледа, односно, облика тела (шири крај једног дела тела које се сужава надоле код пијавице физички подсећа на воду облика левка). Секундарна метафоричка реализација лексеме *лејѿирица* (2. а. фиг. *ѿахуља*, *ѿахуљица снега*, РСАНУ) мотивисана је семом изгледа, али и повезивањем лептира са особинама крхкости, нежности и лакоће, с обзиром на карактеристике његовог изгледа. Лексема *бубица* добила је секундарно значење *кајља*, *грашка* метафоричком активацијом сема величине (мала, сићушна), а слично можемо да закључимо и за значење *крујна ѿахуља снега* код лексеме *кокица* (вероватно удружена са семом боје). Секундарно значење лексеме *даждевњак* (2. покр. *ветар који носи кишу*, РСАНУ) мотивисано је вероватно семом станишта ('живи по влажним шумама', РСАНУ).

4.2.1.2. Активацијом сема боје (бела) и облика тела (округласт), реализује се значење *високи*, *бели облаци*, *састављени од кристала снега и леда*, *цируси*, *цирокумулуси* у оквиру семантичке структуре лексеме *овчица*. Семантичка компонента боје активирана је и код секундарне реализације лексеме *јагањац* – *бела ѿена на морским ѿаласима*. Сема звучања индуковала је назив за извор који бучи – *букавац*. Међутим, осим птице, мотивација је могла произаћи и из семантике глагола *бучаѿи* и именице *бука*, те онда не бисмо могли говорити о зоосемији и семантичкој деривацији, већ о афиксалној деривацији.

4.2.1.3. Компоненте деструктивног понашања у структури лексеме *ала* ('крилата, прождрљива неман', РСАНУ) метафорично су мотивисале називе за појаве из природе које имају разарајући ефекат на материјална добра (рђа и временска непогода). Такође, треба имати у виду да се извесни демони, чије је порекло хтонско, а природа зла и непријатељска, јављају у животињском облику. Тако *ала* спада у демоне који доводе олују и град и која у „облику змије предводи градобитне облаке и олујне ветрове“ (Чајкановић 2014: 553).¹¹⁷ Слична негативна конотација која је у вези са семама понашања и особина могла је мотивисати секундарно значење лексеме *ѧаук* (7. покр. *ѧлесан, буђ*, РСАНУ) за појаву која је штетна. Секундарна значења лексеме *зец* – *мали ѧаласи на мору; сунчев зрак који се одбије од огледала и игра на некој ѧовршини или засењује ѧосмајрача* могла су настати активацијом сема величине (мала), понашања (живахно) и кретања (брзо), као и асоцијативним повезивањем по боји. Потврду за ово тумачење налазимо код Д. Мршевић-Радовић: „Још је Афанасјев сматрао да се неуобичајена покретљивост зеца [...] може поредити с брзином игре светлости, наводећи као потврду да се у руском језику брзо кретање сенке на зиду – одраз сунчевих зрака од воде или огледала назива 'игра зайчика'“ (Мршевић-Радовић 2008: 190). У прилог овоме говори и чињеница да се код Јужних Словена речи као *зека, зечић, зечица* односе на „мале беле таласе на мору“ које дижу ветрови (СМ 2001: 202), према семи боје.

4.2.1.4. Компонента особине (рига ватру, лети) мотивисала је и значење *назив за неке свејлосне небеске ѧојаве* код лексеме *змај*, за шта потврду налазимо код В. Чајкановића: „За змаја нарочито је карактеристична ватра, која му сипа на уста, или од његовог тела одскаче; змајеви су 'огњени људи', 'огњене силе', 'огњена тијела' [...] Отуда је дошло да наш народ за метеоре и падајуће звезде мисли да су змајеви“ (Чајкановић 2014: 620–621).¹¹⁸

¹¹⁷ „Она изваљује дрва из корена и уништава сав берићет, ѧен облик није одређен: она из облака 'само реп спусти, а главу у облак сакрије'; или се замишља као неко црно и страшно биће у виду ветра. *Ала* уништава, или, према народним схватањима гута и једе, или са собом односи, да би га појела, берићет у огромним количинама“ (Чајкановић 2014: 611).

¹¹⁸ У склопу астрономских појава не треба пренебрегнути ни зоонимске називе различитих сазвежђа, као што су *Гавран, Лабуд, Зеца, Змија, Квочка, Коза, Коњић, Медвед, Орао* и сл. Они могу бити део корпуса народних назива познатих на већини територије Балкана (као што је *Квочка*) или пореклом из латинског језика, а своју мотивацију могу црпети из грчке митологије (као што је *Лабуд*). Изведенице као што су нпр. *Воларица (Волујара, Волујарница)* или *Овчарица* познати су народни називи за

4.3. ЉУДСКИ, ЖИВОТИЊСКИ И БИЉНИ ОРГАНИЗМИ

4.3.0. У ову групу примера уврстили смо лексеме чији се денотат односи на животињу, а референт на људски, животињски (и биљни) организам. Организам уопштено разумемо као 'човечији или животињски организам, схваћен у својој целовитости (као морфолошка или функционална целина)' (РМС), односно, јединствени физички облик. То значи да ову групу примера чине, пре свега, појмови директно у вези са људским и животињским телом (делови анатомије, унутрашњих органа и сл.), док другу групу чине примери који именују некакве спољашње или унутрашње поремећаје на људском, животињском и биљном организму (болести, ране, повреде, сензације и сл.).

4.3.1. Тематска група људских и животињских органа и делова тела

4.3.1.1. С обзиром на то да појмови који именују делове тела код човека (и животиња) представљају језгро лексичког фонда и имајући у виду феномен антропоморфизације, није необично што налазимо да се семантичка структура одређених зоолошких лексема преноси и на тематску групу соматизама. У питању су, дакле, појмови чија би архисема могла да буде 'део човечијег или животињског тела', али и они који реферишу на различите унутрашње органе.

Табела 24. Тематска група људских и животињских органа и делова тела

Лексичка јединица и основно значење лексеме	Секундарна реализација лексеме и лексикографски извор
<i>аждаја</i> ж празн. огромна неман, обично водена, понекад вишеглава и крилата, која прождире људе и животиње	женски полни орган (РСЖ)
<i>вучић</i> м 1. дем. од вук, младунче вука	4. (обично у мн.) а. в. бак (зуб млечњак) (РСАНУ)
<i>вучица</i> ж 1. а. женка вука	женски полни орган (РСЖ)
<i>гавранчина</i>	женски полни орган (РСЖ)

Венеру или Сиријус („Када се ова звезда ујутру појави, земљорадници иду да траже волове“, СМР 1998: 109).

<p><i>глиста</i> ж 1. зоол. а. општи назив за бескичмењаке из кола Vermes, ваљкастог или плjosнатог тела (једноставног или састављеног од прстенака или чланака) који живе као паразити у цревима човека и животиња, у биљкама, влажној земљи и води и др.</p>	<p>мушки полни орган (РСЖ)</p>
<p><i>гушићер</i> м 1. зоол. а. назив за разне врсте рода гмизаваца Lacerta из ф. Lacertidae, дугуљастог, ситним крљуштима покривеног тела са четири ножице</p>	<p>2. нар. а. анат. мишић; мишица на руци; испупчење које направи надражени мишић (нпр. при удару) 2. б. модрица од убоја или бразда на телу од прута или бича 2. в. мн. вратне жиле 2. г. бут; лист на нози (РСАНУ)</p>
<p><i>жабица</i> ж дем. и хип. од жаба</p>	<p>8. а. анат. еластични задњи део копита, троугластог облика 8. б. покр. врх прста 9. (обично мн.) анат. заст. а. в. крајник, 9. б. жлезда на врату (РСАНУ)</p>
<p><i>зец</i> м 1. зоол. глодар са дугим задњим ногама и дугим ушима, веома плашљива и брза дивља животиња Lepus; општи назив за глодаре из пор. Leporidae (која обухвата и кунјића)</p>	<p>4. покр. месо с доње стране трупа (обично од свиње или овце) (РСАНУ)</p>
<p><i>јеж</i> м 1. зоол. а. сисар из реда бубоједа Erinaceus, E. europaeus из ф. Erinaceidae чије је тело с леђне стране и на боковима покривено игластим бодљама</p>	<p>6. кожа најежена од хладноће 7. мн. жмарци, трнци, мравци (РСАНУ) кратка оштрија фризура (РСЖ)</p>
<p><i>кобилица</i> ж 1. а. дем. и хип. од кобила</p>	<p>3. грудна кост у кокошке и других птица, ломилица, јадеж, јадац 6. покр. јабучица на гркљану (РСАНУ)</p>
<p><i>кока</i> ж 1. а. хип. од кокош</p>	<p>женски полни орган (РСЖ)</p>
<p><i>кокош, кокошан</i> м мужјак кокоши, петао</p>	<p>мушки полни орган (РСЖ)</p>
<p><i>кокошка</i> ж 1. в. кокош</p>	<p>шлајм, испљувак (РСЖ)</p>
<p><i>коњ</i> м 1. а. зоол. сисар Equus caballus из реда копитара, живахна домаћа животиња која служи за вучу и јахање</p>	<p>13. анат. покр. грудна, прсна кост (РСАНУ)</p>
<p><i>кумрија</i> ж 1. зоол. в. гугутка</p>	<p>2. (обично у мн) покр. обрва, веђа (РСАНУ)</p>
<p><i>лагена</i> ж 1. зоол. врста пужа</p>	<p>2. анат. део унутрашњег уха, лавиринта (РСАНУ)</p>

<p><i>ле̑и̑ирица</i> ж 1. зоол. а. назив за разне врсте лептирова (обично ноћних или малих, ситних); лептир, лептирић уопште; женка лептира</p>	женски полни орган (РСЖ)
<p><i>мајмун</i> м 1. зоол. у мн.: животиње из реда сисара Primates (Pitheci, Simiae), сисари најсроднији и по развијености мозга најближи човеку (у јд.: таква животиња), или уопште ред сисара Primates, који обухвата те животиње и човека (данашње људе и изумрле врсте)</p>	мушки полни орган (РСЖ)
<p><i>мушица</i> ж 1. зоол. а. у мн.: заједнички назив за више врста инсеката двокрилаца са дугим пипцима из подреда Нематосега и са кратким пипцима из подреда Вгачусега, од којих су најпознатије оне чије ларве живе у натрулим плодовима, гљивама, у вину, сирћету и др. (у јд.: такав инсекат)</p>	5. б. покр. мало удубљење, рупица, јамица (РСАНУ)
<p><i>овца</i> ж 1. а. зоол. (мн.) општи назив за род шупљорогих преживара папкара ovis из пор. Cavicornia б. зоол. домаћа питома врста Ovis aries из тога рода, која се гаји ради меса, млека, вуне и др.; женка те врсте</p>	2. б. фиг. бела пега, белина на нокту (РСАНУ)
<p><i>овчица</i> ж 1. а. дем. и хип. од овца, млад аовца</p>	4. покр. бела пега, белина на нокту (РСАНУ)
<p><i>йа̑й̑ак</i> м а. зоол. мужјак патке, плован</p>	1. в. еуф. мушки полни орган (РСАНУ)
<p><i>йа̑й̑ика</i> ж 1. зоол. а. у мн.: породица водених птица пловуша Anatidae, плоснатог широког кљуна, кратког врата и кратких ногу које између прстију имају пловне кожице (у јд.: птица из те породице), пловка</p>	6. покр. а. шаљ. мушки полни орган код детета 6. б. вулг. мушки полни орган; полни орган код мужјака стоке (РСАНУ)
<p><i>йуж</i> м 1. а. зоол. мекушац с тигалима (роговима) који пузи, с кућицом у коју се увлачи или без ње, из пор. Gastropoda, спуж</p>	2. анат. део унутрашњег ува у коме је смештено чуло слуха и који има облик пужеве кућице (РМС)
<p><i>чвр̑љак</i> м 1. зоол. а. чворак</p>	2. бубуљица (РМС)

<p style="text-align: center;"><i>шкољка</i></p> <p>ж 1. зоол. а. морски и слатководни мекушац из истомене породице, са љуштуром од два наспрамна приљубљена капка, међу чијим су многобројним врстама неке познате по врло укусном месоу а друге због бисера</p>	<p>2. анат. а. део спољашњег уха обликом сличан поклопцу шкољке (1а), који повезан са спољашњим слушним каналом служи за преношење звучних таласа на бубну опну</p> <p>2. б. преграђени део носне шупљине, носна кост, шкољкача (РМС)</p>
---	---

4.3.1.2. Највише примера односи се на мушке и женске гениталије и готово све реализације карактеристичне су за жаргонску употребу, где је оваква врста сликовито-креативног изражавања очекивана:

а) женске гениталије: *аждаја* (РСЖ), *вучица* (РСЖ), *гавранчина* (РСЖ), *кока* (РСЖ), *лейџирица* (РСЖ).

б) мушке гениталије: *глицџа* (РСЖ), *кокоџи*, *кокоџан* (РСЖ), *мајмун* (РСЖ), *џаџак* (1. в., РСАНУ), *џаџка* (6. а. б., РСАНУ).

За семантичку структуру лексема *аждаја* и *вучица* карактеристичне су семе опасности (аждаја се дефинише као неман која прождире људе и животиње, а вучица као женка вука подразумева опасност, окрутност, немилосрдност и прождрљивост), док је за *гаврана* (*гавранчину*) типична негативна конотативна вредност, те је оваква номинација афективно мотивисана и има експресивну конотацију. Путем метафоре засноване на метонимији могло се развити и значење лексеме *кока* (*женске гениталије*). *Кока* може да се односи на зрелу женску особу (метафоричко преношење према семи доби), а одатле синегдохом ЧОВЕК у целини – ДЕО ТЕЛА на женски полни орган. Назив *лейџирица* може бити мотивисан семом изгледа лептира раширених крила.

С друге стране, за метафорички развој секундарног значења лексеме *глицџа* (*мушки џолни орган*, РСЖ) значајне су семе облика тела (ваљкасто и плоснато), као и издужени облик главе код петла, односно *кокоџа*. Идентична секундарна значења лексема *џаџак* (6. в. еуф. *мушки џолни орган*, РСАНУ) и *џаџка* (6. покр. а. шаљ. *мушки џолни орган код деџеџа*; 6. б. вулг. *мушки џолни орган*; *џолни орган код мужјака сџоке*, РСАНУ) могла су се развити преко семантичких компонената изгледа и облика тела, пре свега главе и кљуна патке који имају карактеристичан издужени изглед и овалан облик. Овакво значење лексеме *џаџак* у *Речнику САНУ* означено је квалификатором стилског домена *еуф.* (емистички), чиме се показује вид језичког „прикривања или супституције“ (Ивановић 2014: 217). Сличан лексикографски поступак примењен је у обради секундарног значења лексеме *џаџка* – оно је обележено квалификатором *шаљ.* (иво) као врста позитивне и *вулг.* (арно)

као тип негативне повишене експресије која има и увредљиво-скаредан карактер.¹¹⁹

4.3.1.3. Семантичке карактеристике које се тичу изгледа и облика тела кључне су у преношењу номинације код лексема: *гушићер* (2. нар. а. анат. *мишић*; *мишица на руци*; в. *врајне жиле*; г. *бућ*; *лисћ на нози*, РСАНУ); *жабица* (8. б. покр. *врх њрсџа*; 9. анат. заст. а. в. *крајник*; 9. б. *жлезда на врају*, РСАНУ); *јеж* (*крајка ошишана фризура*, РСЖ); *кумрија* (2. покр. *обрва, веђа*, РСАНУ); *лагена* (2. анат. *део унутрашњег уха*, РСАНУ); *јуж* (2. анат. *део унутрашњег уха*, РСАНУ); *шкољка* (2. анат. а. *део сјољашњег уха обликом сличан њоклојцу шкољке* [...]); б. *преграђени део носне шупљине*, РСАНУ).

У питању су одлике дугуљастог тела (уп. *гушићер* = мишић, жила), карактеристичног спиралног изгледа (уп. *лагена*, *шкољка*, *јуж* = део унутрашњег уха, део носне шупљине) или присуства бодљи (*јеж*).

4.3.1.4. Такође, активирају се и семантичке компоненте величине, које могу бити кључне у преносу номинације код лексема: *мушица* (5. б. *мало удубљење, ружица, јамица – на усни или зубу*, РСАНУ); *вучић* (4. в. *бак*, РСАНУ); *чврљак* (2. *бубуљица*, РСМ). Овакву семантичку реализацију омогућава и маркирани деминуирани основни облик лексема, који упућује на нешто умањено.

4.3.1.5. Сема боје продуктивна је код секундарних значења лексема *овца* и *овчица* – *бела њега, белина на нокћу*.

4.3.1.6. Семе функције активне су код лексема *кобилица* (3. *грудна косћ* [...], РСАНУ) и *коњ* (13. анат. покр. *грудна, њрсна косћ*, РСАНУ), с обзиром на то да су ове животиње познате као товарне (што је једна од основних функција костију – ослонац, потпора, тежиште).

4.3.1.7. Већина ових значења обележена је квалификатором *анат.* (омија), чиме се системско рангирање секундарних реализација врши према одговарајућем терминолошком аспекту. Такође, можемо да приметимо да соматски појмови на које зооними у секундарној реализацији реферишу представљају углавном периферне делове лица и тела (део уха, мишић, обрва, врх прста, грудна кост и сл.).

4.3.2. Тематска група људских, животињских и биљних болести, повреда, рана и сензација на телу

4.3.2.1. Секундарне реализације зоонима могу се односити и на болести, запаљења, ране, повреде и сл. на човеку, животињи или

¹¹⁹ За мушке гениталије у разговорном стилу учесталије се користи реч пореклом из прасловенског и то њен деминутив (*prasl. *kuǵь, dem. kuǵьsь*, Skok 1971–1974) у изворном значењу *џеџао*. Значење се вероватно успоставило према петловом издуженом врату у моменту кукурикања.

биљкама. Таква значења успостављају се доминантно захваљујући негативном односу који се традиционално испољава према одређеним животињама из класа гмизаваца и водоземаца или према дивљим крволочним животињама као што је нпр. *вук*.

Табела 25. Тематска група људских, животињских и биљних болести, повреда ...

Лексичка јединица и основно значење лексеме	Секундарна реализација лексеме и лексикографски извор
<i>бајка</i> ж покр. 1. зоол. а. в. приљепњак <i>Lepadogaster Gouani</i> (врста морске рибе)	3. мед (обично у мн.) рана на устима (РСАНУ)
<i>буба</i> ж 1. зоол. а. општи назив за потпуно развијене тврдокрилце, као и за многе врсте осталих инсеката	5. назив за неке болести а. рак 5. б. болести за које народ верује да их проузрокују неки црви; отечене и загнојене заноктице; гнојење под ноктима; мехури на деснима (РСАНУ) 3. а. мн. мед. покр. глисте (дечја болест) (РМС) 3. б. рак (болест) (РМС)
<i>вук</i> м 1. а. зоол. врста сисара <i>Cannis lupus</i> из ф. паса <i>Canidae</i> ; исп. курјак	7. мед. нар. в. ојед, <i>intertrigo</i> , рана изазвана трењем или знојењем (РСАНУ)
<i>гриња</i> ж 1. зоол. а. в. мољац <i>Tinea</i>	2. б. агр. назив за болест поврћа (репе, мркве или цвекле) коју проузрокује гриња (1б) (РСАНУ)
<i>грлица</i> ж 1. а. зоол. птица селица слична голубу <i>Turtur turtur</i> из фам. <i>Columbidae</i>	5. а. мед. народни назив за дифтерију, ређе за друге врсте обољења, грлобоља (РСАНУ)
<i>гуја</i> ж 1. зоол. в. змија <i>Serpens</i>	4. мед. покр. падавица, епилепсија (РСАНУ)
<i>гусеница</i> ж 1. зоол. назив за ларве (махом биљне штеточине) разних лептирова и лисних оса	4. вет. говеђа болест коју прате гусеничасте отеклине између папака (РСАНУ)
<i>гушићер</i> м 1. зоол. а. назив за разне врсте рода гмизаваца <i>Lacerta</i> из ф. <i>Lacertidae</i> , дугуљастог, ситним крљуштима покривеног тела са четири ножице	3. нар. мед. в. гушобоља 3. нар. б. мн. мед. вратни лимфни чворови 3. в. вет. врста говеђе болести при којој говечету отекне гуша (РСАНУ)
<i>жаба</i> ж 1. зоол. безрепи водоземац из реда <i>Anura</i> са развијеним задњим ногама прилагођеним за пливање у води и скакање на суву	4. мед. и вет. покр. а. в. дифтерија 4. мед. и вет. покр. б. оток на језику и под језиком (код људи и животиња) 4. мед. и вет. покр. в. оток у гуши коња и волова 4. мед. и вет. покр. г. врста болести на нози (људи и животиња) (РСАНУ)

<p style="text-align: center;"><i>жабица</i></p> <p>ж дем. и хип. од жаба</p>	<p>10. мед. и вет. нар. а. запаљење лимфних жлезда на врату</p> <p>10. мед. и вет. нар. б. оток на доњој страни језика услед затвореног канала подвличне жлезде</p> <p>10. мед. и вет. нар. в. оспа по устима</p> <p>10. мед. и вет. нар. г. сточна болест која настаје услед тога што се животиња преједе сирове детелине или друге сличне траве па се надме (РСАНУ)</p>
<p style="text-align: center;"><i>зец</i></p> <p>м 1. зоол. глодар са дугим задњим ногама и дугим ушима, веома плашљива и брза дивља животиња Lepus; општи назив за глодаре из пор. Leporidae (која обухвата и кунића)</p>	<p>5. покр. врста коњске болести која се појављује као израслина на ногама (РСАНУ)</p>
<p style="text-align: center;"><i>златица</i></p> <p>ж 1. зоол. а. (об. уз реч куна) врста куне чије је крзно испод гуше и на грудима златножуте боје Martes martes</p>	<p>5. мед. види жутица (РСАНУ)</p>
<p style="text-align: center;"><i>јарац</i></p> <p>м 1. а. зоол. мужјак козе Capreolus 2. покр. коза са великим роговима као у јарца</p>	<p>4. покр. јечменац, јечмичак (РМС)</p>
<p style="text-align: center;"><i>коза</i></p> <p>ж 1. а. зоол. (мн.) општи назив за род шупљорогих преживара папкара Capra из пор. Caprinae б. зоол. домаћа припитомљена врста Capra hircus из тога рода, која се гаји ради млека, меса и коже; женка те врсте</p>	<p>5. (мн.) мед. нар. в. богиње (РСАНУ)</p>
<p style="text-align: center;"><i>козица</i></p> <p>ж 1. а. дем. и хип. од коза; млада коза</p>	<p>7. (мн.) мед. нар. разне врста заразних болести са оспicama по кожи, богиње (РСАНУ)</p>
<p style="text-align: center;"><i>кукац</i></p> <p>м 1. зоол. а. (у мн.) најмногобројнији и најразноврснији разред животиња из кола зглавара, чије је тело састављено из три јасно одељена дела (главе, груди и трбуха), инсекти Insecta, Hexapoda (у јд.: животиња из тога разреда)</p>	<p>2. нар. мед. акутно гнојно запаљење ткива око прстију руке проузроковано стафилококама и стрептококама, које се испољава у виду болног отока око ноктију (РСАНУ)</p>
<p style="text-align: center;"><i>курјачина</i></p> <p>ж 1. аугм. и пеј. од курјак</p>	<p>3. покр. врста коњске болести (РСАНУ)</p>
<p style="text-align: center;"><i>магарац</i></p> <p>м 1. а. домаћа товарна животиња (припитомљене подврсте врсте Equus asinus из пор. Equidae), велике главе и дугих ушију, беличасте њушке и дуга репа с праменом длака на крају; мужјак те животиње</p>	<p>4. мед. нар. в. велики кашаљ (под кашаљ изр.) (РСАНУ)</p>

<p><i>магарица</i> ж 1. женка магарца</p>	<p>2. мед. нар. в. велики кашаљ (под кашаљ изр.) РСАНУ</p>
<p><i>мејшиљ</i> м 1. а. зоол. у мн.: плjosнати паразитски црви Trematodes листастог или врпчастог тела, који живе обично на унутрашњим, ређе на спољашњим деловима тела животиња, понајчешће у жучним каналима јетре оваца и говеда (у јд.: такав црв)</p>	<p>2. бот. врста болести купуса (РСАНУ)</p>
<p><i>мисирка</i> ж 1. покр. а. зоол. в. ћурка Gallina indica</p>	<p>5. мед. нар. в. <i>мирисњача</i> – очна болест (РСАНУ)</p>
<p><i>миши</i> м 1. а. зоол. у мн.: веома распрострањена породица ситних сисара штеточина Muridae из реда глодара, набијеног тела покривеног густом длаком, шиљасте њушке и дугог репа (у јд. такав сисар)</p>	<p>5. мн. вет. покр. (обично у мн.) коњска болест изазвана отицањем вратних жлезда (РСАНУ)</p>
<p><i>мрав</i> м 1. а. зоол. у мн.: инсекти Formicidae (породица која обухвата неколико хиљада врста) из реда опнокрилаца, који живе у заједницама са организованом поделом рада (у јд.: такав инсект, ређе јд. у зб. значењу)</p>	<p>2. мн. (најчешће уз глаголе: подилазити, подићи, пролазити, проћи и сл.) в. мравци (РСАНУ)</p>
<p><i>ѿмрав</i> м зоол. 1. зоол. а. ларва коњске муве, обада Gastrophilus (Gastrus) equi, која паразитира у желуцу и цревима коња</p>	<p>1. фиг. „Ушао некакав памрав у људе, неће се ово с миром свршити“ (Ђоп. 12, 263).¹²⁰ 2. (обично у мн) жмарци, трнци, мравци (РСАНУ)</p>
<p><i>ѿаук</i> м 1. зоол. а. у мн.: зглавкари из реда пауњака са два или три реда брадавица при крају затке, које луче секрет у виду танких нити што се стврдну на ваздуху у виду паучине што им служи за лов и заклон (у јд.: зглавкар из тога реда).</p>	<p>5. покр. а. вет. болест ногу у коња која се манифестује у виду отекина, брадавица 5. покр. б. мед. полна болест (РСАНУ)</p>
<p><i>ѿејелњача</i> ж покр. 1. зоол. в. поскок Virega ammodytes</p>	<p>3. фитопат. болест грожђа, винове лозе (РСАНУ)</p>
<p><i>ѿолиј</i> м 1. зоол. а. врста воденог бескичмењака главношца са осам кракова којима хвата храну, хоботница</p>	<p>2. мед. болесна отекина, тумор у слузном ткиву тела (најчешће у шупљинама носа) (РМС)</p>

¹²⁰ У наведеном случају (*ѿмрав*) у РСАНУ је уместо дефиниције наведен пример употребе лексеме у контексту.

<p><i>рак</i> м 1. зоол. а. назив за разне животиње из истоименог разреда (односно љускара Crustacea), обично за речног рака, јастога и друге врсте сличне њима</p>	<p>2. мед. тешка болест, која обухвата разне врсте малигних тумора (РМС)</p>
<p><i>џруји</i> м 1. пчелињи мужјак који врши само функцију оплођења матице, а после тога пчеле га избацују из кошнице</p>	<p>3. покр. гнојно запаљење прста, злић (РМС)</p>
<p><i>црв</i> м 1. зоол. животиња дугуљаста и мекана тела без кости, која се креће увијајући тело, ларва, личинка инсеката, кукаца који личи на такву животињу</p>	<p>3. мед. запаљење на прегину прста, пришт, пикац (РМС)</p>
<p><i>црвић</i> м 1. дем. од црв</p>	<p>2. б. бацил болести (РМС)</p>

4.3.2.2. Значења болести се код следећих зоонима формирају захваљујући негативној конотацији тих животиња у српској култури или чак веровању да одређене животиње могу бити узрочници или преносиоци болести (метонимијска мотивација): *буба* (**5. а., б.**, назив за неке болести, РСАНУ); *вук* (**7.** мед. нар. в. *ојед, рана изазвана џрењем или знојењем*, РСАНУ);¹²¹ *гуја* (**4.** мед. покр. *џадавица, еџилеџија*, РСАНУ); *жаба* (**4.** мед. и вет. покр. **а. в.** *дифџерија*; **б.** *оџок на језику и џод језиком*; **в.** *оџок у гуџи коња и волова*; **г.** *врџиа болести на нози [...]*, РСАНУ);¹²² *жабица* (**10.** мед. и вет. нар. **а.** *зайаљење лимфних жлезда на врџу*; **б.** *оџок на доњој сџрани језика [...]*; **в.** *оџа џо усџима*; **г.** *сџочна болест [...]*, РСАНУ); *зец* (**5.** покр. *врџиа коњске болести која се џојављује као израслина на ногама*, РСАНУ); *курјачина* (**3.** покр. *врџиа коњске болести*, РСАНУ); *џаук* (**5.** покр. **а.** вет. *болест ногу у коња*, РСАНУ); *џеџелњача* (**3.** фитопат. *болест грожђа, винове лозе*, РСАНУ); *црв* (**3.** мед. *зайаљење на џрегибу џрџиа, џриџи, џикац*, РСАНУ).

Већина ових представника животињског света обележена је негативним предрасудама о томе како могу да угрозе човека, а с обзиром на

¹²¹ Изведеница *вучац* такође се односи на извесна обољења (**1.** мед. **а. в.** *гангрена*; **б.** *реуматизам*, РСАНУ).

¹²² „Иако се за жабе најчешће верује да изазивају брадавице, краставе жабе никада не проузрокују брадавице, већ луче једну надражујућу и отровну материју, која може да запали или надражи кожу свакоме ко с њима рукује неопрезно“ (Бреланд 1959: 155). Жабе се сматрају отровницама (СМ 2001: 177).

то да не спадају у ред животиња које узгаја зарад сопствене потребе, човек према њима никада није показивао наклоност. Њихов физички изглед, скривита станишта, мале димензије, хтонска природа, способност да се сакрију и реална опасност по човека – изазивају код њега страх и презир. А. Гура објашњава хтонску природу ових и сличних гамади:¹²³ „То су претежно хтонске животиње: обитавају у земљи, у јазбинама (подрумима, испод прагова) [...] углавном су нечисте животиње, већина њих је отровна, по људе су опасни зато што могу да живе у њима (Гура 2005: 208). Доминантна је и изразито негативна оцена *џаука* као погане, нечисте животиње коју треба таманити (И. 377). За *гушиперов* ујед се пак сматрало да је смртоносан (СМ 2001: 143). Демонску природу неких од ових животиња тумачи и В. Чајкановић: „И демони болести могу имати покаткад животињски облик [...] гушобољу у њеном најтежем виду (дифтерија?) изазива демон у облику *жабе*; због тога је њено име пред децом табуирано: из чињенице да се ако се жаба пред дететом спомене, предузимају исте профилактичне мере које и када се спомене каква било болест види се да је демонска жаба доиста изазивач болести. Као изазивач болести спомињу се у басмама, или наговештавају, и друге разне животиње: змија, 'беле јаребице' и 'бела тица', кучка, миш“ (Чајкановић 2014: 554).

4.3.2.3. Секундарна значења лексема: *гриња* (2. б. агр. назив за болести *џоврџа* [...], РСАНУ); *кукац* (2. нар. мед. акутно гнојно зајалење *џкива око џрстију* [...], РСАНУ); *мешиљ* (2. бот. врста болести *кујуса*, РСАНУ) могла су настати преко метонимијске формуле животиња – БОЛЕСТ КОЈУ ЖИВОТИЊА ИЗАЗИВА, ПРОУЗРОКУЈЕ, ЗАСНОВАНЕ НА УЗРОЧНО-ПОСЛЕДИЧНОЈ ВЕЗИ.

4.3.2.4. Карактеристичан изглед животиња (а могуће и боја) мотивисао је секундарна значења лексема: *гушипер* (3. нар. б. мн. мед. лимфни чворови, *ошеклине*, РСАНУ), *бајка* (3. мед. рана на усима, РСАНУ), *гусеница* (4. вет. говеђа болест коју љаве гусеничасће *ошеклине између џајака*, РСАНУ) и *џолиј* (2. мед. болесна *ошеклина*, *џумор* у слузном *џкиву џела*, најчешће у *шуљинама носа*, РСМ).

4.3.2.5. Код секундарног значења лексеме *рак* (2. мед. *џешка болест*, која обухвата разне врсте малигних *џумора*, РСАНУ) реч је о семантичком калку са латинског језика (лат. cancer, грч. καρκίνος karkinos).

¹²³ „У гамад спадају углавном гмизавци (пре свега змија) и водоземци (жаба, корњача), али и инсекти [...] укључујући црве и гусенице“ (Гура 2005: 205).

Назив је наводно настао још у 17. веку, на основу изгледа тумора који је, након засецања, мрежом вена подсетио на крабу са испруженим ногама.

4.3.2.6. Сема звучања најактивнија је при метафоричном образовању значења које се односи на велики кашаљ код лексема *магарац* и *магарица*, с обзиром на то да је у првом плану промукло и непријатно оглашавање које магарац производи (познат је и синоним за велики кашаљ – магарећи кашаљ).¹²⁴

4.3.2.7. Семе кретања и величине могле су удружено генерисати значења која се односе на трнце, тј. осећај боцкања испод коже, жмарке код лексема *мрав*¹²⁵ и *џамрав*. У питању је осећање које асоцира на кретање (и бројност) *мрава* по кожи. И лексема *црвић* добила је секундарно значење активацијом семе величине (отуда и деминутивна форма), у значењу које се односи на *бацил болесџи*. У значењској структури лексеме *златиџица* најпродуктивнија је сема боје, па је извориште метафоричког значења *жуџиџица* управо у овој компоненти.

4.3.2.8. Секундарно значење лексеме *вук* (7. мед. нар. в. *ојед* [...]), РСАНУ) могло је да се развије преко семе понашања – у питању је обољење или стање које може да нагриза или „једе“ кожу.

4.3.2.9. Назив *очне болесџи* у оквиру семантичке структуре лексеме *мисирка* успоставља се према вези са Мисиром, народним називом за Египат (што је истовремено етимолошко порекло назива *мисирка* за птицу ћурку, пореклом из турског језика) – дакле, име болести није настало полисемантичком дисперзијом примарног зоолошког значења, тј. није у вези са особинама или изгледом домаће птице, већ је у питању само понављање идентичног творбеног модела:

„Има нека ужасна окобоља ... Веле да је пореклом из далеких крајева – из Египта или Мисира – па ваљда су јој зато неки и дали име египатска или мисирска окобоља“ (Батут, Здр. 1907, 357, РСАНУ).

4.3.2.10. Домен терминолошке употребе ових значења маркира се квалификативном ознаком *мед.* (ицина), која се бележи код већине секундарних реализација ових зоонима, док се поједина значења препознају и као израз народног језичког стваралаштва (*вук*, *гуџиџер*, *коза*, *кукац*, *магарац*, *магарица*, *мисирка*).

¹²⁴ Народни изрази за велики кашаљ још су и *магаревац*, *магареџњак*, *магареџица*, *магареџњак*.

¹²⁵ Осећај боцкања испод коже који обично настаје услед неког узбуђења – жмарци, трнци – називају се још и *мравињак* и *мравци* (РСАНУ).

4.4. ОНОМАСТИКА – НАЗИВИ ЖИВОТИЊА КАО АНТРОПОНИМИ И ФИТОНИМИ

4.4.1 Антропоними

4.4.1.1. У прву групу ономастичких примера уврстили смо зоониме који се реализују као властита имена људи или антропоними.¹²⁶ Под антропонимима у нашем корпусу подразумевамо властита имена, презимена и надимке људи који су пореклом зооними (тзв. зооантропоними) и који у оквиру српског ономастикона имају номинациону, а не семантичку вредност. Ови примери су толико осамостаљени да чине „ријеч за себе“ (Дешић 1982: 237) и у *Речнику САНУ* забележени су почетним великим словом.¹²⁷

4.4.1.2. Старији слој српског именослова несумњиво чине и имена мотивисана називима животиња (Штасни 2014: 249). Из богате фауне своје име на човека пренели су *вук, јелен* и *кошуџа, срна*, а од птица – *јаун, лабуд, славуј, крагуј, голуб, орао, соко, гавран* (И. 250), што потврђују и одреднице у *Речнику САНУ*.¹²⁸ Када је посреди зоонимска номинација, важно је напоменути да се веровало како се човек именом поистовећује са особинама животиње чије име добије, па је поседовање тог имена значило и отпорност према болестима и злим утицајима (Гура 2005; Бандић 2004). Такође, оваква имена најчешће носе позитивну поруку, која је често била израз тежњи родитеља да именовањем утиче на особине и животну судбину принове (Стевановић 2014: 8). „У антропониме мотивисане зоонимима из мотивног семантичког садржаја преноси се семантичка компонента са значењем особине животиње (компоненте које се односе на физички изглед животиње и њену ћуд), али и оне особине за које верујемо да их одређена животиња поседује“ (Штасни 2014: 250). Р. Драгићевић приметила је, на пример, да међу

¹²⁶ Називи животиња заузимају значајно место у ономастичком систему, њима се именују и различити топоними (планински врхови, потоци, речице, поља и сл.), међутим због концизности наше теме у овом прегледу задржаћемо се само на зоо-антропонимима и фитонимима, и то у виду прегледа. И А. Гура каже да се називи животиња користе у ономастици: у топонимији (ливаде, пашњаци, језера, вирови и сл.), у антропонимији – у својству надимака и презимена, ређе – личних имена (Гура 2005: 14).

¹²⁷ Такви су нпр. и називи сазвежђа (нпр. *Гушћер* – астр. 'сазвежђе на северном небу') или топоними (*Дабар* – 'назив за више места у нашој земљи'), док неки зооними могу да покривају више ономастичких категорија (Зец – 1. 'презиме'; 2. 'планина'; 3. 'сазвежђе').

¹²⁸ Иако корпус ових имена обухвата и она која су у међувремену изашла из употребе и припадају ближој и даљој прошлости српског народа.

метафоричним називима за људе који настају према уоченим (стварним или замишљеним) сличностима између људи и животиња има далеко више примера мотивисаних животињама о којима имамо негативну колективну експресију него онима према којима имамо позитивну експресију (Драгићевић 2010а: 122).

4.4.1.3. Јасно је да у српском зоонимском ономастикону преовлађују, пре свега, антропоними из категорије птица (*Соко, Паун, Орао, Мисирка, Лабуд, Ласта, Ластавица, Крагуј, Кобац, Квочка, Гавран, Голуб, Зеба, Јаребица, Јастиреб*) и дивљих животиња (*Вук, Кошут, Лав, Лисац, Лисица, Курјак, Кунац, Јеж*). У антропонимима добијеним по називима птица препознајемо мотивацију која се темељи на апстраховању позитивне конотације, као што је нпр. славујев 'пријатан, умилан глас' (РМС), *голуб* као симбол нежности и верности, *зеба* као симбол сићушности и покретљивости, *јастиреб* као симбол брзине и оштроумности или *орао* као симбол снаге и јунаштва. У случају *Гаврана* у питању је заштитна улога – име је наведено детету како би се зли дуси застрашили од црне, велике, злокобне птице која представља свет мртвих (в. Стевановић 2014: 69), дакле слично као *Вук*, док се име *Крагуј* давало ради застрашивања злих сила које треба да се клоне деце (Стевановић 2014: 158).

Сасвим је извесно да се и симболично значење које се у словенској култури везује за ове животиње манифестује у грађењу антропонима овог типа (нпр. *вук* као тотемска животиња и табуизирано име, које тера зле, нечисте силе). Имена животиња која су постала део именослова илуструју два аспекта поимања животиња у претхришћанском периоду, а то су схватање животиње као вида инкарнације натприродних моћи (*вук*) или пак зоолатријско поимање,¹²⁹ што представља обожавање животиња због њихових природних особина (нпр. *лабуд, голуб*) (Штасни 2014: 250).

4.4.1.4. Зоолошке лексеме у фонду српског ономастикона и у функцији антропонима показују колико је на појмовном нивоу снажна веза између ознаке и означеног, тј. колико народне представе о животињама, условљене традицијом, културом, те емпиријским, али и магијским доживљајем света, обременују језички знак и читавају у њега слојеве екстралингвистичких наноса. „Веровање у непосредну везу између имена и означених ствари и бића једна је од основних претпоставки магијско-митске свести. У том смислу 'име је не само

¹²⁹ *Зоолатрија* (грч. *zoop* + *latreia*, служење, клањање) религиозно поштовање, обожавање животиња код извесних примитивних народа (РСАНУ).

израз суштине већ и средство деловања на одређене појаве и бића” (Јовановић Б. 2014: 33).

4.4.2. Фитоними

4.4.2.1. У фитониме убрајамо типове свих биљних врста чији су називи у речницима српскога језика обележени одговарајућим квалификаторима термилошког домена – *боић*. (ботаника, ботанички) и *агр*. (агрономија – „наука о пољопривреди“, РСАНУ). У њих спадају називи: биљака (ливадске биљке, цветови, житарице); трава; дрвећа; воћки и њихових плодова; поврћа и њихових плодова; гљива и печурака; стабљика, пупољака, чахура и сл. У нашем истраживању представљамо фитониме који се јављају као секундарне семантичке реализације зоонима, при чему се осврћемо само на један мањи део изузетно богате грађе која се односи на ову тематску групу.

4.4.2.2. Н. Јошић примећује да „у нашој воћарској терминологији постоји извјестан број народних термина који као основинску лексему имају име какве домаће животиње (сасвим ријетко и име дивље животиње)“ (Јошић 2016: 103). Мотивација за пренос назива са животиње на биљке може се тражити пре свега у изгледу животиња, њиховој боји, величини и сл., и то поготово у оним географским крајевима где су житељи добро познавали особености биљака и животиња, могавши тако да их доведу у асоцијативну везу.

4.4.2.3. Сема боје (или некакав шаблон/шара на телу животиње) у оквиру семантичке структуре одређених зоонима може бити изразито продуктивна као извориште нових значења која се односе на фитониме. Нпр. лексема *џасџирмка*, која у основном значењу реферише на речну рибу са карактеристичним пегама по телу, у секундарном значењу односи се на *крушку љрекривену црвеним џегама*, односно *ројкквице* и *салајџу са џегицама* (2. агр. покр., РСАНУ). И Н. Јошић изводи закључке о мотивисаности одређених назива воћака по боји животиња: „према описним придјевима *зечасџ*, *јазавичасџ*, *лисичасџ*, настале су изведенице: *зечица* (крушка), *јазавичарка* (крушка), *лисичарка* (крушка) [...] гљива *лисичарка* или *лисичица*, *Cantharellus cibarus* (РСАНУ) и врста грожђа позната под именом *лисичина* (РСАНУ), такође су мотивисане бојом (оном жућкастоцрвенкастом што подсећа на боју лисичије длаке)“ (Јошић 2016: 103 и 104 – у фусноти). Назив за птицу карактеристичне црне боје као што је *чавка* (1. а. зоол. ’птица из породице врана, одозго црна’, РМС) послужио је и као покрајинизам за врсту (белог и)

црног грождја (2. агр. покр., РМС).¹³⁰ По изразито тамној боји карактеристичне су још птице *гавран*, по којој је названа врста лозе црне боје – *гавраница*, као и *галица* (назив за домаће животиње црне длаке, од прсл. речи *гал*, црн, таман), чије се секундарно значење односи на врсту лозе која рађа црно, ситно грождје. Преко семе боје назив је могла добити и *жабница* – *врсиа какѿуса* (12. бот. в., РСАНУ) и *змија* – *врсиа какѿуса* (7. бот., РСАНУ). Претпостављамо да су и различите врсте белог нарциса добиле назив по боји *овчице* (6. бот. покр. а., РСАНУ). По називу *кулаш*¹³¹ (коњ мишје, пепељасте или жућкасте, жућкастосиве боје) номинациону ознаку је добио и *јасуљ жуѿије*, *жућкастије* или *црвенкастије боје* (2. агр., РСАНУ). Око придева зекаст, којим се означава нијанса зелене боје (а повезана је са бојом животињске длаке) могли су настати називи: *зека* (јабука), *зекица* (смоква), *зечица* (крушка) (в. Јошић 2016: 49), а сва је прилика да вучасту боју (боју вучје длаке) има и *смоква вучица* (в. Јошић 2016: 49).

4.4.2.4. Осим боје, и друге семе високог ранга могу мотивисати пренос назива са животиње на биљку, као што су семе изразите карактеристике, облика или величине. На пример, лексема *јеж* добила је секундарно значење *украсна биљка чије округлстио сѿабло има ѿ ребрима бодље* (2. бот. а., РСАНУ). Облик тела животиње (*карагуљ* – врста мањег морског пужа) могао је мотивисати пренос назива на *зељасѿу биљку [...]* *са цвѿтовима савијеним у облику ѿужа и гусѿио израслим лисѿовима, која се обично гаји уз хладњаке* (2. бот., РСАНУ). Метафоричко активирање семе величине запажамо код секундарног значења лексеме *воловина*, које се односи на *врсиу винове лозе са великим гроздовима и круѿиним зрном* (2. агр., РСАНУ, подвлачење С. Н.) или код лексеме *мамуѿи* – *врсиа реѿе дугачког корена* (2. агр., РСАНУ), што нам потврђује и пример из РСАНУ: „’Мамут’ [је] црвена, дугачка, врло крупна [репа]“ (Влад. Т. 1, 80, подвлачење С. Н.). Ситна величина *маце* (као и хипокористички облик лексеме) мотивисали су и значења пупољака на врби и прута на чокоту винове лозе (3. бот. в., д., РСАНУ).

4.4.2.5. Зоонимска мотивација номинације појединих врста биљака уочљива је из доминантних семантичких компонената зоонима, нпр.

¹³⁰ „Представа о црној боји перја какве јединке из свијета птица, нпр. птице *гак* (= гавран, Согвих согах; врана, Согвих согнѿх), чинила је подстрек да се, на основу метафоричких асоцијација, *гакуша* (шљива, Сомбор), доведе у везу с њом. Шљива *гакуша* би могла да буде тамноплава, а не црна, али поређења по боји, као што се и раније видјело, не почивају на истовјетности већ на упоредивом колористичком домену“ (Јошић 2016: 52).

¹³¹ Према тур. *kula at*, риѿ, смеђ коњ, РСАНУ.

секундарна реализација лексеме *мулац* – *сипно грозђе у винограду које не сазри до краја сезоне* (3. покр. а. агр., РСАНУ) вероватно је мотивисана компонентом особине муле, односно мулца (‘неплодни крижанац кобиле и магарца’, РСАНУ). Назив се са животиње за коју је карактеристична немогућност за даљу репродукцију пренео на плод грозђа који не сазри до краја сезоне.

5. СЕКУНДАРНЕ СЕМАНТИЧКЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ ЗООЛОШКИХ ЛЕКСЕМА КОЈЕ СЕ ОДНОСЕ НА ЧОВЕКА

5.1. Теоријски оквир истраживања и појам зоосемије

5.1.1. Људске заједнице су одвајкада биле више или мање повезане са животињским светом, па су људи на различите начине исказивали свој однос према животињама, придајући им различите особине (исп. Вагџот 2014: 483). На језичком плану, разноликост тих односа најилустративније одражавају лексичке јединице, и то преко секундарних, метафоричних значења назива за животиње које се односе на човека. Гура каже да се може говорити о посебном зоолошком коду језичке културе, чија је најважнија сфера примене управо у представама које су повезане с човеком и да је у том смислу посебно карактеристична употреба назива животиња у језику за преношење информација о физичким особинама и особеностима човековог карактера (в. Гура 2005: 14).

Метафоричка екстензија лексема за животиње на човека означава се термином *зоосемија* (енгл. *zoosemy*), а термином *зоосем* означава се њихово метафоричко значење којим упућују на људска бића и којим се исказују неке људске особине, нпр. *гуска* – **1. б.** *фиг. пеј. глуџа, ограничена женска особа, глуџача* (РСАНУ) или *магарац* – **2.** *фиг. погрд. а. онај који чини глуџости, будалашћине, глуџ, умно ограничен човек, глуџак* (РСАНУ) и сл. Сам термин усвојио је круг пољских лингвиста са Универзитета у Жешову (в. Кјећука, Клепарски 2005а, 2005б; Рајеvsка 1979: 165) и користи се да опише случајеве метафоричке екстензије лексема са животиње на човека (X, човек је Y, животиња), тј. за реферисање на људска бића (в. Милић 2013), док се термин *зооморфизам* схвата као приписивање животињских особина људима (Вагџот 2014: 482). Зоосемија, по свему судећи, представља универзалну карактеристику, јер је животињско царство, како се истиче у досадашњим истраживањима, једно од најмоћнијих извора пројектовања особина животиња на особине људских бића (Кјећука,

Клерарски 2005а: 86), а животињском свету се често прибегава као средству исказивања људског понашања, емоција и односа (Kövecses 2010: 19).¹³² Како то сликовито објашњавају Лејкоф и Џонсон, „ако брата назовемо *свињом* јер смо љути на њега што је оставио неред у кухињи, применили смо појмовну метафору – когнитивни процес семантичког структурирања на основу кога смо довели у везу два концепта како бисмо разумели један (циљни домен) преко другог (изворног домена)“ (Lakoff, Johnson 1980: 3).

5.1.2. Са лексиколошког аспекта зоосемија се објашњава чињеницом да полазна лексема (у нашем случају назив животиње) у својој семантичкој структури има компоненту засновану на колективној експресији, колективном схватању да одређена животиња има какву особину која је својствена човеку или се може приписати човеку (Гортан-Премк 2004: 107). У питању су они значењски елементи за које „човек на основу искуства верује да их нека животиња има или јој их приписује на основу њиховог понашања или нарави јер са њима долази у додир“ (Штасни 2011: 308), што значи да се базирају на искуству и суживоту с различитим животињама и последица су устаљеног доживљаја животињског понашања, али могу да иду и у ред предрасуда или стереотипних доживљаја животиња. Из овог разлога се у даљем истраживању ослањамо и на закључке лингвокултуролошких радова који се баве семама колективне експресије, наивном сликом света и стереотипним концептима у мишљењу и језику одређених народа и култура, који могу бити оптерећени „политичким, историјским, економским приликама у некој земљи“ (Драгићевић 2010а: 28).

Семе колективне експресије генерално носе информацију о томе како се одређени појам оцењује у друштву, представљајући, како то Т. Прћић назива, недијагностичка обележја појма о коме је реч, као што је нпр. лукавост код лисице (Прћић 1997: 43). Оне су засноване на „уверењима и представама целе језичке заједнице о појму који је

¹³² Потврду да је овај метафорички механизам продуктиван у словенским језицима пружиле су и П. Легурска и Н. Бечева (2005: 238–255), правећи ономаслошки каталог назива за животиње који се односе на људе са особинама сличним животињским у српском, бугарском и руском језику, нпр.: рус. *агнец*, буг. *агне*, срп. *јагње* – кротак и послушан човек; рус. *баран*, буг. *овен*, срп. *ован* – глупав и упоран човек; рус. *бык*, буг. *бик*, срп. *бик* – похотљив мушкарац; рус. *гусыня*, буг. *гъска*, срп. *гуска* – глупа жена; рус. *змея*, буг. *змија*, срп. *змија* – покварен и зао човек; рус. *ишак*, буг. *магаре*, срп. *магарац* – глуп и упоран човек; рус. *корова*, буг. *крава*, срп. *крава* – глупа жена; рус. *лев*, буг. *лъв*, срп. *лав* – моћан и храбар човек; рус. *лиса*, буг. *лисица*, срп. *лисица* – брз и лукав човек; рус. *орел*, буг. *орел*, срп. *орао* – леп, мужеван и моћан човек; рус. *йаразий*, буг. *йаразий*, срп. *йаразий* – човек који живи на туђ рачун и сл.

именован датом лексемом, а мотивисане су извесним стереотипима једног народа о свету који га окружује, и представљају имплицитне елементе који се увек остварују у одређеном контексту, који је обично објективно непроверљив“ (Драгићевић 2010а: 72).¹³³ Таква је нпр. сема колективне експресије забележена у дефиницији лексеме *лав* у *Речнику САНУ* – ’који је због снаге и издржљивости назван царем животиња’.¹³⁴ Овакву наивну слику увек ствара човек, конструисана је према људским мерилима, антропоцентрична је, истовремено прилагођена друштвеним потребама и етноцентричном менталитету (Апресјан 1994, према Бартмињски 2011: 47).

5.1.3. Један од разлога постојања зоосемије у различитим језицима утемељен је у човековим културолошким и вредносним стереотипима да животиње поседују одређене, понекад искривљене, карактеристике које се примењују на невољена и презрена људска бића (Persson 1990: 169, према Kiełtyka, Kleparski 2005б: 27). Оваква значења зоонима стога сматрамо експресивним, а зоониме који их реализују називамо експресивном лексиком. Објашњење за то проналазимо код Д. Гортан-Премк која каже: „Када је сема из полазног садржаја која индукује метафору резултат колективне експресије, а полазни садржај животиња или биљка, а циљни човек, те семантичке реализације су увек маркиране“ (Гортан-Премк 2014а: 165). С. Ристић под експресивношћу подразумева сложену карактеристику „која се најопштије може одредити као изразита изражајност, која се остварује или конотативном семантичком структуром или нарочитом гласовном структуром“ (Ристић 2004: 18),¹³⁵ показујући да је конотативна компонента значења сложенија од дено-

¹³³ У њиховом бележењу у речницима треба водити рачуна, јер би претеривање са навођењем екстралингвистичких, енциклопедијских података могло угрозити дистинкцију између речника и енциклопедије као два типа лексикографских остварења (Драгићевић 2010а: 17).

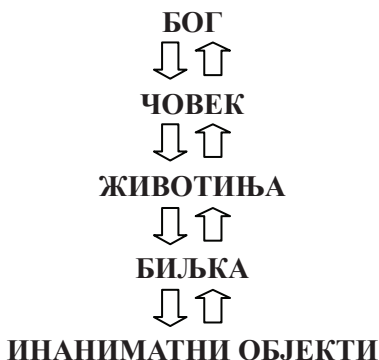
¹³⁴ На колективну експресију утичу, пре свега, култура, традиција и обичаји једног народа (Драгићевић 2010б: 73). На пример, у скандинавским земљама је распрострањен лов на китове, те не чуди што Норвежани користе метафору *кић* када говоре о крупним женама. Говорник српског језика изабраће животињу која је у његовој култури заступљенија, те ће крупнију жену назвати *кравом* или *крмачом*.

¹³⁵ Ауторка на примеру лексеме *мачак* илуструје како функционише тип јединице повишеног степена експресије. У питању је особа која се понаша лукаво, препредено; лукавство и препреденост таквог типа у овој ситуацији субјекат не одобрава и зато избором имена из сфере животињског света исказује своје непоштовање, презир (и сл.) према датој особи (семантичка деривација), чиме се јавно износи неодобравање, и у исто време остварује право да се у конкретној комуникативној ситуацији буде увредљив/заједљив (Ристић 1996: 66).

тативне, јер садржи комплексну информацију – вредносну, емотивну и стилску (И. 50).

5.2. Велики ланац њосџојања (*The Great Chain of Being*)

5.2.1. Ако зоосемију посматрамо из аспекта теорије о *Великом ланцу њосџојања* (енгл. *The Great Chain of Being*) (Lakoff, Turner 1989), долазимо до објашњења зашто се називи животиња често користе да одреде људске карактеристике. Према овој теорији, концептуализованој кроз вертикални хијерархијски ланац појмова који се налазе у међусобној кореспонденцији, људи имају особине и понашање вишег степена и одликује их рационално мишљење, док животиње располажу само инстинктивним понашањем. Отуда су људи у том ланцу смештени изнад животиња, биљака и инаниматних објеката, с обзиром на то да ентитети на сваком вишем степену ланца поседују све одлике ентитета на нижем степену и додатну одлику која их одређује и осигурава вишу позицију у хијерархији (Milić 2013: 200).¹³⁶

Управо разумевање једног степена овог ланца, који није метафора сам по себи, помоћу другог степена – јесте основа за метафору (исп. Kövecses 2010: 124). Тако у односу човека и животиње долазимо до два типа метафоричког мапирања. Први је метафора ЧОВЕК ЈЕ

¹³⁶ На пример, биљка се одликује супстанцом и биолошким системом, а животиња, уз све то, поседује и инстинкт. За разлику од њих, човека карактеришу и друге особине вишег реда, као што су способност апстрактног мишљења, моралност, комуникативност, осећај за естетику и сл. Лејкоф и Тарнер тврде да је *Велики ланац*, у суштини, пример народне „таксономије“ развијене из уобичајене теорије о *њррироди сџивари* (Nature of Things), а према тој теорији, ентитетима се приписују одређене карактеристике на основу некакве есенције коју поседују (Lakoff, Turner 1989: 169).

животиња,¹³⁷ нпр. *Овај човек је свиња*, која показује пренос карактеристика са нижег на виши појам, односно пренос животињских својстава на човека (што можемо назвати зооморфизацијом); друга метафора – животиња је човек, нпр. *веран њас*, показује пренос са вишег на нижи појам, односно пренос људских својстава на животињу (овај процес можемо назвати антропоморфизацијом) (Kiełtyka, Kleparski 2005b: 26). Како запажају Лејкоф и Тарнер, метафора *Великог ланца* омогућава нам да разумемо опште карактеристике људског понашања преко познатих „не-људских“ карактеристика, а један од најсложенијих домена преко кога разумемо људско понашање су управо животиње (в. Lakoff, Turner 1989: 172). Овај процес могућ је и захваљујући метафори опште је специфично, помоћу које видимо људско и не-људско као пример истог појма ('the human and the nonhuman as instances of the same thing', Lakoff, Turner 1989: 172). Тако су *свиње* прљаве и непристојне; *лавови* храбри и племенити; *лисице* мудре; *јси* лојални и поуздани; *мачке* несталне и независне; *вукови* опаки и прождрљиви; *гориле* агресивне и на силне (И. 194). Лукавост, верност, непристојност, зависност, несталност и сл. су људске карактеристике и када их приписујемо животињама, ми заправо тумачимо њихово понашање преко људских мерила (И. 194).

5.2.2. Објашњавајући познату метафору *Ахил је лав* преко концепта *Великог ланца*, Лејкоф и Тарнер кажу да се њеном применом, уместо исказа „Ахил је храбар“, прво *лаву* приписује људска карактеристика (односно понашање лава тумачи се типичном људском особином), а онда људско понашање тумачи животињским, чиме се, заправо, људска карактеристика пројектује на животињу (Lakoff, Turner 1989: 195). Лејкоф и Тарнер кажу да храброст подразумева свест о опасности, моралну просуду о томе колико је битан акт храбрости у односу на опасност, а свесни смо да псима и лавовима мањка осећај моралног расуђивања; они делују инстинктивно, а наше разумевање тог реаговања одликује се квалитетима људских карактеристика (И.194).

5.3. Зоонимске метафоре као језичко средство дерогације мушкараца и жена

5.3.1. Бавећи се зоосемијом, како са аспекта лингвистике тако и са становишта феминистичке антропологије и социологије, бројни про-

¹³⁷ Кевечеш метафору људи су животиње види као општу онтолошку метафору и каже да се она састоји од других „субметафора“, као што су, на енгл., OBJECTIONABLE HUMAN BEHAVIOR IS ANIMAL BEHAVIOUR; OBJECTIONABLE PEOPLE ARE ANIMALS; DIFFICULT TO HANDLE PEOPLE ARE DOGS; SEXUALLY ATTRACTIVE WOMAN ARE KITTENS (Kövecses 2010: 125).

учаваоци усмеравали су своју пажњу на то како се у њиховим срединама у оквиру зоосемичног модела номинације именују жене и мушкарци, налазећи да у тим истраживањима лежи одговор на питање како одређено друштво вреднује чланове своје заједнице. Резултати су углавном недвосмислено упућивали на повишен степен социјалне дерогације, тј. друштвеног ниподаштавања, поготово жена (уп. Whaley, Antonelli 1983; Nilsen 1996; Hines 1996, 1999; Michard 2002; Baider, Gesuato 2003; Kiełtyka 2005; Lopez Rodriguez 2009; Silaški 2013; Breglec 2015; Jackson 2016; Kovačić 2018 и др.).

5.3.2. Један од кључних доприноса проучавању социјалне улоге зоонимских метафора дала је К. Хајнс бавећи се појмовном метафором ПОЖЕЉНЕ ЖЕНЕ СУ МАЛЕ ЖИВОТИЊЕ (енгл. DESIRED WOMAN AS SMALL ANIMAL), која се читава у примерима као што су *џиле*, *маче*, *лисица* (енгл. *chick*, *kitten*, *fox*) (Hines 1999: 9). Такво метафорично виђење жена последица је, с једне стране, табуизираних односа према животињама које могу да се лове и које служе задовољењу неке човекове потребе, а с друге стране – проистиче из свођења жене на пожељан објекат. Такође, на тај начин изражава се и социјална дискредитација жена. У питању су најчешће мање животиње (енгл. *cat*, *chicken* / срп. *мачка*, *џиле*) које, као што је речено, могу да се лове (енгл. *grouse*, *fox*, *plover* / срп. *фазан*, *лисица*, *вивак*) или држе као домаће животиње (енгл. *pussy cat*, *canary*, *filly* / срп. *маца*, *канаринац*, *ждребица*) (И. 12). Најчвршћа веза између животињских назива и особа женског пола код којих се истиче сексуална компонента у енглеском језику огледа се у случајевима када се о проституткама говори као о *галебовима*, *кунама*, *ждребицама* које раде у *кавезима за џилице*, *кућицама за мачке* и *ранчевима за џилиће* (И. 14).¹³⁸ Бајдер и Ђезуато потврђују запажања Хајнсове да се појмовне метафоре овог типа (тзв. маскулиnumске метафоре) селективно фокусирају на само један аспект женског света, показујући мушку преокупираност женском сексуалношћу и тенденцију свођења жене на нешто мање од мушкарца¹³⁹ (Baider, Gesuato 2003: 9). На материјалу француског и

¹³⁸ Хајнсова наводи занимљив пример културолошке перцепције двеју стриповских јунакиња – Жене мачке (*Catwoman*) и Бет-девојке (*Batgirl*). Будући да савремена конотација *слејог миша* блокира било какво метафоричко дејство, Бет-девојка се доживљава асексуалном, док је Жена мачка позната као поп-икона женске сензуалности (И. 13).

¹³⁹ Хајнсова поставља три закључка: 1) жене се концептуализују као објекти сексуалне жеље чешће него мушкарци; 2) жене се деградирају тако што се поистовећују са животињама које се обично лове, поседују или једу; 3) жене се чешће концептуализују као нереална, фантастична, заводљива или деструктивна створења као што су *сирене*, *харпије* (Hines 1996, према Baider, Gesuato 2003: 9).

италијанског језика утврђено је да се жене на овај начин објективизују као предмет жеље или маркирају као промискуитетне и манипулативне, док се примерима за мушкарце (као што су *бик*, *йасџув*, *йеџао* и сл.) истиче њихова виталност и полна способност.

5.3.3. С друге стране, Лопез Родригезова, посматрајући зоонимске метафоре са становишта конструкције социјалних идентитета, подсећа да се преко њих могу истаћи социјалне и етничке разлике (Lopez Rodriguez 2009). Негативно конотиране зоонимске метафоре, према теорији *Великог ланца*, имају улогу у нижој вредносној категоризацији маргиналних група као што су хомосексуалци, имигранти или жене, док се „лингвистичка ксенофобија“ испољава називима као што су нпр. *жабари* (енгл. *frogs*) за Французе у Британији (Lopez Rodriguez 2009: 79). Ауторка каже да такође није необично што се у енглеском и шпанском језику мушкарци чешће поистовећују са животињама веће величине и онима које живе у дивљини (*бик* или *вук*), док се жене чешће виде као мале домаће животиње (нпр. *кокошка*).¹⁴⁰ Иако блиске човеку, животиње као што су *йас* и *мачка* (чак и у својим хипокористичким облицима у енглеском – *pussy*, *kitten*, *puppy*) често се конотативно доводе у везу са промискуитетном женом.¹⁴¹ Слична конотација у енглеском језику у вези је са називима мањих птица, као што су *йајагај* или *канаринац*, а оглашавање птица асоцијативно се повезује са женама које много причају (2009: 86–87). С друге стране, виђење жена као домаћих, сеоских животиња (*крава*, *кобила* и сл.) доводи се у везу са њиховом биолошком и репродуктивном улогом (И. 87). Насупрот овоме, када жена изађе из пасивне улоге коју јој намеће друштво, концептуализује се као претећа дивља животиња – *йигрица* или *лавица*, иако у домену дивљих животиња преовлађује дерогација жена по питању физичког изгледа (енгл. *hyena*, *whale*, *whalrus* / срп. *хијена*, *киџ*, *морж* итд.).

¹⁴⁰ Оваквом поделом између мушкараца и жена може се наслутити каква је улога наметнута женама од стране друштва – ситне домаће животиње са којима се поистовећују жене упућују на то да женска улога у друштву треба да буде ограничена на кућу и домаћинство, док мушкарци, будући повезивани са дивљим животињама, треба да буду слободни и без граница (Lopez Rodriguez 2009: 83).

¹⁴¹ Ову појаву у шпанском и енглеском језику Лопез Родригезова покушава да елаборира преко Личовог (Leach 1964: 42–45) антрополошког објашњења везе између животињских назива и табуа. Личова карактеризација животиња почива на два параметра: *социјална дисџанца* и *јесџивосџи*. Он сматра да постоји структурална кореспонденција између начина на који се жене класификују као потенцијални сексуални партнери и начина на који се животиње посматрају као јестиве или нејестиве. Чињеница да се *йас* и *мачка* доводе у везу са женом која је промискуитетна може да значи да се у тим називима крије порука о незаконитом односу (Lopez Rodriguez 2009: 84).

Ауторка закључује да су путем ових зоонимских метафора људи „лингвистички социјализовани и убеђени да прихвате патријархалне погледе у вези са улогом жене у друштву“ (И. 96).

5.3.4. Када се узму у обзир сви релевантни елементи разматраних приступа: семни потенцијал зоонима са дијагностичким и недиагностичким компонентама, метафорички механизми засновани на културно-хијерархијском моделу *Великог ланца* и стереотипне оцене и ставови карактеристични за наивну слику света одређене лингвокултуролошке заједнице, може се дати аргументовано објашњење често дерогативне употребе зоонима, чиме се потврђује теза да се мушкарци и жене идентификовањем са животињама најчешће деградирају и да је зоонимска метафора учестало средство експресивног истицања непожељних људских карактеристика.

5.4. Људске карактеристике изражене зоосемијом

5.4.1. Анализа корпуса, као и запажања других истраживача, показали су да се људске особине исказане зоонимским примерима у најопштијој подели односе на квалификацију човекове спољашњости и човекових психичких особина, док Н. Ристивојевић Рајковић у својим радовима издваја три веће групе особина: физички изглед, сексуалност и духовне особине (Ristivojević Rajković 2008: 47).¹⁴²

5.4.2. Квалификација човекове спољашњости путем зоонима најтипичније се односи на категорије:

- изгледа,
- стања,
- активности / начина кретања,

а квалификација човекових психичких особина првенствено на његов:

- карактер,
- понашање,
- емотивна стања и расположења,
- интелигенцију.

На основу друштвено прихваћене пожељности, односно непожељности ових особина, групе телесне и психичке квалификације могу

¹⁴² Анализирајући поредбене фраземе са зоонимском компонентом које упућују на човека у српском и француском језику, С. Марјановић је дошао до концептуалних поља од којих већина може да се распореди у ове категорије, издвојивши још и људска стања, активности, понашања, однос према јелу, према раду и др. (Marjanović 2013b: 359–364).

да се поделе на оне које се односе на позитивно и негативно конотиране особине, док се као подскупови издвајају још и: сексуалност (*ајгируша – њохотљива жена*, РСАНУ); хипокористици и надимци позитивне конотације (*бубица – назив одмиља за дете*, РСАНУ); увредљиви називи (*буцов – глућак, клићан*, РСАНУ); професије, социјалне улоге, националности (*горила – шелохранишћел, врајпар*, РСЖ); специфичне физичке особине (*гавран – човек црне њући*, РСАНУ).

5.4.3. С обзиром на то да не може свака животиња да буде изворни домен за истицање одређених особина или својстава код човека, важно је утврдити опште мотивације за таква пресликавања. Кевечеш тврди да се мотивације, осим објективне сличности, често темеље на разноврсном људском искуству које укључује различите типове корелација, необјективних сличности, биолошке и културне корене које деле два концепта и сл. (Kövecses 2010: 69), док Грејди каже да су та мапирања заснована на спознајним сличностима између двају домена (Grady 1999: 94). У досадашњем семантичком приступу зоосемији установљено је да се пренос номинације са животиње на човека најчешће одвија посредством метафоре као когнитивног и лексичког механизма, а као кључни полазни поддомени концепта одређене животиње, који се пресликавају на човека, издвојени су њена величина, облик, понашање и однос са људима (в. Milić 2013: 200). Према А. Вјежбицкој то су место становања (енгл. *habitat*), величина (енгл. *size*), изглед (енгл. *appearance*), понашање (енгл. *behavior*) и однос са људима (енгл. *relation of the animal to people*) (Wierzbicka 1985: 161), док С. Мартса издваја станиште (место и услови живота одређене животиње), изглед (типична величина, облик, боја крзна итд.), понашање (идиосинкратичне форме понашања, кретања, храњења) и однос са људима (различити аспекти друштвене корисности одређене животиње са становишта језичке заједнице) (Martsa 1999: 77). Прћић и Халупка типологију карактеристика које најчешће мотивишу пренос назива са животиња на људе представљају на следећи начин: а) *изглед* (величина и боја коже/крзна, нпр. *Слону један!*) б) *начин исхране* (*Лешинару један!*, *Свињо алава!*); в) *интелигенција* (*Ђурко глућава!*); г) *карактер* (*Мајмуне безобразни!*, *Шкорџијо одврајна!*, *Мазго тврдоглава!*) (Прћић, Халупка 1998: 298).

Успостављање наведених поддомена значајно нам је помогло у анализи и класификацији сакупљених примера, јер смо их узимали као полазне критеријуме у препознавању мотивације за пренос номинације са категорије животиње на категорију човека, а у семантичкој анализи послужили су нам у препознавању типова компонената чија активација

мотивише пренос: дијагностичких (изглед, особине, понашање и функција) и недиагностичких (перцепција и доживљај њиховог понашања и особина у српској лингвокултуролошкој заједници). Показало се да је оваква комбинација различитих поступака у анализи језичког материјала значајна за унапређење методолошких поступака како у лексикографској обради зоонима у дескриптивним речницима тако и у реконструкцији овог сегмента у српској лингвокултуролошкој слици света.

5.5. Пожељне људске физичке особине

5.5.0. Зооними из ове групе примера односе се на физичку квалификацију човека на основу аспеката физичког изгледа (висина, тежина и сл.), доби, брзине кретања, снаге, здравља (виталност, енергија и сл.).

Табела 26. Тематска група пожељних људских физичких особина

Лексичка јединица и основно значење лексеме	Секундарна реализација лексеме и лексикографски извор
<i>бик</i> м 1. неујаловљено одрасло мушко говече, које обично служи за приплод	1. фиг. веома снажан или похотљив човек (РСАНУ) глуп, а јак мушакарац (РСЖ)
<i>веверица</i> ж 1. зоол. мали шумски сисар дугачка репа <i>Sciurus vulgaris</i> из ф. <i>Rodentia</i> (Glires) који живи на дрвећу чијим се плодовима храни	2. фиг. брза, хитра, окретна особа (РСЈ 2007)
<i>видра</i> ж 1. а. зоол. дивља животиња рђастосмеђе боје крзна <i>Lutra lutra</i> из породице куна <i>Mustelidae</i> , која живи поред воде и храни се рибом	3. фиг. (понекад и видра човек, видра од човека и сл.) окретна особа, сналажљиво, мудро, лукаво створење (РСАНУ)
<i>вучица</i> ж 1. а. женка вука	1. б. фиг. покр. снажна, здрава и борбена жена (РСАНУ)
<i>дећилић</i> м 1. зоол. в. детао	2. фиг. гиздав младић, кицош (РСЈ 2007)
<i>ждребац</i> м 1. млад коњ; неушкопљен коњ, пастув	2. фиг. пеј. снажан младић; похотљив младић (РСЈ 2007)
<i>ждребица</i> ж женско ждребе, млада кобила	1. фиг. здрава, једра млада жена или девојка (РСАНУ)

<p><i>звер</i> ж 1. зоол. а. (обично мн.) назив за сисаре из реда Carnivora, снажних чељусти и јаких канца, који се хране претежно месом и крвљу других кичмењака</p>	развијен младић (РСЖ)
<p><i>змај</i> м 1. мит. према веровањима многих народа крилато чудовиште слично змији, с великим канцама и дугим репом, с једном или више глава, дракон; исп. ала, аждаја</p>	лепа особа; изванредно вредна одн. активна особа; храбра одн. јака особа (РСЖ)
<p><i>кера</i> ж 1. а. в. кер</p>	2. фиг. а. млада окретна, живахна женска особа; женско дете (РСАНУ)
<p><i>кока</i> ж 1. а. хип. од кокош</p>	згодна зрелија жена, згодна пуначка жена (РСЖ)
<p><i>коњиц</i> м дем. и хип. од коњ; коњ</p>	7. фиг. (у придевској служби, као први део полусложеница) брз, живахан, полетан (РСАНУ)
<p><i>кошуџа</i> ж 1. а. жена јелена</p>	1. б. фиг. лепа, окретна и кротка, блага девојка (РСАНУ)
<p><i>лабуд</i> м 1. а. зоол. птица северних предела из реда пловуша, сродна гуски, дугог врата, белог перја Cygnus, која је све ређа у слободној природи; уопште птица из пор. Cygninae у коју спадају родови Cygnus и Chenopsis</p>	лепа девојка (РСЖ)
<p><i>лавица</i> ж 1. зоол. женка лава</p>	2. разг. и шатр. женска особа, обично пријатне спољашњости, која има успеха, посебно у мушком друштву (РСАНУ)
<p><i>лав</i> м 1. а. зоол. једна од најкрупнијих звери Felis leo из пор. мачака Felidae, кратког жућкастосмеђег крзна, јаких чељусти и канци, која живи у Африци и југоисточној Азији; мужјак те звери, који је због снаге и издржљивости назван царем животиња</p>	3. разг. и шатр. човек, обично пријатне спољашњости, који има успеха у друштву, посебно у освајању жена; добар друг, другарчина (РСАНУ)
<p><i>мачка</i> ж 1. зоол. а. домаћа животиња са већим бројем врста, сисар Felis domestica из пор. Felidae витког, веома покретљивог тела, мале, округле главе, оштрих канци, изоштреног чула слуха и мириса, с длаком која може бити различите боје</p>	3. шатр. згодна, привлачна женска особа (РСАНУ)

<i>маца</i> ж 1. дем. и хип. од мачка	девојка (РСЖ)
<i>маче</i> с 1. младунче мачке; мачкица	девојка (РСЖ)
<i>мачор</i> м мужјак мачке, мачак	феминизирани лепотан (РСЖ)
<i>мечка</i> ж 1. женка медведа, медведица; медвед уопште	2. фиг. б. покр. прсата жена (РСАНУ)
<i>омица</i> ж а. млада кобила, ждребица	1. б. експр. снажна, здрава, једра девојка или млада жена (РСАНУ)
<i>йарий</i> м 1. коњ, ждребац	2. покр. погрд. снажна, крупна девојка (РСАНУ) 3. фиг. погрд. здрав, снажан, а глуп, тврдоглав човек (РМС)
<i>йасйув</i> м а. неуштројен, неушкопљен коњ, ждребац	1. б. фиг. силовит, снажан мушкарац (РСАНУ)
<i>йауница</i> ж 1. женка пауна	2. а. женска особа која се истиче начином облачења, она која се гизда, каћиперка, гиздавица (РСАНУ) 2. фиг. лепа девојка која воли да се кити и удешава (РМС)
<i>риба</i> ж 1. зоол. животиња из разреда риба	згодна девојка (Bugarski 2005)
<i>йиigar</i> м 1. зоол. крупна крволочна звер из пор. мачака, дугог и са стране сти-снутаг трупа, са крзном црвенкасто-жуте боје и попречним црним пруга-ма <i>Felis tigris</i>	2. фиг. онај који каквим особинама подсећа на тигра, хитар, суров, одважан (РМС)
<i>сова</i> ж зоол. 1. ноћна птица грабљивица <i>Bubo bubo</i> из пор. <i>Strigidae</i> , јејина, буљина	допадљива, згодна девојка (РСЖ)
<i>цица</i> ж 1. хип. од мачка	2. б. жарг. згодна, лепа женска особа (РСЈ 2007)

Као што уочавамо по броју примера, употреба животињских назива за истицање позитивних људских особина није изразито продуктивна у овом типу метафоричке трансформације. Овим примерима тематизују се они аспекти спољашњег изгледа који привлаче посебну пажњу при човековој физичкој квалификацији, као што је изглед, доб и сл.

5.5.1. Класификација пожељних физичких карактеристика

Табела 27. Пожељне физичке карактеристике које се изражавају зоонимским метафорама

ПОЖЕЉНЕ ФИЗИЧКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ КОЈЕ СЕ ИЗРАЖАВАЈУ ЗООНИМСКИМ МЕТАФОРАМА			
СНАГА		ЈАЧИНА	<i>бик, бикоња, вучица, ждребац, змај, омица, њарий, њасиув</i>
ФИЗИЧКА АКТИВНОСТ	БРЗИНА	ЖИВ, ЖИВАХАН, ХИТАР, ОКРЕТАН, БРЗ	<i>веверица, видра, видраћ, кера, коњиц, кошуџа, њингар</i>
ЖИВОТНА ДОБ		МЛАДОСТ	<i>видраћ, ждребица, кера</i>
		ЗРЕЛОСТ, СТАРОСТ	<i>кока</i>
ФИЗИЧКИ ИЗГЛЕД		ЛЕП, ЗГОДАН, ПРИВЛАЧАН	<i>змај, кока, кошуџа, лабуд, лав, лавица, маца, маче, мачка, мачор, њауница, риба, сова, цица</i>
ФИЗИЧКО СТАЊЕ	ЗДРАВЉЕ	ЗДРАВ, ЈЕДАР, НАБРЕКАО, БУЈАН	<i>вучица, ждребица, омица, њарий</i>
ОПШТА ФИЗИЧКА ПОЈАВНОСТ			<i>деџлић</i>
ФИЗИЧКА КОНСТИТУЦИЈА			<i>звер, мечка</i>

5.5.1.1. Из семантичке класификације јасно је да се као најпозитивније физичке особине човека у српској култури, представљене називима животиња, вреднују, пре свега:

- привлачан физички изглед,
- изразита снага,
- брзо кретање.

У питању су животиње добро познате у нашој средини:

- домаће животиње (*бик, ждребац, ждребица, кера, коњ, мачка, мачор, омица, њасиув, њарий*);
- домаће птице (*кока*);
- дивље птице (*деџлић, лабуд, њауница, орао, сова*);

- дивље животиње¹⁴³ (*веверица, вучица, видра, кошуџа, мечка*);
- митолошке животиње (*змај*);
- рибе (*риба*);
- егзотичне врсте које не обитавају на географском подручју српског језика (*лав, лавица, тигар*).

5.5.2. Зоонимска метафоризација мушкараца и жена

5.5.2.1. Поглед на семантичку структуру, конкретно – на архисеме секундарних значења зоолошких лексема из ове класификације (’човек’, ’мушкарац’, ’жена’, ’девојка’, ’женска особа’ и сл.) – даје нам одговор на питање која се позитивна метафоричка пресликавања са изворног домена животиња односе на циљни домен МУШКАРАЦ, која на домен ЖЕНА, а која су неутрална, односно могу да се односе на оба пола (архисема ’особа’), што „може да нам пружи макар делимичан увид у ставове који владају о друштвеним улогама оба пола“ (Ristivojević Rajković 2008: 46). Проблем у оваквој врсти класификације односи се на дефиниције чија је архисема лексема ’човек’,¹⁴⁴ међутим с обзиром на то да се секундарно значење ове лексеме односи на мушкараца, примере као што су *бик, бикоња* и сл. сагледали смо у оквиру те категорије.¹⁴⁵

5.5.2.2. Приметне су очигледне опозиције у истицању ’квалитета’ позитивних особина код мушкараца и жена путем зоонимских примера. Особина изразите физичке снаге (као што су јачина и моћ) уобичајеније се доводи у везу са мушкарцима (*бик,¹⁴⁶ ждребац, њасиљув, њарий*), а привлачан физички изглед релевантнији је параметар у квалификацији жена (*кошуџа, лавица, лабуд, мачка, маца, маче, њауница, сова, цица* и сл.). Тиме добија на значају закључак да се „крупно и снажно тело може доживети као нешто позитивно искључиво кад је реч о мушкарцима, док се исто сматра непожељном особином код жена“ (Ristivojević

¹⁴³ Дивље животиње разликујемо од домаћих по томе што потоње живе у заточеништву, уз човека и зависне су од њега, човек их узгаја и утиче на њихову репродукцију и еволуцију врло директно.

¹⁴⁴ Човек ијек. човјек, -ека и човек јек. човјек, -а м (супл. мн. људи, ген. људи) 2. *зрео, одраслао мушкарац*: постати ~. (РМС).

¹⁴⁵ Како би решила овај проблем А. Ранђеловић је спровела анкету међу 10 лексикографа који раде на *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ, од којих су неки учествовали и у изради РСЈ. „У анкети су наведена 44 метафорична значења зоонима чија је архисема *човек* и од испитаника се тражило да на основу сопствене језичке компетенције и лексикографског искуства заокруже на кога се употребљена архисема односи – само на мушкараца или и на мушкараца и на жену“ (Ранђеловић 2012: 102).

¹⁴⁶ Чак и изведенице *бикоња, бичак*.

Rajković 2008: 47). Такви примери зоонимских метафора у корелацији су са доминантним традиционалним социјално-родним улогама које су наметнуте мушкарцима и женама кроз традицију и културу: мушкарац се види као симбол снаге и моћи, а жена лепоте и грациозности, па се у животињском свету траже одговарајући еквиваленти таквих особина.¹⁴⁷ На тај начин се, посредно, намеће закључак да патријархално устројено друштво више вреднује снажне мушкарце и лепе/згодне жене од оних који не поседују те особине. И Н. Ристивојевић Рајковић примећује да је од пожељних физичких особина код жена заступљена само лепота и да се ту уочава највећа асиметричност у метафоризацији жена и мушкараца (И. 47). Осим изгледа, за жене је карактеристична и наглашена особина здравља (*вучица, ждребица, омица*), што се доводи у везу са њеном биолошко-репродуктивном улогом. Тако се кроз позитивно конотиране зоонимске метафоре намеће и позитиван друштвени однос према женама које су: физички привлачне (способне да привуку партнера), здраве и једре (способне да рађају) и младе (способне да рађају), а типични представници животињског света као симболички носиоци тих особина јесу: *вучица, ждребица, кошуџа, лабуд, мачка (маца, маче, цица), омица*¹⁴⁸ итд. Исто тако, позитиван однос друштвене заједнице подразумева се и према мушкарцима који су: снажни и јаки (способни да раде и издржавају породицу) и здрави (способни за репродукцију), а као типични представници животињског света као носиоци тих особина јесу: *бик (бикоња), змај, ждребац, њасџив, њарџ*.

Младост се позитивно вреднује и код мушкараца и код жене (*видраћ/змајевџ и ждребица/кера*), док само један пример наглашава позитивну улогу физичке зрелости код жена (*кока*), а има и сексуалну конотацију (наглашава полно искуство).¹⁴⁹ Такође, као позитивна карак-

¹⁴⁷ „Разлика у броју речи којима се метафоризује женска и мушка лепота указује на квалитете које друштво захтева од једног и другог пола. Жена мора да буде лепа, док за мушкараца то није толико битно – код њега се од свих физичких особина највише цени снага“ (Ristivojević Rajković 2008: 48).

¹⁴⁸ Зоонимске метафоре, иако у овим примерима тобоже позитивно конотиране, ипак откривају дискриминаторне и маргинализујуће факторе друштвеног опхођења према одређеним социјалним групама. Њиховом употребом посредно се из заједнице искључују особе које су на неки начин физички маркиране, као и оне слабог здравља (хендикепиране или тешко болесне). Такође, свођење жене у друштву само на биолошку функцију изузетно је дискриминишуће, пошто изопштава њено учешће из низа друштвених, економских, научних, образовних или политичких улога.

¹⁴⁹ „Ова појава можда сведочи о томе да жена удајом преузима нову улогу у којој лепота више није важна. Од ње се тада захтевају нови квалитети, да буде узорна супруга и добра мајка. С друге стране, лепота се код зрелих жена можда не примећује у толикој мери једноставно због биолошких чинилаца – млађе особе су увек лепше од старих“

теристика сматра се и брзо кретање, које припада сфери човекове активности, где се убраја и живахност, окретност. Особа која је физички брза и хитра или, с тим у вези – окретна, покретљива, способна да избегне опасност, може се назвати *веверицом*, *видраћем*, *кошућом*, *кером*, *коњицем*, *џигром*.

5.5.2.3. Код одређених примера долази до преклапања особина из различитих семантичких поља, што их сврстава у граничне примере с амбивалентном вредношћу. Нпр. лексема *бик* (*снажан*, *џохотљив човек*)¹⁵⁰ означава човека (односно мушкарца) који је истовремено физички јак (уп. изр. *јак као бик*), али и похотљив и умно ограничен, што говори о томе да семантичке компоненте крупне физичке грађе у лексичкој дефиницији лексеме *бик* (*бикоња*) у исто време активирају и позитивне конотације (здравље, снага, сексуална енергија), али и негативне асоцијације, као што су ограничене умне способности. Сличан процес примећујемо и код лексеме *џарић*, чије се секундарно значење истовремено реализује преко пожељних особина здравог и снажног и непожељних особина глупог и тврдоглавог човека. Такође, издваја се и зооним *џигар*, у чијем се метафоричном значењу бележе и пожељне (хитар, одважан) и непожељне особине (суров). Овим примерима потврђује се да је „метафорично пресликавање увек само делимично, и да се у фокус према потреби ставља неки аспект датог домена, који у исто време може да буде у супротности са осталим аспектима истог концепта“ (Продановић-Станкић 2004: 140).¹⁵¹ Међутим, очигледна су и преклапања компонената физичких и духовних особина позитивне конотације, нпр. способност брзог кретања (*видра*, *видраћ* и сл.) доводи се у везу са особинама сналажљивости, мудрости и лукавства. Слично се запажа и код лексема *змај*, односно *кошућа*, где се особина привлачног физичког изгледа доводи у везу са позитивним моралним карактеристикама – храбар, вредан човек за *змаја*, односно кротка и блага жена за *кошућу*.

(Ristivojević Rajković 2008: 48). Такође, карактеризацију жене као птице Лич објашњава преко категорије *јестивости* (старија птица има жилавије месо и самим тим негативну конотацију) (в. Leach 1964).

¹⁵⁰ Међу граничним случајевима забележили смо и оне зоониме у чијем се значењу преплићу елементи сексуалности и физичког изгледа. То су лексема *бик* (‘снажан, похотљив човек’) и *мачка* (‘згодна, привлачна женска особа’), обе са пожељним значењем (Ранђеловић 2012: 99).

¹⁵¹ „Због тога се у српском језику *коњи* паралелно јављају и као жртве зле судбине и лошег господара, и као узвишена и племенита створења“ (Продановић-Станкић 2004: 140).

5.5.3. Мотивација за секундарне семантичке реализације зоонима

5.5.3.1. Мотивацију за секундарне семантичке реализације зоонима из тематске групе позитивно конотираних, тј. пожељних људских особина можемо да посматрамо са аспекта: антропоморфних и зооморфних карактеристика (Varčot 2014); дијагностичких и недијагностичких обележја животиње (Прћић 1997) или конкретних или асоцијативних мотива за зооморфску метафоризацију (Vidović Bolt 2011).

5.5.3.2. Дијагностичка обележја су сва она реална, конкретна, перцептивно уочљива својства која су типична за неку животињу, а која се метафорички могу транспоновати и на обрасце људског изгледа, особина или понашања, тј. она која се темеље на параметрима изгледа, понашања, места становања, величине (Wierzbicka 1985: 161), односно изгледа, понашања, хабитата (Martsa 1999: 77). На пример, како то објашњава С. Мартса, *кравом* се у енглеском језику може назвати ружна жена на основу категорије изгледа (животиње ове врсте доживљавају се као ружне и смотане), а *вуком* усамљен човек на основу категорије понашања (мушјаци ове врсте познати су по томе што лове сами) (И. 81–82).

У конкретним случајевима говоримо о процесу директног пресликавања дијагностичке физичке карактеристике изворног појма на циљни појам, у коме циљни појам (у овом случају човек), на основу доминантног или маркираног својства изворног појма (животиња) добија исту номинациону ознаку: нпр. брз и окретан човек назива се брзом животињом. Међутим, и низ пожељних духовних особина асоцијативно се доводи у везу са дијагностичким обележјима животиња. Крупна физичка величина одређених животиња асоцијативно се повезује са изразитом снагом и сексуалном потенцијом (*бик*, *ждребац*), док се крупна грађа и снага *ждребице* и *омице* доводе у везу са физичким здрављем, једрошћу и енергијом, чиме се конституише и позитивна колективна експресија према тим животињама. Једна од семантичких компонената лексеме *бик* јесте управо сема функције – 'који служи за приплод', док се као сема високог ранга у оквиру семантичке структуре лексема *омица* и *ждребица* намеће сема доби – 'млада'. Брзо кретање се у српском културолошком контексту комбинује са другим позитивно конотираним особинама из сфере когнитивног деловања као што су: сналажљивост, одважност, мудрост и лукавост (онај који је мудар и сналажљив реагује брже од осталих, брзо решава проблематичну ситуацију и сл.). Тако се у исто семантичко поље могу сврстати духовне особине које су у метафоричкој вези са брзим кретањем, по обрасцу лексичке метафоре

засноване на трансформацији типа конкретно → апстрактно,¹⁵² односно брзо физичко кретање → брзи ментални процеси, или нпр. крупна физичка грађа → здравље.

У питању је процес антропоморфизације, односно пројектовања типичних људских духовних особина (као што су окретност, сналажљивост, похотљивост, борбеност, једрост, кроткост, благод) на животиње, а онда, метафоризацијом, натраг на човека, посредством већ установљене метафоре животиње су људи. Тако се, по речима Кјелтике и Клепарског, карактеристике вишег реда (као што су нпр. моралност, карактер и сл.) разумевају преко „ригидности“ инстинката нижег реда (Kiełtyka, Kleparski 2005b: 26). На тај начин је и у српској култури нпр. *видра*, на основу своје брзине, могла бити перципирана преко типичне људске особине као што је 'окретна' (односно умешна, вешта, сналажљива, способна).

5.5.3.3. Такође, очигледно је да човек према одређеним животињама осећа дивљење и страхопоштовање, и то због њихове величине, снаге, јачине (*бик*, *йасіуџ*, *ждребац*), или чињенице да их није доместиковао, да не може да их контролише, и да нису јестиве (*лав*, *йиґар*), како то објашњава Е. Лич (Leach 1964: 45). Можемо рећи да говорници српског језика, с једне стране, изражавају позитивну колективну експресију према оним животињама које су својим изгледом крупније и по снази надмоћније од људи. Такве су *бик*, *бикуља*, *ждребац*, *ждребица* итд. (Ранђеловић 2012: 94), док *йиґар* и *лав*,¹⁵³ иако карактеристични за друга географска поднебља, традиционално изазивају страхопоштовање и дивљење због своје величине, окрутности и снаге.

5.5.3.4. Неколико примера односи се на категорију привлачног физичког изгледа, поготово код жена. Кевечеш је установио и засебну метафору СЕКСУАЛНО АТРАКТИВНЕ ЖЕНЕ СУ МАЧКЕ (Kövecses 2010: 154), коју

¹⁵² Д. Гортан-Премк издвојила је седам типова лексичке метафоре: метафоричне асоцијације по облику, по боји, према месту (положају), метафоричне асоцијације засноване на трансформацијама типа конкретно→апстрактно, на трансформацији типа апстрактно→конкретно, метафоричне асоцијације засноване на семама колективне експресије и метафоричне асоцијације типа простор→време (Гортан-Премк 2004: 90–108).

¹⁵³ Изразито позитивна конотација појмова *йиґар* и *лав* потврђује се кроз делатност маркетинга и брендирања; наиме, два позната домаћа брeнда носе називе *Тигар* и *Лав*. Управо се симболичком улогом ових животиња, која асоцира на снагу, издржљивост, величину, моћ итд. настоји да и производи, који се доводе у везу са њима, буду обележени сличном конотативном вредношћу, док, с друге стране, када је у питању *лав*, мотивацију можемо тражити и у потреби да се посредно укаже на позитивне особине које ће стећи конзументи тог производа.

доводимо у везу са жаргонским примером из нашег корпуса *мачка – 3. шатр*.¹⁵⁴ *згодна, њривљачна женска особа*, РСАНУ. Г. Милић наглашава да основ за успостављање оваквих метафоричких корелација представља искуство са животињама – нпр. топлина и угода при интеракцији са *мачком* (или другим малим крзненим животињама или предметима) (Milić 2013: 208). Н. Ристивојевић Рајковић установљава да су изворни домени за концепт лепоте у српском језику *МАЧКА*¹⁵⁵ и *РИБА* (Ristivojević Rajković 2003: 51), закључујући да се жена тако доживљава као предмет сексуалне жеље мушкарца. Лопез Родригезова каже да се животиње као што су *џас* (*кучка*) и *мачка* (чак и у својим хипокористичким облицима – *pussy, kitten, puppy*) често конотативно доводе у везу са промискуитетном женом, између осталог и зато што се *мачке* најчешће доживљавају као бића ноћи и део фолклорне традиције (Lopez Rodriguez 2009: 86–87). Оваква метафоризација може се базирати и на семантичкој компоненти физичког изгледа коју издвајамо из лексикографске дефиниције лексеме *мачка* – ‘домаћа животиња [...] витког, веома покретљивог тела’ (РСАНУ). Семе изгледа (витког тела) и кретања (покретљивог тела) доводе се у метафоричку везу са витким и еластичним женским телом које подразумева привлачну женску особу.¹⁵⁶ Слично тумачење могуће је за лексему *лабуд* (*леја девојка*, РСЖ), чија компонента лексикографске дефиниције ‘дугог врата, белог перја’ (РСАНУ) асоцира на пожељне физичке особине, док с тим у вези не треба искључити ни

¹⁵⁴ Од 17. тома *Речника САНУ* (слово О) квалификатор „*шатр*.“ се замењује квалификатором „*жарг*.“, који асимилује савременије слојеве жаргона (Ивановић 2014: 209–210).

¹⁵⁵ Више о концептуализацији мачака у енглеском, пољском и руском језику у раду Kleparski, Czapiga 2007.

¹⁵⁶ Међутим, актуелно је и другачије тумачење које се темељи на материјалима других језика. Могуће је да постоји веза између жаргонских назива за женски полни орган (*мачкица, маца, риба, рибица*) и истих назива у значењу ‘згодна, лепа, жена’, и то преко синегдохе део за целину (Ristivojević Rajković 2008: 49). У прилог тој идеји говори чињеница да се у више језика називи малих крзнених животиња користе да означе женски полни орган (нпр. енг. *pussy, beaver*, франц. *la chatte*), а да се не користе сви за метафоризацију лепе жене. За енглеско *pussy* се сматра да долази од германске или скандинавске речи за џеп или кесу и да је путем метафоричког преноса почело да означава женски полни орган, а касније метонимијом и згодну жену (И. 49). Називи за женске гениталије у дијалектима давани су по називима животиња из породице *куна*: *куна, кунка, куница, ласица, ласка*, а губитак девојачке невиности у украјинским песмама симболизује мотив хватања *дабра* (Гура 2005: 160). И Бајдер, Ђезуато потврђују на грађи француског и италијанског језика зоолошке називе за женске гениталије: ит. *cavalla* – коњ; ит. *capra* – коза; фр. *chatte* – мачка; фр. *minou* – маче, али и мушке; ит. *gallo* – петла; ит. *falcone* – соко (Baider, Gesuato 2003: 17–18). О *мачки* погледати још и Башић 2010: 131–145.

извесне културолошке наслаге, оличене нпр. у текстовима фолклорних песама о лабуду и лабудници, којима је својствена изражена женска симболика и довођење у везу са ликом невесте (Гура 2005: 509), као ни поетска и уметничка дела где се лабуд често појављује као алегорија наге жене, симбол чисте нагости и нетакнуте белине (Камингс 2004: 77). С друге стране, значење лексеме *риба* које се односи на привлачну женску особу вероватно је добијено метонимијски према жаргонском називу *рибица* за женске гениталије, иако не треба заборавити да је у многим културама риба симбол плодности, а да се јело од рибе сматрало леком против неплодности (Камингс 2004: 108). У фолклорним песмама *џаун*¹⁵⁷ и *џауница* оличавају лепоту, нпр. младенаца у свадбеним похвалама, *џауницом* се код Руса назива уображена лепотица, а на опозицији паунове лепоте и вранине ружноће заснивају се пословице и узречице, „Ворона в павлиньих перьях“ (Гура 2005: 30).

Дакле, привлачне женске особе најчешће се повезују са ситним животињама¹⁵⁸ из породице мачака (*мачка*, *маца*, *маче*, *цица*), што говори о блискости која се осећа према припитомљеним животињама из категорије кућних љубимаца, као и са птицама – *лабуд*, *џауница*, *сова*, чиме се на домаћој грађи легитимизује метафора коју је К. Хајнс успоставила на материјалу енглеског језика – ПОЖЕЉНЕ ЖЕНЕ СУ МАЛЕ ЖИВОТИЊЕ (Hines 1999).

5.5.3.5. Позитивна конотација појединих животиња на основу ванлингвистичких фактора и њихово повезивање са особинама снаге, потенције, младости, лепоте, сналажљивости итд. готово да представљају универзалну категорију у одређеним лингвокултуролошким наслеђима, којима припада и српски. Нпр. познато је да је од давнина *коњ* изазивао дивљење и представљао моћ, издржљивост, посвећеност, свест о снази (Камингс 2004: 68), да се због храбрости, снаге и окрутности *лав* одувек доживљавао као отелотворење врховне власти (Hrtjak 2014: 4), док се *змај*¹⁵⁹ повезивао са појмом заштитника и покровитеља, што потврђује

¹⁵⁷ „По народном веровању доноси срећу и љубав, његова лепота и гордост прелази и на људе, а служи и као амајлија од злих погледа“ (Живковић 1999: 228).

¹⁵⁸ Ситне домаће животиње са којима се поистовећују жене упућују на то да женска улога у друштву треба да буде ограничена на кућу и домаћинство, док мушкарци, будући повезивани са дивљим животињама, треба да буду слободни и без граница (Lopez Rodriguez 2009: 83).

¹⁵⁹ „Многи српски јунаци рођени су од змајева: ’што год има Србин јунака, / Свакога су одгојиле виле, / Многога су змајеви родили’, каже се у песми *Милош Обилић змајски син*“ (Чајкановић 2014: 624). У симболичкој вредности *змај* представља небеске, натприродне моћи, снаге мудрости, моћ и скривено знање, снагу животворне воде и владара као небеског сина (Камингс 2004: 166).

и употреба лексеме *змај* као компоненте многих надимка (*Змај Огњени Вук*, *Змај од Ноћаја*) и придевска служба у значењу *змајевити* ('снажан, неустрашив'), нпр. изр. **змај човек** (РСАНУ).

5.6. Нејожељне људске физичке особине

5.6.0. Зооними из ове групе примера односе се на физичку карактеризацију човека спрам аспеката негативно конотираних карактеристика које су у вези са дебљином, физичким изгледом, добом, величином, типом кретања (незграпно, трапаво и сл.) итд.

Табела 28. Тематска група нејожељних људских физичких особина

Лексичка јединица и основно значење лексеме	Секундарна реализација лексеме и лексикографски извор
<i>ајкула</i> ж а. в. морски пас <i>Carcharias glaucus</i>	крупнија девојка (РСЖ)
<i>акреј</i> м 1. нар. в. <i>скорпија</i> <i>Euscorpis scarpaticus</i> ; исп. аграп, акрап, акреб, јакреп	4. мршава, ружна особа (обично жена) (РСАНУ)
<i>ахијайод</i> м заст. а. в. октопод <i>Ostopus vulgaris</i>	1. б. фиг. ружна, мршава жена (РСАНУ)
<i>бикуља</i> ж 1. биковита крава	2. пеј. крупна, једра жена; разуздана обесна жена (РСАНУ)
<i>бубица</i> ж дем. од буба	1. б. слабо створење (РСАНУ)
<i>бумбар</i> м 1. зоол. а. инсект опнокрилац <i>Bombus terrestris</i> из ф. <i>Bombidae</i>	2. фиг. крупно пуначко дете или крупна пуначка особа (РСЈ 2007)
<i>буша</i> ж 1. а. ситно, трбушасто краткорого говече	2. а. омалена, трбушаста особа (РСАНУ)
<i>волоња</i> м 1. хип. од во(л)	2. фиг. пеј. тром човек (РСЈ 2007)
<i>вучица</i> ж 1. а. женка вука	ружна девојка одн. жена (РСЖ)
<i>вук</i> м 1. а. зоол. врста сисара <i>Cannil lupus</i> из ф. паса <i>Canidae</i> ; исп. курјак	ружна девојка, жена склона промискуитету, полегуша (РСЖ)
<i>галайагос</i>	излапео, сенилан; излапела одн. сенилна особа (РСЖ)

<i>газибара</i> ж 1. зоол. в. рода <i>Ciconia alba</i>	3. нечиста, прљава, неуредна жена (PCAHY)
<i>глисија</i> ж 1. зоол. а. општи назив за бескичмењаке из кола <i>Vermes</i> , ваљкастог или плjosнатог тела (једноставног или састављеног од прстенака или чланака) који живе као паразити у цревима човека и животиња, у биљкама, влажној земљи и води и др.	мршава девојка (PCЖ)
<i>глогоњача</i> ж 1. зоол. в. глоговњача (неке врсте дивљих гусака)	2. шаљ. висока, мршава жена (PCAHY)
<i>гњидача</i> ж 1. в. гњидавица	2. сасвим мала девојчица; сићушно створење (PCAHY)
<i>голуждравац</i> м 1. а. птић који није још добио перје	1. б. фиг. през. онај који је млад, недорастао, незрео (PCAHY)
<i>голуждравица</i> ж млада, голуждрава птица	3. фиг. пеј. незрела, недорасла женска особа; балавица (PCJ 2007)
<i>грмуша</i> ж 1. зоол. назив за птице певачице <i>Sylvia</i> из ф. <i>Sylviidae</i> које обично живе у грмљу	2. покр. ситна, неугледна, повучена жена (PCAHY)
<i>гушићер</i> м 1. зоол. а. назив за разне врсте рода гмизаваца <i>Lacerta</i> из ф. <i>Lacertidae</i> , дугуљастог, ситним крљуштима покривеног тела са четири ножице	ружна девојка (PCЖ)
<i>дабар</i> м зоол. глодар скупценог крзна <i>Castor</i> (<i>Castor fiber</i> и <i>Castor canadensis</i>) који живи уз обале река и језера	зубат младић (PCЖ)
<i>дройља</i> ж 1. зоол. назив за птице штакаре из рода <i>Otis</i> ; општи назив за птице из ф. <i>Otididae</i> , у коју спада тај род	2. фиг. гојазна, незграпна или трома, неуредна женска особа (PCAHY)
<i>жабац</i> м 1. а. зоол. мужјак жабе; жаба (уопште)	1. б. фиг. погрд. мали, неугледан човек (PCAHY)
<i>ждрал</i> м 1. зоол. птица селица <i>Grus grus</i> из реда штакара, висине до 1,5 м најчешће светлосивог перја, настaњена по барама и мочварама	2. покр. надимак за особу дугачког врата (PCAHY)
<i>жушјокљун</i> м који има жут кљун	2. фиг. (често у пеј. значењу) који је млад и без искуства, несикусан; недорастао (PCAHY)

<p><i>жуџокљунац</i> м 1. птица жутог кљуна (обично младунче, птиче)</p>	<p>2. фиг. (обично пеј.) онај који је неискусан, незрео, наиван; балавац, дериште (РСАНУ)</p>
<p><i>жуџокљунка</i> ж 1. а. птица жутог кљуна уопште</p>	<p>2. фиг. пеј. она која је неискусна, незрела, наивна; балавица (РСАНУ)</p>
<p><i>змија</i> ж 1. зоол. а. гмизавац из реда Ophidia (Serpentes), издуженог ваљкастог тела без удова, који се креће по подлози помоћу покретљивих ребара</p>	<p>мршава девојка (РСЖ)</p>
<p><i>јарац</i> м 1. а. зоол. мужјак козе Capreolus 2. покр. коза са великим роговима као у јарца</p>	<p>2. фиг. погрд. а. човек који брадом личи на јарца, ружан, неугледан човек (РСАНУ)</p>
<p><i>јежоња</i> м 1. аугм. и пеј. од јеж (1а)</p>	<p>4. покр. човек неуредне, необријане браде (РСАНУ)</p>
<p><i>канаринац</i> м зоол. птица певачица Serinus canarius из пор. Fringillidae зеленкасте или др. боје перја, пореклом са Канарских острва</p>	<p>упадљиво, а неукусно обучен мушкарац (РСЖ)</p>
<p><i>камила</i> ж 1. зоол. а. папкар Camelus из ф. Camelidae који живи у сувим областима Азије и Африке, товарна и јахаћа животиња, са једном или два грбама, у којима се скупља резервно масно ткиво, дева</p>	<p>грбава девојка (РСЖ)</p>
<p><i>квочка</i> ж 1. а. кокош која лежи на јајима, која је излегла пилиће</p>	<p>1. фиг. погрд. гадна, ружна, стара жена (РСАНУ)</p>
<p><i>кењац</i> м 1. а. магарац, товар</p>	<p>1. г. фиг. в. кењавац (млитав, физички слаб, ороноу мушкарац) (РСАНУ)</p>
<p><i>кшлук</i> ж 1. зоол. в. голуб дупљаш (под голуб изр.)</p>	<p>2. висок и мршав мушкарац, дугоња (РСАНУ)</p>
<p><i>кљусина</i> м 1. аугм. и пеј. од кљусе</p>	<p>2. фиг. погрд. стар, ороноу човек (РСАНУ)</p>
<p><i>коза</i> ж 1. а. зоол. (мн.) општи назив за род шупљорогих преживара папкара Capra из пор. Bovidae б. зоол. домаћа припитомљена врста Capra hircus из тога рода, која се гаји ради млека, меса и коже; женка те врсте</p>	<p>2. фиг. пеј. а. неспретна, неумешна особа (често са избледелим значењем) 2. фиг. пеј. б. немирна, неспретна особа (РСАНУ)</p>

<p><i>комарац</i> м 1. зоол. општи назив за инсекте двокрилце Culicidae витког тела и дугих ногу, с устима подешеним за убадање и сисање течности, у које спадају обични комарац, комарац маларичар и др.</p>	<p>2. фиг. пеј. онај који је слаб, мршав, ситан; незгодна, досадна особа (РСАНУ) мршавко (РСЖ)</p>
<p><i>коњ</i> м 1. а. зоол. сисар Equus caballus из реда копитара, живахна домаћа животиња која служи за вучу и јахање</p>	<p>крупна девојка, шипарица (РСЖ) неспретњак, трапавко (РСЖ)</p>
<p><i>корњача</i> ж 1. зоол. гмизавац са чврстим рожнатим оклопом из реда Chelonia или Testudines који живи претежно у топлијим крајевима на копну и у води</p>	<p>ружна девојка (РСЖ)</p>
<p><i>крава</i> ж 1. одрасло женско говече; женка говечета</p>	<p>2. фиг. погрд. гломазна и незграпна, трапава женска особа, трома, лења женска особа (РСАНУ) дебела девојка одн. жена (РСЖ)</p>
<p><i>кравуља</i> ж аугм. и пеј. од крава, мршава, слаба крава</p>	<p>девојка одн. жена са великим грудима (РСЖ)</p>
<p><i>крешћалица, (крешћалица)</i> ж покр. 1. зоол. в. креја</p>	<p>2. пеј. она која има крештав глас, која говори или пева крештавим гласом (РСАНУ)</p>
<p><i>кркавац</i> м покр. 1. зоол. а. в. кркуша (1а)</p>	<p>2. веома стар, болешљив, изнемогао, ороноу човек (РСАНУ)</p>
<p><i>кркуша</i> ж 1. зоол. а. омања вретенаста слатководна риба Barbus meridionalis pretenui, подврста мрене из пор. Cyprinidae дуга до 30 cm</p>	<p>2. покр. дебела, гојазна женска особа (РСАНУ)</p>
<p><i>крмак</i> м 1. а. одрасли мужјак свиње, вепар, прасац</p>	<p>2. фиг. погрд. прљав, неуредан или безобзиран, нечистан човек; уопште као погрдан назив, у љутњи, псовању и сл. (РСАНУ)</p>
<p><i>крмача</i> ж 1. а. одрасла женка свиње, прасица</p>	<p>2. фиг. погрд. прљава, неуредна или безобзирна, нечасна женска особа; уопште као погрдан назив, у љутњи, псовању и сл. (РСАНУ)</p>
<p><i>крме</i> с 1. млада свиња, свињче, прасе; свиња уопште</p>	<p>2. фиг. погрд. прљава, неуредна или безобзирна, нечасна особа; уопште као погрдан назив, у љутњи, псовању и сл. (често као погрдан назив за иноверце у муслиманском жаргону) (РСАНУ)</p>
<p><i>крца</i> ж 1. зоол. називи за дивље патке које се гнезде по водама средње Европе и средње Азије</p>	<p>2. (и м) закржљала, ситна особа или животиња (РСАНУ)</p>

<i>кунац</i> м 1. зоол. в. кунић	2. фиг. човек малог раста и ретких, наострених бркова (РСАНУ)
<i>кусац</i> м 1. домаћа животиња (мужјак) - кусог репа и име таквој животињи	2. пеј. човек малог, здепастиг раста (РСАНУ)
<i>лубен</i> м 1. зоол. в. лубин	2. фиг. пуначак, дебео човек са великим трбухом (РСАНУ)
<i>мајмун</i> м 1. зоол. у мн. животиње из реда сисара Primates (Pitheci, Simiæ), сисари најсроднији и по развијености мозга најближи човеку (у јд. таква животиња) или уопште ред сисара, који обухвата те животиње и човека (данашње људе и изумрле врсте)	2. в. ружан човек (РСЈ 2007)
<i>мајмуница</i> ж 1. женка мајмуна	2. фиг. погрд. а. ружна женска особа (РСАНУ)
<i>мејиљавица</i> ж 1. метиљива овца или крава	2. погрд. болешљива, слабуњава женска особа (РСАНУ)
<i>медвед</i> м 1. зоол. у мн.: породица сисара Ursidae, крупне звери здепастиг, незграпног тела, густог, кудравог крзна, ситних очију, малих ушију, кратког репа и снажних канџи па прстима чије различите врсте живе највише у шумама Европе, Азије и Америке (у нашим крајевима мрки медвед, Ursus arctos) (у јд.: звер из те породице)	2. фиг. презр. незграпан, трапав, одн. неотесан, ограничен, глупан, глуп човек (РСАНУ)
<i>мечка</i> ж 1. женка медведа, медведица; медвед уопште	дебела девојка или жена (РСЖ) 2. фиг. а. неспретна, трапава особа (РСАНУ)
<i>мрав</i> м 1. а. зоол. у мн.: инсекти Formicidae (породица која обухвата неколико хиљада врста) из реда опнокрилаца, који живе у заједницама са организованом поделом рада (у јд.: такав инсект, ређе јд. у зб. значењу)	1. б. фиг. мало, ситно биће (РСАНУ)
<i>мравак</i> м 1. а. дем. и хип. од мрав (1а); мрав (1а)	1. б. фиг. мало, сићушно биће (РСАНУ)
<i>мравац</i> ж 1. а. дем. и хип. од мрав (1а); мрав (1а)	1. б. фиг. мало, слабо, нејако биће (РСАНУ)
<i>мрцина</i> ж 1. а. тело угинуле животиње, угинула животиња, лешина; мртво тело уопште	2. погрд. изнемогла, слаба особа (РСАНУ)

<i>муна</i> ж 1. зоол. в. мајмун	2. наказа (о новорођенчету) (РСАНУ)
<i>наочарка</i> ж 1. зоол. једна од најопаснијих змија отровница <i>Naia tripudians</i> распрострањена у југоисточној Азији, на чијем се врату (кад га у раздражености рашири) појављују шаре сличне наочарима, кобра (одн. врста из рода кобре)	2. погрд. женска особа која носи наочаре (РСАНУ)
<i>носорог</i> м 1. зоол. крупни тропски сисар, биљојед с једним или два рога на носној или чеоној кости, који живи у Индији, југоисточној Азији и Африци	2. в. онај који има велики нос (РСАНУ)
<i>орлушина</i> ж 1. а. аугм. и пеј. од орао; орао (1а)	2. покр. експр. веома крупна, незграпна особа (РСАНУ)
<i>ѿас</i> м 1. зоол. а. домаћа животиња, сродна вуку, сисар <i>Canis familiaris</i> из пор. <i>Canidae</i> који има изострено чуло слуха и мириса (одгајан у великом броју раса), а служи човеку као чувар куће и стоке у лову, као запрежна животиња (на крајњем Северу) и др.	ружна девојка (РСЖ)
<i>ѿаѿѿак</i> м а. зоол. мужјак патке, плован	1. б. онај који се гега, који се незграпно креће (РСАНУ)
<i>ѿаѿѿиѿѿрк</i> м 1. зоол. покр. а. в. стрнадица <i>Emberiza citrinella</i>	2. б. погрд. мали, ситан, кржљав човек, човечуљак, кепец, патуљак (РСАНУ)
<i>ѿевчић</i> м 1. а. дем. и хип. од певац; млад певац, петлић	1. б. незрео, недорастао младић; размажен, кочоперан младић (РСАНУ)
<i>ѿедавац</i> м 1. зоол. врста црва који паразитира у пасуљу	2. спор, тром човек (РСАНУ)
<i>ѿедавица</i> ж покр. 1. в. педавац (1)	2. спора, трома женска особа (РСАНУ)
<i>ѿеликан</i> м 1. зоол. велика тропска птица пливачица <i>Pelecanus onocrotalus</i> , с кожном кесом испод кљуна за смештај ловине, гем, несит	носоња (Bugarski 2005)
<i>ѿиленце</i> с 1. дем. и хип. од пиле	2. фиг. а. нејако дете (РСАНУ)
<i>ѿрасац</i> м 1. зоол. а. мужјак домаће свиње, крмак	2. фиг. човек прљав или морално посрнуо (РСАНУ)

<i>ѝрасица</i> ж 1. крмача	2. фиг. погрд. човек (или жена) прљав, дебео, уз то морално посрнуо (РМС)
<i>ѝрч</i> м 1. зоол. јарац	2. патуљак, кепец, стармали (РМС)
<i>ѝуж</i> м 1. а. зоол. мекушац с тичалима (роговима) који пузи, с кућицом у коју се увлачи или без ње, из пор. Gastropoda, спуж	1. б. експр. спора, безвољна особа (РСЈ 2007) старији мушкарац (РСЖ)
<i>ракун</i> м зоол. врста малог северноамеричког медведа, с црним и белим пругама и скупоченим крзном Procyon lotor	особа са подочњацима (Bugarski 2005)
<i>рода</i> ж 1. зоол. птица селица из рода штакара Ciconia ciconia дугих ногу и врата, дугог и широког кљуна, белог перја и црних крила	висока и краката жена (РСЖ)
<i>свиња</i> ж 1. зоол. домаћа животиња из реда такопрстих папкара Sus, са њушком у облику хрскавичавог рила, чија се домаћа врста гаји првенствено ради меса и масти	прљав, неуредан човек (РСЖ)
<i>слон</i> м 1. крупан сисар биљождер, с дугом сурлом и са две кљове	2. фиг. дебео, неспретан човек (РМС) 2. фиг. крупан, незграпан човек (РСЈ 2007)
<i>слоница</i> ж женка слона	2. фиг. крупна, незграпна, неспретна женска особа (РСЈ 2007)
<i>црв</i> м 1. зоол. животиња дугуљаста и мекана тела без кости, која се креће увијајући тело, ларва, личинка инсеката, кукаца који личи на такву животињу	2. фиг. а. ситно, слабо, неугледно, кукавно биће, најчешће мало дете (РМС)
<i>црвић</i> м 1. дем. од црв	2. фиг. а. мало слабо дете (РМС)
<i>чворак</i> м 1. зоол. а. врста птице певачице, селице из истоимене породице	2. фиг. мало дете; уопште мали човек, кепец (РМС)

Знатно обимнији број примера за животињске називе којима се истичу непожељне човекове особине враћа нас на Кевечешов закључак о томе како већина „животињских“ метафора приказује негативне људске карактеристике, што он сврстава у категорију изражавања непожељности (енгл. UNDESIRABILITY) (Kövecses 2010: 154). И Н. Ристивојевић Рајковић

приметила је да „уколико се сви зооними са метафоричним значењем 'жена' и 'мушкарац' као носиоцима физичких особина поређају по вредносној скали, запажа се да се метафоризација оба пола много чешће врши на основу непожељних него на основу пожељних особина“ (Ristivojević Rajković 2008: 47).

5.6.1. Класификација непожељних физичких карактеристика

Табела 29. Непожељне физичке карактеристике које се изражавају зоонимским метафорама

НЕПОЖЕЉНЕ ФИЗИЧКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ КОЈЕ СЕ ИЗРАЖАВАЈУ ЗООНИМСКИМ МЕТАФОРАМА			
ВЕЛИЧИНА (ТЕЖИНА)	КРУПАН, ДЕБЕО, НЕЗГРАПАН	<i>ајкула, бикуља, бумбар, ко- биларда, коњ, крава, кркуша, лубен, мечка, орлушина, слон, слоница</i>	
	МРШАВ, СИТАН, ОМАЛЕН, СЛАБ, ЗАКРЖЉАО, КРЖЉАВ, ОРОНУО	<i>ахџајод, буша, глисија, злогоњача, гњидавица, грмуша, дройља, жабац, змија, кењац, клилук, комарац, крпа, кунац, кусац, мрав, мравац, њашицврк, њрч, црв, црвић, чворак</i>	
ФИЗИЧКИ ИЗГЛЕД	РУЖАН, ГАДАН	<i>акреј, ахџајод, гуштер, јарац, квочка, корњача, крокодилка, мајмун, мајмуница, муна, њас</i>	
СНАГА	СЛАБ, НЕЈАК	<i>бубица, комарац, мрцина њиленце, црв, црвић</i>	
ФИЗИЧКА АКТИВНОСТ	КРЕТАЊЕ	ТРОМО, НЕСПРЕТНО, ТРАПАВО, ГЕГАВО = <i>лењ, безвољан</i>	<i>волоња, дройља, коза, коњ, крава, медвед, медведина, мечка, њаџак, њедавац, њедавица, њуж, слон, слоница</i>
ХИГИЈЕНА	ПРЉАВ, НЕУГЛЕДАН, НЕУРЕДАН (необријан), ЗАМАЗАН = <i>безобзиран, нечасџан, морално њосрнуо</i>	<i>газибара, грмуша, жабац, јежоња, крмак, крмача, крме, њрасац, њрасица, свиња</i>	

ЖИВОТНА ДОБ		НЕЗРЕО, НЕИСКУСАН, НЕДОРАСТАО = <i>раз- мажен, кочојеран</i>	<i>голуждравац, голуждравица, жуштокљун, жуштокљунац, жуштокљунка, ђевчић</i>
		СТАР, ОРОНУО, БОЛЕШЉИВ, ИЗНЕМОГАО	<i>галайагос, кљусина, крквац, квочка, љуж</i>
ИЗРАЗИТА КАРАКТЕРИСТИКА		ЗУБИ, ВРАТ, НОС, НАОЧАРЕ, БРАДА и сл.	<i>дабар, јарац, кунац, ждрал, кравуља, наочарка, носорог, џеликан, ракун, рода</i>
ФИЗИЧКО СТАЊЕ	ЗДРАВЉЕ	СЛАБО	<i>мешињавица</i>
ЗВУЧАЊЕ		НЕПРИЈАТНО, КРЕШТАВО	<i>крешињаљка, ђевац</i>
ОДЕВАЊЕ		НЕУКУСНО, УПАДЉИВО	канаринац

5.6.1.1. Из ове класификације увиђамо да се преко зоонима као најнегативније физичке особине човека у српској култури издвајају:

- величина,
- успорено или неспретно кретање,
- непривлачан физички изглед,
- старосна доб,
- ниска хигијена.

Такође, треба узети у обзир и примере којима се негативно маркирају неке изразите карактеристике, као што су велики нос (*носорог*) или дугачак врат (*рода*). Укупан број примера показује нам да се мршав (закржљао, слаб) изглед код оба пола негативније перципира од крупнијег изгледа, међутим особина крупног (незграпног) изгледа учесталије је заступљена у физичкој карактеризацији жена.¹⁶⁰

5.6.1.2. Од животињских врста по броју примера заступљене су следеће:

- домаће животиње (*бикуља, буша, волоња, јарац, квочка, кењац, кобила, коњ, крава, крмак, крмача, крме, ђевац, џиленце, ѓрасац, ѓрч, свиња*);

¹⁶⁰ И А. Ранђеловић издваја у свом раду две особине – прљавост и дебљину, односно крупноћу. Неуредним, односно прљавим, како ауторка на грађи показује, сматрају се следеће животиње: *крмак, крмача, крме, ѓрасац, ѓрасе, ѓрасица и свиња*, док су *крујни* и *дебели*: *бедевија, бикуља, бумбар, дројња, крава, слон и слоница* (Ранђеловић 2012: 102).

- егзотичне врсте које не обитавају на географском подручју српског језика (*ајкула, ахиџоид, камила, крокодилка, носорог, њеликан, мајмун, мајмуница, муна, слон, слоница*);
- дивље животиње (*ракун, дабар, мечка, медвед, кунац, вучица*);
- рибе (*лубен, кркуша, кркавац*);
- дивље птице (*глоговњача, грмуша, дројља, ждрал, канаринац, клилук, крпа, крешићалка, орлушина, њашићврк, њашићак, рода, чворац*);
- инсекти (*бубица, бумбар, гњидача, комарац, мрав*);
- гмизавци и водоземци (*змија, гушићер, корњача, наочарка, њедавац, њедавица, њуж, црв*).

Уочљиво је да се већ на творбено-морфолошком плану читава повишен степен експресивности, и то већом употребом аугментатива, којима се марkira крупна физичка грађа циљних референата (човека) (*кљусина, кравуља, медведина, орлушина*) и деминутива (*бубица, мравак, мрвац, њевчић, њилење, црвић*), којима се марkira ситна грађа и, с њом у вези, незрелост, мала снага и сл.

5.6.2. Зоонимска метафоризација мушкараца и жена

5.6.2.1. У домене МУШКАРАЦ–ЖЕНА у овим примерима групишу се родно опозитни парови: *волоња–крава; мајмун–мајмуница, свиња/крме – крмача; слон–слоница; коњ–кобила* итд. Примери који се односе на домен ЖЕНА и на домен МУШКАРАЦ готово су подједнако заступљени (значења која смо класификовали под домен МУШКАРАЦ у оквиру семантичке структуре садрже и компоненте 'човек' и односно-упућивачку референцију 'онај који...' ¹⁶¹, док примери који реферишу на женске особе садрже маркиране семантичке компоненте као што су: 'девојка', 'жена', 'девојчица', 'женска особа' и сл.). Примери који се односе на домене МУШКАРАЦ–ЖЕНА условљени су и граматичким родом именица, односно природним родом јединки и врста које су именоване зоонимима. ¹⁶² Секундарна значења зоонима мушког граматичког рода класификују се у домен МУШКАРАЦ (нпр. *волоња, жабац, кљусина, мед-*

¹⁶¹ Definicijska formula „onaj koji“ ne može stajati uz imenice ženskog roda, a uz imenice muškog roda isključuje značenje i ženske osobe (Tafra 2001: 263).

¹⁶² Лексеме које се односе конкретно на женске представнике појединих животињских врста и спадају у творбено-семантичку групу животињских назива, маркиране су морфолошко-творбеним поступцима деривације, и то додавањем моционих суфикса као што су -уља (*бикуља*) и -ица (*слоница, вучица*) на творбenu основу именица (*бик, слон, вуј*).

вед, мајмун, носогор, њевац), а женског рода у домен ЖЕНА (нпр. *бикуља, вучица, грмуша, дројља, квочка, мечка, рода, слоница*). Међутим, три зоонима мушког рода (*коњ, вук и њас* – из *Речника српског жаргона и жаргону сродних речи и израза*) упућују на женске особе (*коњ – крујна девојка, РСЖ; њас и вук – ружна девојка, РСЖ*), што нам говори да и зоонимски називи граматичког мушког рода могу у оквиру негативно конотираних, тј. непожељних обележја пренети своју референцију на женске особе.

5.6.2.2. Анализом распореда грађе с обзиром на пол референта на ког се лексикографска дефиниција односи, намећу се закључци у вези са непожељним физичким карактеристикама мушкараца и жена које се исказују употребом зоонима. Као најнепожељније особине мушкараца из категорије величине истичу се изразито ситна, мршава грађа (*жабац, комарац, кунац, кусац, њрч, њајњицврк*), крупна грађа (*слон, лубен*), а из категорије кретања тромо, неспретно, трапаво, дакле успорено кретање (*волоња, медвед, њајњак, слон*). Такође, код мушкараца се посебно наглашава категорија старосне доби, било да се ради о дубокој старости (*кљусина, кркавац, њуж*), која асоцира на болест и смрт, било да се ради о изразитој младости (*голуждравац, жујњокљун, њевчић*), која асоцира на незрелост и неискуство. Такође, из категорије хигијене наглашава се прљав, неугледан, неуредан изглед (*жабац, крмак, њрасац, свиња*). Тако се кроз негативно конотиране зоонимске метафоре изражава и негативан друштвени став према мушкарцима који су изразито ситни или крупни (физички неприкладни за обављање својих друштвених улога као што је физичка заштита потомства, материјална сигурност и сл.); успорени (неспособни да брзо реагују и избегну опасност); који не воде рачуна о хигијени (неугледни, неуредни); исувише стари или млади (старост упућује на немоћ и болест у опозицији са младошћу која асоцира на незрелост и неискуство).

Као најнепожељније особине код жена подједнако се истичу одвећ крупна, незграпна грађа (*ајкула, бикуља, кобиларда, коњ, крава, кркуша, мечка, слоница*) и мршавост, закржљалост (*ахњајод, глисиња, грмуша, глогоњача, дројља, змија*) из категорије величине, а доминира и категорија непривлачног физичког изгледа (*акреј, ахњајод, гушњер, квочка, корњача, крокодилка, мајмуница, њас*), те категорија успореног кретања – обично повезаног са крупном грађом (*дројља, крава, слоница*) и ниске хигијене (*газибара, грмуша, крмача, њрасица*). Тако се кроз негативно конотиране зоонимске метафоре изражава и негативан друштвени став према женама које су: изразито физички крупне или

ситне (не уклапају се у општи модел идеализованог изгледа); непривлачне (не могу да привуку одговарајућег партнера); успорене, неспретне, незграпне (не могу успешно да се сналазе у друштвеним и породичним улогама); не воде рачуна о хигијени.

5.6.2.3. У наведеним примерима манифестује се стереотипна друштвена концептуализација жене кроз њену биолошку улогу мајке, али и супруге. И код мушкараца и код жена генерално се истичу сличне непожељне карактеристике, с тим што је код женских особа високо рангирана непожељност непривлачног физичког изгледа. Ово није изненађење ако узмемо у обзир поделу родних улога које се од малена намећу девојчицама и дечацима и које се усвајају искуством и учењем. Тако се традиционално од девојака очекује да више учествују у кућним пословима, да више пазе на тежину и неговање физичког изгледа (Jugović, Kamenov, Huić 2011: 196).

По питању зоонимске концептуализације непожељних физичких карактеристика мушкараца и жена, и Н. Ристивојевић Рајковић примећује да „постоји готово подједнак број примера и за мушкарце и за жене и то са негативном конотацијом када је реч о оба пола: ДЕБЕЛЕ НЕЗГРАПНЕ ЖЕНЕ СУ ВЕЛИКЕ ЖИВОТИЊЕ И ДЕБЕЛИ/НЕЗГРАПНИ МУШКАРЦИ СУ ВЕЛИКЕ ЖИВОТИЊЕ“ (Ristivojević Rajković 2008: 47).

5.6.2.4. Ови примери могу нам дати и одговор на питање како се одређене животиње перципирају спрема свог спољашњег изгледа у језичкој слици света српског народа. Тако се у српској култури као представници крупних животиња пре свих истичу: *бик, кобила, коњ, крава, медвед, мечка, слон, слоница*; ситних и мршавих: *жаба, комарац, глистиа, грмуша, змија, мрав, њрч, њашишцрвк, чворак, црв*; прљавих и неуредних: *жаба, грмуша, газибара, њрасац, њрасица, (свиња, крмача, крмак, крме)*; успорених и тромих: *во, дройља, коза, коњ, крава, медвед, њашиак, њуж, слон, слоница*.

Међутим, неке животиње класификују се у чак два тематска поља негативних карактеристика, нпр. *свиња (њрасац, крме, њрасица, крмак, крмача)* сврстава се у категорију величине (крупне) и хигијене (прљаве); *слон (слоница), крава, коњ* у категорију величине (крупне) и кретања (тrome, споре), *дройља* у категорију хигијене (прљава), кретања (трома) и величине (гојазна), што може бити потврда повишене негативне експресије према тим животињама.

5.6.2.5. Код неких примера уочава се укрштање компонената физичких и духовних особина негативне конотације, што демонстрира појмовну умреженост физичких и психичких домена – нпр. круп-

не грађе из категорије физичког изгледа и разуданости из категорије сексуалности код лексеме *бикуља*.¹⁶³ Слично се намеће и у жаргонској реализацији лексеме *вук* која се односи на *ружну девојку склону промискуитету* (РСЖ).¹⁶⁴ На тај начин се промискуитетно понашање доводи у везу са непривлачним физичким изгледом, односно сфера моралности кореспондира на појмовно-логичком нивоу са сфером физичког изгледа. Код лексема *волоња* и *медвед* особине тромог и спорог кретања доводе се у везу са смањеним интелектом, тј. семантичке компоненте које указују на негативно конотиране карактеристике у физичком домену (тром, незграпан и сл.) – активирају у секундарној реализацији зоонима непожељне квалификације које сугеришу снижен степен интелектуалног деловања. У основи семантичког преноса препознајемо метафоричку трансформацију типа конкретно → апстрактно: споро физичко кретање → спори ментални процеси.

Код лексеме *крава* исте компоненте активирају особину лењости (незграпно и тромо поистовећује се са лењошћу). Емпиријски доживљај упућује нас на закључак да се тела и објекти великих димензија успорено крећу или су пак сасвим статични и непокретни, а као типични представници тих особина из животињског света у нашој култури и традицији намећу се наведени примери (*волоња*, *дройља*, *крава*, *медвед*, *мечка*, *слон*, *слоница*). Тако се категоријом успореног физичког кретања, које је карактеристично за одређену животињску врсту, служимо да бисмо именовали духовна стања као што су: лењост (особина оног који је лењ, спорост, безвољност, тромост – *крава*); безвољност (који је без воље, апатичан – *џуж*); неумешност (особина оног који је невешт, неспретан, непокретан – *коза*).¹⁶⁵ Исти изворни домен активан је у концептуализацији менталних процеса који подразумевају умањене интелектуалне капацитете, а то су нпр. глупост (*медвед*, *волоња*) или ограниченост (*медвед*).¹⁶⁶

¹⁶³ А. Ранђеловић је приметила да први део дефиниције (*крујна, робусна* – из РСЈ 2007) има пејоративни призивок, док се други део (*снажна, једра*) чини пожељним (Ранђеловић 2012: 93).

¹⁶⁴ Вуку који напада стоку, растрже плен, неретко се приписује еротска симболика, повезана са коитусом (Гура 2005: 92–93). Таква врста симболизација могла се у народној етимологији пренети и на женску особу.

¹⁶⁵ „Овакво значење је засновано на искуству, при чему се искуство не ограничава само на менталне репрезентације, већ обухвата све врсте когнитивног искуства: културно, друштвено, ментално и физичко“ (Ristivojević Rajković 2014: 134).

¹⁶⁶ У немачком *медвед* означава zgodног и снажног мушкарца (Ранђеловић 2012: 92), што значи да се семантичке компоненте величине (крупан) доводе у везу са пози-

5.6.2.6. Примери као што су *крме* (прљав, нечасна особа), *крмак* (прљав, нечастан човек), *џрасац* (човек прљав или морално посрнуо), *џрасица/крмача* (човек или жена, прљав и морално посрнуо) показују како се секундарне метафоричне реализације зоонима које се односе на човека у исто време реализују у доменима хигијене и морала, где су прљаво, нечисто, неуредно исто што и неморално, нечасно, безобзирно. У питању је потврда појмовне метафоре МОРАЛНА ЧИСТОТА ЈЕ ЧИСТОЋА (НЕУПРЉАНОСТ) на лексичко-семантичком нивоу.¹⁶⁷

С друге стране, прекомерна склоност јелу код ових животиња, преко метафоричке трансформације типа конкретно → апстрактно (Гортан-Премк 2004: 90–108) доживљава се као вид похлепног, безобзирног, грамзивога, а самим тим и неморалног понашања. Тако се негативно конотирана секундарна значења која се успостављају у семантичкој структури лексеме *свиња* и варијантних назива (*џрасац*, *џрасе*, *крмак*, *крмача* и сл.) могу тумачити, пре свега, преко реалних, дијагностичких обележја њеног физичког изгледа и станишта (прљаво, смрдљиво и сл.), као и особине прождрљивости (похлепно једење које се види као вид безобзирног, насртљивога понашања). Затим се, у првом степену метафоричког трансфера ових назива на људе, реферише на непожељне физичке карактеристике (крупни, дебели, неуредни, запрљани, прождрљиви људи), а у другом се, преко појмовних метафора нечисто (ПРЉАВО) ЈЕ НЕМОРАЛНО И ПРОЖДРЉИВО ЈЕ НЕМОРАЛНО упућује на непожељне моралне карактеристике (неморални, нечасни, безобзирни људи и сл.).

На основу ових примера, чини се да су елементи негативне колективне експресије српске језичке заједнице према *свињи*, утемељени на перцепцији њеног изгледа, станишта и понашања, предупредили оне који су у вези са народним веровањима и обичајима на основу којих се свиња доживљава као тотемска животиња плодотворне моћи и незамењиви део сточног блага.

тивним особинама као што су *снага*, *издржљивост*, *лејош*, док се у српском језику, напротив, комбинују са особинама спорог кретања, тромости, глупости.

¹⁶⁷ О концептуализацији појма моралност писали су Лејкоф и Џонсон (Lakoff, Johnson 1999). Једна од основних концептуализација моралности односи се на појам чистоће. Супстанца је чиста када нема додатке никакве друге супстанце, а типична нечистоћа је прљавштина. Супстанце које су загађене су типично и чисте, а оне које су загађене су нечисте. Тако је и моралност = чистоћа. Појам чистог има у моралној области позитивну конотацију – бити чист је добра и пожељна ствар, док бити нечист (нпр. имати *нечистије*, *џрљаве* мисли) подразумева нешто негативно (Lakoff, Johnson 1999: 290–334). Отуда је једна од реализација придева *џрљав* управо **3. фиг. а.** *који изазива морално гађење, нечасћан, нејошћен, џокварен* (РМС).

5.6.3. Мотивација за секундарне семантичке реализације зоонима

5.6.3.1. Тумачећи конкретне (дијагностичке) мотиве за овај тип метафоризације, уочавамо да се одређене трансформације базирају на активацији семантичких компонената које су у вези са изгледом животиње. Тако нпр. секундарна значења лексема: 1) *глиціа* (*мршава девојка*, РСЖ), 2) *голуждравац* (**1. б.** *фиг. презр. онај који је млад, недозрео, недорасіао*, РСАНУ), 3) *змија* (*мршава девојка*, РСЖ), 4) *комарац* (**2.** *фиг. пеј. онај који је слаб, мршав, сіїан*, РСАНУ), 5) *медвед* (**2.** *фиг. презр. незграјан, іірајав човек*, РСАНУ), 6) *наочарка* (**2.** *погрд. женска особа која носи наочаре*, РСАНУ), 7) *носорог* (**2. в.** *онај који има велики нос*, РСАНУ), 8) *рода* (*висока и кракаіа жена*, РСЖ), 9) *црв* (**2.** *фиг. а. сіїно, слабо биће*, РМС), реализују се асоцијативно на темељу добро познатих диференцијалних сема физичког изгледа полазног појма које су забележене у лексикографским дефиницијама: 1) *глиціа* – 'ваљкастог или плоснатог тела'; 2) *голуждравац* – 'који није добио перје'; 3) *змија* – 'издуженог ваљкастог тела без удова'; 4) *комарац* – 'витког тела и дугих ногу'; 5) *медвед* – 'здепастог, незграпног тела'; 6) *наочарка* – 'шаре сличне наочарима'; 7) *носорог* – 'с једним или два рога на носној или чеоној кости'; 8) *рода* – 'дугих ногу и врата'; 9) *црв* – 'дугуљаста и мекана тела без кости' и сл.

Такође, треба узети у разматрање и семантичку компоненту величине, која је одређеним животињама иманентна и индукује метафорична значења у примерима: *ајкула*, *бикуља*, *бумбар*, *дройља*, *жабац*, *кобиларда*, *коњ*, *кунац*, *кусац*, *лубен*, *мечка*, *мрав*, *слон*, *слоница*. Тако из аспекта концептуалне анализе долазимо до потврда зоонимских метафора *ДЕБЕЛИ/НЕЗГРАПНИ МУШКАРЦИ СУ ВЕЛИКЕ ЖИВОТИЊЕ И ДЕБЕЛЕ/НЕЗГРАПНЕ ЖЕНЕ СУ ВЕЛИКЕ ЖИВОТИЊЕ* (Ristivojević Rajković 2008: 47), али откривамо и нове – мали, ситни, неугледни људи су мале животиње (*жабац*, *кунац*, *кусац*, *мрац*, *црв*). На основу реалних физичких карактеристика можемо да тумачимо и трансформације типа: *бикуља* (**2.** *пеј. крујна, једра жена*, РСАНУ), *бубица* (**1. б.** *слабо сіїворење*, РСАНУ), *волоња* (**2.** *фиг. пеј. ііром човек, глуї човек*, РСЈ 2007), *коњ* (*крујна девојка*, РСЖ), *кунац* (**2.** *фиг. човек малог расіа и реііких накосіірешених бркова*, РСАНУ), *мечка* (*дебела девојка или жена*, РСЖ), *мрав* (**1. б.** *фиг. мало, сіїно биће*, РСАНУ), *іаіііцврк* (**2. б.** *погрд. мали, сіїан, кржљав човек, човечуљак, кейец, іаііуљак*, РСАНУ).

5.6.3.2. Занимљиво је издвојити и категорију изразите физичке карактеристике у којој преовлађују примери метафоричког преноса назива

ва са животиња на људе на основу дистинктивне особине изворног домена као мотивне семантичке компоненте за трансформацију значења (*дабар* – зуби; *јарац* – брада; *камила* – грба; *кунац* – ситан раст и бркови; *крава* – виме; *носорог* – изражен рог на носу; *ћеликан* – изразит кљун; *ждрал* – дугачак врат; *рода* – дугачке ноге). Овакви примери показују нам да неуобичајене девијације у физичком изгледу код људи (издужен врат, велики нос и сл.), изазивају афективну емотивну конотацију која се изражава зоонимском метафоризацијом.¹⁶⁸ Такође, потврђују нам да је метафорично пресликавање на релацији *живојшња* → *човек* увек само делимично и да се у фокус, према потреби, ставља неки аспект датог домена (Продановић-Станкић 2004: 140).

5.6.3.3. Занимљиво је укрштање домена негативно конотиране колективне експресије базиране на емпиријском искуству и домена физичког изгледа. Према неким животињама преовладава негативна колективна експресија која се темељи на човековом искуству и суживоту са њима. У питању су животиње које могу физички да угрозе човека, које код њега изазивају одвратност и гађење (лексема *гад*, односно *гамад* управо се односи на такве животиње: *црви*, *бубе*, *ваши*, *мишеви*, *змије*, *жабе* и сл., од *prasl. *gadъ*: змија, гуштер) или пак спадају у ред животиња са којима се човек ретко сусреће јер настањују станишта која му нису блиска (шума, вода, мочвара, цунгла и сл.), па инстинктивно зазира од њих или их се прибојава (*гмизавци*,¹⁶⁹ *водоземци*, *дивље живојшње* и сл.). Отуда се негативна конотација према њима пресликава у домен физичког изгледа по трансформацији апстрактно → конкретно, односно смртоносне, опасне, искуствено неблиске, потенцијално отровне животиње → непривлачни људи, они којих се ваља клонити, нпр.: *акреј* (4. *мршава*, *ружна особа*, *обично жена*, РСАНУ), *ахѿайод* (1. б. *фиг. ружна*, *мршава жена*, РСАНУ), *вучица/вук* (*ружна девојка*, *одн. жена*, РСЖ), *гушѿер* (*ружна девојка*, РСЖ), *корњача* (*ружна девојка*, РСЖ), *крокодилка* (*ружна девојка*, РСЖ), *мајмун* (2. *в. ружан човек*, РСЈ 2007), *мајмуница* (2. *фиг. погрд. а. ружна женска особа*, РСАНУ).

¹⁶⁸ То нам потврђује и квалификатор негативне експресивности *јогрд*. (погрдно) којим су у Речнику САНУ маркиране ове семантичке реализације лексема *јарац* и *наочарка*, те који подразумева увредљив став говорника, „без примеса симпатије и хумора“ (Ивановић 2014: 216).

¹⁶⁹ *Гмизавци* су нечисте животиње, а многи су ђаволска творевина. Већина њих је отровна, а по људе су опасни и због тога што могу да живе у њима. Према народним веровањима такву способност поседују змија, жаба, корњача, гуштер, црв влашњак, лептир и неки други инсекти. С гмизавцима, као опасним и штетним животињама, повезани су разноврсни ритуални обреди њиховог истеривања, као и многобројне забране и облици заштите од њих (Гура 2005: 208).

Из ових примера морамо да издвојимо пресликавање НЕПРИВЛАЧАН ЧОВЕК ЈЕ МАЈМУН, с обзиром на то да мајмуни свакако не спадају у човеку искуствено неблиске животиње, иако настањују претежно Африку и Азију. Такође, од свих животиња *мајмун* је најближи човеку, будући да са њим дели и сличан генетски материјал. Управо је та сличност са човеком¹⁷⁰ извор негативне конотације у домену физичког изгледа; иако је најсличнији човеку, његова припадност животињској врсти удаљава га од човека на кључном категоријално-класификационом плану (плану врсте, или генуса), па се мајмун, појмовно и културолошки, те преко метафоре *Великог ланца*, доживљава, заправо, као *измењени човек* (Брем 1967: 1).¹⁷¹ Сва је прилика, дакле, да негативна експресија почива на човековој свести о томе да је како физички тако и у свим другим аспектима, еволуирао и дистанцирао се од мајмуна.

5.6.3.4. С друге стране, стари народи су добро познавали *вука*. Многи грчки и римски извори говоре о њему, неки не само с пуно „одвратности коју је *вук* одувек побуђивао него такође са потајним страхом пред грозним или врло опасним особинама ове животиње“ (Брем 1967: 91). У народним представама *вук* се неретко обједињује с гмизавцима (упор. буг.: *гад*, *гак*, сх. *гадина*) – нечистим животињама, које је забрањено употребљавати за храну (Гура 2005: 91). Етимолошко порекло речи *вук* (*prasl.* *vьlkъ, *stsl.* vьlkъ, *rus.* volk, *polj.* wilk, *lit.* vilkas ← *ie.* *wlkʷos, Skok: 1971–1974) у вези је са глаголом *вући*, што упућује на то да се слика вука који одвлачи плен урезала дубоко у памћење Индоевропљана. И у фразеолошким јединицама српског језика кондензовано је народно искуство и веровање о вуку као злогласној животињи изразито негативне конотације. Кроз особине вучје прождрљивости или зле нарави илуструју се различита животна искуства – **и вуци сити и овце на броју** (*каже се када се удеси да сви буду задовољни... РСАНУ*), **појео вук магарца** (*каже се за нешто што је зашашкано, обично за неки скандал, РСАНУ*); **вук длаку мења, али ћуд никако** (*човек обично не мења своју њраву њрироду, своје особине, РСАНУ*), **крсти вука а вук у гору** (*каже се за онога код кога рђави инстинкти имају њревагу*

¹⁷⁰ „Нема сумње да лаику посматрачу поглед на човеколиког мајмуна показује велику сличност са човеком, не само у погледу на његов лик него и у погледу његових поступака [...] Већ из саме чињенице да се мајмун тако рећи развио изнад људских облика произилази да човек никако не може потицати од неких мајмунских предака, упроск спољашње сличности коју човек несумњиво има са мајмунима“ (Брем 1967: 1).

¹⁷¹ Бележимо у грађи и лексему *муна* у значењу 'мајмун', чија се секундарна реализација односи на новорођенче које је вероватно рођено са неком телесном деформацијом (наказа, РСАНУ).

над васи́ишањем, добрим саве́ишима и сл., РСАНУ), **на вука сва бука, а лисице месо поједоше** (каже се кад се кривица не баца на њравога кривца, РСАНУ).

5.6.3.5. Негативна колективна експресија према категорији дивљих птица (*газибара, криа, глоговњача, орлушина, њаишицврк, дројља*,¹⁷² *ждрал*,¹⁷³ *рода, чворак*) може се такође објаснити преко чињенице да су у питању животиње које човек не узгаја, те се оне, будући да настањују неугледна и непримерена станишта (шуме, баре, језера, мочваре и сл.), стога и саме доживљавају као прљаве, неуредне, неугледне, грабљиве и сл.¹⁷⁴ Такође, према птицама као што су *глоговњача, ждрал, њаишицврк* и сл. успоставља се негативан однос као према носиоцима изразитих физичких особина које се негативно конотирају (дугачак врат – *ждрал*; ситна величина – *њаишицврк* и сл.) и пресликавају на људе.

5.7. Пожељне људске психичке (карактерне) особине

5.7.0. Животињским називима, осим физичких, може се изражавати читав низ пожељних људских особина из сфере човековог унутрашњег психичког живота.

Табела 30. Пожељне људске психичке (карактерне) особине

Лексичка јединица и основно значење лексеме	Секундарна реализација лексеме и лексикографски извор
<i>бубица</i> ж дем. од буба	1. б. кротко, благо створење (РСАНУ)
<i>видра</i> ж 1. а. зоол. дивља животиња рђастосмеђе боје крзна <i>Lutra lutra</i> из породице куна <i>Mustelidae</i> , која живи поред воде и храни се рибом	3. фиг. (понекад и видра човек, видра од човека) окретна особа, сналажљива, мудра, лукаво створење (РСАНУ)

¹⁷² Говорећи о магијским дејствима заснованим на контакту с објектом, Гура напомиње да *дројља* (навјак) пије крв људима, нарочито некрштеној деци (Југозап. Бугарска, Зах. ККр: 66) (Гура 2005: 64).

¹⁷³ Од психичких својстава Гура каже да је за *ждрала* карактеристична – неповерљивост. Када их виде како лете у клину, деца их на различите начине ометају и терају их да се помешају или да лете у круг (Гура 2005: 56, 69).

¹⁷⁴ Гура издваја категорију тзв. *нечисти́х њишица* (као што су *врана, гавран, чавка, гачац*) које назива ђаволским, проклетим и злослутним и збиљава их у народним представама и обредима с грабљивицама као што је *вук* (Гура 2005: 397).

<p><i>вук</i> м 1. а. зоол. врста сисара <i>Cannis lupus</i> из ф. паса <i>Canidae</i>; исп. курјак</p>	<p>2. фиг. б. прекаљени борац, јунак; исп. вукобаша 2. в. вредан, способан радник, снажна, енергична особа (РСАНУ) 4. фиг. а. храбар, искусан и одважан човек, јунак (РМС)</p>
<p><i>гуја</i> ж 1. зоол. в. змија <i>Serpens</i></p>	<p>2. фиг. б. опасан, жесток човек; неустрашив борац; убојица (РСАНУ)</p>
<p><i>звер</i> ж 1. зоол. а. назив за сисаре из реда <i>Carnivora</i>, снажних чељусти и јаких канца, који се хране претежно месом и крвљу других кичмењака</p>	<p>човек способан за све, специјалиста (РСЖ)</p>
<p><i>зверка</i> ж 1. а. в. звер</p>	<p>2. фиг. а. особа на високом положају; позната, утицајна личност (често ир.) 2. фиг. б. оштроумна, довитљива, промућурна особа (РСАНУ)</p>
<p><i>змај</i> м 1. мит. према веровањима многих народа крилато чудовиште слично змији, с великим канцама и дугим репом, с једном или више глава, дракон; исп. ала, аждаја</p>	<p>2. фиг. а. неустрашив, сјајан човек, јунак, херој 2. в. отресита, способна, енергична особа (РСАНУ)</p>
<p><i>јагње</i> с 1. а. младунче овце</p>	<p>2. фиг. а. кротка, мирна, недужна особа (РСАНУ)</p>
<p><i>кичмењак</i> м 1. (обично у мн.) општи назив за бића (животиње и човека) из подтипа <i>Vertebrata</i> (главни оградниак кола хордата), која се одликују лобањом, кичменим стубом и високо развијеним нервним системом, чулима и другим органима</p>	<p>2. фиг. чврст, одважан, храбар, достојанствен човек (РСАНУ)</p>
<p><i>кришца</i> ж 1. а. врста малог сисара <i>Talpa europaea</i> црне длаке, ваљкастог тела, који живи под земљом и има предње ноге и рило прилагођено за копање</p>	<p>2. фиг. веома вредна, марљива особа (РСАНУ)</p>
<p><i>курјак</i> м 1. а. зоол. крволочна звер <i>Canis lupus</i> из пор. паса, која живи у брдским крајевима, вук</p>	<p>2. б. храбар човек, прекаљени борац, јунак 2. в. (обично са одредбом: стари) мудар, искусан човек (РСАНУ)</p>
<p><i>лав</i> м 1. а. зоол. једна од најкрупнијих звери <i>Felis leo</i>, из пор. мачака <i>Felidae</i> кратког жућкастосмеђег крзна, јаких чељусти и канци, која живи у Африци и југоисточној Азији; мужјак те звери, који је због снаге и издржљивости назван царем животиња</p>	<p>2. фиг. храбар, неустрашив човек, јунак (РСАНУ) 3. разг. и шатр. човек, обично пријатне спољашњости, који има успеха у друштву, посебно у освајању жена, добар друг, другарчина (РСАНУ)</p>

<p><i>лаф</i> м 1. заст. в. лав (1 и 2)</p>	<p>2. разг. и шатр. а. човек способан и спреман да уради оно што се цени, што је некое потребно, енергичан, способан, у друштву омиљен човек 2. разг. и шатр. б. човек који (обично држећи се помодно и у стилу који се сматра савременим) тежи да остави утисак и изазове допадање (РСАНУ)</p>
<p><i>лавица</i> ж 1. зоол. женка лава</p>	<p>2. разг. и шатр. женска особа, обично пријатне спољашњости, која има успеха, посебно у мушком друштву (РСАНУ)</p>
<p><i>лафица</i> ж 1. зоол. заст. в. лавица</p>	<p>2. разг. и шатр. а. жена способна и спремна да уради оно што се цени, што је некое потребно, енергична, способна, у друштву омиљена жена 2. разг. и шатр. б. жена која помодним одевањем, држањем у стилу који се сматра савременим и сл. настоји да остави утисак и изазове допадање (РСАНУ)</p>
<p><i>овца</i> ж 1. а. зоол. домаћа питома врста <i>Ovis aries</i> из тог рода која се гаји ради меса млека и вуне</p>	<p>мирољубив човек (РСЖ) 4. а. сувише простодушна наивна особа, безазлена, кротка особа, мирна, бојажљива (РСАНУ)</p>
<p><i>орао</i> м 1. а. зоол. у мн.: веома распрострањена породица птица грабљивица <i>Aquila</i> из реда соколовки (<i>Falconiformes</i>), снажног и оштрог кљуна и са канџама на ногама којима хватају птице, рибе, гмизавце и мање сисаре, веома оштрог вида (у јд.: таква птица)</p>	<p>1. б. фиг. јунак, херој (РСАНУ)</p>
<p><i>орлић</i> м 1. а. младунче орла; млад орао; дем. и хип. од орао</p>	<p>1. б. експр. храбар, смео младић (РСАНУ)</p>
<p><i>їейїлић</i> м 1. дем. и хип. од петао; млад петао</p>	<p>5. фиг. самоуверан, кочоперан младић, дечак који се понаша као зрео човек; дечак, дечачић (РСАНУ)</p>
<p><i>їолеїарац</i> м 1. птиче, птић кад почне да лети</p>	<p>2. фиг. млад и полетан почетник у некој грани делатности (РМС)</p>
<p><i>їчела</i> ж 1. зоол. инсекат, кукац из реда опнокрилаца, са отровном жаоком, који живи у заједници, скупуља сладак сок и цветни прах неких биљака и ствара од њих мед и восак <i>Apis mellifica</i></p>	<p>2. вредна, марљива особа (РМС)</p>
<p><i>соко</i> м 1. а. птица грабљивица слична јастребу <i>Falco</i></p>	<p>2. фиг. а. јунак (РМС)</p>

<p><i>тшгар</i> м 1. зоол. крупна крволочна звер из пор. мачака, дугог и са стране сти- снутаг трупа, са крзном црвенкасто- жуте боје и попречним црним пруга- ма <i>Felis tigris</i></p>	<p>2. фиг. онај који каквим особинама подсећа на тигра (хитра, сурова, одважна и сл. особа) (РСЈ 2007)</p>
<p><i>црв</i> м 1. зоол. животиња дугуљаста и мекана тела без кости, која се креће увијајући тело, ларва, личинка ин- секата, кукаца који личи на такву животињу</p>	<p>вредна особа (РСЖ)</p>

Прегледом ових примера можемо стећи увид у позитивне, односно пожељне особине које се високо вреднују на скали човековог унутрашњег живота (карактер, осећања, емотивна, вољна и интелектуална стања) и његовог деловања у српској националној култури, а уједно утврђујемо и које животиње се намећу као појмовни и језички симболи одређених вредности људског понашања и особина, као што су нпр. концепти лојалности и храбрости.

5.7.1. Класификација пожељних психичких карактеристика

5.7.1.1. Карактеристике, издвојене у примерима, можемо да поделимо на три основна домена – домен КАРАКТЕРА (који се односи на различите инхерентне морално-психичке особине), домен ПОНАШАЊА (који се односи на различите људске поступке према појавама, стварима и другим људима) и домен ИНТЕЛИГЕНЦИЈЕ (који се односи на степен схватања и разумевања ствари и појава у свету и друштву):

Табела 31. Пожељне људске психичке карактеристике које се изражавају зоонимским метафорама

<p>ПОЖЕЉНЕ ЉУДСКЕ ПСИХИЧКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ КОЈЕ СЕ ИЗРАЖАВАЈУ ЗООНИМСКИМ МЕТАФОРАМА</p>		
КАРАКТЕР	ХРАБРОСТ, ОДЛУЧНОСТ	<i>вук, гуја, змај, кичмењак, курјак, лав, орао, орлић, соко, тшгар</i>
	МАРЉИВОСТ, ВРЕДНОЋА	<i>кршцица, ичела, црв</i>
	МИРНОЋА, БЛАГОСТ	<i>бубица, јагње, овца</i>
	ЖУСТРИНА, САМОУВЕРЕНОСТ	<i>видраћ, иеићлић, иолећарац</i>

ПОНА- ШАЊЕ	СПОСОБНОСТ	<i>звер, змај</i>
	ДРУШТВЕНИ И МЕЂУЉУДСКИ ОДНОСИ	<i>лав, лаф, лавица, лафица</i>
ИНТЕЛЕКТ	МУДРОСТ, ОШТРОУМНОСТ, СНАЛАЖЉИВОСТ	<i>видра, зверка</i>

5.7.1.2. На основу ових примера, закључујемо да се у српској културној традицији издвајају и високо вреднују особине храбрости, одважности, борбености и истрајности (*вук*,¹⁷⁵ *гуја, змај, кичмењак, курјак, лав/лаф, орао, орлић, соко, ѿигар*) – из сфере карактера, односно мудрости, домишљатости, оштроумности, промућурности (*видра, зверка, курјак*) – из сфере интелекта. Такође, издваја се и однос према раду, који подразумева вредноћу и марљивост (*крѿица, ѿчела, црв*), затим доброта и умиљатост (*јагње*), морална чистота (*јагње*), мирољубивост (*овца*) и повученост (*бубица*). И А. Ранђеловић, анализирајући зоонимску метафорику на грађи ексцерпираној из РСЈ 2007, учила је да је најчесталија пожељна духовна особина борбеност, односно храброст.¹⁷⁶ У издвојеним примерима највише су заступљене следеће животиње:

- дивље животиње (*видра/видраћ, вук/курјак, звер/зверка, крѿица*),
- егзотичне/дивље врсте које не обитавају на географском подручју српског језика (*лав/лаф, лавица/лафица, ѿигар*),
- домаће животиње (*овца, јагње*),
- инсекти (*бубица, ѿчела*),
- дивље птице (*соко, орао, ѿолеѿарац*),
- домаће птице (*ѿеѿлић*),
- гмизавци (*гуја, црв*),
- митолошке животиње (*змај*),
- општи називи (*кичмењак*).

Уочљива је махом позитивна конотација ка дивљим и крволичним животињама (*вук, ѿигар, лав/лаф*), према којима човек осећа страхопоштовање због чињенице да их није припитомио, да представљају реалну животну опасност по њега, као и да су истовремено физички далеко доминантније од њега. И поред углавном негативне конотације у српској култури, познато је да је *вук* у исто време и заштитник (заштитна

¹⁷⁵ Постоји и назив *вукобаша*, који се односи на *храброг рајника, јунака; воћу рајника и снажну и енергичну жену* (РСАНУ).

¹⁷⁶ Она се јавља код следећих седам зоонима: *вук, вучица, гуја, змај, лав, орао и соко*. У питању су предатори и грабљивице које се боре за свој плен (Ранђеловић 2012: 102).

функција његовог имена) и веома поштована животиња у културама ловаца, будући да је и сам изузетан ловац (Штасни 2014: 250). С друге стране, видљив је смањен степен позитивне конотације према животињама које је човек припитомио и експлоатише их у исхрани и раду.

5.7.2. Зоонимска метафоризација мушкараца и жена

5.7.2.1. Већина ових примера реферише искључиво на мушкараце, док су остали неутрални, тј. могу се односити на референте оба пола (*бубица*, *зверка*, *змај*, *јагње*, *кр̄ишца*, *ичела*). Особине храбрости, одважности, неустрашивости (лексеми *борац*, *јунак*, *зашишишник* у лексикографској дефиницији) више се доводе у везу са мушкарацима него са женама, што кореспондира са њиховом традиционалном улогом у друштву. Тиме још више долази до изражаја улога родне стереотипизације као друштвено-културолошке категорије према којој се особи, у зависности од припадности одређеном полу, приписује низ особина и норми понашања (Нрњак 2014: 1). Преко позитивно конотираних зоонимских метафора које исказују пожељне психолошке карактеристике, намеће се и профил особе која се на основу наведених особина позитивно вреднује у српској култури. У питању је особа која је: храбра и одважна (неустрашива, достојанствена, уме да се заузме за себе и да изађе као победник из различитих ситуација); паметна (мудра, промућурна, довитљива, лукава, оштроумна, способна да се служи интелектом); вредна и марљива.

5.7.2.2. Такође, позитивно се вреднује благ, питом, кротак карактер (*бубица*, *јагње*) који кореспондира са особином мирољубивости (*овца*), али и енергичност, одлучност (*вук*, *змај*). Код извесних примера приметна су укрштања особина из сфера психичке и физичке карактеризације: *видра* је у исто време хитра и брза, али и мудра, сналажљива, паметна особа. Долази и до укрштања различито конотираних карактеристика – с једне стране *гуја* у секундарној реализацији означава *ојасног, жеситоког човека, убојицу* (негативна конотација), а с друге стране – *неустрашивог борца* (позитивна конотација). Код секундарне реализације лексеми *вук* укрштају се пожељне особине из категорије односа према раду (*вредан, сјособан радник, снажна, енергична особа*, РСАНУ) и категорије карактера (*прекаљен борац, јунак*, РСАНУ), док је код лексеми *курјак* активирана категорија интелекта и старосне доби (*мудар, искусан човек*, РСАНУ).¹⁷⁷

¹⁷⁷ „Семантичка диференцијација унутар овог значења (*вук*) обухвата два потпуно супротна пола: позитиван 'храбар, одважан и искусан, прекаљен борац, јунак

5.7.2.3. С аспекта укрштања особина из различитих категорија психичке карактеризације, занимљиви су парови лексема *лав/лаф* и *лавица/лафица*. У питању су, с једне стране, парови на плану временског раслојавања лексике: *лаф/лафица* (обележени квалификатором заст. у РСАНУ), а с друге стране творбено-родни парови у оквиру исте врсте из породице мачака: *лав/лавица*. Секундарно значење лексеме *лав* одликује се укрштањем на плану психолошке карактеризације (‘храбар, неустрашив’, РСАНУ) и физичко-социјалне карактеризације изгледа (‘човек пријатне спољашњости’, РСАНУ), те плана међуљудских односа и социјалног опхођења (‘који има успеха у друштву, посебно у освајању жена, добар друг, другарчина’, РСАНУ), у којима се човек карактерише као друштвено освешћено биће. *Лав*¹⁷⁸ у секундарној реализацији именује *храброг, неустрашивог човека, јунака*, што значи да доминира одређење карактера, док лексема *лавица* у секундарној реализацији именује женску особу која има успеха у мушком друштву, што значи да се у женском роду активира социјална компонента међуљудских односа. С друге стране, секундарна значења *лафа/лафице* (из фонолошког аспекта застареле, али у жаргону актуелне речи) упућују на сферу изгледа (помодно одевање и стил), способности (способан/способна) и аспект човека као друштвеног бића (у друштву омиљен човек; у друштву омиљена жена). Док *лав* ‘покрива’ концептуална поља храбрости и јунаштва, застареле лексеме су из синхроне перспективе стекле компоненту друштвено позитивне квалификације која се реализује, доминантно, у разговорном стилу (означене квалификаторима разг. и шатр.) и у контексту друштвено прихватљивих особина (згодан, способан, модеран и сл.), нпр. „Лаф си, нема шта“ (Наст. 3. 41, РСАНУ).

Овај закључак потврђује и А. Хрњак (Hrnjak 2014), разматрајући симболичку вредност лексеме *лавица* у хрватским и руским фразеологизмима. Она је установила да се *лавица* може односити на изузетно храбру и одважну жену, супротстављену традиционалним стереотипи-

јуначина’ и ’вредна и снажна, енергична особа’ и негативан ’окрутан човек, насилник, тиранин, звер-човек’. Семантичка реализација секундарног значења са негативном конотацијом условљена је компонентом значења која је репрезентативна у семантичкој интерпретацији ове лексеме (*крволочна звер*). Значење са позитивном конотацијом индиковано је потенцијалним диференцијалним семама којима се обухватају особине звери уопште ’јака, снажна, издржљива, упорна’“ (Штасни 2011: 312).

¹⁷⁸ „Simboličko značenje i enciklopedijsko znanje o tome da se lav nalazi na vrhu hranidbenog lanca i nema prirodnih neprijatelja odražava se u hrvatskom jeziku u perifrazi kralj životinja“ (Hrnjak 2014: 4).

ма и предрасудама о женама и мушкарцима, према којима су жене физички и психички слабије, пасивније и склоније помирљивости, док су мушкарци јаки, активни и спремни на деловање (Hrnjak 2014: 5).¹⁷⁹

5.7.3. Мотивација за секундарне семантичке реализације зоонима

5.7.3.1. По питању мотивације зоонимских метафора из сфере психолошке карактеризације са позитивном конотацијом, морамо узети у обзир реална, дијагностичка обележја животиња, која утичу на формирање колективне експресије успостављене према њима у српској културној традицији. Неспорно је, на пример, да је српски народ био добро упознат са особинама *вука*, који је познат као крволочан преда-тор, способан ловац,¹⁸⁰ животиња изузетне снаге, суровости и одлучности када се суочи са пленом. Стога није необично што су се људска храброст, јунаштво, прекаљеност, неустрашивост (енергичност, одлучност и сл.), антропоморфизацијом довеле у везу са инстинктивним особинама ове животиње,¹⁸¹ тј. метафорички су се транспоновале на животињу, а са животиње назад на човека (преко метафоре животиње су људи). У основи преноса стоји пројекција *инсџинкџи* = *каракџер*, односно инстинктивно, нагонско понашање асоцијативно се доводи у везу са карактерним (свесним, инхеретним) особинама.¹⁸²

5.7.3.2. Лексикографска дефиниција лексеме *лав* садржи семантичку компоненту колективне експресије – 'који је због снаге и издржљивости назван царем животиња' (РСАНУ), као и семе величине

¹⁷⁹ Њима се описује савремена жена која више није ограничена на приватну сферу, већ на „велика врата улази и у сва подручја јавног деловања те притом, како би успела у још увек андроцентричном свету, мора бити јака, храбра и одлучна“ (исто, 5). Такође, *лавица* се у новијој фразеологији ових двају језика може односити на одлучну, снажну и храбру жену која се бори за своје заслужено место у различитим подручјима јавног деловања и притом непоколебљиво брани своје ставове, мишљења, идеале (исто, 5).

¹⁸⁰ „Штета коју он наноси ловом могла би се, можда, поднети иако је велика, кад вук не би допустио да га занесе његова необуздана ловачка страст и крволочност тако да коље више него што му треба за храну“ (Брем 1967: 92).

¹⁸¹ Особина храбрости, која подразумева прибраност пред опасношћу, типична је карактерна одлика људског понашања и делања, храброст подразумева, априори, свест о опасности и свест о ризику по сопствену добробит која се испољава пред опасношћу.

¹⁸² Да овакве експресије могу бити засноване на стереотипима, потврђује А. Брем, који каже за *вука* да је, док није гладан, једна од најбеднијих и најплашљивијих животиња које постоје. Тада не само што бежи од човека и паса [...] него штавише и од стада оваца (Брем 1967: 95).

(’једна од најкрупнијих звери’) и снаге (’јаких чељусти и канци’). И А. Брем потврђује да је *лав* „краљ четвороножних разбојника, владар у царству сисара и да целокупан утисак који оставља ова животиња присиљава и истраживача да јој међу рођацима уступи прво место“ (Брем 1967: 49).¹⁸³ За разлику од лава, симболика *тигра* у европским језицима знатно је сиромашнија, чему је разлог чињеница да је европска антика релативно касно упознала тигра, тек у доба Александровог похода у Индију (Hrnjak 2014: 7).¹⁸⁴ Реч је о животињи из скупине звери која се, као и лав, у наивној слици света поистовећује с крволочним месождером који за човека представља реалну опасност (И. 7). С обзиром на то да је митска животиња, концепција *змаја* у српској култури и његова симболика храбрости, снаге, јунаштва и сл. умногоме зависе од његове рецепције кроз митологију, народну књижевност и фолклор. Реч је о „зооморфном митолошком створењу које у себи спаја карактеристике неколико врста животиња, најчешће гмазова и птица, а једна од препознатљивих особина митолошког змаја је и његова способност да рига вагру која доприноси утиску моћи и потенцира његов застрашујући карактер“ (Hrnjak 2014: 11–12).

5.7.3.3. С друге стране, човек је одувек високо вредновао *пчелу* међу инсектима, сматрајући је корисном животињом, јер производи мед и восак, а постоје докази у египатским цртежима да је човек припитомио пчелу још пре 4500 година. Отуда њена симболика као вредне, марљиве, што су особине које се у антропоморфизацији пројектују и на човека. Пчела се свуда код Словена доживљава као чист, божји створ, а за њу се у неким крајевима не каже као за стоку да је цркла, него као за човека – „умрла“ (Гура 2005: 335), поштује се као светиња, а о Бадњој вечери чини јој се жртва у тесту (Чајкановић 2014: 550). Отуда се из семантичке структуре лексеме *пчела*, кроз метафоричку екстензију, доминантно активира сема која је у вези са њеном функцијом и радним особинама (’скупла сладак сок и цветни прах неких биљака и ствара од њих мед и восак’, РСАНУ).

¹⁸³ Подједнако обожаван код Египћана, Персијанаца, Грка и Римљана, лав је одувек важио за горопадну животињу која у себи обједињује како моћ и највишу власт, тако и ауторитет, правду али и бесмртност. У Египту је поистовећиван са врховним божанством египатског пантеона, а то је бог Сунца Ра, док у грчкој митологији централно место заузима Немејски лав, познат по својој непробојној кожи, која је на муке бацила чак и чувеног народног хероја Херакла (*Речник симбола*, <http://www.simboli.rs/lav-simbolika/>).

¹⁸⁴ „Dok se u kršćanstvu lav pojavljuje kao simbol evanđelista sv. Marka, a u kasnijem kršćanskom misticizmu istovremeno kao simbol i samog Krista i Antikrista, zanimljivo je da se tigar u Bibliji uopće ne spominje“ (Hrnjak 2014: 8).

5.7.3.4. *Јагње* и *овца* сматрају се мирним, кротким животињама због њихове урођене блакости, питомости, а и познато је из историје хришћанства да су оне биле међу првим жртвеним животињама. *Овца* је била синоним за невиност и једноставност, љубав и милосрђе (Vidović Bolt 2011: 65), племенитост и мир, а сматра се животињом из царства светлости (Чајкановић 2014: 550). *Јагње* је симбол низа позитивних особина. У Библији симболише благод, невиност и покорност, а уједно је и жртвена животиња¹⁸⁵ (Vidović Bolt 2011: 65), **жртвеним јагњетом** назива се неко ко страда због туђег греха или за кривицу коју није скривео (СМР 1998: 221), а у пренесеном значењу односи се и на хлеб за причесну литургију (рлг.) и на Исуса Христа (рлг.). Отуд позитивна конотација према јагњету може бити и библијски мотивисана.¹⁸⁶

5.7.3.5. *Орао* је општепризнати цар птица и владара неба.¹⁸⁷ Код Јужних Словена орлу се приписују посредничке функције: он остварује везу између горњег и доњег света, слободно узлеће на небеса и силази у пакао (Гура 2005: 456).¹⁸⁸ И *орао* и *соко* важе за апсолутне господаре неба, с обзиром на то да су најдоминантније летеће грабљивице, па стога не изненађује њихова позитивна конотација, посебно у хришћанству, где се орлу приписују особине снаге, брзине и паметног расуђивања, али и достојанство, поштовање, висина, доминација.¹⁸⁹ У семантичкој струк-

¹⁸⁵ „У хришћанству је овца слика доброте, трпеливости, скромности, у њој видимо и страх од греха али истовремено у њој нема нимало злобе. Ово, наравно, није случај само са хришћанством. У многим религијама се овца користи као жртвена животиња, а налазимо је и у многобројним митовима, попут оног о Златном руну. Једно од најранијих божанстава, египатски бог извора реке Нила познатији као Хнум или Кнум, био је представљан с главом овна. У египатској митологији се ова животиња још изједначава и са Осирисом, док је код Грка она повезана са полубогом Хераклом. Из свега овога јасно је наслутити да овца, осим невиности и неискварености, важи и за симбол рањивости и истовремено одражава нашу потребу за заштитом“ (*Речник симбола*, <http://www.simboli.rs/ovca-znacenje-i-vegovanja/>).

¹⁸⁶ У питању су цитати, парафразе преузети из превода Библије или настали под утицајем библијских текстова; најзаступљеније животиње у Библији су *овца*, *овчица* и *јагње* као симбол плахости, нежности и кроткости.

¹⁸⁷ „Улога *орла* као господара неба исказана је у народној легенди о томе како је Александар Македонски желео да се успне на небо, али орао га тамо није пустио“ (Гура 2011: 246).

¹⁸⁸ „Иако је орао понегде важио за демонско биће које предводи градоносне облаке, знатно чешће се верује да је ’градобранитељ’ који се у ваздуху бори с алама које доводе облаке који доносе непогоду и уништавају летину“ (Бандић 1991: 165, према Мршевић-Радовић 2008: 99).

¹⁸⁹ „Изузетно је поштован код готово свих народа, почев од словенске митологије која га сматра божјом птицом и везује за врховна божанства, владаре, племиће и ратнике. Сличну симболику налазимо и код источних народа али и старих Грка, где орао

тури лексеме *орло* доминира сема изгледа (’снажног и оштрог кљуна; оштрог вида’ РСАНУ), а особине физичке снаге кореспондирају преко метафоричке трансформације конкретно→апстрактно са позитивном психолошком карактеризацијом човека (јунак, херој). Несумњиво позитивну конотативну вредност орла у српској култури потврђује и фразеологизам **орла учи летети** – *савејтовати вешицијег, ѿамајнијег од себе* (РСАНУ). С друге стране, *соко* је симбол победе, амбиције, прелетања свих равни, учења покретљивости и хитрости, контролисања брзине и покрета (Камингс 2004: 114–115).

5.8. Нејожељне људске психичке особине

5.8.0. Примере из ове тематске групе класификујемо према општим категоријама психичких карактеристика на које секундарна значења реферишу. Лексеме сврставамо у четири засебне поткатегије, узимајући у обзир да ће се код извесних примера те категорије преплитати и укрштаги:

- ИНТЕЛЕКТ (интелектуална деловања и капацитети – односи се на способност сазнавања и мишљења);
- КАРАКТЕР (темперамент, морал, природа – односи се на скуп битних морално-психичких особина које се испољавају у схватањима, погледима и поступцима, односу према средини и сл.);
- ПОНАШАЊЕ И ОСОБИНЕ (општи однос према човеку, стварима и појавама, који се огледа у поступцима; основно својство/обележје човека);
- ЕМОТИВНА СТАЊА (појачана осећања, пријатно или непријатно).

5.8.1. Интелект

5.8.1.0. Наредна група примера односи се на зоонимске лексеме које у секундарној реализацији упућују на интелектуалне капацитете код човека, односно квалификују човека спрам његове (смањене)

представља моћан соларни симбол. Веза између орла и Сунца не треба да изненађује, с обзиром на чињеницу да је реч о јединој птици која може да гледа директно у Сунце, без икаквих последица. Одатле је сасвим разумљиво што орла налазимо на грбовима многих земаља, почев од Византијског и Аустроугарског царства, па све до нама најпознатијег српског двоглавог орла“ (*Речник симбола*, <http://www.simboli.rs/orao-kao-simbol/>).

интелигенције.¹⁹⁰ У досадашњим истраживањима овог поља зоонимске метафорике уочена је општа тенденција „ka korištenju (određenih članova) kategorija *peradi* te *stoke* za referiranje na *glupost*“ (Milić 2013: 205).

Табела 32. *Интелекџи*

Лексичка јединица и основно значење лексема	Секундарна реализација лексема и лексикографски извор
<i>бик</i> м 1. неујаловљено одрасло мушко говече, које обично служи за приплод	глуп, а јак мушкарац (РСЖ)
<i>бравица</i> ж 1. женка брав	2. глупа жена (РСАНУ)
<i>брав</i> м 1. а. општи назив за једно грло стокe, нарочито за овцу или козу; исп. бравче б. уштројен вепар	2. ограничена, неразумна особа (РСАНУ) 3. фиг. погрд. глупак (РМС)
<i>буџов</i> м 1. а. врста слатководне кошљорибе <i>Aspina</i> гарах из ф. <i>Syringidae</i>	2. пеј. глупак, сом (РСАНУ)
<i>во</i> м 1. а. мушко говече, обично одрасло и уштројено	1. фиг. б. глупак (РСАНУ) 1. б. глуп, недотупаван човек (РМС)
<i>волина</i> ж 1. аугм. и пеј. од во(л)	јак човек, глупак, будала, блесан (РСЖ)
<i>волоња</i> м 1. хип. од во(л)	2. фиг. пеј. тром човек; глуп човек (РСЈ 2007)
<i>говедо</i> с 1. в. говече	ограничена, глупа особа (РСАНУ)
<i>говече</i> с 1. а. зоол. домаћи шупљороги преживар <i>Bos taurus</i> , данас одгајен у великом броју раса	1. б. фиг. ограничена, глупа особа (РСАНУ)
<i>горила</i> ж 1. зоол. човеколики мајмун тропских крајева Африке, који достиже и до 2 метра висине и до 250 килограма тежине <i>Gorilla gorilla</i>	2. фиг. примитиван, глуп, осيون човек (РСАНУ)
<i>гусан</i> м мужјак гуске	1. фиг. глуп, органичен човек (РСАНУ)

¹⁹⁰ Под интелектом се подразумева човекова развијена способност интелигенције да спознаје сложене појаве и производи нова достигнућа; памет, разум, ум, али и оштроумност, бистрина духа (Vidović Bolt 2013: 3).

<p><i>гуска</i></p> <p>ж 1. а. зоол. назив за крупније птице пловуше рода <i>Anser</i> из ф. <i>Anseridae</i>; општи назив за птице из ф. <i>Anseridae</i>. б. домаћа припитомљена врста <i>Anser domesticus</i>, која се гаји ради перја, меса и јаја; женка те врсте</p>	<p>1. фиг. пеј. глупа, ограничена женска особа, глупача (РСАНУ)</p>
<p><i>гушчица</i></p> <p>ж дем. и хип. од гуска</p>	<p>1. фиг. глупа млада женска особа (РМС)</p>
<p><i>јунац</i></p> <p>м а. младо мушко говече</p>	<p>1. б. фиг. глупак, будала (РСАНУ)</p>
<p><i>јуне</i></p> <p>с 1. младо говече (обично у другој години живота), говече које није још сасвим одрасло</p>	<p>2. фиг. глупак, незналица (РСАНУ)</p>
<p><i>кер</i></p> <p>м 1. а. пас уопште</p>	<p>глупак (РСЖ)</p>
<p><i>којој</i></p> <p>м зоол. звер <i>Canis latrans</i> из пор. паса (<i>Canidae</i>), степски, преријски вук, нешто мањи од обичног вука, који живи у западном делу Северне Америке</p>	<p>глупак (РСЖ)</p>
<p><i>коза</i></p> <p>ж 1. а. зоол. (мн.) општи назив за род шупљорогих преживара папкара <i>Capra</i> из пор. <i>Caviconia</i>. б. зоол. домаћа припитомљена врста <i>Capra hircus</i> из тога рода, која се гаји ради млека, меса и коже; женка те врсте</p>	<p>2. фиг. пеј. неспретна, глупа особа (РСЈ 2007)</p>
<p><i>кокошка</i></p> <p>ж 1. в. кокош (1б и в)</p>	<p>примитивна жена, простакуша, торокуша, глупача (РСЖ)</p>
<p><i>коњ</i></p> <p>м 1. а. зоол. сисар <i>Equus caballus</i> из реда копитара, живахна домаћа животиња која служи за вучу и јахање</p>	<p>2. фиг. погрд. незграпан и глуп, ограничен човек (РСАНУ) глупак (РСЖ)</p>
<p><i>крава</i></p> <p>ж 1. одрасло женско говече; женка говечета</p>	<p>2. фиг. погрд. глупа, ограничена женска особа, глупача (РСАНУ)</p>
<p><i>магарац</i></p> <p>м 1. а. домаћа товарна животиња (припитомљене подврсте врсте <i>Equus asinus</i> из пор. <i>Equidae</i>), велике главе и дугих ушију, беличасте њушке и дуга репа с праменом длака на крају; мужјак те животиње</p>	<p>2. фиг. погрд. а. онај који чини глупости, будалаштине, глуп, умно ограничен човек, глупак (РСАНУ)</p>
<p><i>магарица</i></p> <p>ж 1. женка магарца</p>	<p>глупава женска особа, глупача (РСЖ)</p>

<p><i>магаре</i> с 1. а. магареће ждребе (пуле), мали, млад магарац</p>	<p>2. фиг. а. погрд. онај који тешко схвата, глупак, тупавко (при обраћању некоме млађем, обично детету) (РСАНУ)</p>
<p><i>мазгов</i> м 1. зоол. мужјак мазге; мазга уопште, без обзира на пол</p>	<p>2. б. неразуман, глуп човек, будала, глупак (РСАНУ)</p>
<p><i>мајмун</i> м 1. зоол. у мн. животиње из реда сисара Primates (Pitheci, Simiae), сисари најсроднији и по развијености мозга најближи човеку (у јд. таква животиња) или уопште ред сисара, који обухвата те животиње и човека (данашње људе и изумрле врсте)</p>	<p>2. б. блесав, будаласт човек, глупак, будала (РСАНУ)</p>
<p><i>мајмуница</i> ж. 1. женка мајмуна</p>	<p>2. фиг. пеј. а. женска особа која се понаша глупо, будаласто, примитивно (РСЈ 2007)</p>
<p><i>марва</i> ж 1. а. зб. четвороножне домаће животиње (овце, козе, говеда, коњи), стока; ретко појединачно сточно грло, марвинче</p>	<p>1. в. фиг. погрд. припроста, некултурна особа, простак, простакуша, глупак, глупача (РСАНУ)</p>
<p><i>медвед</i> м 1. зоол. у мн.: породица сисара Ursidae, крупне звери здепастиг, незграпног тела, густог, кудравог крзна, ситних очију, малих ушију, кратког репа и снажних канци на прстима чије различите врсте живе највише у шумама Европе, Азије и Америке (у нашим крајевима мрки медвед, Ursus arctos) (у јд.: звер из те породице)</p>	<p>2. фиг. презр. незграпан, трапав, одн. неотесан, ограничен, глуп човек (РСАНУ)</p>
<p><i>мисиран</i> м а. зоол. ђуран, пуран</p>	<p>1. б. фиг. ограничен, глупав човек, глупак (РСАНУ)</p>
<p><i>миш</i> м 1. а. зоол. у мн.: веома распрострањена породица ситних сисара штеточина Muridae из реда глодара, набијеног тела покривеног густом длаком, шиљасте њушке и дугог репа (у јд. такав сисар)</p>	<p>подмукао човек, будала, тупан, глупак (РСЖ)</p>
<p><i>морж</i> м а. зоол. у мн. породица морских сисара Odobenidae из реда перајара Pinnipedia тешког масивног тела (до 4 м дужине), дебеле наборане коже, са горњим очњацима израслим у кљове и кратким пљоснатим ногама, који живе у северним поларним крајевима (у јд.: животиња из те породице).</p>	<p>1. б. фиг. онај који својим држањем, изгледом подсећа на такву животињу, трома, глупа особа (РСАНУ)</p>

<p><i>мрмоћ</i> м зоол. врста глодара <i>Marmota marmota</i> из пор. <i>Marmotidae</i>, који је одозго сиве, одоздо смеђасте боје, а живи по високим европским планинама</p>	блесавко, незналица (РСЖ)
<p><i>мула</i> ж 1. зоол. неплодни крижанац кобиле и магарца <i>Equus mulus</i>, домаћа животиња која у средоземљу служи за ношење терета, вучу, јахање</p>	3. б. глупава, ограничена особа (РСАНУ)
<p><i>муна</i> ж 1. зоол. в. мајмун</p>	3. глупа особа, будала (РСАНУ)
<p><i>носорог</i> м 1. зоол. крупни тропски сисар, биљојед с једним или два рога на носној или чеоној кости, који живи у Индији, југоисточној Азији и Африци</p>	2. фиг. погрд. а. незграпан и глуп, ограничен човек (РСАНУ)
<p><i>ован</i> м 1. зоол. мужјак овце</p>	2. фиг. погрд. глуп, неразуман човек (РСАНУ)
<p><i>овца</i> ж 1. а. зоол. домаћа питома врста <i>Ovis aries</i> из тог рода која се гаји ради меса млека и вуне</p>	4. б. глупа, ограничена особа (РСАНУ) потенцијална жртва крађе (РСЖ)
<p><i>орангутајан</i> м зоол. а. врста човеколиког мајмуна <i>Simia satyus</i> снажно развијеног предњег дела тела, дугих предњих удова и риђе до црвене боје длаке, који живи на Суматри и Борнеу</p>	1. б. фиг. погрд. груб, неотесан, глуп човек (РСАНУ)
<p><i>ослић</i> м 1. а. дем. и хип. од осао; млад осао, магарчић</p>	1. б. фиг. погрд. глупак, будала (РСАНУ)
<p><i>јарић</i> м 1. коњ, ждребац</p>	2. погрд. а. немаран, површан, приглуп (а често физички јак) човек (РСАНУ)
<p><i>рода</i> ж 1. зоол. птица селица из рода штакара <i>Ciconia ciconia</i> дугих ногу и врата, дугог и широког кљуна, белог перја и црних крила</p>	глупак, глупача (РСЖ)
<p><i>слон</i> м 1. крупан сисар биљождер, с дугом сурлом и са две кљове</p>	глупак, неспретањак (РСЖ)
<p><i>сова</i> ж зоол. 1. ноћна птица грабљивица <i>Bubo bubo</i> из пор. <i>Strigidae</i>, јејина, буљина</p>	глупача (РСЖ)

<i>сом</i> м 1. зоол. велика слатководна риба глатке љигаве коже, широке спљоштене главе с дугим брцима <i>Silurus glans</i>	2. фиг. пеј. а. глупан, будала (РСЈ 2007)
<i>сѝока</i> ж 1. а. домаћа животиња; марва, благо	1. б. фиг. пеј. припроста, некултурна, глупа особа (РСЈ 2007)
<i>ѝелац</i> м 1. мушко теле	1. б. фиг. умно ограничен, туп човек, глупак (РМС)
<i>ѝеле</i> с 1. а. младунче говечета, које крва донесе на свет	2. фиг. погрд. човек слабе памети, глупак, будала (РМС)
<i>ѝеѝреб</i> м 1. зоол. а. шумска птица из реда кока <i>Tetrao urogallus</i> , чији мужјак у периоду парења губи уобичајени птичији опрез па је у поезији често симбол љубавне опијености	2. фиг. глупак, будала, звекан (РМС)
<i>ѝука</i> ж 1. зоол. крупна домаћа птица из пор. фазана <i>Meleagris gallopago</i> која се држи због укусног меса, ћурка	2. фиг. глупа, ограничена особа (обично женска) (РМС)
<i>ћуран</i> м 1. зоол. мужјак ћурке, који се гаји ради меса, пуран	2. фиг. будала, глупак; лако поводљив човек (РМС)
<i>ћурка</i> ж 1. зоол. најкрупнија домаћа птица (женка) из пор. фазана, која се гаји ради меса и јаја, пура <i>Meleagris gallopavo</i>	2. фиг. будаласта женска особа, глупача (РМС)

5.8.1.1. Особина смањених интелектуалних могућности

5.8.1.1.1. Примере у овој групи издвојили смо маркирајући у оквиру дефиниција придевске и именичке квалификације у вези са ниском интелигенцијом, као што су: глуп, глупав, глупак, глупача, приглуп, ограничен, непросвећен (дефиниције садрже и квалификације: глуп човек; глупа жена; глупа особа; глупан; човек слабе памети; незналица; туп човек; недотупав; онај који чини глупости, будалаштине; онај који тешко схвата), али и обележја која се могу довести у везу са ниском интелигенцијом или бити њена директна последица, као што су ограниченост, неотесаност, неразумност, поводљивост, површност. Такође, издвојили смо и оне примере у чијим се дефиницијама секундарних значења активирају различите негативно конотиране и погрдне квалификације којима се имплицитно подразумева и смањена

интелигенција, као што су: блесан, блесавко, тупавко, клипан, звекан, будаласт, блесав и сл.

5.8.1.1.2. И *Двосмерни речник српског жаргона и жаргону сродних речи и израза* потврђује да се у разговорном стилу за исказивање човекове глупости употребљавају називи животиња из домаћег сточног фонда, називи пернате живине, али и називи животиња доминантно крупног физичог изгледа: *бик, волина, кер, којоџ, кокошка, магарица, миш, мрмоџ, рода, слон, сова*. Од варијантних лексичких облика, бележимо и хипокористике: *волоња* (2. фиг. пеј. *џром човек; глуј човек*, РСЈ 2007); деминутиве: *гушчица* (1. фиг. *глуја млада женска особа*, РСМ), *ослић* (1. б. фиг. погрд. *глујак, будала*, РСАНУ) и збирне именице у значењу јединице: *марва*¹⁹¹ (1. в. фиг. погрд. *џријросџа, некулџурна особа, џросџак, џросџакуша, глујак, глујача*, РСАНУ). Већина ових значења обележена је у речницима квалификатором стилске вредности погрд. (погрдно) или пеј. (пејоративно), нпр. *буцов, гуска, говедуља, коза, коњ, крава, џарџ, сом, џеле, магарац, магаре, марван, марвана, мајмуница, носорог, ован, орангуџан, сџока*, чиме се само потврђује да се односе на карактеристике које су „традиционално схваћене као непожељне“ (Ristivojević Rajković 2014: 135). И А. Ранђеловић је на грађи РСЈ (2007) забележила 25 зоонима чија метафорична значења истичу управо човекову ниску интелигенцију.¹⁹²

5.8.1.1.3. На основу анализе примера запажамо да се ниска интелигенција у одређеним случајевима аналошки повезује са негативним облицима друштвеног понашања, као што су примитивност, простаклук, некултура, осиноност, припростост, неотесаност, грубост, подмуклост, неморалност. На њих упућују секундарна значења примера: *горџа (џримџиван, глџб, осџон човек*, РСАНУ); *мајмуница (женска особа која се џонаша глџо, будаласџо, џримџивно*, РСЈ 2007); *медвед (неоџесан, огрџичен, глџи човек*, РСАНУ); *орангуџан (груб, неоџесан, глџи човек*, РСАНУ); *џарџ*¹⁹³ (*немаран, џовршан, џриглуј човек*, РСАНУ), *сџока (џријросџа, некулџурна, глџа особа*, РСЈ 2007).

¹⁹¹ У истом, овај пут примарном значењу (‘глџпак, будала’) у РСАНУ, потврђујемо и именице *марван* и *марвана*.

¹⁹² У питању су животиње из човековог блиског окружења – оне чијим се месом и производима храни, али и оне које човек гаји у функционалне сврхе (за ношење товара, вучу и сл.). То су: *брав, буцов, во, волоња, говече, гуска, гушчица, јунац, јуне, коза, коњ, крава, магарац, магаре, магарица, мазгов, овца, сџока, џеле, џуран и џурка* (Ранђеловић 2012: 101).

¹⁹³ У 19. тому *Речника САНУ* зебележена је и одредница *џарџан – несџреџан и џриглуј мушарац*.

Такође, у анализи се показало да се особине смањене интелигенције из поља човекових психичких особина укрштају са семантичким пољем физичких карактеристика крупне величине и успореног, трмог и неспретног кретања. Тако је глупост код мушкараца повезана са трмошћу и спорошћу, на шта је већ указивано у ранијим истраживањима (уп. Ristivojević Rajković 2008: 50). То илуструју секундарна значења зоонима: *коњ* (*незграјан и глуј, ограничен човек, РСАНУ*); *медвед* (*незграјан, њрајав, одн. неојесан, ограничен, глуј човек, РСАНУ*); *морж* (*џро-ма, глуја особа, РСАНУ*); *носорог* (*незграјан и глуј, ограничен човек, РСАНУ*); *коза* (*несјрејна, глуја особа, РСЈ 2007*). На негативну особину која се идентификује именицом *будала*, у комбинацији са особиниом глупости, упућују секундарна значења зоонима: *волина, јунац, мазгов, мајмун, марван, марвана, миш, муна, ослић, сом, џеле, џејреб, ћурак, ћуран, ћурка*.

5.8.1.1.4. Конотативна вредност секундарних семантичких реализација зоонима којима се представља човек скромних интелектуалних способности и ограничених спознајних капацитета огледа се и у фразеолошком материјалу,¹⁹⁴ што је такође истакнуто у неким досадашњим истраживањима. Тако се у раду И. Видовић Болт као носиоци ограничене интелектуалне способности у фразеологизмима издвајају: *бик, гуска, кокош, коњ, коза, магарац, магаре, џеле, џелце* и *во* (Vidović Bolt 2014: 3). То је тзв. аристократски приступ животињи, чији су резултат негативно конотирани, неретко пејоративни па и депрецијативни фразеологизми који се односе, углавном, на човека и притом дискредитују животињу истицањем њених негативних (каткад стварних, чешће измишљених) особина, а „odraz su tradicije da čovjek o pripadnicima svoje vrste govori skriven iza maske različitih životinja“ (Бартмињски 2007: 96, према Vidović Bolt 2013: 9).

5.8.1.1.5. Од животиња које у секундарној семантичкој реализацији реферишу на смањено интелектуално деловање код човека издвајају се:

- домаће животиње: *бик, бравица, брав, во, говедо, говече, јунац, јуне, кер, коњ, коза, крава, магарац, магарица, мазгов, марва, мула, ован, овца, ослић, њарий, сјока, џеле, џелац*;

¹⁹⁴ И. Видовић Болт у овој реализацији наводи неке од њих, различитог састава и конструкција: **бити кокошје памети, кокошји мозак, разумети се као магарац у кантар (као коза у першун), буљити као теле у шарена врата, глуп као теле** (коњ, магарац, коњ), **имати пилећу памет** (мозак), **пилећа глава** (мозак), **телећи поглед, кокошји поглед** и сл. (исп. Vidović Bolt 2013: 6). Друге су нпр. **имати кокошју** (пачју, птичију) **памет, кокошје памћење, кокошји** (пачји, птичији) **мозак, поглед** и сл. (Vidović Bolt i dr. 2017: 64–65; 127).

- домаће птице: *гусан, гуска, кокошка, мисиран, џука, ћуран, ћурка*;
- дивље животиње: *медвед, миш*;
- дивље птице: *сова, рода, џејреб*;
- рибе: *буцов, сом*;
- егзотичне врсте које у природи не обитавају на географском подручју српског језика: *горила, којој, мајмун, мајмуница, морж, мрмој, муна, носорог, орангуџан, слон*.

Из ове класификације запажамо да се особина смањеног интелектуалног капацитета најпре приписује крупним домаћим животињама (*бик, во, ован, магарац, коњ, крава*), домаћим птицама из реда живине (*кокошка, гуска, ћурка, џука*) и дивљим животињама које нису карактеристичне за говорни простор српског језика (*слон, мајмун, носорог* и сл.). Оваква класификација примера делимично упућује на категорије које је за хрватски језик издвојио Г. Милић – домаће животиње, перад, стока (ситног и крупног зуба) и теглећа марва, чији су називи развили метафорична значења на основу функционалних домена типичних за те категорије, као што су рад, узгој ради хране и сл. (Milić 2013: 205).

5.8.1.2. Зоонимска метафоризација мушкараца и жена

5.8.1.2.1. Већ смо установили да су крупне животиње због своје величине и успорене, па се доживљавају као мање интелигентне преко метафоричке трансформације конкретно→апстрактно (Гортан-Премк 2004: 90–108), односно успорена физичка стања доживљавају се као конкретизација успорених (или ниских) ментално-интелектуалних реакција. То потврђују и примери, међу којима и они за крупне домаће животиње – *бик, во, џеле*, те њихови хипероними – *марва, сџока* и *брав*, као и они за дивље животиње – *горила, носорог, медвед, морж, слон* – упућују доминантно на категорију мушких особа смањене интелигенције, на основу чега се успоставља појмовна метафора ГЛУПИ МУШКАРЦИ СУ КРУПНЕ (ДОМАЋЕ) ЖИВОТИЊЕ. Зооними из категорије птица, и то пре свега домаћих птица које се наменски узгајају у домаћинствима (*гуска, кокошка, ћурка*), доминантно упућују на категорију неинтелигентних жена, из чега би се могла успоставити формула: ГЛУПЕ ЖЕНЕ СУ ДОМАЋЕ ПТИЦЕ (ПЕРНАТЕ ЖИВОТИЊЕ).¹⁹⁵ Корпус потврђује да и неинтели-

¹⁹⁵ Н. Ристивојевић Рајковић успоставља сличне метафоричне формуле на упоредном материјалу српског и норвешког језика: ГЛУПА ЖЕНА ЈЕ ЖИВИНА, ГЛУПА ЖЕНА ЈЕ

гентни мушкарци могу да се доведу у везу с птицама (*гусан, мисиран, шешереб, ћуран*), а жене са крупним домаћим животињама (*бравица, крава, марвана*), што је путем метафоре ГЛУПА ЖЕНА ЈЕ СТОКА већ регистровано у раду Н. Ристивојевић Рајковић (в. 2008: 50).¹⁹⁶

5.8.1.3. Мотивација за секундарне семантичке реализације

5.8.1.3.1. Оваква семантичка расподела зоонима указује на то да се у језичкој слици света категорија величине и, с њом у вези, тромог и успореног кретања – повезује са смањеним интелектуалним капацитетима, по формули:

сйоро физичко кретање → усйорени ментйални йроцеси

која у другом степену метафоричког трансфера доводи до формуле:

усйорени ментйални йроцеси → негатиивни видови друшйивеног ойхођења.

Особина спорости, која проистиче из величине, негативно се коотира; споро кретање вршиоцу радње онемогућава избегавање опасности, а доводи се у везу и са болешћу, старошћу и сл. Неки аутори, на материјалу фразеолошких јединица, такође потврђују да је величина домаћих животиња као што су *во, коњ, магарац* и *ован*, а самим тим и перцепција њиховог кретања као успореног, послужила у оснаживању фраземских значења *глуј као коњ, глуј као во* и сл. (исп. Vidović Bolt 2011: 108). Физичка величина као мотивација за успостављање метафоричких трансформација потврђује се и примерима оних представника животињског света који географски не припадају српској култури, као што су нпр. *носорог (незграјан и глуј, ограничен човек, РСАНУ), слон (глујак, несйрејњак, РСЖ), морж (йрома, глуја особа, РСАНУ)* и сл. И у склопу метафоре ГЛУПЕ ЖЕНЕ СУ ДОМАЋЕ ПТИЦЕ (ПЕРНАТЕ ЖИВОТИЊЕ) такође можемо говорити о категорији величине и њеној перцепцији као показатељу смањеног интелектуалног капацитета. При томе се, у случају ситнијих пернатих животиња, активира сема релативно мале

СТОКА И ГЛУП МУШКАРАЦ ЈЕ СТОКА (Ristivojević Rajković 2008: 50). Ауторка је установила да се и у српском и у норвешком језику жена критикује као брбљива, што је у неким случајевима нераскидиво повезано са глупошћу (српски: *йорокуша, кокошка, ћурка, радио милева*) (Ristivojević Rajković 2014: 139).

¹⁹⁶ Н. Ристивојевић Рајковић примећује утицај физичког изгледа: за метафоризацију глувих жена карактеристична је живина, дакле – мале животиње, док већина зоонима који у свом метафоричном значењу реферишу на глупог мушкарца припада групи крупних домаћих животиња (Ristivojević Rajković 2008: 50).

величине њиховог мозга у односу на друге животиње.¹⁹⁷ Рибе као што су *буцов* и *сом* могле су бити перципирани као глупе због тога што се лако лове или што се концептуализација њиховог изгледа своди на представу о празном отварању уста без звука и гласа.

5.8.1.3.2. Поред семантичких компонената које су у вези са физичким изгледом животиња (њиховом величином) и њиховим кретањем, анализом примера утврђени су и други фактори који омогућавају процес зоосемије у језику, карактеристични за средине у којима су се животиње гајиле и чувале. Није искључено да се код човека окруженог домаћим животињама могао јавити амбивалентан однос према њима. С једне стране, човек их поштује и позитивно вреднује због очигледних економских користи које од њих има и различитих магијских својстава које им приписује, а с друге их ниподаштава и потцењује с обзиром на све друге особине које их разликују од људи, као и на све друге околности релевантне за однос човека према животињама¹⁹⁸ у којима се нарочито истиче човеков афективни однос према њима (в. Vidović Bolt 2014: 7; Milić 2013: 205).

Када су у питању зооними из категорије домаћих животиња, упадљива је несагласност између њихове улоге у свакодневном животу народа и фолклору и улоге, углавном негативне, која им се приписује у свакодневној језичкој слици света. Тако је за припаднике српске културе карактеристично да већина домаћих животиња представља незаменљив део сточног блага који је изузетно вреднован у сточарски оријентисаној економији (уп. *благо* = **б. сѝока**, *марва* РСАНУ), да имају табуизирану вредност, са божанским или пак демонским особинама, да се сматрају заштитницима домаћинства, предсказивачима судбине и времена, да имају лековита, магијска и натприродна својства, да су део обреда и веровања¹⁹⁹

¹⁹⁷ „Veličina somatizma proporcionalna je intelektualnom kapacitetu te je somatska komponenta signal manjega kvocijenta inteligencije (mali mozak = glupa osoba)“ (Vidović Bolt 2014: 5).

¹⁹⁸ Познато је да је човек подредио животиње за исхрану и рад, да располаже њима по својој вољи када су у питању места за испашу, смештај и сл.; да обављају за њега функције за које није потребан интелектуални напор (носе јаја, обављају тешке физичке послове и сл.).

¹⁹⁹ „Од извесних животиња се очекује плодност, људска, сточна и пољска; неке од њих имају важну улогу у магији и дивинацији, и у народној медицини; многе животиње имају и своје празнике, који су у вези са жртвама, и понекад трају по неколико дана“ (Чајкановић 2014: 548). Тако је у многим нашим крајевима *во* полагајник за Божић, за њега се спрема посебан колач или му се даје божићни хлеб, а веровало се и да волови оплакују доброг човека (в. Кулишић и др. 1971: 83), док се *овца* сматрала благословеном животињом која је из раја искочила, а о Божићу се за овце спрема посебан колач (в. И., 230).

и сл. О биполарности која се јавља на плану улоге домаћих животиња у народном животу и веровању и метафоричног значења зоонима у језичкој слици света, сведочи и пример лексеме *коњ*. *Коњ* у секундарној реализацији упућује на глупог, незграпног човека (док у *Речнику жаргона и жаргону сродних речи и израза* за исто значење проналазимо именицу *коњослав*), иако је у српској култури симбол различитих позитивних атрибута повезаних са богатством, племенитошћу, елеганцијом, телесном снагом, брзином, младошћу, потенцијом и енергијом.²⁰⁰

5.8.1.3.3. Стиче се утисак да поједни представници животињског света из категорије домаће стоке и пернате живине бивају посебно „анатемисани“ у наивној слици света српског народа. Томе, осим дијагностичких обележја везаних за њихово станиште, изглед и понашање, доприносе и културолошке предрасуде обогаћене прецедентним текстовима (басне, фразеолошке јединице и сл.), конфесионалним ставовима, предањима и митологијом. Тако треба узети у обзир и представе које су се наметале путем књижевних жанрова као што су басне, нпр. *магарац*²⁰¹ је присутан у 30 Езопових басни,²⁰² где је често предмет изругивања због свог изгледа (дуге уши, неспретан ход), те приписаног му храпавог гласа (в. Vidović Bolt 2014: 7), а не треба испустити из вида ни културолошки прихваћене синтагме које подржавају ове предрасуде, као што су *магарећа клуја* (*клуја за лоше ученике, за оне који су њоследњи у нечему*), узвик при каквој игри *ко задњи магарац!*, *магареће уши* и сл., као и фразеологизме – **направити кога маггарцем** (*њонашајти се њрема некоме као њрема глуђану*), **разумети се** (у нешто) **као магарац (магаре) у кантар** (*уођишће се не разумети у нешто*) и сл. (в. Vidović Bolt i dr. 2017: 103–104).²⁰³

²⁰⁰ Према коњима, генерално, влада позитивна конотација у различитим културама. „Razni su im narodi pripisivali posebne osobine: brzinu, mudrost, čak i sposobnost da liječe i da pretkazuju budućnost. Konji su bili simbol snage i mladosti, a osobito značenje imali su bijeli i crni konji: u mitologiji bijeli konj simbolizuje plodnost“ (Hansen-Kokoгуš 1996: 47).

²⁰¹ „Питоми магарац је услед дугог злостављања тако дегенерисан да уопште више не личи на своје претке [...] храброст се код њега претворила у тврдоглавост, брзина у спорост, живахност у тромост, памет у глупост, а љубав према слободи у стрпљивост“ (Брем 1967: 242).

²⁰² Н. Висковић за басне каже да су нетачне и неправедне у приписивању људских карактера животињама, да садрже мало етнолошких спознаја и да је животињско понашање у њима само зооморфно изражавање људскога, које се опет враћа човеку у виду моралних дела (Visković 1995: 152).

²⁰³ Исту мотивацију препознајемо и у експресивном глаголском деривату *магарчијти*, који бележе сви описни речници српског језика (исп. 'грубо преварити, обма-

Извесно је да научно утемељене карактеристике животиња изостају при конституисању „народне“, тј. наивне конотације, те да их предупређују стереотипне метафоре повезане са различитим особинама приписаним животињама. Такву појаву илуструје и пример за секундарну реализацију лексеме *гуска*,²⁰⁴ која је, осим папагаја и вране, једна од најинтелигентнијих птица у природи.²⁰⁵ Не може се поуздано одговорити на питање зашто се лексеме *гуска* (у значењу *глуша, ограничена женска особа, глушача*, РСАНУ) или *ћурка* (у значењу *будаласта женска особа, глушача*, РМС) употребљавају у негативном значењу смањене интелектуалне способности код жена. Могуће је да се као потенцијални критеријум укључи начин њиховог оглашавања (може асоцирати на „женско“ брбљање, које се по аналогiji повезује са особином глупости) или мала величина главе, односно мозга.

У свакодневном животу и вредновању изгледа да преовлађује поимање осмишљено у теорији *Великог ланца*, по коме се човек, као биће разума и интелигенције, у концептуалном поретку појмова сврстава у надређену позицију у односу на животиње, као бића која делују нагонски и инстинктивно. Овакво мишљење подржава и хришћанска (католичка) црква, чији је „*zvaničan stav [...] dugo bio da su životinje bića bez razuma stvorena od Boga da služe ljudima, i da je Tvorac njima dao samo život, a nama i dušu*“ (Visković 2009: 343–344).²⁰⁶

5.8.1.3.4. Иако домаће животиње у вањезичкој реалности представљају незаменљив део човекове економије, а у народном веровању, предањима и митологији имају веома важну духовну и симболичну улогу, у језичкој реалности секундарних значења зоонима, како показује лексички материјал, реализују се махом са негативном

нути, подвалити; варајући учинити смешним, насамарити’, РСАНУ), а у чијој је основи сликовна метафоричка трансформација (= учинити некога магарцем).

²⁰⁴ „Тешко је рећи зашто су људи прогласили да је гуска глупа, пошто нам све што видимо говори баш обратно. Све врсте гусака, без иједног изузетка, спадају у паметне, опрезне птице ... постављају страже и свесно изводе разне мере опрезности да се осигурају“ (Брем 1967: 565). Међутим, и фразеолошки материјал говори у прилог њене „глупости“ – *глуп као гуска, као гуске у магли* (*збуњено, неразборито*) и сл. (в. Vidović Bolt i др. 2017: 48–49).

²⁰⁵ „Najpoznatija legenda o guskama govori o onim kapitolskim koje su 390. g. pr. n. e. spasile Rim od provale Gala, pa su se stoga u rimskoj kulturi smatrале simbolom budnosti i providnosti“ (Vidović Bolt 2011: 80). Тако се *гуска*, нпр. у оријенталној култури, сматра рајском птицом, симболом светлости, инспирације, окретности, гласника добрих вести, брачне среће (в. Каминг 2004: 58).

²⁰⁶ „S novovjekovnim prosvjetiteljskim mehanicizmom preokreću se učenja o životinjama: one su neosjetljiva i glupa stvorenja, po nekima lišena i osjetilne duše u aristotelovskom smislu“ (Visković 2009: 346).

конотацијом која се односи на човека ниских интелектуалних способности, а заснована је на предрасудама да су (домаће) животиње неинтелигентне, односно глупе.

5.8.2. Карактер

5.8.2.0. Примери из ове групе односе се на зоолошке лексеме чије секундарне реализације упућују на људске карактерне особине које схватамо као одређење изразитих иманентних морално-психичких особина, односно као људску природу, морал и темперамент.

Табела 33. *Карактер*.

Лексичка јединица и основно значење лексеме	Секундарна реализација лексеме и лексикографски извор
<i>аждаја</i> (<i>аждајкиња</i> , <i>аждајка</i>) ж празн. огромна немам, обично водена, понекад вишеглава и крилата, која прождире људе и животиње	1. погрд. б. зла, опака жена; горопадница (РСАНУ)
<i>ајкула</i> ж а. в. морски пас <i>Sarcharias glaucus</i>	1. б. фиг. грабљивац, бездушни експлоататор (РСАНУ) опасна, опака особа (РСЖ)
<i>ала</i> ж 1. (по народном веровању) крилата прождрљива немам; исп. аждаја	3. фиг. а. онај који је прождрљив, грамжљив (РСАНУ)
<i>амеба</i> ж зоол. најпростија једноћелијска животиња, која при кретању стално мења свој облик	безлична одн. безначајна особа; кукавица, слабић, беспосличар, нерадник, ленштина (РСЖ)
<i>асида</i> ж 1. а. змија отровница, гуја	фиг. разг. зла, опака жена, оштроконђа, нацак-баба (РСЈ 2007) 1. б. фиг. љута, зла, опака жена (РСАНУ)
<i>бедевија</i> ж 1. а. кобила добре пасмине (обично арапске)	2. фиг. ир. здрава, а лења жена (РСАНУ)
<i>бескичмењак</i> м 1. зоол. а. животиња без кичме и скелета б. мн. системски назив за такве животиње <i>Evertebrata</i> , <i>Invertebrata</i>	2. фиг. онај који је без сопственог убеђења, онај који је без одређеног правца; слабић, поводљивац (РСАНУ)
<i>бескрилац</i> м 1. а. инсект најпростије грађе који је без крила б. системски назив за такве инсекте, <i>Apterygota</i>	2. фиг. ир. човек без полета (РСАНУ)

<p><i>бесиџија, бешиџија</i> ж 1. животиња, обично опака, зла; звер, скот</p>	<p>2. фиг. а. особа са животињским, рђавим инстинктима (РСАНУ) 2. пеј. нечовек, звер-човек; будала (РСЈ 2007) 2. фиг. б. неваљалац, битанга, обешењак (РСАНУ)</p>
<p><i>буба</i> ж 1. зоол. а. општи назив за потпуно развијене тврдокрилце, као и за многе врсте осталих инсеката</p>	<p>6. фиг. а. нерадник, ленштина, трут 6. фиг. б. човек без вредности, ништавило (РСАНУ) 2. погрд. гад, рђа (РМС) 2. фиг. а. (обично у изр. лења ~) нерадник, ленштина, лењивац; 2. фиг. б. човек без моралних вредности, гад, рђа, ништавило, нитков (РСЈ 2007)</p>
<p><i>буша</i> ж 1. а. ситно, трбушасто краткорого говече</p>	<p>2. б. в. шуша, особа без вредности (РСАНУ)</p>
<p><i>ваши</i> ж 1. зоол. а. инсект бескрилац Pediculus из ф. Pediculidae, чије врсте живе паразитски на човеку, а из ф. Haematoprimidae и Liotheidae (из групе Mallophaga) на домаћим животињама или на птицама; или и двокрилци из ф. Braulidae на пчелама. б. нижи љускар из групе Entomostraca, чије врсте живе паразитски на неким воденим кичмењацима. в. мн. систематски назив за инсекте из ф. Pediculidae</p>	<p>3. фиг. погрд. досадан или рђав човек (РСАНУ)</p>
<p><i>вашка</i> ж 1. а. пас, псето</p>	<p>2. погрд. никакав, гадан човек; пропалица, битанга (РСАНУ)</p>
<p><i>веверица</i> ж 1. зоол. мали шумски сисар дугачка репа Sciuris vulgaris из ф. Rodentia (Glires) који живи на дрвећу чијим се плодовима храни</p>	<p>наивна одн. лаковерна особа (РСЖ)</p>
<p><i>вук</i> м 1. а. зоол. врста сисара Canis lupus из ф. паса Canidae; исп. курјак</p>	<p>2. фиг. а. насилник, тиранин, звер-човек (РСАНУ) 4. фиг. б. округан човек, насилник, тиранин (РМС)</p>
<p><i>вучина</i> ж 1. а. аугм. и пеј. од вук</p>	<p>1. б. фиг. опак, рђав човек (РСАНУ)</p>
<p><i>вучић</i> м 1. дем. од вук, младунче вука</p>	<p>2. фиг. дивљачан, пркосан дечак (РМС)</p>
<p><i>вучица</i> ж 1. а. женка вука</p>	<p>2. фиг. немилосрдна, округна женска особа (РМС)</p>
<p><i>гагрица</i> ж 1. зоол. назив за разне ситне инсекте и њихове ларве који као штеточине нападају месо, зрнење, дрво и сл. а. ларва инсекта Dermestes lardarius из ф. Dermestidae која се храни сланином, сувим месом и неуштављеном кожом</p>	<p>2. б. тврдица, себичњак; грабљивац 2. в. џангризало, закерало; ситничар 2. г. покр. улизица, особа која се упорно додворава другоме; продорна, упорна, наметљива особа (РСАНУ)</p>

<i>галеб</i> м а. птица претежно белог перја из рода дугокрилки Larus из ф. Laridae, која живи крај мора, ређе крај река	досадан човек, гњаватор (РСЖ)
<i>глистиа</i> ж 1. зоол. а. општи назив за бескичмењаке из кола Vermes, ваљкастог или пласнатог тела (једноставног или састављеног од прстенака или чланака) који живе као паразити у цревима човека и животиња, у биљкама, влажној земљи и води и др.	2. фиг. љигавац, удворица, улизица (РМС) особа која уме да се провуче (РСЖ)
<i>глодар</i> м 1. зоол. општи назив за ред сисара Rodentia, који имају по два снажна секутића глодњака у обема вилицама	2. фиг. онај који отима туђе, грабљивац, отимач; готован, паразит (РСАНУ)
<i>глодарка</i>	лоша девојка девојка која настоји да изуче корист од мушкарца, девојка или жена склона промискуитету (РСЖ)
<i>гмаз</i> м 1. в. гмизавац (1)	покварењак, подлац, гад; бескрупулозан оговарач; улизица, полтрон (РСЖ)
<i>гмизавац</i> м зоол. 1. а. представник разреда кичмењака без сталне телесне температуре који дишу само плућима	2. фиг. особа без поноса, без карактера, слабић, удворица, улизица (РСАНУ)
<i>гњида</i> ж 1. зоол. јаје од ваши, уши, ovum pediculi	2. фиг. погрд. безвредан, ситан човек, обично пакостан и одвратан; ништавило (РСАНУ) 1. фиг. погрд. човек слабог карактера, гад, ђубре (РМС)
<i>гриња</i> ж 1. зоол. а. в. мољац Tinea	3. фиг. покр. а. в. гринта (џангризава, заједљива, ситничава особа) 3. фиг. покр. б. рђав човек, гад; тврдица, циција (РСАНУ)
<i>губача</i> ж 1. зоол. в. краставица	2. погрд. покр. зла, опака жена (РСАНУ)
<i>гуја</i> ж 1. зоол. в. змија Serpens	2. фиг. а. зла, подмукла, пакосна особа, гад (РСАНУ)
<i>гусена</i> ж а. в. гусеница	1. б. фиг. зла и опака жена (РСАНУ)
<i>гусеница</i> ж 1. зоол. назив за ларве (махом биљне штеточине) разних лептирова и лисних оса	2. фиг. а. штеточина; онај који живи на туђ рачун, готован, онај који разара, квари оно што је вредно (РСАНУ) изелица (РСЖ)
<i>гушићер</i> м 1. зоол. а. назив за разне врсте рода гмизаваца Lacerta из ф. Lacertidae, дугуљасти, ситним крљуштима прекривеног тела са четири ножице	2. фиг. превртљивац (РМС)

<p><i>звер</i> ж 1. зоол. а. назив за сисаре из реда Carnivora, снажних чељусти и јаких канца, који се хране претежно месом и крвљу других кичмењака</p>	<p>2. фиг. зао, суров, свиреп човек, зликовац (РСАНУ)</p>
<p><i>зец</i> м 1. зоол. глодар са дугим задњим ногама и дугим ушима, веома плашљива и брза дивља животиња Lepus; општи назив за глодаре из пор. Leporidae (која обухвата и куниха)</p>	<p>1. фиг. онај који се веома боји, плаши, плашљивац, кукавица (РСАНУ)</p>
<p><i>зекоња</i> м 1. покр. зекаст во</p>	<p>3. покр. лажов (РСАНУ)</p>
<p><i>змиј</i> м 1. мит. према веровањима многих народа крилато чудовиште слично змији, с великим канцама и дугим репом, с једном или више глава, дракон; исп. ала, аждаја</p>	<p>2. фиг. б. силник, тиранин (РСАНУ)</p>
<p><i>змија</i> ж 1. зоол. а. гмизавац из реда Ophidia (Serpentes), издуженог ваљкастог тела без удова, који се креће по подлози помоћу покретљивих ребара</p>	<p>2. фиг. (у сликовитом изражавању, често у устаљеним обртима и фигурама) а. љута, зла, опасна, одвратна особа; скуп злих људи, злотвора, издајница (РСАНУ) старија жена, зла, покварена особа (РСЖ)</p>
<p><i>змичалина</i> ж 1. а. неотровна змија</p>	<p>3. фиг. зао, opak човек (РСАНУ)</p>
<p><i>јазавац</i> м 1. зоол. врста сисара Meles meles из пор. куна Mustelidae здепастог тела обраслог густом чекињастом длаком, који се храни претежно биљном храном</p>	<p>2. фиг. онај који граби туђе, израбљивач (РСМ)</p>
<p><i>јасџреб</i> м 1. зоол. а. птица грабљивица Astur palumbarius из ф. Accipitridae дуга до 55 цм, оштрог повијеног кљуна и дугих оштрих канци, која напада птице и ситније сисаре</p>	<p>1. б. фиг. човек тврдих убеђења, непоколебљив, немилосрдан човек; присталица ратоборне, агресивне политике (РСЈ 2007)</p>
<p><i>јејина</i> м 1. зоол. ноћна птица грабљивица Bubo bubo из ф. Strigidae, буљина, сова, совуљага</p>	<p>2. погрд. зла жена (РСАНУ)</p>
<p><i>кајман</i> м а. амерички гмизавац Aligator mississippiensis из ф. Crocodylidae дуг око 5 м, чија је кожа на цени за кожарске прерађевине</p>	<p>1. б. фиг. грамжљив човек, тврдица (РСАНУ)</p>
<p><i>кењац</i> м 1. а. магарац, товар</p>	<p>1. б. фиг. погрд. тврдоглав човек (РСАНУ)</p>

<i>кер</i> м 1. а. пас уопште	2. фиг. погрд. онај који својим поступцима изазива презир, гнушање, лоша, покварена особа (РСАНУ)
<i>кобац</i> м 1. птица грабљивица <i>Accipiter nisus</i> која највише уништава птице певачице, кокоши и мишеве	2. фиг. грабљив, безобзиран, зао човек; онај који представља опасност за неког, ко наноси неком штету, непријатељ, злотвор (РСАНУ)
<i>кобиларда</i>	погрд. а. ленштина, лењивац (РСАНУ)
<i>комарац</i> м 1. зоол. општи назив за инсекте двокрылце <i>Culicidae</i> витког тела и дугих ногу, с устима подешеним за убадање и сисање течности, у које спадају обични комарац, комарац маларичар и др.	2. фиг. пеј. незгодна, досадна особа (РСАНУ)
<i>коширеба</i> ж покр. 1. зоол. врста рибе	2. зла, рђава жена (РСАНУ)
<i>краветина</i> ж аугм. и пеј. од крава	„Краветина кажу за жену која је много лења“ (Дучаловићи, Ков. Р., РСАНУ)
<i>крешћалица</i> ж 1. зоол. а. в. креја	2. б. фиг. особа која говори (или пише) у непријатном тону, злобно, пакосно и сл. (РСАНУ)
<i>крља</i> ж 1. зоол. а. в. крпељ	2. фиг. а. онај који другога немилосрдно искоришћава и угњетава, крвопија 2. фиг. б. досадна несносна особа (РСАНУ)
<i>крмак</i> м 1. а. одрасли мужјак свиње, вепар, прасац	2. фиг. погрд. прљав, неуредан или безобзиран, нечистан човек (РСАНУ)
<i>крмача</i> ж 1. а. одрасла женка свиње, прасица	2. фиг. погрд. прљава, неуредна или безобзирна, нечасна женска особа; уопште као погрдан назив, у љутњи, псовању и сл. (РСАНУ)
<i>крокодилуша</i>	1. необ. притворна, подмукла женска особа, прикривена, лицемерна пакосница (РСАНУ)
<i>крпељ</i> м 1. зоол. зглавкар из разреда тукова (<i>Ixodes ricinus</i> или друге врсте) који живи као паразит на кожи човека или животиња на тај начин што се упије у кожу и сисе крв; у мн.: систематска група, скупина у коју спадају такве животиње, одељак реда прегљева који обухвата породице <i>Ixodidae</i> и <i>Argasidae</i>	2. фиг. (понекад у зб. значењу) а. онај који живи паразитски, на рачун другога; крвопија 2. фиг. б. онај који стално прати некога, који је непрестано уз некога; досадна, несносна особа (РСАНУ) израбљивач, крвопија (РСЖ)
<i>куја</i> ж 1. женка пса, кучка, керуша	2. фиг. погрд. зла, рђава женска особа; женска особа лаког морала (РСАНУ)
<i>кунић</i> м зоол. глодар из пор. зечева (<i>Leporidae</i>) <i>Oryctolagus</i> , <i>O. cuniculus</i> , који живи у слободној природи и који се гаји припитомљен ради меса и крзна	1. фиг. плашљивац, кукавица (РСАНУ)

<p><i>кукавица</i> ж 1. зоол. а. шумска птица селица <i>Cuculus canorus</i> из пор. <i>Cuculidae</i> величине голуба, дугог кљуна и репа, позната по гласу који личи на кукање и по томе што полаже јаја у туђа гнезда</p>	<p>5. фиг. (и м) а. особа која нема довољно храбрости, одважности, страшљивац, плашљивац, слабић 5. фиг. б. особа која заслужује презир, бедник, нитков 6. покр. тврдица, шкртица (РСАНУ)</p>
<p><i>курјак</i> м 1. а. зоол. крволочна звер <i>Canis lupus</i> из пор. паса, која живи у брдским крајевима, вук</p>	<p>2. фиг. а. грабљивац, отимач; насилник, злочинац (РСАНУ)</p>
<p><i>курјачица</i> ж 1. а. женка курјака, вучица</p>	<p>1. б. фиг. зла, окрутна жена (РСАНУ)</p>
<p><i>кучак</i> м 1. а. пас мужјак; пас уопште, пsetо</p>	<p>2. фиг. погрд. лош, зао човек (РСАНУ)</p>
<p><i>кучка</i> ж 1. женка пса, куја, керуша</p>	<p>2. фиг. погрд. рђава, зла жена; неморална, бескарактерна особа уопште (РСАНУ)</p>
<p><i>куче</i> с 1. млад, мали пас, пsetанце, пsetо, пас уопште</p>	<p>2. фиг. погрд. лош, зао човек (РСАНУ)</p>
<p><i>лешинар</i> м 1. зоол. а. велика птица грабљивица из пор. <i>Vulturidae</i> која се храни лешинама, суп</p>	<p>2. фиг. онај који сурово, безобзирно и из користољубља напада слабе, незаштићене, онај који жели да се окористи на рачун слабих, беспомоћних или уништених људи, добара и сл. (РСАНУ)</p>
<p><i>лисац</i> м а. мужјак лисице</p>	<p>1. б. фиг. онај који је лукав, препреден, препредењак, лукавац (РСАНУ)</p>
<p><i>лисица</i> ж 1. а. зоол. грабљива, опрезна и по народном веровању лукава звер <i>Vulpes (Vulpes vulpes</i> и др.) из пор. <i>Canidae</i>, с дугачким чупавим репом и веома зашиљеном, дугуљастом њушком; женка те звери</p>	<p>1. б. фиг. лукава, препредена особа; подмукла, зла, зловна особа (РСАНУ)</p>
<p><i>магарац</i> м 1. а. домаћа товарна животиња (припитомљене подврсте врсте <i>Equus asinus</i> из пор. <i>Equidae</i>), велике главе и дугих ушију, беличасте њушке и дуга репа с праменом длака на крају; мужјак те животиње</p>	<p>2. фиг. погрд. б. тврдоглав, јогунаст човек (РСАНУ)</p>
<p><i>мазга</i> ж 1. зоол. домаћа товарна животиња из породице копитара (<i>Equidae</i>), неплодни крижанац, који настаје укрштањем пастуха и магарике <i>Equus hinnus</i>; уопште крижанац коња и магараца, без обзира на комбинацију пола родитеља, <i>Equus hinnus</i> или <i>Equus mulus</i> (мула)</p>	<p>тврдоглава особа (РСЖ)</p>

<p><i>мазгов</i> м 1. зоол. мужјак мазге; мазга уопште, без обзира на пол</p>	<p>2. фиг. пеј. а. тврдоглав, својеглав, задрт човек 2. фиг. пеј. в. лењ, нерадан човек, ленштина; вуцибагина (РСАНУ)</p>
<p><i>мачак (мачор)</i> м 1. зоол. а. мужјак мачке (1), мачор</p>	<p>1. б. фиг. лукав, препреден човек, препредењак (РСАНУ)</p>
<p><i>маџан</i> м 1. хип. од мачак</p>	<p>3. фиг. погрд. а. мангуп, варалица 3. фиг. погрд. б. покр. нерадник, ленштина 3. фиг. погрд. в. покр. размажено дете, маза (РСАНУ)</p>
<p><i>миш</i> м 1. а. зоол. у мн.: веома распрострањена породица ситних сисара штеточина Muridae из реда глодара, набијеног тела покривеног густом длаком, шиљасте њушке и дугог репа (у јд. такав сисар)</p>	<p>1. б. фиг. (каткад ир.) слабић, страшљивац, кукавица (РСАНУ)</p>
<p><i>мрмољак</i> м 1. зоол. а. у мн.: слатководни репати водоземци рода Triturus (Triton, Molge) из пор. Salamandridae, дугуластог тела и кратких, слабих ногу, тритони (у јд.: водоземац из тог рода); врста тог рода Triturus vulgaris, мали (обични) мрмољак</p>	<p>3. фиг. безвредна особа, ништарија (РСАНУ)</p>
<p><i>мрмој</i> м зоол. врста глодара Marmota marmota из пор. Marmotidae, који је одозго сиве, одоздо смеђасте боје, а живи по високим европским планинама</p>	<p>безначајна особа, покварењак, ништак (РСЖ)</p>
<p><i>мрџина</i> ж 1. а. тело угинуле животиње, угинула животиња, лешина; мртво тело уопште</p>	<p>2. погрд. рђава, лоша, безвредна особа, нитков, гад; кукавица, ленштина (РСАНУ)</p>
<p><i>мула</i> ж 1. зоол. неплодни крижанац кобиле и магарца Equus mulus, домаћа животиња која у Средоземљу служи за ношење терета, вучу, јахање</p>	<p>3. покр. пеј. фиг. а. ћутљива особа; подмукла, притворна особа 3. покр. пеј. фиг. в. себична, шкрта особа (РСАНУ)</p>
<p><i>облаза</i> ж покр. 1. зоол. назив за ларве инсеката бильних штеточина, гусеница</p>	<p>2. фиг. а. изјелица, прождрљивац 2. фиг. б. отимач, грабљивац; гуликожа, зеленаш (РСАНУ)</p>
<p><i>ован</i> м 1. зоол. мужјак овце</p>	<p>тврдоглавко (РСЖ)</p>
<p><i>овчурина</i> ж пеј. (ређе аугм.) од овца</p>	<p>велики наивко, наивчина (РСЖ)</p>
<p><i>ојџуша</i> ж 1. зоол. врста ситног инсекта чији убод изазива надражај коже</p>	<p>2. фиг. погрд. подмукла женска особа (РСАНУ)</p>

<p><i>от̄ировница</i> ж 1. зоол. у мн.: змије које у горњој вилицы имају шупље (цевасте) или жлебасте отровне зубе повезане са отровном жлездом, отровне змије Elapidae (у јд.: таква змија)</p>	<p>2. б. фиг. зла, опака, пакосна жена, зловница, пакосница (РСАНУ)</p>
<p><i>йаразий̄</i> м 1. биол. биљка или животиња која живи на површини или у унутрашњости другог организма и из њега узима састојке неопходне за исхрану</p>	<p>2. погрд. особа која живи на туђ рачун, готован, ленштина, нерадник (РСАНУ)</p>
<p><i>йарий̄</i> м 1. коњ, ждребац</p>	<p>2. фиг. погрд. здрав, снажан, а глуп, тврдоглав човек (РМС) 2. б. наиван, неопрезан човек (РСАНУ)</p>
<p><i>йас</i> м 1. зоол. а. домаћа животиња, сродна вуку, сисар Canis familiaris из пор. Canidae који има изоштрено чуло слуха и мириса (одгајан у великом броју раса), а служи човеку као чувар куће и стоке у лову, као запрежна животиња (на крајњем Северу) и др.</p>	<p>2. експр. свиреп, суров човек; нитков, хуља б. покр. циција, тврдица (РСАНУ) 2. погрд. а. човек који својим поступцима изазива презир, зао, рђав човек (РСЈ 2007) неугодна особа (РСЖ)</p>
<p><i>йацов</i> м 1. зоол. у мн.: род веома распрострањених глодара Rattus из породице мишева (Muridae), малог тела, дугачког љуспастог репа и шиљате главе, који живи у колонијама, у подземним ходницима, штакор (у јд.: такав глодар)</p>	<p>2. погрд. крадљивац, лопов; лоша, неморална особа, особа која наноси штету, нитков (РСАНУ) 2. фиг. крадљивац (РМС) издајница (РСЖ)</p>
<p><i>йе̄й̄ао</i> м 1. а. мужјак кокоши, певац</p>	<p>2. фиг. разг. раздражљив, напрасит, пргав човек, свађалица, кавгација (РСАНУ)</p>
<p><i>йе̄й̄лић</i> м 1. дем. и хип. од петао; млад петао</p>	<p>2. фиг. дечак, младић, надувен, охол, прзница (РМС)</p>
<p><i>йӣјавица</i> ж 1. зоол. а. колутифава, чланковита глиста, црв који се као паразит припија уз тело животиња и храни се њиховом крвљу</p>	<p>3. фиг. а. онај који јако искоришћује другога, израбљивач, зеленаш 3. фиг. б. онај који се држи некога, који се припија уз кога, кога се тај други не може решити (РМС)</p>
<p><i>йиленце</i> с 1. дем. и хип. од пиле</p>	<p>2. фиг. б. бојажљива, плашљива особа (РМС)</p>
<p><i>йрасица</i> ж 1. крмача</p>	<p>2. фиг. погрд. човек (или жена) прљав, дебео, уз то морално посрнуо (РМС)</p>

<p><i>џух</i> м зоол. 1. животиња из реда глодара која чини прелаз од мишева к веверицама и која спава зимски сан <i>Myoxus glis</i></p>	<p>2. фиг. и погрд. лењ човек који воли да спава (РМС)</p>
<p><i>џуж</i> м 1. а. зоол. мекушац с тикалима (роговима) који пузи, с кућицом у коју се увлачи или без ње, из пор. <i>Gastropoda</i>, спуж</p>	<p>3. фиг. и погрд. човек слабе воље и ниске моралне вредности (РМС)</p>
<p><i>свиња</i> ж 1. зоол. домаћа животиња из реда такопрстих папкара <i>Sus</i>, са њушком у облику хрскавичавог рила, чија се домаћа врста гаји првенствено ради меса и масти</p>	<p>2. фиг. а. прљав човек; морално пропала особа (РМС)</p>
<p><i>скоџ</i> м 1. а. четвороножна животиња</p>	<p>2. фиг. зла, немилосрдна, подла особа (РМС)</p>
<p><i>смрдибуба</i> ж зоол. 1. врста биљне стенице која излучује непријатан мирис <i>Pentatoma bassarum</i>, смрдљиви мартин</p>	<p>2. погрд. пакостан, злобан човек (РМС)</p>
<p><i>смрдиврана</i> ж 1. птица крешталица шареног перја</p>	<p>2. погрд. човек мале моралне вредности (РМС)</p>
<p><i>совуљага</i> ж 1. зоол. врста сове, ушара <i>Bubo bubo</i></p>	<p>2. погрд. зла жена (РМС)</p>
<p><i>соко</i> м 1. а. птица грабљивица слична јастребу <i>Falco</i></p>	<p>2. в. ир. назив за лукавог, препреденог човека (РМС)</p>
<p><i>сом</i> м 1. зоол. велика слатководна риба глатке љигаве коже, широке спљоштене главе с дугим брцима <i>Silurus glans</i></p>	<p>2. б. прождрљивац (РМС)</p>
<p><i>сџеница</i> ж 1. а. мн. зоол. породица инсеката, паразита <i>Heteroptera</i> са неједнаким крилима и рилцем за сисање крви</p>	<p>2. фиг. човек који хоће да живи на рачун другог, готован, паразит (РМС)</p>
<p><i>сџрвинар</i> м 2. зоол. а. птица грабљивица, јаког повијеног горњег дела кљуна, снажних и оштрих канџи, која се храни стрвином, суп беличасти <i>Neophron percnopterus</i></p>	<p>3. фиг. човек који искоришћује и пљачка другог (РМС)</p>

<i>сїршен</i> м 1. в. стршљен	2. фиг. прек, жесток, плаховит, раздражљив човек (РМС)
<i>їигар</i> м 1. зоол. крупна крволочна звер из пор. мачака, дугог и са стране стиснутог трупа, са крзном црвенкасто-жуте боје и попречним црним пругама <i>Felis tigris</i>	2. фиг. веома суров, крволочан човек, крволук, крвопија (РМС)
<i>їруї</i> м 1. пчелињи мужјак који врши само функцију оплођења матице а после тога пчеле га избацују из кошнице	2. фиг. човек који живи од туђег рада, готован, ленштина (РМС)
<i>їруїина</i> ж аугм. и пеј. од трут	„То је од нас учинило гњиле трутине“ (О-А., РМС)
<i>їуїумиш</i> м 1. тутмиш (врста шишмиша)	2. фиг. човек сумњивих, мрачних намера, дволичан, злбан, подмукао човек (РМС)
<i>уш</i> ж 1. зоол. = ваш	2. погрд. човек ниских, негативних особина, неваљалац, нитков (РМС)
<i>хијена</i> ж 1. зоол. животиња из реда зверова која се храни стрвином и заудара <i>Нуаена</i>	2. фиг. безобзирни грабљивац (РМС) 2. фиг. крволук (РСЈ 2007)
<i>хрчак</i> м 1. зоол. а. врста глодара са великим образним кесама за пренос хране <i>Cricetus cricetus</i>	1. фиг. онај који лакомо гомила имовину; крадљивац (РСМ)
<i>црв</i> м 1. зоол. животиња дугуљаста и мекана тела без кости, која се креће увијајући тело, ларва, личинка инсеката, кукаца која личи на такву животињу	2. б. понизна особа, улизица (РМС)
<i>чиков</i> м 1. зоол. врста слатководне рибе из пор. шарана, дугуљаста, ваљкаста тела и мале главе <i>Misgurnus fossilis</i>	2. фиг. савитљив, прилагодљив, понизан човек (РМС)
<i>цукац</i> м 1. велики сеоски пас, псина; пас који није расан	2. фиг. погрд. неваљалац, нитков (РМС)
<i>шкорїија</i> ж 1. зоол. ред зглавкара, средних пауцима, с доњим вилицама у облику штисипалки и с отровном жаоком	зла, пакосна, покварена особа, зла жена, крвопија, отровница (К-Ш 1)
<i>шуша</i> ж 1. брав или говече без рогова	2. погрд. неспособна, безвредна особа; особа без имало угледа, ништарија (РМС)

5.8.2.1. Класификација непожељних карактерних особинаТабела 34. *Непожељни видови карактерних особина који се изражавају зоонимским метафорама*

НЕПОЖЕЉНИ ВИДОВИ КАРАКТЕРНИХ ОСОБИНА КОЈИ СЕ ИЗРАЖАВАЈУ ЗООНИМСКИМ МЕТАФОРАМА	
ЗЛОБА, ОПАКОСТ, ПОДМУКЛОСТ, ПРЕВРТЉИВОСТ, ОКРУТНОСТ	<i>аждаја, аждајка, аждајкиња, ајкула, асџида, вучина, губача, гуја, гусена, гушићер, звер, змија, змичалина, јејина, кобац, кошћереба, крокодилуша, куја, курјак, курјачица, кучак, куче, кучка, лисица, ошћровница, њас, њасјак, скоћ, смрдџуба, совуљага, шкорџија</i>
РЂАВОСТ, ПОКВАРЕЊАШТВО, ПОДЛАШТВО, НИШТАВИЛО, НЕМОРАЛ	<i>буба, ваш, вучина, глодарка, гмаз, гњида, гриња, крмак, крмача, куја, кучка, крмчина, њуж, смрдџиврана, њацолов, њацоња, њућућуши, уш, џукац, оћијуша, кер, кукавица, мрмоћ, мрџина, мула, њацов, њрасица, свиња, шуша</i>
ЛЕЊОСТ, БЕСПОСЛИЧАРСТВО	<i>амеба, бедевџа, буба, кобила (кобиларда), кравећина, мазгов, мацан, мрџина, њаразић, њух, њрућ, њрућина</i>
СЛАБОСТ, ПОВОДЉИВОСТ, БЕСПОЛЕТНОСТ	<i>бескичмењак, бескрилац, гњида, миш</i>
ТВРДИЧЛУК; ПОХЛЕПА	<i>гагрица, гриња, кајман, мула, њас, хрчак</i>
КУКАВИЧЛУК; СЛАБОСТ	<i>амеба, зец, кукавица, кунић, миш, мрџина, њиленце</i>
СВИРЕПОСТ, СУРОВОСТ НЕМИЛОСРДНОСТ, ОПАКОСТ	<i>вучица, звер, јасћереб, лешинар, курјак, њас, њићгар, хијена</i>
ДОСАДНОСТ	<i>ваш, галеб, крља, крћель, комарац</i>
НАИВНОСТ; ЛАКОВЕРНОСТ	<i>веверица, овчурџина, њарџ</i>
УЛИЗИШТВО, УДВОРНИШТВО	<i>глицџа, гмаз, гагрица, гмџавац, црв</i>
ПРОЖДРЉИВОСТ, ГРАБЉИВОСТ	<i>ала, јазавац, кобац, облаза, сом, хијена</i>
БЕЗВРЕДНОСТ, ПОНИЗНОСТ	<i>буша, кокошар, чиков, мрмољак, мрмоћ, шуша</i>
ЖИВОТ НА РАЧУН ДРУГОГА	<i>глодар, гусеница, крћель, њаразић, сћеница, њрућ</i>
ПРЕПРЕДНОСТ, ЛУКАВОСТ	<i>лисац, лисица, мачор, соко</i>
ТВРДОГЛАВОСТ, СВОЈЕГЛАВОСТ	<i>ајкула, јазавац, кењац, крћель, магарац, мазга, мазгов, ован, њарџ, њџавџа</i>

ИЗРАБЉИВАЊЕ	<i>јазавац, крпељ, њијавица</i>
СИТНИЧАРЕЊЕ	<i>гагрица</i>
ЛОПОВЛУК	<i>њацов, сѓрвинар</i>
ОХОЛОСТ	<i>њеѓао, њеѓлић</i>
ПРГАВОСТ, РАЗДРАЖЉИВОСТ	<i>њеѓао, сѓрвиљен</i>
УГЊЕТАВАЊЕ	<i>крља</i>
БИТАНГА, НЕВАЉАЛАЦ	<i>беѓиѓија</i>
ЛАГАЊЕ	<i>зекоња</i>
ЗВЕР-ЧОВЕК	<i>беѓиѓија, вук</i>

5.8.2.1.1. Зоонимским метафорама реферише се на широк репертоар непожељних карактерних особина код човека. То су, пре свега, особине којима је заједничка компонента злобе (опаконост, подмуклоност, превртљивоност, окрутност).²⁰⁷ Заступљена је и особина рђавости, која подразумева карактерна одређења као што су *гад* (**1. а.** погрд. *особа која заслужује њрезир, осуду или изазива одвраѓиносѓ, гађење*, РСАНУ) и *ниѓиков* (**1. а.** *лош, њодао човек, неваљацац, њокварењак, хуља, њодлацац*, РСАНУ), односно моралну неподобност и ниске моралне квалитете. И А. Ранђеловић у свом раду као доминантну духовну особину у зоонимској метафорици на грађи РСЈ 2007 бележи злобу, односно рђавост, и то на 29 примера.²⁰⁸ Већину ових животиња чине предатори и грабљивице, којих се човек боји, али и инсекти, који му наносе штету (Ранђеловић 2012: 101).

Као негативне особине посебно се, по броју примера, истичу још и: лењост, поводљивоност, односно слабост, свирепост, тврдичлук, кукавичлук, живот на рачун другог, лукавост, прождрљивоност, односно грабљивоност, безвредност, улизништво.

²⁰⁷ Особине као што су *ојак* (**1. а.** *који другима жели и наноси бол, шѓѓеѓу, зло, неѓријаѓиносѓ, зао, суров, немилосрдан*, РСАНУ) и *њодмукао* (**1. а.** *који њоѓајно чини зло, који крије њод сѓољном добродушношћу зле намере, злонамеран*, РМС) садрже у склопу своје лексикографске дефиниције компоненту *зао*. Особине злобе и рђавости семантички су врло блиске и могу се преплитати и укрштати, а подразумевају низ негативних карактерних црта чији се носиоци могу именовати различитим лексемама које стоје у синонимном односу, као што су: *хуља, подлацац, наваљацац, злонамерник* и сл.

²⁰⁸ *Аждаја, асѓида, буба, вук, вучица, гамад, гњида, гуја, звер, змија, јајара, кер, кобац, крмак, крмача, куја, курјачица, кучак, кучка, лисица, њас, њсеѓо, смрдибуба, смрдиврана, ѓишгар, уш, ѓукац, шѓѓене и ѓуша*.

5.8.2.1.2. Показало се изазовним направити недвосмислену класификацију примера, с обзиром на то да се код неких зоонима дешавају укрштања неколико карактерних поља, нпр. секундарна значења лексеме *йас*²⁰⁹ која се односе на карактерне особине могу се распоредити на три тематска поља:

- тврдичлук (**6.** покр. *циција, ӣврдица*, РСАНУ);
- свирепост (**2.** експр. *свирей, суров човек; нӣшков, хуља*, РСАНУ);
- злоба (**2.** погрд. **а.** *онај који својим йос̄ӣӯицима изазива йрезир, зао, рђав човек*, РСАНУ),

а у особинама свирепости, односно злобе примећујемо и елементе рђавости – исп. у лексикографским дефиницијама 'нитков', 'хуља', односно 'рђав човек', што говори о уској семантичкој испреплетаности ових карактеризација. С друге стране, код појединих секундарних значења, лексикографске дефиниције су дескриптивне, без прецизног одређења о врсти карактерне особине, нпр. *хрчак* – **1.** *фиг. онај који лако-мо гомила имовину; крадљивац* (РМС) или *йијавица* – **3.** *фиг. б. онај који се држи некога, који се йрӣӣја уз кога, кога се йај други не може реши-йи* (РМС). На основу описних дефиниција, први пример смо сврстали у групу тврдичлука, односно похлепе, а други у групу израбљивања.

5.8.2.1.3. По броју примера који су заступљени из животињског света најзаступљеније су следеће:

- домаће животиње (*бедевија, буша, зец, йас, кобила, крава, свиња, йрасица, лисичар, кењац, магарац, мазга, мачка, мрцина, мула, ован/овца, йарий, хрчак, шуша*);
- дивље животиње (*веверица, вук, вучица, глодарка, звер, зец, јававац, кунџ, лисица, миш, мрмо̄и, йацов, йух, йӯӣумиш*);
- егзотичне/дивље врсте које у природи не обитавају на географском подручју српског језика (*кајман, крокодилуша, йингар, хијена*);
- рибе (*ајкула, губача, кош̄ӣреба, сом, чиков*);
- домаће птице из реда живине (*кокошка, йиле, йе̄шао*);
- дивље птице (*галеб, јас̄ӣреб, јејина, лешинар, кобац, кукавица, смрдиврана, совуљага, соко, с̄ӣрвинар*);
- инсекти (*бескрилац, буба, ваи, гагрица, гњида, гриња, комарац, крља, кр̄ӣел, облаза, ой̄ӣјуша, смрдибуба, с̄ӣеница, с̄ӣриш̄ен, йрӯи, уш, шкор̄ӣја*);

²⁰⁹ Из РСАНУ бележимо и лексеме *йасјак, йасјака* и *йасјакиња*, у значењу мушкарац или жене пасје, зле, рђаве нарави.

- гмизавци и водоземци (*асида*, *глисиа*, *гмаз*, *гмизавац*, *змија*, *гусеница*, *гушићер*, *крокодилуша*, *мрмољак*, *оштровница*, *џуж*, *црв*);
- митолошке (*аждаја*, *ала*);
- живи организми (*амеба*, *бескичмењак*, *бештија*, *паразит*, *скош*).

Међу примерима доминантно место заузимају варијантне лексеме са основним значењем: *јас* (*јас*, *кер*, *куја*, *кучка*, *кучак*, *куче*), *вук* (*вук*, *вучица*, *курјак*, *курјачица*), *змија* (*змија*, *змијаш*, *гуја*, *асида*, *оштровница*) и *свиња* (*свиња*, *крме*, *крмача*, *јрасе*, *јрасица*). Ту треба уврстити и теглеће домаће животиње, нпр.: *бедевија*, *мазгов*, *мазга*, *мула*, *кобила* (*кобиларда*), *магарац*, *јарић*, *шуша*, за које је карактеристична функција вуче и јахања, као и инсекте: *буба*, *ваш*, *гњида*, *уш*, *тпрућ*. По бројности примера доминира и категорија дивљих птица и карактеристични представници из те групе: *јасиреб*, *кобац*, *сјрвинар*.²¹⁰ Занимљиво је да бројне крвожедне звери и гмизавци из категорије дивљих животиња, које нису карактеристичне за наше подебље, нису међу овим примерима, већ бележимо само зоониме: *кајман*, *јингар*, *хијена* и *крокодилуша*. Особина злобе се најчешће поистовећује са животињама из групе *јаса*, *вукова* и *змија*, док се особина рђавости (неморала и сл.), осим поменутих група, употпуњава примерима из категорије инсеката (*буба*, *ваш*, *гњида*, *уш*) и домаћих животиња (*свиња*). Особина поводљивости доводи се у везу са животињама из класе бескичмењака и инсеката; кукавичлука са животињама из групе ситних животиња, као што су *зец*, *миш* или *јиле*; лоповлука са *јацовима*, а тврдоглавости са групом домаћих, теглећих животиња (*магарац*, *кењац*, *мазга*, *јарић*). Такође, код неких примера запажамо укрштања компонената духовних особина негативне конотације, нпр. *буба* је човек без вредности (рђавост) и нерадник (лењост); *гњида*²¹¹ је човек слабог карактера (слабост) и пакостан човек (рђавост); *крља* је онај који другога искоришћава и досадна особа и сл.

²¹⁰ Показало се да је категорија дивљих птица изразито продуктивна у негативној физичкој и психичкој карактеризацији човека. На негативно конотиране физичке карактеристике упућују *газибара*, *глоговњача*, *орлушина*, *јашичврк*, *дройља*, *јашак*, *жорал* (с аспекта хигијене, величине, изразитих физичких карактеристика), а на негативно конотиране психичке карактеристике упућују *вивак*, *галѐб*, *гавран*, *гакуша*, *јасиреб*, *јејинак*, *кобац*, *крештавац*, *кукавица*, *лешинар*, *смрдиврана*, *совуљага*, *соко*, *сјрвинар*, *чавка* (с аспекта ниске моралности, рђавости, штеточинства и сл.).

²¹¹ И друге лексеме из овог творбеног гнезда односе се на безвредног, ситног мушкарца или жену, ништавило – *гњидавац*, *гњидавак*, *гњидач*, *гњидавица*, *гњидајка*, *гњидача*.

5.8.2.2. Зоонимска метафоризација мушкараца и жена

5.8.2.2.1. Анализом дефиниција секундарних значења сагледавамо сакупљене примере са становишта припадности циљном домену МУШКАРАЦ или циљном домену ЖЕНА. Проблем на који смо наишли при оваквом типу класификације односи се на оне дефиниције секундарних значења у којима агенс није обележен родно маркираном речју ('жена', 'мушкарац', 'девојка' и сл.), већ је дефиниција дата у облику семантички синонимног еквивалента у мушком роду, нпр. 'слабић'; 'поводљивац'; 'неваљалац'; 'битанга' итд. (нпр. *гуштер* – превртљивац).

Примећујемо да се у појединим случајевима између мушког и женског представника врсте успоставља семантички паралелизам у односу на тип карактера на који реферишу, нпр. *вук* (окрутан човек) – *вучица* (окрутна жена) или *кучак* (лош човек) – *кучка* (рђава жена), а код неких примера долази до реализације формално различитих, али у бити квалитативно сличних карактерних вредности у односу на пол полазног појма, нпр. *курјак* (насилник, отимач) – *курјачица* (зла, окрутна жена). Такође, уочавамо да се у овој класификацији пресликавање изворног домена животиња дешава учесталије на циљни домен МУШКАРАЦ него на циљни домен ЖЕНА. Распоред примера пресликавања на ове домene условљен је и граматичким, односно природним родом јединки и врста које су именоване примарним значењем зоонима. Тако се на домен ЖЕНА искључиво односе особине:

- а) злобе, опакости, подмуклости;
- б) рђавости, подлости, неморала;
- в) лењости, беспосличарства.

С друге стране, за домен МУШКАРАЦ карактеристичне су и друге негативно конотиране особине, па се тако на овај домен доминантно односи већина примера из категорија тврдичлук, похлепа, кувачлук, слабост, свирепост, суровост, тврдоглавост, својеглаво, прождрљивост, грабљивост и сл. То можемо објаснити и преко теорије родних улога којима се, путем породице и различитих социјалних фактора (као што су медији и образовање), дечаца и девојчицама од раног детињства намеће типизирани модел родног понашања: дечаци се уче да потискују бол, буду јаки, чврсти, храбри, самостални, такмичарски настројени, док се девојчице подстичу да буду осећајне, да се посвећују домаћинству и одгоју како би бринуле за будућу породицу. Тако се зоонимским метафорама, које очигледно представљају и спремиште укореењених родних стереотипа, изражава негативан став према женама које су, пре свега, злобне, рђаве, покварене, али

и лење, с обзиром на то да је програмирана улога жене у друштву често перципирана кроз њену улогу домаћице, тј. оне која одржава кућу и брине се за породицу.²¹² С друге стране, од мушкараца се у таквом патријархалном друштву очекује да преузму низ одговорних друштвених улога, те је зато систем негативно конотираних особина које се према њима изражавају – комплекснији, односно строжи. Тако се од мушкараца захтева да буде храбар, поштен, правичан, умерен, мудар, неповодљив, поносит, дарезљив, искрен, частан, моралан, па се зоонимским метафорама скреће пажња на карактеристике које су у супротности са набројаним. Иако су међу репрезентима негативних особина заступљени разноврсни примери животиња, ипак се могу издвојити неке метафоричне формуле, нпр. РЂАВИ МУШКАРЦИ СУ ИНСЕКТИ; СЛАБИ МУШКАРЦИ СУ СИТНЕ ЖИВОТИЊЕ; КУКАВИЦЕ СУ СИТНЕ ЖИВОТИЊЕ И СЛ.

5.8.2.3. Мотивација за секундарне семантичке реализације зоонима

5.8.2.3.1. У тумачењу мотивације за успостављање секундарних значења зоонима који се односе на негативно перципиране карактерне особине, морамо, пре свега, узети у обзир перцепцију и колективно народно знање о одређеним животињама које се доживљавају као штетне, некорисне, грабљиве, а с тим у вези и рђаве, зле и неморалне. Тако се негативна колективна експресија према одређеним животињама успоставља на основу општих негативних одлика преко којих се оне перципирају у датој култури, а према другима је заснована на конкретним особинама. Животињама се не могу приписати типичне људске особине рђавости, злобе, тврдичлука, лењости и сл. на основу њихових дијагностичких особина, већ на основу интерпретације њиховог изгледа, понашања и функције као таквих да кореспондирају са непожељним особинама својственим човеку. Тако се преко интерпретација сема изгледа, понашања и особина формирају семе колективне експресије, које даље утичу на стварање нових секундарних значења из домена људских карактеристика.

²¹² „Оба родитеља више нуде лутке девојчицама, а камјончиће дјећацима, и више разговарају о осјећајима с девојкама него с младићима. Очеви се грубље и активније играју са синовима у раном дјетинјству него с кћерима, те посебно показују негативне реакције на понашања синова која сматрају феминизиранима. Потврђено је да девојчице пуно више времена проводе помажући мајкама, док дјећаци проводе више времена у слободној игри (Југовић, Каменов, Хујић 2010: 196).

5.8.2.3.2. Веза између човека и пса вероватно је најстарија веза људске врсте са неком животињском.²¹³ Уобичајено је чути да је пас најплеменитија и најрационалнија животиња, очовечена и култивисана, будући да је човек све његове природне способности подесио и развио у складу са својим потребама (Visković 2009: 271). „Psa se može instrumentalizovati za ogroman broj svrha – za lov, vuču, čuvanje posjeda i stada, borbu, pomoć invalidima, policijske zadatke, rat itd.“ (Visković 2009: 273), тј. природно је послушан, разуме нешто од људског говора, препознаје када га дозивају и сл. Пас заузима и значајно место у историји ако узмемо у обзир књижевно и митолошко наслеђе. За њега Хомер у 17. певању *Одисеје* каже како је једини препознао Одисеја након повратка из рата (Vidović Bolt 2011: 72). У делима средњовековне уметности пас је смештен уз женске ноге и симболизује верност и осећајност, а крсташи су представљани са псом као знаком верности служења Богу (И. 72). „Сократ се често закљичао на пса [...] Спартанци су богу рата жртвовали пса. Грци су псима подизали споменике, али упркос томе реч 'пас' значила је код њих погрду. Међутим Јевреји су презирали пса, као што доказују многа места у Библији, а Арапи га презиру и данас“ (Брем 1967: 110). Лексема *йас* заузима истакнуто место као компонента многих фразеолошких јединица у српском језику. Из истраживања Ј. Ковачевић о поредбеним фразеологизмима издвајамо да се пас у колективној свести говорника српске лингвокултуралне заједнице концептуализује, с једне стране, као синоним тешког рада и живота уопште (**уморан као пас, мршав као пас**) и, с друге, као симбол оданости и зависности од господара (**веран као пас, љубоморан као псето**) (Ковачевић Ј. 2015: 37). И. Видовић Болт подсећа да се са псом упоређује лажљива особа, уморан човек, љутит човек, човек недоличног понашања (Vidović Bolt 2011: 73). Иако је пас познат као поуздан пријатељ и кућнепазител, интелигентна и верна животиња (Vidović Bolt 2011: 72) чији је живот крај људи у Европи и Сибиру почео још пре 15 хиљада година (Visković 2009: 188), кроз фразеолошки материјал српског језика (из 19. тома РСАНУ) истичу

²¹³ „Пас је најнеобичнији, најсавршенији и најкориснији потомак кога је човек икада произвео. Читава његова врста постала је власништво човека. Свака поједина јединка ове врсте припада човеку, свом господару, припада му сасвим, управља се према његовим обичајима, познаје и брани његово имање и остаје му верна до смрти“ (Брем 1967: 101).

се ипак углавном његове негативне особине, које су у вези са тешким, неповољним животом или слабим „карактерним“ цртама.²¹⁴

„Лексема *џас* (веран, љубоморан, мршав, уморан) у српском језику је ослободила значењске нијансе које су у вези са веровањима о псу као хтонској, демонској, нечистој животињи“ (Кулишић 1970: 241).²¹⁵ И друге речи негативне конотације воде порекло од лексеме *џас*, нпр. именица *џсовка* и глагол *џсовати* (псовање, псовач и сл.) (*prasl. *r̥sovati*, rus. *psovat'*, češ. *psouti*, Skok: 1971–1974), што је испрва значило говорити некоме или обраћати му се као псу. И секундарно значење лексеме *џсина* (аугм. и пеј. од *џас*) има негативну конотацију и односи се на *обешењалук*, *нешџо шџо не доликује* (РМС), односно учињену пакост, подвалу. Именица *кучкалук* (< *кучка*) односи се на *зависџи*, *завидљивосџи*, *злобу*, *џасјалук* (РСАНУ), а *џасјалук* на *лоше особи не код човека*, *невалјалсџиво*, *злобу*, *џакосџи*; *злбан*, *џакосџан џосџуџак*, *злбно*, *џакосно дело*; *љуџињу*, *срџбу*, *бес* (РСАНУ).

Ово нам потврђује да је пас, осим што је поистовећиван са тешким, луталачким животом и посматран као носилац беснила, често довођен у везу са атрибутима глади, сиромаштва, недоличног и насилног понашања, прљавштине. То су, вероватно, биле карактеристике које су се приписивале неприпитомљеним псима луталицама у првобитним градским срединама, где је пас често пратио човека покушавајући да му се приближи и умили.²¹⁶ „U azijskim državama zadržava svoju staru ulogu čistača otpada i pamti se kao žderač leševa“ (Visković 2009: 275). Н. Висковић лошу конотираност пса објашњава његовим подложним карактером и улогом чистача отпада из прошлих цивилизација (И. 59). Он још подсећа како је „pasja odanost toliko zadivljujuća koliko i vrijedna prezira [...] naročito u slučaju [...] kada pas voli i bezgranično se pokorava

²¹⁴ Као што су нпр.: **бити бос као пас** (*биџи сиромашан*); **бити као касапски пас** (*биџи џоводљив*); **бити као пас на сену** (*биџи саможив*), **као пас у ражи** (*зайасџи у џешкође*); **пазарити као пас на вашару** (*лоше џроћи*); **нахрани пса да те уједе** (*каже се кад неко некоме учини какво добро, а овај му узвраћа каквим неделом*); **лајати као пас на звезде** (*безразложно износиџи лажи*) и сл. Познати су и фразеологизми који тематизују тежак псећи положај: **третирати некога као пса**, **пребити некога као пса**, **умрети као пас**, **пасји живот**, **ружан као пас** и сл. (Vidović Bolt i dr. 2017: 133–135).

²¹⁵ „Пред падање града пси се гоне од куће јер су нечисте животиње [...] девојка не удара пса ногом јер се неће оћи удати [...] Ако пас залаје о Бадњој вечери, тиме слуги на смрт у кући“ (СМР 1998: 345–346).

²¹⁶ „Због велике бројности на појединим местима многе врсте паса причињавају велике штете, па зато их људи немилосрдно прогоне и уништавају“ (Брем 1967: 90).

i čovjeku koji ga zlostavlja, povređuje i ponižava, pa se tako pokazuje kao uzor ropskog, kukavičkog i bijednog karaktera“ (И. 59).²¹⁷

Отуда није необично што се готово све секундарне реализације које се преносе са изворног домена ПАС на циљни домен ЧОВЕК налазе у сфери негативних карактеристика: човек који се назива *йсом* (или неком лексичком варијантом сличне семантичке, а различите стилске вредности) обично је, како следи из лексикографског описа:

- зао (*куче, кучак, куја, кучка*),
- лош (*куче, кучак, кер*),
- онај који својим поступцима изазива презир (*кер, йас, йсеііо*),
- покварен (*кер*),
- неваљацац (*мукела, мукац*),
- нитков (*мукела, мукац*),
- (особа) лаког морала (*куја, кучка*), (в. т. 5.8.2. и 5.9.)
- зле нарави (*йасјак, йасјака, йасјакиња*),
- или је назив употребљен са намером да се увреди (*йашче, йсеііо, йсина, шйіене*) или исказе социјални презир према неком занимању, као што је полицијско (*кер, керавац, мукела, йас*). (в. т. 5.11. и 5.12.)

Када су посреди појмови из лексичко-семантичке групе назива за псе, Кјелтика и Клепарски, на материјалу енглеског језика, потврђују да секундарна значења различитих лексема које се примарно односе на пса – у негативном контексту упућују на људе, нпр. енгл. *dog* (безвредна, кукавичка особа; издајица, цинкарош); *bitch* (злобна жена склона промискуитету); *puppy* (празноглава, ташта особа); *cur* (набусита, лоше васпитана, ниска, кукавичка особа); *tyke* (особа лошег карактера, лења, злобна, пакосна или лоше васпитана (Kiełtyka, Kleparski 2005b: 30), што нам говори да је оваква културолошка контекстуализација пса заједничка различитим народима и да је за њено тумачење неопходно узети у обзир низ изванјезичких и друштвених фактора.

5.8.2.3.3. Већ смо установили да се лексичке јединице из лексичко-семантичке групе назива за *свиње* (*крме, крмак, йрасац, йрасица, крмача* и сл.) односе и на човека сумњивих моралних квалитета из домена карактерних особина, дакле на неморалне, нечасне, безобзирне људе. Таква семантичка трансформација, с једне стране, почива на метафори МОРАЛНА ЧИСТОТА ЈЕ ЧИСТОЋА. С друге стране, пренос имена различитих

²¹⁷ „U svim jezicima vezuje se nadasve mnogo ružnih značenja upravo za najvjernijeg čovjekova prijatelja – za psa, npr. u njemačkom s pridjevom hündlich (prljavo, servilno, besramno itd.) (Visković 2009: 59).

представника породице свиња на морално неподобне људе могућ је и захваљујући прекомерној склоности јелу, која се код ових животиња, преко метафоричке трансформације типа конкретно → апстрактно, схвата као вид похлепног, безобзирног, грамзивога, а самим тим и неморалног понашања. Међутим, значајно би било идентификовати и друге, екстралингвистичке факторе који свињу усмеравају ка изразито негативној аксиолошкој перцепцији у српском језику. Н. Висковић каже да постоји двојна перцепција и симболизација свиње: она је за живота презрена као прљава, лења, прождрљива и злочеста, а с друге стране види се као економична и знак штедње и обиља (Visković 2009: 60).²¹⁸ Кјелтика и Клепарски подсећају да, на пример, у већини култура свиње имају лошу репутацију да су прљаве и прождрљиве. Отуда се нпр. у пољском језику апстрактна именица *świnstwo* (прљави трик) изводи од именице *świnia*.²¹⁹ С друге стране, у културама као што је кинеска свиња симболизује срећу, повезана је са просперитетом, гомилањем богатства, али и одговорношћу, неустрашивошћу и независношћу, док у немачком језику израз *Ich habe ein Schwein gehabt* (имао сам свињу) значи *имаџи среће* (Kiełtyka, Kleparski 2005б: 27). У српској традицији свиња има амбивалентну улогу – демонску, али и значење тотема. Она је моћан утук против злих демона, предсказује време, весеље, несрећу и смрт, а њена крв има лековита својства (Кулишић 1970: 279). Њој се придаје и мистична снага и ритуална и плодотворна моћ, а наши обичаји и веровања садрже трагове поштовања свиње у примарним облицима, који су се сачували у медитеранским култовима Адониса, Диониса и Деметре (Кулишић 1970: 40).

Негативна конотација секундарних семантичких реализација из лексичко-семантичке групе назива за *свиње*²²⁰ условљена је, пре све-

²¹⁸ Интересантно је тумачење на основу кога сазнајемо да су неуредност и прљавштина, према којима идентификујемо свињу, заправо наметнути: „Naime, svinja potječe od divljih vrsta koje žive u šumama i vlažnim područjima i koje nemaju ćelije za znojenje. Zbog toga ona u domaćem zatočeništvu, naročito u toplim krajevima Sredozemlja, Srednjeg istoka i Afrike, mora ulaziti u vodu ili u blato kako bi zadržala tjelesnu temperaturu i spasila se od uginuća. Ali budući da joj ljudi ne mogu ili ne žele omogućiti takvo, njoj neophodno hlađenje, ona se mora valjati, za razliku od njenih rođaka veprova, u bilo kakvoj vlažnoj tvari – pa i u vlastitim izmetima ako nema drugog. Dakle, čovjek prisiljava svinju da bude 'prljava' čim je izvlači iz njenih biotopa i zatvara u uske, zagrijane, suhe obore“ (Visković 2009: 60).

²¹⁹ У српском језику то је апст. именица *свињарија* – прљав, гадан, непоштен поступак (РМС).

²²⁰ Мотивна реч *свиња* мотивисала је апстрактну им. *свињарија* (и *свињарлук*) у значењу *прљав, гадан, невољан* (РМС), док се *крмаљом* именује *тврдоглавоси, својеглавоси, јогунсиво, инаји, пркос* (РСАНУ).

га, категоријама животињског станишта (прљаво, неуредно, запушено, смрдљиво), хигијене (прљава), исхране (неумерени сваштојед), али и понашања (прождрљиво).²²¹ Лопез Родригезова каже да повезивање човека са свињом у сврхе деградације човека говори о њеној негативној физичкој перцепцији (тежина) и месту становања (свињац, каљуга) (Lopez Rodriguez 2009: 89). Отуда се и именицом из творбено-семантичке категорије *nomina loci* – свињац, осим *обора*, *сџаје* за свиње именује и *џрљава*, *неуредна*, *зайушиџена кућа* или *џпросџорија* (РМС).

На основу тематског елемента навика у исхрани, успостављеног у раду Т. Прђића и С. Халупке (1998: 298), може се говорити и о посебној, инвективној употреби назива за свињу који се преноси на човека кога желимо да увредимо због његових склоности прекомерном јелу – *Свињо халава!* (И., 298). Из лексичко-семантичке групе назива за свиње издвајају се и варијантне лексеме *крме*, *крмача*, *крмачина*, *крмачеџина*, *крмче* и *крмак*,²²² чија функција може да буде обраћање другоме са повишеним степеном емотивног набоја и негативном комуникативном улогом, у намери да се увреди, дискредитује, понизи и сл.²²³

Ове наводе потврђује и закључак И. Видовић Болт да је „*upravo svinji dodijeljena najgora uloga među domaćim životinjama jer joj se pripisuju različiti neprikladni ljudski postupci*“ (Vidović Bolt 2011: 70). Н. Висковић разлоге за негативну конотацију свиње у језичком материјалу види и у конфесионалном аспекту: „*ako iz psihologije životinja znamo da je svinja i prema ljudskim mjerilima, snalažljivo i 'pametno' biće, onda izvor njena zla glasa treba tražiti, uz spomenute prljavštine na koje je osuđena, i u semitskom sudu da je ona moralno nečista, tabuirana životinja te u kršćanskom čestom vezivanju svinje s demonskim silama*“ (Visković 2009: 60).

Неки аутори бележе негативну конотацију лексема из тематске групе назива за свиње користећи као грађу фразеолошке јединице. Анализирајући фразеолошке слике у хрватском и пољском језику, И. Видовић Болт бележи да се у секундарном значењу лексеме *свиња* и *џрасац* односе на неуредну и нечисту особу, али и нечасног човека

²²¹ „Њихова прождрљивост толико је позната [...] Она управо засењује све остале особине уз један изузетак готово беспримерене нечистоће због које их људи не воле“ (Брем 1967: 301).

²²² Интересантан је етимолошки развој зоонима из овог творбеног гнезда: *prasl.* *кџгма, *кџгмџ ← *ie.* *кугми- *lat.* *сгемог*: густо сок, одн. крмиво, сточна храна, (исп. Skok: 1971–1974).

²²³ „Најчешће се овако обраћамо неком ко нас је изнервирао случајно или намерно, неком ко нам се учини, у том тренутку, несретним, глупим, наивним, брбљивим, безобразним, непромишљеним“ (Прђић, Халупка 1998: 297).

без достојанства, док *ѝрасе* такође у конотативном смислу указује на особу која се због своје неспретности запрљала, постајући симбол неуредности, лењости, покварености, глупости, самовоље (Vidović Bolt 2011: 69). *Прасац* и *ѝрасе* симбол су непристојног понашања за столом, преждеравања, гојазности, нечистоће (уп. **једе као прасе, прљав као прасе, удебљати се као прасе**) (И. 70).²²⁴

5.8.2.3.4. *Змија, змај, аждаја* и *ала* спадају у ред основних митолошких бића змијске и змајевите природе, представљајући углавном демоне атмосферских појава и демоне болести (Мршевић-Радовић 2008: 144). Ова бића својим митским значењем и универзалном симболиком мотивишу секундарна значења лексема које их именују. За *змију* (*асѝида*, *гуја* и сл.) везују се особине злобности, подмуклости, пакости, покварености, што је последица њених дијагностичких особина (отровна, често опасна по човеков живот) које формирају негативну колективну експресију, али и последица библијско-хришћанске традиције, која *змију* види као симбол подземног света, злобе и манипулације. И Д. Мршевић-Радовић примећује да лексеме као што су *зликовац* (од основе злик-) и *злукуља* у пренесеном значењу означавају управо змије (Мршевић-Радовић 2008: 146), чиме се потврђује негативна концепција њиховог карактера. Митским бићима приписују се пак негативне особине на основу традиционалних представа о њима, које су се преносиле кроз предања, бајке, басне, али и народну епску поезију. „Ала је прождрљива и ненасита, и та њена особина ушла је у пословицу – **ало ненасита** [...] Ала може ући у човека сасвим конкретно: он тада постаје преко сваке мере прождрљив, и све огромне количине хране које узима троши ала у њему“ (Чајкановић 2014: 612), због чега се прождрљива или, с тим у вези, грамзива особа назива *алом* (РСАНУ).²²⁵

5.8.2.3.5. Негативна конотација одређених животињских врста и њихово поистовећивање са карактеристикама злобе и рђавости, производ је вековно наталожених народних представа о њиховој штетности и непријатности при сусрету са људима, али и чињенице да су изазивачи одређених болести код човека, стоке и усева, те да могу физички наудити човеку, стоци и живини. Тако се у словенској митологији *гамад* издваја

²²⁴ Она подсећа да „*židovi i muslimani svinju smatraju nečistom životinjom pa stoga ne jedu svinjsko meso.*“ Симболика *свиње* као нечисте и похлепне животиње видљива је и у Библији, где је приказана и као омражена, а *свињар* као понижавајуће занимање (Vidović Bolt 2011: 69).

²²⁵ „О аждаји створио је наш народ прилично јасну слику [...] то је огромно страшно чудовиште [...] она је ненасита, као и ала, живи по великим водама [...] одатле излази да ждере људе и животиње“ (Чајкановић 2014: 616–617).

у посебну групу животиња у коју спадају гмизавци (пре свега змија) и водоземци (жаба и корњача), али и инсекти и неке друге животиње, укључујући мишеве и змијолике рибе, црве и гусенице (Гура 2005: 205). Потврду за претежно негативну конотацију ових животиња пружају и њихови називи у различитим словенским језицима: *гады, цур, ѿогань, нечистї* [гамад, поган, нечист] (И., 205), а и дефиниција лексеме *гамад* у *Речнику САНУ* потврђује да се ради о штетним животињама (*инсектїи шїеїшочине, ваши, сїенице, буве, мушице и сл.*). То су претежно хтонске животиње, обитавају у земљи, јазбинама, подрумима, испод прагова, имају шкодљива својства, у вези су са подземним светом, доживљавају се као нечиста и ђаволска бића, зли дуси и демони, против њих се предузимају различите заштитне магијске радње, истребљења или истеривања.

5.8.2.3.6. Поједина секундарна значења зоонима која се односе на карактерне особине људи могла су се развити и преко сема колективне експресије које су добијене активацијом уочљивих обележја животиња из сфере њиховог понашања и особина, али и изгледа и кретања. Тако је значење *лењ човек који воли да сїава* код лексеме *їух* добијено путем представе о пуху као спавачу, „уп. **мртво пухало** (пувало) у значењу *лењ човек, који воли да спава, такође лењ и тром човек (РМС)*“ (Мршевић-Радовић 2008: 135). „Животиње које се сматрају веома брзим, и имају функцију еталона или мере за брзину у српским поредбеним фразеологизмима (*зец, срна, їїшица*), истовремено важе за веома плашљиве [...] сема 'плашљивост' покреће развој секундарног значења лексеме *зец – онај који се много їлаши, їлашљивац, кукавица*“ (И., 189), а сема величине (ситна, мала) индукује сему колективне експресије *које су їлашљиве, кукавице* код секундарних реализација лексема *кунїћ, миш, амeba, їиленце* (по асоцијацији типа конкретно → апстрактно, односно мале животиње, које нису у стању да се одбране од нападача у исто време су и плашљиве). Колективна експресија о лењости, неактивности и сл. доводи се у везу са крупним домаћим животињама (*бедевија, кобила, мазгов*) захваљујући семама величине (крупне, незграпне) и кретања (успорено, тромо). Колективна експресија о тврдоглавости повезује се са крупним домаћим животињама (*ован, мазгов, мазга, магарац, їарий*) преко сема величине и очекивања да се крупне животиње отежано крећу, па да их је стога тешко померити. Сема величине значајна је и код лексеме *гїида* у значењу 'јаје од ваши', при чему се негативно конотира сићушност инсекта односно његове ларве и метафоричком

асоцијацијом упућује на човека ниских вредности – ништавило, безвредан и ситан човек, слабог карактера.

5.8.2.3.7. Улизиштво се доводи у везу са гмизавцима (*глистиа*, *гмаз*, *црв*) преко сема изгледа (неугледан, љигав), величине (ситна) и кретања (пузање, гмизање). Када се односи на човека, глагол *йузаџи* дефинише се као *йомицање на коленима, чеџвороношке, йоџрбушке* (РМС). Такав начин кретања асоцијативно се повезује са улизицама, односно онима који метафорички „пузе“ пред другима, и то обично надређенима (доменом просторног односа описује се друштвени положај). У питању је двострука метафоризација, пошто се у другом степену метафоричког трансфера назив гмизавца, за кога је карактеристично такво кретање, преноси на особу која је улизица.²²⁶

5.8.2.3.8. Суровост се повезује са крволочним и грабљивим животињама код којих су активирани семе понашања (*јастџреб* – ’која напада птице и ситније сисаре’) и особина (*курџак* – крволочна звер; *џишгар* – крупна крволочна звер). Особина досадности поистовећује се са животињама које живе паразитски (*ваиш*, *крља*) или узнемиравају човека својим активностима (*комарац*). Лукавост се традиционално доводи у везу са *лисицом* због њених особина које су забележене и у лексикографској дефиницији – *грабљива, ойрзена и йо народном веровању лукава звер* (РСАНУ).²²⁷ *Јазавац* је *грабљив човек, израбљивач* због очљивих особина те грабљиве животиње.

У оквиру семе особина треба узети у обзир и начин исхране појединих врста. „Интересантно је приметити како се начин исхране *лешинара* пренео на људе, па се употребљава за користољубиве особе, људе који профитирају на несрећи других. На сличан начин, *џијавице* су људи који живе као паразити, на рачун других, или непожељне особе којих се човек не може лако ослободити“ (Прђић, Халупка 1998: 298).

5.8.2.3.9. Значење лексеме *шуша* – *особа без вредности* (РМС) и *буша* – *особа без вредности* (РСАНУ) мотивисано је чињеницом да је у питању говече без рогова (*шуй* – који је без рогова),²²⁸ а „слич-

²²⁶ Треба узети у обзир и могућност да је механизам овакве метафоричне трансформације значења последица повезивања особине гмизавца да је бескичмењак са особинама оних који су поводљиви и без свог убеђења, што би била мотивација на основу особине телесне грађе, тј. физичког изгледа.

²²⁷ По народним предању животиња коју је створио ђаво. Зато се она сматра ђаволом животињом и симбол је лукавости, преваре и зла (СМР 1998).

²²⁸ Назив *шуша* добијен је од придева *шут* у значењу *који је без рогова*, па нам је тако познат и израз *шут с рогатим* (*не може се бости, бити*) у значењу *голорук и немоћан не може йроџив јачег*. Дакле, *шут*, или онај без рогова, јесте немоћан, што

ног значења су и деминутиви *шушка* (‘brbljiva i jezičava žena i malen, neugledan, neznatan čovek’, PJA) и *шушица* (‘čovek, neznatan, sirotinja, male vrednosti i telesno slab i bolestan čovek’, PJA)“, као и фразеологизам *шуша и грмуша* (‘neko ili nešto bez vrednosti, beznačajni ljudi’, PJA) (Мршевић-Радовић 2008: 217–218).

5.8.3. Понашање и особине

5.8.3.0. Секундарним значењима зоонима који се односе на човека у први план се стављају и негативни аспекти различитих видова друштвено непожељног понашања и особина карактеристичних за човека (од којих предњаче простаклук и примитивизам).

Табела 35. Понашање и особине

Лексичка јединица и основно значење лексема	Секундарна реализација лексема и лексикографски извор
<i>бестџијача</i>	покр. жена која бестија, алапача (РСАНУ)
<i>бикуља</i> ж 1. биковита крава 1. крава која тражи бика	2. пеј. разуздана обесна жена 3. погрд. неваспитана жена (РСАНУ)
<i>бикуша</i> ж 1. крава која тражи бика	3. жена која се умиљава, која ласка (РСАНУ)
<i>вивак</i> м зоол. <i>Vanellus vanellus (cristatus)</i> врста птице мочварице (<i>Grallatores</i>) која живи по подбарним ливадама и око вода	1. фиг. немиран дечак, немирко, несташко (РСАНУ)
<i>гавран</i> м 1. а. зоол. птица станарица потпуно црног перја <i>Corvus corax</i> , стрвинар из ф. <i>Corvidae</i> ; у народном предању птица злослутница	1. б. фиг. пљачкаш, отимач, крвопија (РСАНУ)
<i>гагрица</i> ж 1. зоол. назив за разне ситне инсекте и њихове ларве који као штеточине нападају месо, зрнење, дрво и сл. а. ларва инсекта <i>Dermestes lardarius</i> из ф. <i>Dermestidae</i> која се храни сланином, сувим месом и неуштављеном кожом	2. (и м) фиг. а. онај који наноси штету, који разара, квари, поткопава неке нешто (РСАНУ)

значи да су животиње без рогова виђене као слабе, немоћне, лишене снаге и потенције коју им пружају рогови управо као симбол моћи и енергије.

<p><i>гакуша</i> ж 1. она која гаче (о врани)</p>	<p>1. фиг. брбљивица (РСАНУ)</p>
<p><i>гледар</i> м 1. зоол. општи назив за ред сисара Rodentia, који имају по два снажна секутића гледњака у обема вилицама</p>	<p>2. фиг. онај који отима туђе, грабљивац, отимач; готован, паразит (РСАНУ) сналажљивко, сумњив тип (РСЖ)</p>
<p><i>гундељ</i> м зоол. а. црни тврдокрилац <i>Melolontha vulgaris</i>, који с пролећа уништава лишће воћака (нарочито шљива)</p>	<p>1. б. фиг. штеточина (РСАНУ)</p>
<p><i>гусеница</i> ж 1. зоол. назив за ларве (махом биљне штеточине) разних лептирова и лисних оса</p>	<p>2. а. фиг. штеточина; онај који живи на туђ рачун, готован, онај који разара, квари оно што је вредно (РСАНУ)</p>
<p><i>животиња</i> ж 1. а. живо биће способно да се креће и да осећа (наспрот биљци), обично не подразумевајући човека</p>	<p>1. б. погрд. груба, сурова, некултурна особа; никакав, гадан човек (РСАНУ)</p>
<p><i>змија</i> ж 1. зоол. а. гмизавац из реда Ophidia (Serpentes), издуженог ваљкастог тела без удова, који се креће по подлози помоћу покретљивих ребара</p>	<p>2. фиг. (у сликовитом изражавању, често у устаљеним обртима и фигурама) а. љута, зла, опасна, одвратна особа; скуп злих људи, злотвора, издајица (РСАНУ)</p>
<p><i>јасџреб</i> м 1. зоол. а. птица грабљивица <i>Astur palumbarius</i> из ф. Accipitridae дуга до 55 cm, оштрог повијеног кљуна и дугих оштрих канџи, која напада птице и ситније сисаре</p>	<p>1. а. фиг. грабљив човек, грабљивац, отимач (РСАНУ) 1. б. фиг. човек тврдих убеђења, непоколебљив, немилосрдан човек; присталица ратоборне, агресивне политике (РСЈ 2007)</p>
<p><i>камелеон</i> м 1. назив за разне врсте гуштера из ф. Chamaeleonidae, који живе претежно у Африци и југоисточној Азији и чија је карактеристична особина мењање боје, било под утицајем спољних фактора било под утицајем унутрашњих реакција</p>	<p>2. фиг. човек који мења своје мишљење и понашање према приликама, потреби; превртљивац (РСАНУ)</p>
<p><i>канаринац</i> м зоол. птица певачица <i>Serinus canarius</i> из пор. Fringillidae зеленкасте или др. боје перја, пореклом са канарских острва</p>	<p>издајица (РСЖ)</p>
<p><i>кер</i> м 1. а. пас уопште</p>	<p>мангуп, простак, примитивац, сељак (РСЖ)</p>

<p><i>кобац</i> м 1. птица грабљивица <i>Accipiter nisus</i> која највише уништава птице певачице, кокоши и мишеве</p>	<p>2. фиг. грабљив, безобзиран, зао човек који наноси неке штету; онај који представља опасност за неког, ко наноси штету, непријатељ, злотвор (РСАНУ)</p>
<p><i>кокошка</i> ж 1. в. кокош (1б и в)</p>	<p>примитивна жена, простакуша, торокуша (РСЖ)</p>
<p><i>крава</i> ж 1. одрасло женско говече; женка говечета</p>	<p>примитивка, простакуша (РСЖ)</p>
<p><i>крекейуша</i> ж а. жаба која крекеће, жаба уопште; врста мале, зелене жабе, гаталинка</p>	<p>1. б. фиг. пеј. брбљива, причљива жена (РСАНУ)</p>
<p><i>крешијавац</i> м 1. зоол. попац, зрикавац; цврчак</p>	<p>2. покр. брбљивац, галамција (РСАНУ)</p>
<p><i>лајавац</i> м 1. пас који много лаје</p>	<p>2. погрд. онај који много и свашта говори, брбљивац, блебетало; онај који грди, куди, говори нешто љутито, пакосно, небираним, увредљивим речима, заједљивац (РСАНУ)</p>
<p><i>лајавица</i> ж 1. она која много лаје (обично о женки пса)</p>	<p>2. погрд. а. женска особа зла, лајава језика, брбљивица, торокуша (РСАНУ)</p>
<p><i>лейиш</i> м 1. зоол. инсект из реда <i>Lepidoptera</i> са два пара крила покривених ситним, обично разнобојним сићушним љускама, попут финог праха, чији су усни органи најчешће продужени у сисалку којом црпе сок из цвета (у мн.: инсекти реда <i>Lepidoptera</i>, који обухвата велики број врста)</p>	<p>2. фиг. нестална, колебљива, лакомислена, неозбиљна особа (РСАНУ)</p>
<p><i>мајмун</i> м 1. зоол. у мн.: животиње из реда сисара <i>Primates</i> (<i>Pitheci</i>, <i>Simiae</i>), сисари најсроднији и по развијености мозга најближи човеку (у јд.: таква животиња), или уопште ред сисара <i>Primates</i>, који обухвата те животиње и човека (данашње људе и изумрле врсте)</p>	<p>2. фиг. погрд. а. особа која слепо подржава, опонаша друге (РСАНУ)</p>
<p><i>мајмуница</i> ж 1. женка мајмуна</p>	<p>2. фиг. погрд. б. женска особа која се понаша глупо, будаласто, примитивно (РСАНУ)</p>
<p><i>марва</i> ж 1. а. зб. четвороножне домаће животиње (овце, козе, говеда, коњи), стока; ретко појединачно сточно грло, марвинче</p>	<p>1. б. фиг. погрд. недисциплинована, неуређена, некултурна маса људи, руља (РСАНУ)</p>

<p><i>мачор</i> м мужјак мачке, мачак</p>	<p>кицош, онај ко се прави важан (РСЖ)</p>
<p><i>маџан</i> м 1. хип. од мачак</p>	<p>3. фиг. погрд. а. мангуп, варалица 3. фиг. погрд. б. покр. нерадник, ленштина 3. фиг. погрд. в. покр. размажено дете, маза (РСАНУ)</p>
<p><i>ојица</i> ж 1. зоол. в. мајмун (1)</p>	<p>2. погрд. особа која својим изгледом, понашањем и сл. подсећа на мајмуна (РСАНУ)</p>
<p><i>орао</i> м 1. а. зоол. у мн.: веома распрострањена породица птица грабљивица Aquilae из реда соколовки (Falconiformes), снажног и оштрог кљуна и са канцама на ногама којима хватају птице, рибе, гмизавце и мање сисаре, веома оштрог вида (у јд.: таква птица)</p>	<p>пргавко, свађалица, закерало, преварант, варалица (РСЖ)</p>
<p><i>џајгај</i> м 1. зоол. у мн.: ред тропских птица Psittaci живо обојеног перја и великог повијеног кљуна, чије поједине врсте добро опонашају људски говор (у јд.: таква птица)</p>	<p>2. фиг. онај који нема своје мишљење него понавља туђе речи (РСАНУ)</p>
<p><i>џаун</i> м 1. зоол. крупна птица Pavo cristatus из реда кокошки (Galliformes), сјајног перја с карактеристичним окатим пегама и дугог репа у мужјака који га шири попут лепезе</p>	<p>2. а. онај који се пауни, шепури, размеће, размегљивац (РСАНУ) кицош (РСЖ)</p>
<p><i>џавица</i> ж 1. зоол. а. колутићава, чланковита глиста, црв који се као паразит припија уз тело животиња и храни се њиховом крвљу</p>	<p>2. заст. в. пијаница (РМС) алкохоличарка (РСЖ)</p>
<p><i>џица</i> ж 1. зоол. а. кичмењак обрастао перјем, с крилима, кљуном и с две ноге</p>	<p>2. б. особа сумњива, опасна или се као таква сматра (РМС)</p>
<p><i>сџока</i> ж 1. а. домаћа животиња, марва, благо</p>	<p>2. фиг. погрд. груба, припроста, бездушна особа (РМС) 1. б. фиг. недисциплинована, неуређена, некултурна маса људи, руља (РСЈ 2007)</p>
<p><i>чавка</i> ж 1. зоол. птица из пор. врана, одозго црна, одоздо сива Colaeus monedula</p>	<p>1. б. фиг. брбљива особа (РМС) причалица, брбљивица (РСЖ)</p>

5.8.3.1. Класификација непожељних видова понашања и особина

Табела 36. Непожељни видови понашања и особина који се изражавају зоонимским метафорама

НЕПОЖЕЉНИ ВИДОВИ ПОНАШАЊА И ОСОБИНА КОЈИ СЕ ИЗРАЖАВАЈУ ЗООНИМСКИМ МЕТАФОРАМА	
НЕВАСПИТАНОСТ, НЕКУЛТУРА	<i>бикуља, живогиња, марва, ситока</i>
КРАЂА, ОТИМАЊЕ	<i>гавран, глодар, јасиреб, кобац</i>
НАНОШЕЊЕ ШТЕТЕ НЕКОМЕ ИЛИ НЕЧЕМУ	<i>гагрица, гундељ, гусеница, кобац</i>
БРЉЛИВОСТ, ПРИЧЉЛИВОСТ (заједљивац, торокуша, који говори љутито, пакосно, закерало)	<i>бесџијача, гакуша, кокошка, креке- џуша, крешџавац, лајавац, лајавица, орао, чавка</i>
НЕУГЛАЂЕНОСТ, ПРОСТАКЛУК, ПРИМИТИВИЗАМ	<i>кер, кокошка, крава, мајмуница</i>
ПРЕВРТЉЛИВОСТ, ИЗДАЈА, ВАРАЊЕ	<i>камелеон, канаринац, змија, орао</i>
ОПОНАШАЊЕ ДРУГИХ	<i>мајмун, џајагај</i>
КИЦОШЕЊЕ (разметање, шепурење)	<i>мачор, маџан, џаун</i>
ЛАКОМИСЛЕНОСТ, КОЛЕБЉЛИВОСТ	<i>леџир</i>
НЕМИРНО ПОНАШАЊЕ	<i>вивак</i>
ШУЊАЛО, КРАДЉИВАЦ	<i>џаџов</i>
ПИЈАНСТВО	<i>џијаџица</i>

5.8.3.1.1. Класификација анализираних примера показује нам да се најнегативније перципирају и социјално најниже вреднују:

- некултурно понашање (неваспитаност, недисциплинованост);
- брљливост (која подразумева и оговарање, злобно и љутито причање);
- простаклук и примитивизам;
- грабежливост, крађа и отимање;
- превртљивост, издаја и варање.

Од варијантне лексике међу примерима бележимо и две збирне именице као хиперонимне појмове: *сѝока* и *марва*, као и један хипокористик: *маџан*. Разуздана, некултурна жена – *бикуља*, може се именовати и варијантним лексемама *бикаруша*, *бикача*, *бикеша*, *бикна*, *биковача* и сл. Такође, у грађи примећујемо и девербативе мотивисане глаголима оглашавања животиња: *лајавац*, *лајавица*²²⁹ и лексеми *живоѝиња* која има статус хиперонима у односу на домаће и дивље животиње. Лексикографски извори потврђују и низ примера који се примарно односе на делатнике каквих послова у вези са животињама, као што су *говедар*, *говедарица*, *говедарка*, *голубар*, *гушчар*, *коњар* и сл.,²³⁰ а секундарно упућују на просте, неуглађене, неозбиљне, брбљиве или трапаве особе.

5.8.3.1.2. Од животињских врста које су заступљене у овој класификацији издвајамо следеће:

- домаће животиње (*бикуља*, *говедо*, *кер*, *кобила*, *коњ*, *крава*, *лајавац*, *лајавица*, *мачор*, *марва*, *сѝока*);
- дивље птице (*вивак*, *голуб*, *гавран*, *гакуша*, *јасѝиреб*, *канаринац*, *кобац*, *креѝиѝавац*, *орао*, *ѝаун*, *чавка*);
- домаће птице (*гуска*, *кокошка*);
- инсекти (*гагрица*, *гундељ*, *гусеница*, *леѝиѝир*);
- егзотичне врсте које не обитавају на географском подручју српског језика (*мајмун*, *мајмуница*, *ѝаѝагај*);
- гмизавци (*камелеон*, *крекеѝуша*);
- дивље животиње (*глодар*, *ѝаѝов*);
- бескичмењаци (*ѝијавица*);
- рибе (*ајкула*) и општи назив *живоѝиња*.

Бројношћу примера који упућују на непожељно људско понашање и особине намећу се категорије крупних домаћих животиња, инсеката и дивљих птица.

²²⁹ У РСМ забележена је и лексема *ѝвркуѝало* у значењу *особа која брбља*, *чаврља*, *блебѝало*.

²³⁰ Именице *nomina agentis* означавају вршиоца радње или представника занимања, у овом случају онога ко се брине о животињама, чува их и узгаја. Секундарно значење ових деривата (неуглађен човек или простак) мотивисано је конотативном вредношћу назива животиња у творбеној основи (*говедо*, *гуска*, *кобила*, *коњ*) које преко овог творбеног модела директно упућује на агенса, тако да можемо рећи да је, осим метафоричке, на снази и творбена мотивација. Такође, негативна конотација може бити учитана у самог делатника поистовећивањем са предметом посла, по чему се онај ко се бави животињама у исто време сматра некултурним, припростим и приписује му се низак друштвени статус.

5.8.3.2. Зоолошка метафоризација мушкараца и жена

5.8.3.2.1. Н. Ристивојевић Рајковић примећује да се примитивизам и некултура истичу као искључиво мушки атрибути. „Метафора која у основи преноса има ове особине јесте ПРИМИТИВАН МУШКАРАЦ ЈЕ КРУПНА ДОМАЋА ЖИВОТИЊА (Ristivojević Rajković 2008: 50). Заиста, на примитивног, а самим тим и некултурног мушкараца – односе се примери: *марва*, *сїока*, *кер*, *коњ*, а посредно и именице као што су *говедар*, *гушчар*, *коњар* и сл. Животиње означене овим примерима генерално се убрајају у категорију крупних домаћих животиња и живине. Међутим, преко тих двеју категорија, метафорички се може говорити и о некултурним, примитивним и простим припадницама домена ЖЕНА, што потврђују примери: *бикуља*, *крава*, *кокошка* (посредно и *говедарица*, *говедарка*), док из ове групе издвајамо пример *мајмуница*.

Поједини типови непожељног понашања и особина, на основу анализе архисеме секундарног значења, искључиво су везани за домен МУШКАРАЦ. То су нпр. наношење штете, крађа и отимање, превртљивост, издаја и варање, кицошење, разметање и сл. У категорији брбљивости и причљивости примери за мушкараце (*крешиїавац*, *лајавац*, *орао*)²³¹ и жене (*закуша*, *кокошка*, *крекеїуша*, *лајавица*) готово да су равномерно распоређени. Посебно 'некултурним, припростим' животињама преко ове метафоризације сматрају се животиње из категорије стоке и групе говеда – *бик*, *крава*, односно као некултурна и припроста занимања виде се нпр. *говедар*, *говедарица*, *кобилаш* и сл. Квалификатором негативне експресивности и увредљивог става говорника *їогрд*.(но) квалификована су секундарна значења зоонима као што су *бикуља*, *лајавац*, *лајавица*, *мајмун*, *мајмуница*, *марва*, *мацан*, *сїока*, што говори у прилог употребе овако маркираних јединица у функционалним стиливима за које је карактеристична експресивност (Ристић 2014: 125).

5.8.3.3. Мотивација за секундарне семантичке реализације зоонима

5.8.3.3.1. Мотивацију за секундарне семантичке реализације зоонима из тематске групе непожељних људских особина које се односе на понашање можемо да посматрамо из аспекта параметара ИЗГЛЕДА, ПОНАШАЊА, ХАБИТАТА и ОДНОСА СА ЉУДИМА (Martsa 1999: 77). На основу ових параметара, код човека се, током суживота са животињом, према

²³¹ Из речника српског жаргона издвајамо и именицу *кокошар* у значењу брбљивац, *їрайавко*, *невасїїїанко*, *гњаваїїор* (РСЖ).

њој формира негативан став и однос, што се затим манифестује као колективна експресија која се стереотипно приписује животињама. Врло је проблематично и дубоко антропоцентрично сматрати животиње некултурним, припростим, брбљивим, издајничким и сл., с обзиром на то да су посредни типичне људске особине, које се остварују у међуљудским односима. У питању је тумачење изгледа, особина, понашања и места становања ових животиња параметрима људске карактеризације, који се затим, путем метафоре човек је животиња, пројектују назад на човека. Животиње као носиоци конотативно повишених и културолошки непожељних карактеристика постају сликовити језички и појмовни знакови негативних особина и комуникативно-прагматичко језичко средство деградације човека.

5.8.3.3.2. Поистовећивање крупних домаћих животиња из категорије стоке (као што су *бик*, *бикуља*, *говедо*, *коњ*, *крава* и сл.) са особинама неваспитаности, некултуре, простаклука и примитивизма у вези је, пре свега, са садејством компонената њиховог изгледа и кретања (крупан изглед, те успорено, тремо кретање упућују, као што смо раније видели, и на ниску интелигенцију) и станишта (неуредно, прљаво, смрдљиво и сл.), али и колективном представом о томе како је рад и живот са животињама у вези са руралном, дакле, неразвијеном и, са аспекта урбанизованог друштва, некултурном средином.²³² Тако се са животињама поистовећује експресија из домена човековог свесног понашања и особина које се сматрају друштвено негативном појавом, као што су необразованост, непросвећеност, културна заосталост, непристојност, те грубо, неукусно и вулгарно опхођење.

5.8.3.3.3. Значења брбљивости/причљивости могла су се реализовати метафоричним повезивањем са реалним, дијагностичким и уочљивим обележјима животиња као што су: *гакуша*, *крекеџуша*, *кокошка*, *лајавац* и сл., за које је карактеристично специфично оглашавање са понављањем, дакле преко семе звучања (*лајавац* – који много лаје; *крекеџуша* – жаба која крекеће; *гакуша* – она која гаче и сл.). Особине које се односе на крађу и отимање могле су се развити из својстава одређених животиња да су грабљивице и да доминатно прибављају своју храну ловом (*јастуреп* – 'који напада птице и ситније сисаре', РСАНУ), док је наношење материјалне штете као значење мотивисано особинама оних животиња које често могу да нанесу штету пољопривредним

²³² Бартмињски у својим радовима управо показује какав је у језику и култури однос центра према провинцији (провинцијалац је несналажљив, одликује га дилентатизам, некомпетенција, духовна ограниченост, недостатак знања, шири интелектуални хоризонти) (Бартмињски 2011: 271–280).

усевима, дакле преко семе понашања (*гагрица* – ’који као штеточине нападају месо, зрневље, дрво’; *гундељ* – ’који с пролећа уништава лишће воћака, нарочито шљива’; *кобац* – ’грабљивица која највише уништава птице’, РСАНУ). Особина која је у вези са издајом и превртљивошћу мотивисана је карактеристиком неких животиња да мењају свој изглед не би ли се стопиле с околином (*камелеон* – ’чија је карактеристична особина мењање боје било под утицајем спољних фактора, било под утицајем унутрашњих реакција’, РСАНУ). Карактеристика опонашања других могла је да се развије преко особине појединих животиња да им покрети подсећају на људске или да могу да опонашају људске гласове (*џајџај* – ’који науче да изговарају већи број речи’, РСАНУ). Кицошење и шепурење доводи се у вези са животињама које имају наглашен физички изглед, дакле преко семе изгледа (*џаун* – ’са сјајним шареним перјем и великим репом који радо шири’, РМС). Мотивацију за секундарно значење лексеме *лејџир* налазимо код А. Ранђеловић: „Претпостављамо да је лептир несталан и колебљив због тога што прелеће с цвета на цвет“ (Ранђеловић 2012: 100–101).

Видимо да апстрактне људске особине могу бити карактерисане зоонимским метафорама аналошким повезивањем са семама конкретних, физичких, често еволутивно неопходних особина животиња или њиховим инхерентим, а не свесним својствима.

5.8.4. Емотивна стања и расположења

5.8.4.0. Примери из ове тематске групе односе се на називе животиња који у секундарном значењу упућују на човека као носиоца неког емотивног стања или расположења, а које схватамо као један од елемената човековог психичког живота.

Табела 37. Емотивна стања и расположења

Лексичка јединица и основно значење лексеме	Секундарна реализација лексеме и лексикографски извор
<i>гудељ</i> м в. Гундељ	1. б. фиг. мрзоволна особа, гунђавац (РСАНУ)
<i>змај</i> м I. мит. према веровањима многих народа крилато чудовиште слично змији, с великим канцама и дугим репом, с једном или више глава, дракон; исп. ала, аждаја	2. в. љута, бесна особа (РМС)

<p><i>зоља</i> ж 1. инсекат <i>Vaspa vulgaris</i> из ф. опнокрилаца, налик на пчелу, отровне жаоке, који се храни инсектима, воћем, слатким соковима и др., оса, осица</p>	<p>2. фиг. особа љутите природе, прзница, свадљивица; зла, опасна особа (РСАНУ)</p>
<p><i>змија</i> ж 1. зоол. а. гмизавац из реда <i>Orphidia</i> (<i>Serpentes</i>), издуженог ваљкастог тела без удова, који се креће по подлози помоћу покретљивих ребара</p>	<p>2. фиг. (у сликовитом изражавању, често у устаљеним обртима и фигурама) а. љута, зла, опасна, одвратна особа; скуп злих људи, злотвора, издајница (РСАНУ)</p>
<p><i>јежоња</i> м 1. аугм. и пеј. од јеж (1а)</p>	<p>3. покр. онај који је пргав и увек спреман на свађу, прзница, свадљивац (РСАНУ)</p>
<p><i>кукавица</i> ж 1. зоол. а. шумска птица селица <i>Cuculus canorus</i> из пор. <i>Cuculidae</i> величине голуба, дугог кљуна и репа, позната по гласу који личи на кукање и по томе што полаже јаја у туђа гнезда</p>	<p>4. она коју је снашла некаква несрећа, она која пати, која је ожалошћена, која изазива жаљење, несрећница, јадница, невољеница (РСАНУ)</p>
<p><i>кукумавка</i> ж 1. зоол. а. в. ћук</p>	<p>2. фиг. особа која стално кука, јадикује и која, према народном веровању на зло слуги</p>
<p><i>лепцирић(и)</i> м 1. а. дем. и хип. од лептир; мали ситан лептир уопште</p>	<p>осећај узбуђености (у стомаку) (С. Н.)</p>
<p><i>осица</i> ж дем. и хип. од оса</p>	<p>2. фиг. напрасита, свадљива, љутита особа, прзница (РСАНУ)</p>
<p><i>ћићбул</i></p>	<p>неуравнотежена, љута особа, сурова, агресивна особа (РСЖ)</p>
<p><i>рис</i> м зоол. а. врло крволочна звер из породице мачака <i>Lynx lynx</i></p>	<p>1. б. фиг. љут, разјарен човек (РМС)</p>
<p><i>ћигрица</i> ж а. женка тигра</p>	<p>1. б. фиг. љута, срдита, бесна женска особа (РМС)</p>

5.8.4.1. По питању емотивних стања и расположења, примери из зоолошке лексичко-семантичке скупине доминантно реферишу на љутњу и бес (*змај*, *змија*, *зоља*, *осица*, *ћићбул*, *рис*, *ћигрица*). Љутња и бес представљају стања 'повишене психофизичке узнемирености и негативног узбуђења изазваног нечијим увредљивим поступком, лошим понашањем' и сл. (РСАНУ). Ова емотивна стања доводе се у логичку везу с поступцима и осећањима као што су свадљивост, напраситост, мрзовољност, суровост, агресивност, разјареност и карактерним особинама као што су зло и opakост. Пољакиња А. Миколајчук, поредећи

концепцију љутње у пољском и енглеском језику, дошла је до метафоре ЉУТИТО ПОНАШАЊЕ ЈЕ АГРЕСИВНО ЖИВОТИЊСКО ПОНАШАЊЕ (нпр. *He режи на мене*), чиме се метонимијска мотивисаност метафора за емоције једним делом доводи у везу и са животињским светом (Драгићевић 2010б: 166).

Само један пример (*лептирић*) упућује на позитивно осећање које се углавном реализује у оквиру синтагме 'лептирићи у стомаку' (С. Н.), и то у разговорном дискурсу (речници не бележе ово значење). Значење се вероватно развило спрегом метонимије и метафоре – позитивно осећање узбуђености (које се физиолошки одражава у организму) доводи се у асоцијативну везу са лепршавим кретањем лептира, према чијем изгледу и симболици (метаморфоза, поновно рађење и сл.) постоји, генерално, позитивна конотација, те **имати лептириће у стомаку** означава 1) 'заљубљеност' или 2) 'трему, нервозу пре каквог наступа' (Vidović Bolt i dr. 2017: 93).

5.8.4.2. На љуту и бесну особу, пре свега, реферишу животиње које се сматрају опасним по човека и које могу да угрозе људски живот (*змија, зоља, осница, њиџбул, рис, њигрица*). У питању је негативна колективна експресија која се образује повезивањем инстинктивног животињског понашања (које подразумева самоодбрану, рефлексно реаговање на опасност и угроженост) са типичним људским емоцијама повишеног степена и негативне конотације (љутња, бес, свадљивост, суровост и сл.). Неке животиње познате су по томе што могу да нападну и повреду човека (*оса и зоља*),²³³ док се *змај* традиционално представља као биће које бљује ватру.²³⁴ Интересантна је негативна конотација риса и повезивање ове животиње са агресивним понашањем, с обзиром на то да у нашој средини ретко имамо прилику да се уживо сусретнемо с рисом. Познато је да рис углавном живи самачким животом. Врло су дивљи и обично их је тешко видети у природи. Понекад рис напада и човека, али искључиво у случајевима када сматра да је нападнут. Међутим, у словенској митологији рис се доводи у везу са вуком, а постоји и веровање да рис посећује медведа за време његовог зимског сна да би га растргао (Гура 2005: 67), па је отуда оваква врста негативне конотације митолошки заснована. И Брем каже да су риса сви мрзели и прогнали на све могуће начине, као и да су га „крајем петнаестог века сматрали [риса] за најопаснију грабљиву звер“ (Брем 1967: 84).

²³³ У РСАНУ налазимо и значење *љуџиџа, њрљава, свадљива особа* код лексеме *осињак*.

²³⁴ Позната је концептуализација беса као ватре, стања повишених емоција и агресије метонимијски се повезују са црвенилом на лицу код човека, а та слика се метафорички повезује са ватром, а познати су и изрази *киџиџи/горети од беса* и сл.

5.9. Особине које се односе на човекову сексуалност̄
(*шелесни нагон*)

5.9.0. Један од аспеката човекове психофизичке карактеризације који се изражава зоонимским примерима јесте и поље његове сексуалности.

Табела 38. *Особине које се односе на човекову сексуалност̄*

Лексичка јединица и основно значење лексеме	Секундарна реализација лексеме и лексикографски извор
<i>ајџир</i> м неутројен коњ, пастув, ждребац	1. фиг. пеј. похотљив човек (РСАНУ)
<i>ајџируша/ ајџирица</i> ж 1. млада кобила, омица	2. фиг. похотљива жена (РСАНУ) фиг. пеј. похотљива, путена женска особа (РСЈ 2007)
<i>бик</i> м 1. неужаловљено одрасло мушко говече, које обично служи за приплод	1. фиг. веома снажан или похотљив човек (РСАНУ)
<i>бикаруша</i>	погрд. похотљива жена исп. ајџируша, бикуља (РСАНУ)
<i>бикуља</i> ж 1. биковита крава	2. пеј. крупна, једра жена, разуздана, обесна жена (РСАНУ)
<i>вижља (вижла)</i> ж 1. а. врста ловачког пса птичара или гонича	2. фиг. а. млада, женска особа; шипарица; жива, несташна девојка 1. б. жена лаког морала, кокета (РСЈ 2007) 2. фиг. б. покр. жена склона неморалу (РСАНУ)
<i>вук</i> м 1. а. зоол. врста сисара <i>Cannis lupus</i> из ф. паса <i>Canidae</i> ; исп. курјак	ружна девојка, жена склона промискуитету, полегуша (РСЖ)
<i>ждребац</i> м 1. млад коњ; неушкопљен коњ, пастув	1. фиг. погрд. похотљив човек (РСАНУ) 2. фиг. пеј. снажан младић; похотљив младић (РСЈ 2007)
<i>зец</i> м 1. зоол. глодар са дугим задњим ногама и дугим ушима, веома плашљива и брза дивља животиња <i>Lepus</i> ; општи назив за глодаре из пор. <i>Leporidae</i> (која обухвата и кунџа)	мушкарац који пребрзо доживљава оргазам (РСЖ)

<i>јарац</i> м 1. а. зоол. мужјак козе Сарег 2. покр. коза са великим роговима као у јарца	2. б. муж кога жена вара, рогоња (РСАНУ)
<i>јарчина</i> ж 1. аугм. и пеј. од јарац	2. подр. онај кога жена вара, преварени муж, рогоња (РСАНУ)
<i>камењарка</i> ж 1. зоол. а. врста отровне змије <i>Vipera ammodytes</i>	3. фам. неморална жена, блудница, проститутка (РСАНУ)
<i>кера</i> ж 1. а. в. кер	2. б. погрд. блудница (РСАНУ)
<i>куја</i> ж 1. женка пса, кучка, керуша	2. фиг. погрд. зла, рђава женска особа; женска особа лаког морала (РСАНУ)
<i>лейџир</i> м 1. зоол. инсект из реда <i>Lepidoptera</i> са два пара крила покривених ситним, обично разнобојним сићушним љускама, попут финог праха, чији су усни органи најчешће продужени у сисалку којом црпе сок из цвета (у мн.: инсекти реда <i>Lepidoptera</i> , који обухвата велики број врста)	хомосексуалац, манекен (РСЖ)
<i>маџан</i> м 1. хип. од мачак	4. фиг. онај који се удвара и ласка женама, удварач, ласкавац (РСАНУ)
<i>носорог</i> м 1. зоол. крупни тропрсти сисар, биљојед с једним или два рога на носној или чеоној кости, који живи у Индији, југоисточној Азији и Африци	2. б. сиров и развратан човек (РСАНУ)
<i>ован</i> м 1. зоол. мужјак овце	љубавник (РСЖ)
<i>сојка</i> ж зоол. в. креја	2. женска особа лаког морала (РСЈ 2007)

Истицање категорије морала у неким од ових лексикографских дефиниција конкретизовано је преко синтагме 'лак морал' која означава 'понашање у супротности са признатим друштвеним нормама (обично испољено у сексуалној слободи)' (РСАНУ) и упућује на склоност промискуитету, блудничењу и сл. У литератури која се бави односом језика и пола велики значај приписује се управо вези између назива животиња и људске сексуалности. Већина страних аутора сматра да се зоонимском метафориком, најчешће по питању женских бића, истиче упадљиво сексуалност (исп. Nines 1996, 1999; Baider, Gesuato 2003, Lopez Rodriguez 2009 и сл.). И Н. Ристивојевић Рајковић (2008: 49) издвојила је сексуалност као посебну категорију човекове карактеризације.

5.9.1. Класификација особина које се односе на сексуалност

Табела 39. Људска сексуалност која се изражава зоонимским метафорама

ЉУДСКА СЕКСУАЛНОСТ КОЈА СЕ ИЗРАЖАВА ЗООНИМСКИМ МЕТАФОРАМА		
КАРАКТЕР	ПОХОТЉИВОСТ	<i>ајгир, ајгируша, бик, бикаруша, бикуља, ждребац</i>
СЛОБОДНО СЕКСУАЛНО ПОНАШАЊЕ	БЛУДНИЧЊЕ, РАЗВРАТ, СКЛОНОСТ ПРОМИСКУИТЕТУ, НЕМОРАЛ	<i>вижља, вук, камењарка, кера, носорог, сојка</i>
СЕКСУАЛНА ОРИЈЕНТАЦИЈА	ХОМОСЕКСУАЛАЦ	<i>лејџир</i>
СЕКСУАЛНО КОНОТИРАНЕ КВАЛИФИКАЦИЈЕ	ЛАСКАВАЦ, ЖЕНСКАРОШ, ЉУБАВНИК	<i>маџан, мачкар, ован</i>
ОСТАЛО		<i>јарац, јарчина, зец</i>

5.9.1.1. И А. Ранђеловић по учесталости примера издваја особину похотљивости као доминантну особину на пољу сексуалности.²³⁵ Занимљиво је да се похотљивост у зоонимској метафорици која се односи на особе женског пола доживљава као врло непожељна – похотљива жена је раскалашна, блудна и кокетна (Ранђеловић 2012: 102). У улози истицања сексуалног нагона код човека углавном се виде домаће животиње – *ајгир, ајгируша, бик, бикуља*,²³⁶ *ждребац, ован*. У питању су животиње код којих доминира семантичка компонента младости (*ајгируша, ждребац*), те крупне величине (*бик, носорог*), што нам говори да се управо те две компоненте телесности доводе доминатно у везу са сексуалном потенцијом.²³⁷

²³⁵ Њоме се одликује осам метафоричних значења зоонима у РСЈ: *ајгир, ајгируша, бик, бикуља, вижља, ждребац, камењарка и сојка*.

²³⁶ Разуздана жена може се назвати и *бикешом, бикном, биковачом, биколасом, бикушом и бикачом* (РСАНУ).

²³⁷ Занимљиво је да нема позитивне семантичке реализације која се односи на мушкарца-љубавника у оквиру лексеме *змај*: „Змај је, и у веровањима и митологији, велики љубавник: он долази чистим женама и девојкама; он граби жене и девојке и одводи их у свој стан; у народним приповеткама често он граби цареве кћери“ (Чајкановић 2014: 621–622).

5.9.2. Зоонимска метафоризација мушкараца и жена

5.9.2.1. Ако домену ЖЕНА, поред наведених (*бикуља, куја, кера, сојка* и др.), придружимо и примере који се одликују повишеним степеном сексуалне конотације у разговорном дискурсу и формално реферишу на особине привлачног изгледа, али укључују и компоненте сексуалне, односно телесне пожељности (нпр. *мачка, цица, риба, њиле, маче* и сл.) – примери који се односе на домен ЖЕНА делују комплексније.²³⁸ Међутим, Н. Ристивојевић Рајковић упозорава да је на корпусу српског језика уочено неслагање између писаних извора и информаната (у анкети) о томе да ли се појмовно пресликавање код примера *њиле, маче, маца, цица, байџак, грло* врши искључиво на циљни домен ЖЕНА (резултирајући значењем пожељна жена) или и на домен МУШКАРАЦ (информанти женског пола сматрају да се на овај начин може говорити и о пожељним мушкарцима)²³⁹ (Ristivojević Rajković 2008: 48–49).

С друге стране, примери за одвећ слободно сексуално понашање доминирају у домену ЖЕНА (*вижља, вук, камењарка, кера, сојка*²⁴⁰), чак се и лексема мушког рода која се односи на јединку мушког пола (*вук*) у секундарном значењу жаргонски реализује реферишући на жену (‘ружна девојка склона промискуитету’, РСЖ). Овим примерима потврђује се метафора коју је Н. Ристивојевић Рајковић (2008: 49) успоставила: СЕКСУАЛНО АКТИВНА ЖЕНА ЈЕ ЖЕНКА ПСА (*кера, куја, кучка, вук, вижља*),²⁴¹ на основу чега се, насупротив броју примера који реферишу на мушкарце, показује друштвена осуда и негативно доживљавање слободних сексуалних активности код жена. По речима Г. Милића, „инстинктивно понашање женки паса током периода парења тумачи се људским мерилима као активно тражење сексуалног задовољства и види као неморално, тако што се у менталном простору ствара аналошка бленда између

²³⁸ Фонд примера се увећава ако узмемо у обзир и жаргонске називе за проститутку који такође имају прикривену сексуалну конотацију и погрдан призивок: *буба, глодарка, кока, галеб, чавка, сова, цица* (в. т. 5.12.).

²³⁹ „Све чешћа метафоризација мушкараца као предмета сексуалне жеље и то истим метафоричким изразима који се користе за жене указује на то да се традиционална граница између активног мушког и пасивног женског принципа сексуалности помера“ (Ristivojević Rajković 2008: 49).

²⁴⁰ Познат нам је и фразеологизам из разговорног регистра – **јурити сојке**.

²⁴¹ Кјелтика и Клепарски на материјалу енглеског језика показују метафоричку експанзију различитих назива за *йесе* који се у негативном контексту односе на људе (у временском периоду од 15. до 20. века), нпр. *bitch* која се односи на непристојну и сензуалну жену, као и на злонамерну и издајничку жену у модерној употреби (Kieltyka, Kleparski 2005b: 30).

жене и женке животиње“ (Milić 2011: 120).²⁴² Тако се потврђују општи друштвени стереотипи, карактеристични за средине са патријархалном традицијом, у којима се сексуална активност код жена осуђује, и самим тим доводи у везу са негативно конотираним животињама, док се код мушкараца, напротив, охрабрује и подржава (*ждребац*, *џасџув* и сл.).

5.9.2.2. Н. Ристивојевић Рајковић (2008: 50) говори да је лексема *рогоња* (у нашој грађи значење које је потврђено у оквиру одредница *јарац* и *јарчина*) један од ретких носилаца негативне конотације када је реч о мушкарцима и сексуалности, само зато што се односи на сексуално понашање партнерке. Иако се мотивација за ово значење може пронаћи у чињеници да се рогате животиње (као што су *бик*, *во* и сл.) доживљавају као глупе и наивне због своје величине и спорости, ипак постоји низ тумачења која су претежно у вези са историјским предањима и античким народним обичајима и традицијама.²⁴³

5.9.3. Мотивација за зоонимску метафорику

5.9.3.1. Мотивација за секундарне семантичке реализације зоонима које се односе на човекову сексуалност базира са на колективној експресији према различитим животињама које се доживљавају као потентне и енергичне, захваљујући комбинацији компонената њиховог физичког изгледа (величина, снага и сл.) и функције, тј. повезивања категорија доминатног физичког изгледа са сексуалном потенцијом. *Ждребац* и *џасџув* познати су као домаће животиње које служе за расплод (чак је и основна семантичка карактеристика у дефиницији лексеме *џасџув* у РМС компонента ’неушкопљен’, ’неуштројен’), па отуда је логична њихова симболична улога у контексту сексуалне потенције. Такође, *пастув* је познат као симбол агресивне мушкости (Купер 2004: 125). Као расплодна животиња *бик* симболизује плодност у више култура – асоцира на руду из Ргведе која својим семеном оплођује земљу, а и у грчкој култури бикови су симболизовали необуздану снагу и разјареност (Vidović Bolt 2011: 53). Такође,

²⁴² „The instinctual behaviour of female dogs during their copulation period is probably understood in human terms as an active search for sexual pleasure and regarded as contemptuous, by forming analogies between a woman and the female animal in a blended mental space“.

²⁴³ Милан Шипка, трагајући за пореклом овог израза у књизи *Зашто се каже*, налази цитат Италијана Луратија, који право порекло израза *набиџи рогове* (тал. fare le corna, фр. planter les cornes, нем. Hörner aufsetzen итд.) види у обичају, забележеном још у старој Грчкој, да се за неморално понашање жена кажњавају мужевима тиме што су им на јавном месту стављали рогове на главу. Рогови су, по њему, фалусни симбол: два рога представљају два фалуса које је муж, из кукавичлука или као свесни подвођач, трпео у животу своје жене (Шипка 2007: 137–138).

није нам непознато да се мушкарац који је имао односе са више жена у жаргону назива **расплодним биком**. Отеловљујући расплодну моћ, повезан је с оплођујућим силама – Сунцем, кишом, грмљавином и муњом (Купер 2004: 13). Такође, код ових животиња треба узети у обзир и компоненте величине и снаге, тј. крупан физички изглед и изразиту снагу и енергију. Тако долазимо до метафоре СЕКСУАЛНО АКТИВАН МУШКАРАЦ ЈЕ РАСПЛОДНИ КОЊ, која је активна у многим језицима света (уп. норв. *hingst*; енгл. *stud*; фр. *étalon*; ит. *stallone* и сл.).

По питању *йса*, иако је реч о једној од првих припитомљених животиња, која се симболично повезује са верношћу, другарством и заштитом, неспорно је да постоји и читав низ негативних конотација које се доводе у везу са овом животињом. Повезивање сексуалне активности жене са особинама пса укоренењено је у народним теоријама о псима луталицама који се слободно и неконтролисано размножавају у људским стаништима. О сексуалној конотацији женке пса писала је И. Видовић Болт, примећујући да је „*Ženka psa potvrđena u hrvatskom frazemu kao kuja s lanca*. Njime se opisuje ženska osoba koja se otrgla strogoj sredini u kojoj živi i odabrala nemoralni način života. Leksema kuja u konotativnom je značenju izuzetno pejorativna i odnosi se na ženu sklonu intrigama“ (Vidović Bolt 2011: 76).

5.10. Хийококорисџици и надимци љозиџивне коноџаџије

5.10.0. Примери из ове групе односе са на речи одмила из тематске групе животињских назива које се упућују драгим, умилним особама или деци у позитивном афективном контексту.

Табела 40. Хийококорисџици и надимци љозиџивне коноџаџије

Лексичка јединица и основно значење лексема	Секундарна реализација лексема и лексикографски извор
<i>бубиџа</i> ж дем. од буба	1. фиг. а. назив одмила за дете (РСАНУ) 3. фиг. хип. лола (РМС)
<i>гагриџа</i> ж 1. зоол. назив за разне ситне инсекте и њихове ларве који као штеточине нападају месо, зрневље, дрво и сл. а. ларва инсекта <i>Dermestes lardarius</i> из ф. <i>Dermestidae</i> која се храни сланином, сувим месом и неуштављеном кожом	2. д. покр. назив одмила за дете (РСАНУ)

<i>голуб</i> м 1. зоол. назив за птице из рода <i>Columba</i> са многобројним подврстама (према изгледу, начину живота, употреби); општи назив за ф. <i>Columbidae</i> и ред <i>Columbiformes</i> , у које спада род <i>Columba</i>	2. фиг. хип. у тепању драгој особи (РСЈ 2007)
<i>голубан</i> м 1. хип. од голуб, млад голуб	2. хип. у обраћању драгој мушкој особи или животињи (РСЈ 2007)
<i>голубица</i> ж 1. зоол. женка голуба (1)	1. б. хип. у тепању драгој женској особи (РСЈ 2007)
<i>голуйче</i> с дем. и хип. од голуб	1. б. хип. у тепању драгом детету, драгој особи (РСЈ 2007)
<i>грлица</i> ж 1. а. зоол. птица селица слична голубу <i>Turtur turtur</i> из фам. <i>Colubidae</i>	2. фиг. драга, мила женска особа (РСЈ 2007)
<i>јагње</i> с 1. а. младунче овце	2. б. реч одмила приликом обраћања каквој особи (често при тепању мушком детету) (РСАНУ)
<i>јаре</i> с 1. а. младунче козе б. необ. младунче кошуте, лане	1. в. хип. реч одмила при обраћању детету (РСАНУ)
<i>козле</i> с 1. младунче козе, јаре	2. фиг. шаљ. несташно, живо дете, дерле (РСАНУ)
<i>козлић</i> м 1. а. младунче козе, козле, јаре	1. б. реч одмила при обраћању детету (РСАНУ)
<i>кока</i> ж 1. а. хип. од кокош	1. б. фиг. реч одмила при обраћању женском детету или младој жени (РСАНУ)
<i>кошутца</i> ж 1. а. жена јелена	1. б. хип. назив за девојку, односно жену (РСЈ 2007)
<i>лабуд</i> м 1. а. зоол. птица северних предела из реда пловуша, сродна гуски, дугог врата, белог перја <i>Sygnus</i> , која је све ређа у слободној природи; уопште птица из пор. <i>Sygninae</i> у коју спадају родови <i>Sygnus</i> и <i>Chenopsis</i>	1. в. фиг. хип. име одмила мушкарцу (РСАНУ)
<i>лане</i> с 1. а. срнино младунче, срнче	2. фиг. хипокористични назив а. за дете б. за драгога или драгу и др. (РСАНУ)
<i>магаре</i> с 1. а. магареће ждребе (пуле), мали, млад магарац	2. б. еуф. у тепању, нежном обраћању некоме (обично уз реч „моје“) у значењу: драго моје, слатко моје (РСАНУ)
<i>маче</i> с 1. младунче мачке; мачкица	2. фиг. реч одмила (обично за дете) (РСАНУ)
<i>медо</i> м 1. в. меда	2. етн. покр. име одмила које новодоведена невеста даје брату у кући (РСАНУ)

<i>миш</i> м 1. а. зоол. веома распрострањена породица ситних сисара штеточина Muridae из реда глодара, набијеног тела покривеног густом длаком, шиљасте њушке и дугог репа (у јд. такав сисар)	1. в. реч одмила за дете (обично при тепању) (РСАНУ)
<i>мишић</i> м дем и хип. од миш	1. фиг. из милости детету кажу ... мишић мој (Миодр. 4, 165, РСАНУ)
<i>ѿаун</i> м 1. зоол. крупна птица Pavo cristatus из реда кокошки (Galliformes), сјајног перја с карактеристичним ока-тим пегама и дугог репа у мужјака који га шири попут лепезе	2. в. назив одмила који млада даје деверу (РСАНУ)
<i>ѿауница</i> 1. женка пауна	2. в. етн. назив одмила који млада даје заови (РСАНУ)
<i>ѿаунче</i> с 1. дем. од паун; птић пауна	фиг. „Ој ти дете паунче“ (НП Јастр., 107, РСАНУ)
<i>ѿаѿицирк</i> м 1. зоол. покр. а. в. стрнадица Embetiza citrinella	2. фиг. а. шаљ. мало, ситно дете (РСАНУ)
<i>ѿиле</i> с 1. младунче кокоши (ређе других птица)	2. фиг. мало дете у тепању (РСЈ 2007)
<i>ѿишић</i> м 1. зоол. младунче птице; птица уопште	1. б. реч од миља, обично при обраћању детету (РСЈ 2007) 2. фиг. а. (обично мн.) дете, питомац, васпитаник (РМС)
<i>соко</i> м 1. а. птица грабљивица слична јастребу Falco	2. б. назив одмила за мушко дете или младића (РМС)
<i>соколић</i> м 1. дем. и хип. од соко(л)	2. фиг. у хип. значењу: дете (РМС)
<i>цица</i> ж 1. хип. од мачка	2. фам. надимак драгој женској особи (РМС)
<i>цицан</i>	1. фам. надимак одмила драгој мушкој особи (РМС)

5.10.1. Видимо да се зооними могу активирати као комуникативно-прагматичко језичко средство у функцији умиљавања и тепања. У таквим случајевима њихова секундарна значења одликује афективност позитивне емотивне конотације која се може односити на оба пола, али најчесталије на децу.

Табела 41. Секундарна значења зоонима у односу на њихову референцију

СЕКУНДАРНА ЗНАЧЕЊА ЗООНИМА У ОДНОСУ НА ПОЛ РЕФЕРЕНТА	ДЕЦА (мушка и женска)	<i>бубица, гагрица, голујче, јагње, јаре, козле, козлић, кока, лане, маче, миш, мишић, њајичерк, њаунче, њиле, њишић, соколић</i>
	ЖЕНА	<i>голубица, грлица, кока, кошућа, њауница, цица</i>
	МУШКАРАЦ	<i>голубан, лабуд, медо, њаун, соко, цицан</i>
	НЕУТРАЛНО (ОСОБА)	<i>голуб, голујче, јагње, лане, магаре</i>

5.10.2. Функција умиљавања, тепања драгој особи путем зоонима остварује се преко следећих структурно-семантичких фактора:

а) *њворбено-морфолошког*, тј. обличким активирањем лексеме у форми:

- деминутива (деривација суфиксима субјективне оцене): *бубица, голујче, мишић, соколић*.
- или хипокористика (називи одмила, од милоште): *голубан, кока, цица*.

Деминутив упућује на нешто што је по особинама мало, младо, беспомоћно, умиљато, безопасно, слабо, па се остварује метафоричко преношење према трансформацији конкретно→апстрактно, тј. оно што је мало, ситно, младо асоцира на беспомоћно, умиљато, слабо, самим тим драго и умиљно и сл. (упућује на извесну родитељску заштитничку улогу).

б) *семантичког*, који подразумева употребу оних лексема чије основно значење, пре свега, упућује на младунче животиње: *јагње, козле, козлић, лане, магаре, маче, њиле, њишић* (највиша семантичка компонента и архисема основног значења ових лексема јесте 'младунче') или на животињу која је традиционално позната као ситна и малог раста: *гагрица* (семантичка компонента 'ситан'), *магаре* (сем. комп. 'мали'), *миш* (сем. комп. 'ситан'). Младунчад се обично доживљавају као безопасна и беспомоћна, па самим тим асоцирају на радње и осећања заштите и брижности. Такође, у питању су животиње према којима се традиционално у српској култури и фолклору испољава позитиван однос, као што су голуб, кошута, лане, лабуд и сл. Највише су заступљене животиње из категорије птица (*голуб, голубица, гагрица, кока, соколић, грлица, лабуд*,

йаун, йауница, йайицверк, соко, йиле, ййић). Халупка-Решетар и Радић такође примећују да се афирмативан контекст код одређених зоолошких лексема базира, пре свега, на адресантовом позитивном осећању према адресату и најфреквентније је мотивисан изгледом животиња (у питању су животиње мање растом, беспомоћне и умиљате) (Halupka-Rešetar, Radić 2003: 1899).

10.2.3. *Голуб* заузима истакнуто место међу хипокористцима позитивне конотације (и изведенице са мотивном лексемом *голуб: голуиче, голубан, голуичић, голубица*). „*Голубица* са маслиновом границом је универзални симбол мира, али такође значи и обнову живота, а позната је и њена важност у хришћанству где представља Свети дух, чистоту, надахнуте мисли, мир. У Библији голуб симболизује једноставност, невиност, понизност, поштење и заљубљеност у мисли“ (Камингс 2004: 56). И Гура повезује голуба са оваплоћењем добра и кроткости и уврштава га у тзв. чисте птице, свете, Божје птице (попут ласте, шеве, славуја, роде) (Гура 2005: 458).²⁴⁴

У овој групи примера карактеристични су и називи који су актуелни у родбинској жаргонској терминологији у одређеним крајевима, нпр. *медо* (2. етн. покр. *име одмила које новодоведена невеста даје браћу у кући*, Лика и Хрв. крајина, Арс., РСАНУ)²⁴⁵ и *йаун* (2. в. *назив одмила који млада даје деверу*, РСАНУ).

5.11. Зоолошке лексеме у функцији йогрдних и увредљивих назива за човека

5.11.1. Наредни примери односе се на категорију афективних значења зоонима искључиво експресивно-емотивне функције, која се користе у дискурсу повишене емотивне конотације (свађама, псовкама, узвицима, грубом и некултурном обраћању и сл.). То подразумева да ове семеме не служе директно класификацији циљног референта коме

²⁴⁴ „Počevši od Noine legende, preko upotrebe za žrtvovanje i poetskih simbolizacija u Psalmima, Pjesmi nad pjesmama i drugdje, do novozavjetnog prikaza Duha Svetoga, golub je najčešće spominjana ptica u Bibliji. I u antici je golub značio prisustvo bogova i upotrebljavan je u pretskazanijima. U srednjem vijeku bit će simbol čistoće, a njegova krila slika molitve i kontemplacije. Danas je Noina golubica dobre vijesti i maslinova lista postala znakom Mira“ (Visković 2009: 103).

²⁴⁵ Ово је сигурно у вези са брачном симболиком коју представља *медвед* у словенском свету, медвед је драван зооморфни симбол женика у народним поетским текстовима, а медвеђа симболика понекад се приписује и мајци младе или младожење, која, глумећи медведа, сачекује младенце у изврнутом кожуху, у неким случајевима она се директно назива медведом (Гура 2005: 124).

су упућене у неку од категорија непожељних психичких особина (карактер, понашање, емотивна стања и интелигенција), већ се одликују искључиво експресивном функцијом повишеног емотивног набоја и негативне комуникативне улоге, са намером да саговорника увреде, дискредитују, понизе и сл.

Табела 42. Зоолошке лексеме у функцији погрдних и увредљивих назива за човека

Лексичка јединица и основно значење лексеме	Секундарна реализација лексеме и лексикографски извор
<i>бесџија, бешиџија</i> ж 1. животиња, обично опака, зла; звер, скот	3. фам. (у грубом обраћању) будала, бена (РСАНУ)
<i>бувејина</i> ж аугм. и пеј. од бува	„Твоја ћерка буветина“ (Зовко, Миодр. 4, 176, РСАНУ)
<i>жабарица</i>	покр. 1. погрдан назив за женске особе (РСАНУ)
<i>квочка</i> ж 1. кокош која лежи на јајима, која је излегла пилиће	2. погрдан назив за женску особу (РМС)
<i>крмак</i> м 1. а. одрасли мужјак свиње, вепар, прасац б. младунче свиње, мушко прасе	2. фиг. погрд. безобзиран, нечестан, лош, рђав чо- век; уопште као погрдан назив, у љутњи, псовању и сл. (РСАНУ)
<i>крмача</i> ж 1. а. одрасла женка свиње, прасица	2. фиг. погрд. прљава, неуредна или безобзирна, нечасна женска особа; уопште као погрдан назив у љутњи, псовању и сл. (РСАНУ)
<i>крмачејина, крмачина</i> ж пеј. (ређе аугм.) од крмача ж аугм. или пеј. од крмача	= крмача (РСАНУ)
<i>крме</i> с 1. млада свиња, свињче, прасе; свиња уопште	2. фиг. погрд. прљава, неуредна или безобзирна, не- часна особа; уопште као погрдан назив у љутњи, псовању и сл. (често као погрдан назив за иноверце у муслиманском жаргону) (РСАНУ)
<i>кобила</i> ж 1. женка коња	1. фиг. погрд. (о женској особи) (РСАНУ)
<i>кобилчина</i> ж аугм. и пеј. од кобила	„Неће она кобилчина ништа да ради, само се свађа и спава“ (Пива, Радов. М., РСАНУ)
<i>козурина</i> ж аугм. и пеј. од коза	фиг. „Шта је, Пилипало, стара козурино?“ (Мат. 6, 33, РСАНУ).

<p><i>магарац</i> м 1. а. домаћа товарна животиња (припитомљене подврсте врсте Equus asinus из пор. Equidae), велике главе и дугих ушију, беличасте њушке и дуга репа с праменом длака на крају; мужјак те животиње</p>	<p>2. б. погрдна реч која се упућује некоме у љутњи, срџби због онога што је урадио, учинио, рекао и сл. (РСЈ 2007)</p>
<p><i>магарица</i> ж 1. женка магараца</p>	<p>2. фиг. пеј. б. погрдна реч која се упућује некој женској особи у љутњи, срџби, обично због онога што је учинила, рекла и др. (РСЈ 2007)</p>
<p><i>мазгов</i> м 1. зоол. мужјак мазге; мазга уопште, без обзира на пол</p>	<p>3. фиг. пеј. звекан, клипан (РСАНУ)</p>
<p><i>мула</i> ж 1. зоол. неплодни крижанац кобиле и магараца Equus mulus, домаћа животиња која у Средоземљу служи за ношење терета, вучу, јахање</p>	<p>2. покр. погрд. женско дете рођено изван брака (РСАНУ)</p>
<p><i>мулац</i> м 1. в. мула</p>	<p>2. покр. б. погрд. мушко дете рођено изван брака, копиан (РСАНУ)</p>
<p><i>муле</i> с 1. зоол. а. млада мула б. младунче магараца, магаре</p>	<p>2. а. (обично погрд.) дете рођено изван брака 2. б. фиг. погрд. дете уопште (РСАНУ)</p>
<p><i>џаџијан</i> м у мн.: род снажних псетоликих дугодлаких мајмуна Papio (Papio) из пор. замораца (Cercopithecidae), који ходају четворonoшке, а живе у чопорима по брдима Африке, у Арабији и на острву Целебес (у јд.: мајмун из тога рода)</p>	<p>1. фиг. погрд. „Ти глупане – рече му мајор – ти павијане један“ (Јонке 3, 280, РСАНУ)</p>
<p><i>џаџиче</i> м млади пас; пас уопште</p>	<p>2. фиг. погрдан назив за: а) дете б) одраслог човека (РСЈ 2007)</p>
<p><i>џосикрава</i> ж врста змије (која по народном веровању сиса кравама крв) Callopeltis Aescularii, красовац</p>	<p>1. б. покр. погрдан назив за некога (Врховина, Лика, Поп. Мил.) (грађа РСАНУ – издвојио С. Н.)</p>
<p><i>џсејџо</i> с 1. пас, млади пас</p>	<p>2. фиг. човек који изазива презир својим поступцима; уопште као погрдна и увредљива реч (РМС)</p>
<p><i>џсина</i> ж 1. аугм. и пеј. од пас</p>	<p>2. фиг. и пеј. псето (2) (РМС)</p>
<p><i>свиња</i> ж 1. зоол. домаћа животиња из реда такопрстих папкара, са њушком у облику хрскавичавог рила, чија се домаћа врста гаји првенствено ради меса и масти</p>	<p>2. б. у љутњи као псовка (РМС)</p>

<p><i>џукац, џукела</i> м 1. велики сеоски пас, лпина; пас који није расан</p>	<p>2. фиг. погрд. неваљалац, нитков (РМС) 1. б. фиг. пеј. нитков, неваљалац, хуља (РСЈ 2007) сељак, простак, примитивац, гад, подлац, неспретњак, неспособњак, глупак (РСЖ)</p>
<p><i>џулов</i> м велики овчарски пас</p>	<p>сељак, простак, примитивац, скоројевић, ништак, никоговић, подлац, гад, клеветник, лажов (РСЖ)</p>
<p><i>шићене</i> с 1. младунче пса, псетанце</p>	<p>2. фиг. погрд. дете, дечак (РМС) неваљало, рђаво дете или уопште неваљала, рђава, зла особа, псето (РСЖ)</p>

5.11.2. Већина ових значења обележена је квалификатором негативне експресивности *погрд.(но)*, којим се иначе у речницима обележава лексика са највећим степеном негативне конотације. Основно питање које овде постављамо јесте зашто се управо зоолошким називима, и то углавном онима којима се именују домаће животиње, испољава негативан и увредњив став према људима. Одговор на то покушава да пружи Н. Висковић: „Etnolozi još nisu razjasnili zbog čega čovjek čovjeka psuje psom [...] i kujom, kozom, jercem, magarcem, ali ne i pticom, mačkom, mravom, tigrom, zecom i općenito slobodnom životinjom [...] možda zato jer su domaće životinje oličenje ropstva i kao takve predmet negativne identifikacije i prezira [...] ili zato jer su to bića čovjeku najbliža i najpoznatija, na koje on prenosi vlastita svojstva“ (Visković 2009: 60). И. Видовић Болт је писала о човековом отклону, дистанци од нижих врста и чак својеврсном антагонизму који према њима осећа (Vidović Bolt 2011: 20). Она тврди да човек „[животиње] bezobzirno potcenjuje, one su objekat njegovog ogovaranja i izrugivanja, a svime time odaje svoju nadređenu, uglavnom samostalno dodeljenu ulogu gospodara životinje“ (Szertszunowicz 2009: 67, према Vidović Bolt 2011: 20), а сигурно је разлог томе тежња да се људски свет прикаже позитивнијим од животињског. Такође, изгледа да човек управо према животињама које су му од највеће користи у свакодневној животној економији (кокошка, кобила, свиња и сл.) испољава највећи отклон. Тако метафорички активираним зоонимом говорник може да изрази ниподаштавање именоване особе, презир који осећа, поругу или покуду нечега што је у тесној вези са том особом. Такође, морамо узети у обзир и то да употреба оваквих семантичких реализација подразумева субјективну оцену и намеру субјекта именована, које налазе своје упориште у типским представама о изванјезичкој и језичкој реалности (Ристић 1996: 61). Исто тако, у језичкој компетенцији матерњих говор-

ника српског језика, систем погрдних, пејоративних имена примењује се, пре свега, за особе које испољавају негативне особине нетолерантности, примитивности, полтронства, дволичности, насртљивости, склоности ка превари, склоности ка недозвољеним сексуалним односима, немилосрдности, безобзирности, изразитој глупости, лењости и сл. (И. 74).

5.11.3. Ситуације у којима се животињски називи користе за обраћање људима у увредљивом тону – варирају. Најчешће је метафорички трансфер резултат адресантове реакције на адресатово понашање, као што је „глупа примедба или реакција, увреда, адресантова неспретност, тврдоглавост, неуредност, злоба или изглед“ (Halupka-Rešetar, Radić 2003: 1896). Халупка-Решетар и Радић тврде да се називима са увредљивом конотацијом реферише на нечији изглед (*Кобило* једна!); навике храњења (*Свињо* алава); интелигенцију (*Ђурко* глупава); карактер (*Матори јарче!*) (И. 1896).²⁴⁶ Из ових примера закључујемо да увредљиви називи, осим експресивне функције, могу да врше и функцију упућивања на особине понашања (рђаво, неваљало – *шће-не*), интелигенције (глупак, звекан, клипан – *магаре, мазгов*) или карактера (рђав, лош, безобзиран, нечастан, нитков, хуља – *крмак, џукац, џукела*). Међутим, њихова функција је претежно експресивна и служи да адресант према адресату (могуће због нечега што је овај урадио или рекао), у говорном догађају који, по теорији комуникативних чинова, подразумева ситуацију повишеног емотивног набоја (свађа, расправа, псовање, грдња и сл.), дакле у експресивном комуникативном чину, изрази одређена негативна емотивна и психолошка стања, најчешће љутње, беса, назадовољства, заједљивости и сл. Илокуциона снага овако семантички и стилски активираних зоонима у комуникативном чину може бити повећана узвичним тоналитетом, односно екскламативном знаком.

5.11.4. Као изразити представници животињског света у оваквој врсти семантичко-експресивне реализације намећу се називи из категорије *пас* и *свиња*, као и крупне домаће животиње (*кобила, кобиле-шина, кобилчина* и сл.). *Пас* је заступљен са више лексичких јединица различитих по свом структурно-морфолошком и референтно-семантичком карактеру – лексема *пашиче* (варијанта деминуције), *исејто* и *иси-*

²⁴⁶ „Најчешће је у питању карактерна особина, па су *кобиле* глупе, неспретне, лење и непромишљене жене, *волови* су примитивни и глупи мушкарци, *кучке* су неморалне, себичне, подле и покварене жене, *пацови* су подли мушкарци, а *змије* су препредене, покварене, опаке и лицемерне жене“ (Прћић, Халупка 1998: 298).

на односе се на младог пса и реферишу на човека који изазива презир својим поступцима. Лексеме *џукац* и *џукела* (чије значење упућује на великог, нерасног сеоског пса мешанца и које су већ облички обележене негативном конотацијом), као и варијанта *џулов*, могу да реферишу на човека: ниског социјалног статуса (сељак, скоројевић); слабог, непримереног понашања (примитивац, простак) и лошег карактера (гад, никоговић, подлац, ништак, лажов, клеветник).

Из категорије *свиња* заступљене су конотативно маркиране лексеме *крме*, *крмача*, *крмачина*, *крмачејина* и *крмак* које реферишу на особе ниског карактера, односно моралних квалитета, док се лексема *свиња* користи у љутњи и псовању.

5.11.5. Увредљиво упућивање на ниску интелигенцију остварује се називима из категорије магарац (*магарац*, *магаре*, *магарица*). Интересантан је и пример негативног упућивања не дете рођено изван брака – секундарним значењима лексема *мула*, *мулац* и *муле* (зоол. 'млада мула', РСАНУ), чија се значења примарно односе на неплодног крижанца кобиле и магарца. С обзиром на то да сама животиња није чисте расе (настала укрштањем јединки различитих врста), те да превасходно служи за тешке физичке послове (вуча, ношење терета) – према њој се развила негативна конотација, а семантичка компонета животињског порекла асоцијативно се доводи у везу са пореклом деце која су рођена ванбрачно (нечисто, незаконито). Као погрдан назив са више примера заступљена је и *кобила* (*кобилчина*, *кобилејина*) којом се негативна конотација усмерава ка женској особи, али одређене творбене варијанте ове лексеме из РСАНУ, као што су *кобиловић*, *кобилић* и *кобилан* упућују на то да се овај назив може користити и за мушкарца као погрдан назив у грдњи и псовању.

5.12. Зоолошке лексеме у функцији номинације човека према друштвеној улози

5.12.0. У ову групу примера укључујемо називе животиња који у секундарној реализацији реферишу на човека као носиоца одређене професије, друштвеног положаја/статуса или националности, претежно у жаргонском регистру. Они треба да нам покажу аксиолошке ставове српске лингвокултуролошке заједнице према, с једне стране, представницима одређених животињских врста, и, с друге, човеку као носицу маркираних социјалних улога, насталим као последица међуљудских односа у друштву.

Табела 43. Друшћивена улога

Лексичка јединица и основно значење лексема	Секундарна реализација лексема и лексикографски извор
<i>аждаја</i> ж празн. огромна неман, обично водена, понекад вишеглава и крилата, која прождире људе и животиње	строг наставник (РСЖ)
<i>ажула</i> ж а. в. морски пас <i>Sarcharias glaucus</i>	шеф криминалистичког одељења (РСЖ) брокер (С. Н.)
<i>ала</i> ж 1. (по народном веровању) крилата прождрљива неман; исп. аждаја	милицијски, одн. полицијски инспектор (РСЖ)
<i>буба</i> ж 1. а. зоол. општи назив за потпуно развијене тврдокрилце, као и за многе врсте осталих инсеката	послушна проститутка (РСЖ)
<i>бубамара</i> ж зоол. округласт инсект тврдокрилац <i>Coccinella septempunctata</i> из ф. <i>Coccinellidae</i> на чијим црвеним покрилцима има седам црних тачкица	девојка која се забавља са фудбалером (РСЖ)
<i>бумбар</i> м 1. зоол. а. инсект опнокрилац <i>Bombus terrestris</i> из ф. <i>Bombidae</i>	утицајна личност (С. Н.) имућан младић који контактира с лепим девојкама и части друштво пићем (РСЖ)
<i>гавран</i> м 1. а. зоол. птица станарица потпуно црног перја <i>Corvus corax</i> , стрвинар из ф. <i>Corvidae</i> , у народном предању птица злослутница	милиционар, полицајац (РСЖ)
<i>галеб</i> м а. птица претежно белог перја из рода дугокрилки <i>Larus</i> из ф. <i>Laridae</i> , која живи крај мора, ређе крај река	подводач, мушка проститутка, жиголо, блажи војни старешина (РСЖ)
<i>глодар</i> м 1. зоол. општи назив за ред сисара, који имају по два снажна секутића глодњака у обема вилицама	милиционар, полицијски агент (РСЖ)
<i>горила</i> ж 1. зоол. човеколики мајмун тропских крајева Африке, који достиже и до два метра висине и до 250 килограма тежине	телохранитељ, вратар одн. редар у дискотеци или ноћном локалу (РСЖ)
<i>гуја</i> ж 1. зоол. в. змија <i>Serpens</i>	млад војник, на почетку служења војног рока (РСЖ)

<i>гушћер</i> м 1. зоол. а. назив за разне врсте рода гмизаваца <i>Lacerta</i> из ф. <i>Lacertidae</i> , дугуљастог, ситним крљуштима покривеног тела са четири ножице	новајлија, млади војник (РСЖ)
<i>жаба</i> ж 1. зоол. безрепи водоземац из реда <i>Anura</i> са развијеним задњим ногама прилагођеним за пливање у води и скакање на суву	ронилац са ножним перајама (Bugarski 2005)
<i>звер</i> ж 1. зоол. а. назив за сисаре из реда <i>Carnivora</i> , снажних чељусти и јаким канца, који се хране претежно месом и крвљу других кичмењака	строг наставник (РСЖ)
<i>зебра</i> ж 1. зоол. врста копитара <i>Equus zebra</i> сличног коњу, са тамним и светлим пругама по телу, који живи неприпитомљен у пределима Африке	затвореник, ухапшеник, осуђеник, кажњеник (РСЖ)
<i>канаринац</i> м зоол. птица певачица <i>Serinus canarius</i> из пор. <i>Fringillidae</i> зеленкасте или др. боје перја, пореклом са канарских острва	кажњеник под специјалном истрагом који је издвојен у боксу бараке ограђеном ђебићима у концентрационом логору за политичко преваспитавање на Голем Отоку (РСЖ)
<i>кенгур</i> м зоол. а. аустралијски сисар биљољед <i>Macropus giganteus</i> из реда торбара, мале главе, прса и предњих ногу а развијених задњих ногу и јаког репа, чија женка рађа непотпуно развијено младунче које завршава за седам месеци развиће у кеси између мајчаних задњих ногу	поштар (РСЖ)
<i>кер</i> м 1. а. пас уопште	милиционар, полицајац (РСЖ)
<i>кербер</i> м а. мит. троглави пас из грчког мита који чува улаз у подземни свет, син Тифанов и Јехидин	1. б. фиг. строги чувар (РСАНУ)
<i>кобац</i> м 1. птица грабљивица <i>Accipiter nisus</i> која највише уништава птице певачице, кокоши и мишеве	полицијски инспектор који хапси малолетнике (РСЖ)
<i>кока</i> ж 1. а. хип. од кокош	проститутка, девојка са којом се неко забавља (РСЖ) ²⁴⁷

²⁴⁷ Неки од ових примера, на основу дефиниција, али и изванјезичких фактора, колективне експресије – могуће је сврстати и у ову категорију; и у сферу женске сексуалности, тј. промискуитета.

<i>кокица</i> ж 1. дем. и хип. од кока	кондуктерка (РСЖ)
<i>комар</i> м 1. а. в. комарац	2. ир. слаб војник (РСАНУ)
<i>кришца</i> ж 1. врста малог сисара Talpa europae црне длаке, ваљкастог тела, који живи под земљом и има предње ноге и рило прилагођено за копање	обавештајац убачен у противничке редове (у туђу власт, организацију, обавештајну службу, војни врх и сл.) (РСЖ)
<i>курјак</i> м 1. а. зоол. крволочна звер Canis lupus из пор. паса, која живи у брдским крајевима, вук	2. г. шатр. стражар (РСАНУ) затворски стражар (РСЖ)
<i>лав/лаф</i> м једна од најкрупнијих звери Felis leo, из пор. мачака Felidae, кратког жућкастосмеђег крзна, јаких чељусти и канци, која живи у Африци и југоисточној Азији; мужјак те звери, који је због снаге и издржљивости назван царем животиња	3. разг. и шатр. човек, обично пријатне спољашности, који има успеха у друштву, посебно у освајању жена; добар друг, другарчина (РСАНУ)
<i>лавица/лафица</i> ж 1. зоол. женка лава	2. разг. и шатр. женска особа, обично пријатне спољашности, која има успеха, посебно у мушком друштву (РСАНУ)
<i>ластџавица</i> ж 1. а. зоол. в. ластва (1а)	жена обавештајац лепог и елегантног изгледа и понашања девојка, слабо одевена особа, јединица, бескућник, бескућница полицајка-шпијунка (РСЖ)
<i>лисац</i> м а. мужјак лисице	линијски милиционар одн. полицајац, позорник (РСЖ)
<i>мазга</i> ж 1. зоол. домаћа товарна животиња из породице копитара (Equidae), неплодни крижанац, који настаје укрштањем пастуха и магарице Equus hinnus; уопште крижанац коња и магараца, без обзира на комбинацију пола родитеља, Equus hinnus или Equus mulus (мула)	кријумчар дроге (РСЖ)
<i>мајмун</i> м 1. зоол. у мн.: животиње из реда сисара Primates (Pitheci, Simiae), сисари најсроднији и по развијености мозга најближи човеку (у јд.: таква животиња), или уопште ред сисара Primates, који обухвата те животиње и човека (данашње људе и изумрле врсте)	телохранитељ (РСЖ)

<p><i>мрав</i> м 1. а. зоол. у мн.: инсекти Formicidae (породица која обухвата неколико хиљада врста) из реда опнокрилаца, који живе у заједницама са организованом поделом рада (у јд.: такав инсект, ређе јд. у зб. значењу)</p>	ситан препродавац дроге (РСЖ)
<p><i>овца</i> ж 1. а. зоол. домаћа питома врста Ovis aries из тог рода која се гаји ради меса млека и вуне</p>	<p>3. фиг. човек одан богу, верник 4. в. етн. покр. при обраћању девојци која се удаје, удавача (РСАНУ)</p>
<p><i>орао</i> м 1. а. зоол. у мн.: веома распрострањена породица птица грабљивица Aquilae из реда соколовки (Falconiformes), снажног и оштрог кљуна и са канцама на ногама којима хватају птице, рибе, гмизавце и мање сисаре, веома оштрог вида (у јд.: таква птица)</p>	строг војни старешина (РСЖ)
<p><i>џај</i> м 1. зоол. у мн.: ред тропских птица Psittaci живо обојеног перја и великог повијеног кљуна, чије поједине врсте добро опонашају људски говор (у јд.: таква птица)</p>	радио водитељ који сувише често понавља назив станице и информацију о тачном времену, џепарош, везиста (РСЖ)
<p><i>јас</i> м 1. зоол. а. домаћа животиња, сродна вуку, сисар Canis familiaris из пор. Canidae који има изострено чуло слуха и мириса (одгајан у великом броју раса), а служи човеку као чувар куће и стоке у лову, као запрежна животиња (на крајњем Северу) и др.</p>	2. б. полицијски агент (РМС)
<p><i>јаук</i> м 1. зоол. а. у мн.: зглавкари Araneida из реда паучњака са два или три реда брадавица при крају затке, које луче секрет у виду танких нити што се стврдну на ваздуху у виду паучине што им служи за лов и закљон (у јд.: зглавкар из тога реда)</p>	2. онај који друге увлачи у своје послове; особа која друге искоришћава, пљачка и сл.; лихвар, зеленаш (РСАНУ)
<p><i>јацов</i> м 1. зоол. у мн.: род веома распрострањених глодара Rattus из породице мишева (Muridae) (...)</p>	потказивач, достављач (РСЖ)
<p><i>јица</i> ж 1. зоол. а. кичмењак обрастао перјем, с крилима, кљуном и с две ноге</p>	2. фиг. и разг. човек важан по свом положају (РСАНУ)
<p><i>јичица</i> ж 1. дем. и хип. од птица</p>	неваљалац, преступник (РСЖ)

<i>скакавац</i> м зоол. а. инсект са снажним стражњим ногама којима може далеко скочити и чије неке врсте чине велику штету усеви	провалник који ускаче у стан кроз прозор потрчко, послушник (РСЖ)
<i>слоница</i> ж женка слона	девојка одн. жена која конкурише за посао, а има везу (РСЖ)
<i>сова</i> ж зоол. 1. ноћна птица грабљивица <i>Bubo bubo</i> из пор. <i>Strigidae</i> , јејина, буљина	проститутка, сељак (РСЖ)
<i>цица</i> ж 1. хип. од мачка	проститутка, дроља (РСЖ)
<i>чавка</i> ж 1. зоол. птица из пор. врана, одозго црна, одоздо сива <i>Colaeus monedula</i>	девојка, проститутка (РСЖ)
<i>џукела</i> ж 1. велики сеоски пас, псина; пас који није расан	милиционар (РСЖ)

На основу ових примера, видљиво је према којим друштвеним групама се путем зоолошких назива изражава став повишене афективне вредности.

Табела 44. Зооними у функцији номинације друштвених улога

Социјалне групе или носиоци одређених занимања	Зооними у функцији номинације друштвених улога
ПРИПАДНИЦИ ПОЛИЦИЈЕ	<i>ала</i> (полицијски инспектор), <i>гавран</i> (милиционар), <i>глодар</i> (милиционар), <i>кер</i> (милиционар, полицајац), <i>кобац</i> (полицијски инспектор), <i>крџица</i> (обавештајац убачен у туђе редове), <i>ласџавица</i> (полицајка, шпијун), <i>лисац</i> (линијски милиционар), <i>џас</i> (полицијски агент), <i>џукела</i> (милиционар)
ПРИПАДНИЦИ КРИМИНАЛНИХ ГРУПА	<i>ајкула</i> (шеф криминалистичког одељења), <i>мрав</i> (ситан препродавац дроге), <i>мазга/мула</i> (особа која преноси дрогу), <i>џаук</i> (лихвар, зеленаш), <i>џацов</i> (потказивач), <i>џишчица</i> (преступник), <i>скакавац</i> (провалник, потрчко)
ЗАТВОРЕНИЦИ И ЗАПОСЛЕНИ У КАЗНЕНИМ УСТАНОВАМА	<i>зебра</i> (затвореник), <i>канаринац</i> (затвореник, онај који све открије полицији), <i>кербер</i> (строги чувар), <i>курјак</i> (затворски стражар)

ПРИПАДНИЦИ ВОЈСКЕ	<i>гуја</i> (млад војник, неискусан), <i>галеб</i> (блажи војни старешина), <i>гуштер</i> (млад војник, новајлија), <i>комар(ац)</i> (слаб војник), <i>орао</i> (строг војни старешина)
ПРОСТИТУЦИЈА	<i>буба</i> (проститутка), <i>галеб</i> (подводач, жиголо), <i>кока</i> (проститутка), <i>сова</i> (проститутка), <i>цица</i> (проститутка), <i>чавка</i> (проститутка)
ШКОЛСКИ НАСТАВНИЦИ	<i>аждаја</i> (строг наставник), <i>звер</i> (строг наставник)
ПРИПАДНИЦИ ОБЕЗБЕЂЕЊА	<i>горила</i> (телохранитељ), <i>мајмун</i> (телохранитељ)
ОСТАЛО	<i>ајкула</i> (брокер), <i>бубамара</i> (девојка фудбалера), <i>бумбар</i> (утицајна личност, имућан младић), <i>жаба</i> (ронилац), <i>кенгур</i> (поштар), <i>лав/лаф</i> (човек који има успеха у друштву), <i>лавица/лафица</i> (женска особа која има успеха у мушком друштву), <i>овца</i> (човек одан богу), <i>йајагај</i> (радио водитељ), <i>слоница</i> (девојка која ради преко везе)

5.12.1. Зоонимским метафорама конотативно се маркирају пре свега припадници полиције, криминалних група, припадници војске, школства, казних установа. Овакве семантичке трансформације не треба да изненађују с обзиром на то да припадају углавном жаргонском регистру, а жаргон се реализује као језички варијетет који служи за комуникацију унутар неке друштвено одређене групе (в. Вугарски 2003: 9), било да је у питању потреба за језичким „прикривањем“ у деловима вокабулара криминогенних група, било да су у питању професије чије чланове повезује заједнички интерес, као што је то војска.

5.12.2. По речима Ј. Јовановић, језичка слика света показује да говорници српског језика имају изразито негативан став и презрив емотивни однос према полицијској професији, посебно према носиоцима нижих полицијских звања/чинова (Јовановић Ј. 2018, 359).²⁴⁸ И анкетни тип истраживања потврђује нам да је „најстереотипније занимање у српској лингвокултуролошкој заједници *полицајац*“ (Николић 2019: 149).²⁴⁹ Негативно конотиран однос према припадницима полиције, оли-

²⁴⁸ О томе сведочи велики број синонимних лексема у овој сфери: *дрош*, *дустабанлија*, *жандарак*, *жандарало*, *жандарина*, *жандарица*, *жандарчина*, *жаца/жацо*, *жацман*, *комесарчић*, *мундириџија*, *наредничкић*, *џандур*, *џандуренићина*, *џандурија*, *џандурина/џандурчина*, *џандурица*, *џолицјош*, *џрашинар*, *џабанаши*, *џоикаши*, *џиџрумф* (Јовановић Ј. 2018, 359).

²⁴⁹ Резултати анкетног истраживања преузети су из рада В. Николић (2019). Први део анкете односи се на одређивање најстереотипнијих занимања за говорнике српског

чен у секундарним значењима зоолошких назива, представља социјалну димензију употребе жаргона и потврђује отпор корисника овог нестандартног језичког варијетета према симболичким представницима извршне власти. Припадници полиције углавном се доводе у везу са животињама из категорије паса (*кер*, *керавац*, *цукела*, *џас*), чиме се потврђује да у српском друштву преовлађује негативна репрезентација пса на вредносној скали људског односа према животињама.

Семантичке компоненте понашања – 'прождрљиво митско биће, немам' у структури лексеме *ала*, 'птица злослутница' у лексеми *гавран* и 'птица грабљивица која највише уништава птице певачице' у лексеми *кобац* предодредили су негативну конотираност секундарних жаргонских значења ових лексема, која се у жаргону такође односе на припаднике полиције у различитим чиновима (инспектор, милиционар) или у случају *койца* – онога који хапси малолетнике. Традиционална негативна конотираност *лисице* и *глодара* (као штетних животиња) такође утиче на то да се ови зооними жаргонски употребљавају за представнике полиције у нижим чиновима (милиционар, линијски милиционар, позорник, улични полицајац и сл.).

5.12.3. Припадници криминалних група номинују се преко представника животињског света на основу неке изразите карактеристике која доминира у њиховом изгледу или карактеристичне црте животињског понашања. Тако се *шеф криминалне групе* назива *ајкулом*²⁵⁰ због диференцијалних сема које обухватају њене особине – 'снажна, крволочна, главни грабљивац у мору'. Имплицитне семе негативне колективне експресије које се везују за *џацова* и *џаука* условљавају и секундарне реализације у виду *џачкаша*, *лихвара* и *џојказивача*. Сема величине активна је и у жаргонској реализацији лексеме *мрав* – *сиџан њрејродавац дроге*. Сема кретања, која подразумева специфичан начин кретања, односно скакање, активирани је у секундарној реализацији лексеме *скакавац* у жаргону – *џровалник који ускаче у сиџан кроз џрозор*. Сема функције (товарна и теглећа животиња) у оквиру семан-

језика (њих 60) који су бирали између 50 занимања. У другом делу анкете (у којој је учествовало 70 испитаника) од испитаника се захтевало да наведу први стереотип који им у вези са одређеним занимањем падне на памет. Испитаници су на упит о првом стереотипу који им у вези са одређеним занимањем пада на памет оставили следеће одговоре који се односе на полицајца: глуп, корумпиран, строг, подмитљив, надмен, нинтелигентан, необразован, неодговоран (И. 150).

²⁵⁰ Грађа нам потврђује и пример у коме се *ајкулом* назива и 'берзански мешетар', чија је особина округлост, немилосрдност. Иако је могуће да је овај назив калк из енглеског језика, његова мотивација је прозирна.

тичке структуре лексеме *мазга* мотивисала је жаргонизовано значење *кријумчар дроге*.²⁵¹

5.12.4. К. Хајнс (1999) на материјалу енглеског језика потврђује метафоричку концептуализацију жена као ситних животиња када се у први план истиче њихова сексуалност. Таква концептуализација последица је табуизираниг односа према животињама које могу да се лове и које служе задовољењу неке човекове потребе. Такође, на тај начин изражава се и социјална дискредитација жена. Тако се жаргонски и у српском језику женској особи која се бави проституцијом могу дати називи из домена ситних животиња: *буба, глодарка, кока, чавка, сова, цица*.

5.12.5. Ухапшеник се може назвати *зебром* због карактеристике светлих и тамних пруга на њеном телу, које се асоцијативно повезују са пругастом затворском одећом (изглед полазног појма). *Курјак* може да буде 'стражар' у затвору и строги чувар због особина крволочности, а *кербер* због митског наслеђа које га представља као стражара подземног света. Овакво учитавање значења у лексему кербер очигледно је културолошки и митолошки мотивисано, па тако мотиве за овакву врсту мотивације можемо тражити и у прецедентним текстовима, као што су Библија или антички митови.²⁵²

5.12.6. Поред општевојног језика, који спада у тзв. професионалне (стручне) језике, у војсци постоје специјални језици другог типа – аргои, који имају пре свега експресивну функцију и оцену субјективног карактера (в. Поповић 1970: 55–57), а једна од његових посебних функција је издвајање младих од старијих војника. Тако бележимо примере као што су *гуја* или *гушиџер* ('млад војник, на почетку служења војног рока') због особине зелене боје која се традиционално повезује са младошћу и неискуством, што нам потврђује лексикографска дефиниција придева *зелен* – **З. а.** 'који није сазрео, незрео, млад'... **фиг.** 'неискусан, наиван, због младости' (РСАНУ). Слаб војник се именује *комарцем* захваљујући физичким особинама сићушности, а Ј. Поповић бележи и пример *фазан* (или *рејоња*) за младог војника (Поповић 1970: 56), која

²⁵¹ И примери из групе именица *nomina agentis* који реферишу на крадљивце: *кокошар* и *џилићар*, примарно означавају особе које узгајају живину, а у секундарној реализацији постају ситни крадљивци захваљујући семи величине мотивних именица у дериватима – *кокошка* и *џиле*.

²⁵² Врло је специфична жаргонска дефиниција за *канаринца* 'кажњеник под специјалном истрагом [...] у логору за политичко преваспитавање на Голем Отоку' (РЖ). Значење жаргонизма се делом темељи на сегменту наше друштвено-политичке стварности, а делом на секундарној семантичкој реализацији глагола *пројевати* ('почети говорити истину, у истрази', РСЈ), која се преко птице чија је традиционална карактеристика *јевање* повезује са затвореником од кога се очекује да „цинкари“.

има у себи елементе потцењивања.²⁵³ *Орао* је 'строги војни старешина' захваљујући особинама које *орла* сврставају у ред супериорних птица грабљивица велике снаге и значајне митолошко-фолклорне конотације на словенском простору.

5.12.7. Компоненте понашања које се доживљава као агресивно, у структури лексема *аждаја* ('која прождире људе и животиње', РСАНУ) и *звер* ('назив за сисаре ... који се хране претежно месом и крвљу других кичмењака', РСАНУ) пројектују се на наставника који показује строгост и нетолеранцију према ученицима. Такође, овакав начин номинације карактеристичан је за школски жаргон.

5.12.8. Припадници обезбеђења називају се погрдно *горилاما* или *мајмунима* (понекад и *булдозима*) због особина њихове величине, агресивног понашања и колективне експресије која ове животиње сврстава у ред интелектуално ограничених.

5.12.9. Поједине номинације, поготово оне које именују конкретна занимања, реализују се преко сема изгледа, нпр. *жабом* се може назвати *ронилац са ножним њерајама*, а *кенгуром* – *џоштар*, преко особине ове животиње да има торбу на трбуху у којој носи младе. На карактеристикама полазних појмова темељи се пренос номинације на човека у примерима као што је *овца* (3. фиг. *човек одан богу, верник*, РСАНУ), захваљујући особинама кроткости и наивности које се доводе у везу с овцом, али и њеним симболичким вредностима познатим из хришћанске традиције (у којој је Исус пастир); *џајагај* (*радио водитељ који сувише често џонавља назив сџанице*, РСЖ), због особина папагаја да понавља научене речи. Активирање метонимијског обрасца потврђује пример *бубамара* (девојка фудбалера – према метафоричном жаргонском називу за фудбалску лопту), тако да је ово пример лексичке метафоније. У ретким примерима позитивне конотације и пожељно схваћеног друштвеног понашања, *лав* (*лаф*), односно *лавица* (*лафица*) представљају мушкарца, односно жену који се добро сналазе у друштву, који су успешни у интеракцији са супротним полом, односно оне који теже да оставе добар утисак у друштву и изазову допадање.²⁵⁴

²⁵³ У свом раду „Касарнски арго“ Љ. Поповић издваја још неке зоолошки мотивисане називе у војничком аргу, као што су канцеларијски *џацов* (војници које раде у канцеларији), *џајагај* (везиста), *комарци* (ваздухопловци), *лејшпир* (онај који је свилен, плачљив) (в. Поповић 1970: 58–60).

²⁵⁴ Међутим, из разговорног искуства за *лавицу* бисмо рекли да је борбена жена, поготово она која се бори и жртвује за своје потомство. Слично нам потврђује и одломак из рада Н. Силашки: „Lavica 'lioness' was selected as the term which would be used by

5.12.10. Појединим зоонимским примерима изражава се вредносно ниподаштавајући однос према одређеним типовима друштвеног понашања или друштвеног статуса, тј. положаја који се сматрају непожељним, па, рецимо, бележимо да је *слоница девојка односно жена која конкурише за њога, а има везу* (негативна конотација према животињи која се види као крупна, неспретна и сл.), док је *бумбар*, због семе величине, *ушницајна, моћна личности* или *имућан младић*.²⁵⁵

5.12.11. Лексема са основним значењем назива животиње не упућују у својој секундарној релацији ни на једну националност, осим ако у обзир не узмемо и спортски жаргон (уп. *Орлови* као фудбалери Србије или *Делфини* као ватерполисти, што је одлика симболичких вредности које те животиње имају у националној култури). Међутим, стереотипи у вези са традиционалним начинима исхране које практикују поједини народи, а који наилазе на негативну интерпретацију других култура, огледају се у изведеницама као што су *мачкар* (назив за Талијана, због Талијанима својственог обичаја да једу мачје месо, РСАНУ) и *жабар* (онај који једе жабе, назив за Талијане, негде за Далмаћинце, РСАНУ).

5.12.12. Као што нам примери показују, секундарна значења зоолошких лексема у жаргонској и неформалној употреби реализују махом негативне конотације засноване на двоструким предрасудама. Таквим стереотипима примарно се дискредитују (или маркирају) припадници одређених занимања и друштвених група (нпр. полиције, војске итд.), при чему се показује и критички однос према непопуларним обрасцима друштвеног понашања или друштвеног положаја (као што су непотизам, негативна селекција, директорска места, ауторитети и сл.), а секундарно се дискриминишу представници одређених животињских врста (као што је нпр. *њас*, глодари – *њацов*, одређене врсте птица – *гавран*, *чавка*; дивљих животиња – *горила*, *звер*, *курјак*, *лисица* итд.). Оваквом употребом зоонима постиже се емоционално-експресивна обојеност исказа углавном унутар жаргонског регистра чији говорници показују потребу за маркирањем својих чланова, а уједно се остварује и комуникативна потреба за изражавањем негативног става према представницима одређених друштвених класа и скупина.

male respondents to refer to a strong, ambitious, persistent, self-confident, and self-sacrificing woman, devoted to her husband and children“ (Silaški 2014: 327).

²⁵⁵ Занимљив је пример именице *коњушар* као назива за *младића који увече изводи девојке у аутомобилу њредузећа у коме ради као возач* (РСЖ).

5.13. Човек њосебне њелесне каракѡерисѡике

5.13.0. Неки примери зоолошких лексема у секундарној реализацији, доминантно у жаргону српског језика, могу се односити на телесну и психичку карактеризацију човека, а није их могуће сасвим јасно и недвосмислено класификовати на равни између позитивне и негативне конотираности. Такви су нпр.: *голуб* (*момак, љубавник, кицош*, РСЖ), *ѡаун* (*ѡросац, женик*, РСАНУ), *кока* (*девојка, жена*, РСЖ), *ѡѡи-чица* (*девојка*, РСЖ), *ѡѡиѡица* (*особа која доноси добре или зле вести*, РСАНУ), *јагње* (*младић*, РСЖ), *мачор* (*момак*, РСЖ), *мулац* (*младић, мангуѡ*, РСАНУ) и сл. Функција овако комуникативно активираних зоонима јесте да се типом животиње (углавном врстама које су нам блиске) изрази унеколико фамилијаран став према реципијенту. С друге стране, одређени примери у секундарној реализацији упућују на значења која номинују човека према некој ужој или специфичној физичкој карактеристици.

Табела 45. Човек ѡсебне ѡелесне каракѡерисѡике

Лексичка јединица и основно значење лексема	Секундарна реализација лексема и лексикографски извор
<i>бика</i> (<i>бикан</i>) м и ж 1. назив за домаћу животињу и име таквој животињи	2. особа беле коже или косе (РСАНУ)
<i>гавран</i> м 1. а. зоол. птица станарица потпуно црног перја <i>Corvus corax</i> , стрвинар из ф. <i>Corvidae</i> , у народном предању птица злослутница	2. а. покр. човек црне пути (РСАНУ)
<i>галин</i> м 1. зоол. врста инсекта тврдокрилца <i>Melanotus</i> из ф. <i>Elateridae</i>	3. хип. црнпураст дечак (РСАНУ)
<i>галица</i> ж 1. назив за домаће животиње црне длаке а. крава; б. овца; в. мазга	2. покр. црнпураста особа (РСАНУ)
<i>гароња</i> м 1. назив и име домаћим животињама црне длаке, а. волу; б. овну, в. јарцу; г. псу	2. гарав, црн човек (РСАНУ)
<i>жирафа</i> ж зоол. дуговрати преживар <i>Giraffa camelopardalis</i> из ф. <i>Giraffidae</i> бележуге боје са мрким пегама и са дужим предњим ногама од задњих; назив за представнике ф. <i>Giraffidae</i>	висока девојка одн. жена (РСЖ)

<p><i>мулац</i> м 1. в. мула</p>	<p>2. в. одрастао мушкарац којему не расте брада (РСАНУ)</p>
<p><i>овца</i> ж 1. а. зоол. (мн.) општи назив за род шупљорогих преживара папкара <i>ovis</i> из пор. <i>Savicornia</i> б. зоол. домаћа питома врста <i>Ovis aries</i> из тога рода, која се гаји ради меса, млека, вуне и др.; женка те врсте</p>	<p>девојка са мини вал фризуром (РСЖ)</p>
<p><i>скакавац</i> м зоол. а. инсект са снажним стражњим ногама којима може далеко скочити и чије неке врсте чине велику штету усеви</p>	<p>висок мушкарац, дугоња (РСЖ)</p>

5.13.1. Боја коже код људи маркира се номинацијом према припадницима животињског света којима је боја једна од примарних дистинктивних одлика физичког изгледа. Тако се на човека црнпурастог тена може реферисати преко секундарних значења лексема *гавран*, *галин*, *галица*, *гароња*, односно преко животиња којима је тамна боја перја или коже примарна физичка особеност. Придев *гао* води порекло од *prasl. *gaľ*: црн, таман (Skok: 1971–1974), од чега је и добијен назив за домаће животиње црне длаке (*галица*). Секундарна реализација лексеме *мулац* (*одрастао мушкарац којему не расте брада*, РСАНУ) мотивисана је ниским пореклом *муле* (раса је настала као резултат укрштања коња и магарца), која се доживљава као животиња ограничених физичких капацитета и неугледног изгледа. С друге стране, на мушкараца изражених, али конотативно неутралних физичких особина упућују примери као што су *скакавац* (висок мушкарац – преко семе изгледа), а на жену *овца* (девојка са мини-вал фризуром – преко семе изгледа овчје вуне) или *жирафа* (висока девојка – преко семе изгледа).

5.14. Типови животињских врста које се односе на човека

5.14.1. У општој класификацији животињских врста у чијем је метафоричном значењу архисема *човек* (мушкарац, жена, дете, особа и сл.), ограничићемо се на категорије позитивно и негативно конотираних телесних карактеризација, те позитивно и негативно конотираних карактерних особина, а овде прикључујемо и групу примера који се односе на човекову сексуалност.

Табела 46. Тийови животињских врста које се односе на човекове телесне особине

ГРУПА	ЖИВОТИЊЕ
Домаће животиње	<i>бик, буша, во, ждребац, ждребица, јарац, кљусе, кобила, коза, коњ, крава, крмача, крме, кусац, мачка, мачор, мейшљавица, омица, пирјиј, пас, пасијув, прч, свиња</i>
Дивље животиње	<i>веверица, видра, вук, вучица, звер, кошућа, мечка, медвед, дабар, кунац, ракун</i>
Птице	<i>газибара, глогоњача, голуждравац, голуждравица, грмуша, дејлић, дројља, ждрал, жујокљунац, жујокљунка, канаринац, квочка, крешћалка, крча, лабуд, орао, пашак, пашцврк, пауница, певац, пеликан, пиленце, рода, сова, чворак</i>
Инсекти	<i>бубица, бумбар, гамад, гњидача, комарац, мрав</i>
Рибе/мекушци	<i>ајкула, ахпайод, кркуша, лубен, риба</i>
Водоземци, гмизавци, бескичмењаци	<i>акреј, галайагос, глиста, гушпер, жабац, змија, корњача, наочарка, педавец, педавица, пуж, црв</i>
Животиње некарактеристичне за наше крајеве	<i>лавица, лав, камила, крокодилка, мајмун, мајмуница, муна, носорог, слон, слоница, шгар</i>
Митолошка бића	<i>змај</i>

Видимо да од животиња чији се назив односи на човекове телесне карактеристике (као што су физички изглед, доб, стања и сл.), било да су позитивно или негативно конотиране, највише примера има, очекивано, из категорије *домаћих*. Човеков физички изглед и телесна стања највише се испоређују са животињама које су му блиске и са којима је свакодневно у контакту (отуда са њима лако може да поистовети неке типичне физичке карактеристике, као што су величина и изглед, које код неких врста, као што су инсекти или рибе, није увек лако да перципира или поистовећује са својом врстом). С тим у вези значајан је и број примера из категорије *пашци*.

Класификацију животиња које се односе на човекову психичку карактеризацију дајемо у посебној табели:

Табела 47. *Типови животињских врста које се односе на човекове духовне особине*

ГРУПА	ЖИВОТИЊЕ
Домаће животиње	<i>ајгир, ајгируша, бедевија, бик, бикуља, брав, бравица, буша, во, говедо, ждребац, јагне, јарац, јунац, кобила, коњ, крава, лајавац, лајавица, лисичар, магарац, магарица, мазга, мазгов, марва, маџан, мрџина, мула, ован, овца, ослић, павић, пас, куја, пивбул, вижља, свиња, крмача, стока, шеле, шуша</i>
Дивље животиње	<i>бесвија/бешвија, веверица, видра, вук, вучица, глодар, глодарка, звер, зец, жавац, кривица, курјак, курјачица, лисац, лисица, медвед, миш, мрмол, пацов, пух, рис, шупљумиш</i>
Птице	<i>вивак, гавран, гакуша, галоб, гусан, гуска, јасироб, јејина, канаринац, кобац, кокошка, кривавац, кукавица, кукумавка, лешинар, мисиран, орао, павгај, паун, пивао, пиленце, пилећарац, пивица, рода, смрдиврана, сова, совуља, сојка, соко, стврвинар, широб, шук, ћуран, ћурка, цвркулало, чавка</i>
Инсекти	<i>буба, ваи, гагрица, гњида, гриња, гундељ, зоља, комарац, крља, криљ, левић, облаза, овијуша, оса, ичела, смрдибуба, сивеница, сиршљен, шрућ, уш, шкорпија</i>
Рибе/мекушци	<i>ајкула, буцов, губача, коширеба, сом, чиков</i>
Водоземци, гмизавци, бескичмењаци	<i>асида, бескичмењак, глиста, гмаз, гмизавац, гусеница, гуштер, змија, гуја, камењарка, ошровница, камелеон, кичмењак, крекетиша, крокодиша, мрмљак, пивавица, пуж, црв</i>
Некарактеристичне за наше крајеве	<i>горила, кајман, којол, крокодиша, лав (лаф), лавица (лафица), мајмун, мајмуница, морж, мрмол, муна, носорог, орангутан, слон, шигар, шигрица, хијена</i>
Митолошка бића	<i>аждаја, аждајкиња/аждајка, ала, змај</i>
Живи организми	<i>амеба, бешвија, животиња, паразит</i>

Када се односе на човекове духовне особине, неупоредиву предност у бројности примера заузимају *домаће животиње*. Одгајајући домаће животиње, назване још и „утилитарним или домаћим привредним животињама“ (Visković 2009: 186), које служе задовољењу различитих људских потреба, човек је бивао боље упознат са њиховим понашањем и особинама, при чему је давао себи слободу да их ин-

терпретира и тумачи на различите начине, приписујући им различите особине својствене људима. Међутим, не треба занемарити и остале категорије животињских врста; наиме, категорије *дивљих животиња*, *птица*, *инсеката*, *водоземаца*, *гмизаваца* и *бескичмењака* заступљене су у значајном и готово истоветном броју примера, што нам показује изразиту разноврсност у концептуализацији њихових особина и понашања на начин да се могу пресликати на људске духовне карактеристике. Релативна бројност ових примера, за разлику од класификације која се односила на човекове телесне карактеристике, условљена је и тиме што се човек лакше поистовећује са животињама „духовно“ него физички. Разлог томе вероватно лежи у чињеници да су у категорији „физичког“ могућности за пресликавања са изворног на циљни домен ограничене услед различитих категоријалних и класификационих вредности, као што су разлике у врсти, разлике у морфологији тела и сл. Отуда је примењивање параметара животињског *изгледа*, *понашања*, *станишта* и *односа са човеком* (који доводе до стварања колективне експресије према одређеним врстама) необично продуктивно када се ти параметри читавају у апстрактне вредности духовних особина.

6. ПРЕПОРУКЕ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ ЛЕКСИКОГРАФСKE ОБРАДЕ ЗООЛОШКИХ ЛЕКСЕМА

6.1. При процесу лексикографског дефинисања зоонима јављају се извесне неусаглашености које се огледају, пре свега, у распореду надређених и подређених терминолошких појмова у семантичкој организацији дефиниције основног значења појма, односно наилазимо на случајеве да два хиперонима нису у односу скупа и подскупа, нпр. „(койиџар и носорог дефинисани су помоћу хиперонима *сисар* и *биљојед*, а водени коњ помоћу хиперонима *сисар* и *биљождер*)“ (Јакић 2014: 185). Такође, проблем који се може јавити при дефинисању основног значења зоолошке лексеме односи се на изостанак одређених семантичких обележја у описивању појединих појмова, нпр. лексема *вук* се дефинише као **1. а.** зоол. *врста сисара* *Canis* из ф. *йаса* *Canidae*, и испоређује се са именицом *курјак* (РСАНУ). При дефинисању основног појма треба водити рачуна о семантичким компонентама које представљају најважнија обележја животињске врсте и које треба хијерархизовати према логичким и хронолошким приоритетима, нпр. 1) *архисема* – припадност врсти; 2) *йорекло* (припадност реду, фамилији); 3) *физичке карактеристике*; 4) *особине*; 5) *функције*; 6) *сџанишће*; 7) *исхрана*; 8) *колеџивна екџресија*.

Распоред и заступљеност ових семантичких обележја у лексикографској дефиницији треба да зависе и од њиховог потенцијалног активирања у процесу метафоризације и развијања секундарних значења. Тако код оних примера где семе изгледа представљају најпродуктивнији мотивациони фактор при успостављању нових значења, треба посветити посебну пажњу прецизном и исцрпном опису дистинктивних физичких карактеристика животиње, док друге, које нису мотивно продуктивне, треба преиспитати (нпр. сема *особине* 'живахан' у лексикографској дефиницији лексеме *коњ* не игра важну улогу у њеној семантичкој продуктивности).

6.2. Поједине семе представљају имплицитне, односно подразумеване карактеристике које се јављају као потенцијални мотиватори

секундарних значења (и који су наметнути културом и митологијом). Тако обележја као што су 'крволочан', 'прождрљив' и сл. изостају код дефиниције лексеме *вук* (с обзиром на то да су она већ културолошки учитана у сам појам путем народног знања, колективне експресије и стереотипа). С те стране, посебну пажњу у лексикографском опису треба посветити недијагностичким обележјима која конотирају дати појам у систему вредности одређене културе. У случају лексеме *вук* требало би, нпр., нагласити амбивалентну улогу коју ова животиња има у словенској и српској култури и митологији – с једне стране он реферише на насилника, тиранина, а с друге на прекаљеног борца, јунака. С тим у вези, у лексикографској дефиницији треба објаснити његов митолошки значај за српску културу – нагласити његову прождрљиву, крволочну, демонску природу, али и улогу заштитника српског народа који је у вези са прецима и митским ентитетима хтонског света.²⁵⁶

По питању бележења информација од енциклопедијског значаја у лексикографском чланку, парафразирамо Мартсу (1999), која помиње пример руског лингвисте А. В. Исаченка. Исаченко је 1972. године критиковао речничке дефиниције животињских назива у руском језику које су „лингвистички ирелевантне“, зато што комбинују енциклопедијске информације са елементима семантичке анализе. За пример је узео дефиницију лексеме *коза* ('рогати преживар из породице шупљорогих животиња'), напомињући да није релевантна, јер се темељи на научном знању које, нормално, није нити својствено нити доступно обичном човеку. На основу ове дефиниције, каже он, не може се утврдити чак ни разлика између *козе* и *јарца*, а камоли установити дијаметрално супротне конотације које се односе на њих. Исаченко тврди да је дефиниција животиње релевантна само ако обухвата искуства многих генерација са поменутом животињом и ако не садржи беспотребне енциклопедијске податке. Да би дефиниција била релевантна, она треба да садржи народно знање (енгл. *folk knowledge*) о животињи наталожено вековима, кондензовано у лексичком значењу животињског термина. Ово знање је дефинисано културом и пружа когнитивни темељ за метафоричке апликације животињских назива. На основу овога, дефиниција *козе* треба да садржи информације о томе како се коза доживљава као љупка животиња у руском језику (за разлику од *јарца*), па стога може да ре-

²⁵⁶ Сличну конотативну амбивалентност уочавамо код лексеме *бик* која се реализује и као човек изузетне физичке снаге и као глуп и ограничен човек, као и лексеме *гуја*, *орав*, *йишар* и сл. Такође, симболичну улогу треба истаћи и код оних животиња које дубоко прожимају митологију и фолклор српског етничког простора, а то су, поред *вука*, нпр. и *орав*, *медвед* и сл.

ферише на човека који носи исте особине (Martsa 1999: 76). Међутим, сматрамо да лексикографи у речничким дефиницијама, пре свега у једнојезичким дескриптивним речницима, треба да нађу правилан однос између лингвистички релевантних информација које се темеље на колективном искуству и народном знању (и формирају конотативну евалуацију појма у одређеној култури) и научно-терминолошких информација које могу бити од користи различитим стручњацима и научним проучаваоцима.

6.3. Културолошки елементи понекад представљају део колективне експресије, а то се одражава на значење лексема. Сема која носи информацију о културолошком наносу тада може бити активна у формирању секундарних семантичких реализација. Тако се, на пример, у колективној експресији Срба верује да је гуска глупа животиња, па у српском језику лексема *гуска* (али и *ћурка* и сл.) означава женску особу мање интелигенције. Ово секундарно значење потврђује нам да је глупост, као замишљена особина која се приписује гуски, и једна од сема њеног примарног значења. Дакле, културолошко уверење индукovalo је настајање једног од секундарних значења лексеме *гуска*. Екстралингвистичка компонента постала је тако семантичка. Д. Гортан-Премк закључује да из семске структуре лексеме *гуска* (*йййица + йловуша + йрийййомљена + која има издужен врайй + која се гаји ради йерја, меса, јаја*) није јасно како се у полисемантичкој структури развило значење: *фиг. пеј. 'глупа, ограничена женска особа, глупача'*. Због тога она препоручује лексикографима да у овом случају након уобичајене дефиниције за именицу *гуска* допишу и додатак: „за коју се верује да је глупа“ (Гортан-Премк 2004: 66). Дефиниција би, дакле, требало да гласи овако: *домаћа йрийййомљена йййица йловуша издуженог враййа ... каракйерисйичног гласа, која се гаји ради йерја, меса и јаја; женка ййе йййице* (за коју се верује да је глупа) (И. 66). Семе колективне експресије бележе се у *Речнику САНУ* у примерима као што је *лав* ('који је због снаге и издржљивости назван царем животиња'), *лисица* ('опрезна и по народном веровању лукава звер') или у РМС код примера као што је *йе-ййреб* ('чији мужјак у периоду парења губи уобичајени птичији опрез па је у поезији често симбол љубавне опијености'), а њихово регистровање треба узети у обзир и код примера као што је нпр. *йас, свиња* и сл. Овакви подаци омогућавају боље и потпуније разумевање културолошке конотације животиња, која доводи до различитих позитивно или негативно перципираних метафоричких секундарних реализација које се односе на човека, а нису увек прозирне из синхроне перспективе,

с обзиром на то да могу потицати из фолклора, књижевности, али и укореењених народних традиција и веровања. Међутим, семе колективне експресије, захваљујући којима се успоставља и конотира одређено значање, нису увек подложне јасном и прозирном тумачењу. С једне стране, колективна експресија према свињи (која се доживљава као неморална и сл.) темељи се на јасним критеријумима њеног изгледа, услова у којима живи (и преко појмовне метафоре *прљаво је неморално*), док се крволочне и прождрљиве животиње (као што је нпр. *вук* и сл.) виде у исто време као *зле, рђаве* и сл. С друге стране, колективна експресија према којој се птице као што су гуска, ћурка или кокошка доживљавају као глупе није увек јасно видљива из њихових особина, понашања и изгледа, па се може тражити у дубљим везама које се успостављају између човека и пернате живине. Исто тако, и сама колективна експресија може бити амбивалентна у свом односу према одређеној животињи, па *бик* у исто време реферише на снажну и јаку особу (позитивна конотација), али и на ону која је успорена и глупа (негативна конотација).²⁵⁷

6.4. У лексикографској пракси семантичког описивања примарног значења зоонима у дескриптивним речницима српског језика не инсистира се, на пример, на компоненти врсте, брзине или начина кретања, чак ни када је кретање примарна мотивација за развијање секундарних метафоричних значења. Тако основно значење лексеме *веверица* у РСАНУ гласи 'мали шумски сисар који живи на дрвећу чијим се плодовима храни', а лексеме *видра* – 'дивља животиња рђастосмеђе боје која живи поред вода и храни се рибом'. Особину кретања (односно његове брзине) налазимо у дефиницији лексеме *зец* ('глодар са дугим задњим ногама и дугим ушима, врло плашљива и брза дивља животиња'), али поменута лексема не развија директно секундарно значење које се односи на брзу особу (осим ако у обзир не узмемо и жаргон), већ, пре свега, на плашљиву особу, док је особина брзине заступљена у еталонну *брз као зец*. Чак и када је особина спорог кретања једна од семантичких компонената мотивације секундарног значења (као нпр. код лексема *крава, слон* или *медвед*), више пажње у дефиницији посвећује се особини физичког изгледа, тј. величине (нпр. *медвед* – 'крупна звер здепастог, незграпног тела'). Иако таква лексикографска пракса има

²⁵⁷ „И у другим случајевима када културолошки сегмент постане део семантике лексеме лексикограф би у обради значења то морао да региструје [...] Уопштено правило би требало да буде ово: ако се међу секундарним значењима лексеме појави и оно које је изазвано колективном експресијом, онда то треба регистровати у речнику, а ако тога нема, онда је погодније занемарити екстралингвистичке податке“ (Драгићевић 2010а: 17).

оправдање у настојању да се речнички чланак не оптерећује сувишним екстралингвистичким, већ искључиво дистинктивним информацијама о појму, треба узети у разматрање да се особине врсте, начина и брзине кретања, карактеристичне за задани појам, уносе у оне дефиниције где представљају директну полазну мотивацију за секундарно метафорично значење које се односи на људске особине, те може пружити неопходну културолошку информацију о датом појму (нпр. *веверица* – ’брза, хитра, окретна особа’, РСЈ 2007). „Потреба лексикографа за што потпунијим дефинисањем примарног значења лексема сасвим је оправдана, нарочито са становишта транспарентности механизма полисемије који омогућавају усложњавање семантичке структуре лексеме у дескриптивном речнику“ (Јовановић Ј. 2012: 83). Тако би у дефиницији основног значења лексеме *веверица* у будућности требало регистровати и сему брзог кретања, те би компоненцијална анализа изгледала овако: *веверица* = *мали* + *сисар* + *који живи на шумском дрвећу* + *чијим се њлодовима храни* + *који је изузетно брз и окрећан*. На сличан начин се у речничким дефиницијама наводе доминантна семантичка обележја, као што су, на пример, бодље код *јежа* или кљун код *јаја*.

6.5. У речнике би требало да уђу поједина значења која су потврђена у говорној пракси, али за сада нису лексикографски обрађена, осим у речницима жаргона. У некој будућој ревизији или другом издању *Речника српског језика* и *Речника САНУ*, треба нпр. узети у разматрање секундарну реализацију лексеме *крџица*,²⁵⁸ која би у пренесеном значењу могла да се односи на ’особу која је тајно инфилтрирана у неку организацију где шпијунира, шпијун’. Међутим, ваља нагласити да је *крџица* у тој реализацији семантички калк из енглеског језика (< енгл. *mole*), где означава „особу која ровари у властитим редовима, радећи у интересу противника, шпијун“ и да је у питању „*kalk* необичне метафорике који је створен или коришћен да би се постигао стилски učinak“ (Turk 2003: 21). Ово значење би могло да се маркира квалификатором *жагр* или *разг*.

- 1) „Шпијунски посао просто је цветао – било да се радило о деловању, такозваних, ’кртица’, електронском прислушкивању, надгледању, отмицама угледних научника“ (Политика, новембар 2000) (СрпКор 2013).²⁵⁹

²⁵⁸ Обавештајца убачен у противничке редове (у туђу власт, организацију, обавештајну службу, војни врх и сл.) (РСЖ).

²⁵⁹ Корпус савременог српског језика који се израђује на Математичком факултету у Београду (JeRTeh – Друштво за језичке технологије и ресурсе).

Такође, требало би регистровати и значење аутоматског оружја код лексеме *шкорпион* (које бележи *Велик речник сџираних речи и израза* Клајна и Шипке, 2007) и које се успоставило семантичким калкирањем према енглеском језику:

2) „Полиција је овом приликом запленила и два пиштоља, један револвер, један шкорпион и шок бомбу, као и одговарајућу муницију за ово оружје“ (Политика, фебруар 2001) (СрпКор 2013).

Требало би размотрити и да лексема *џвор* добије секундарно значење 'онај који смрди, који одаје од себе непријатан мирис', с обзиром на то да таква реализација показује лексички потенцијал у свакодневној употреби. У том случају и основно значење лексеме *џвор* треба у дефиницији да садржи сему потенцијалног генератора секундарног значења, у овом случају сему особине: 'лучи секрет веома непријатног задаха'. Секундарно значење лексеме *џеџлић* познато је у спортском жаргону као 'припадник подмлатка неког спортског удружења', те би могло да добије квалификатор *сџорџ*. Оно је изостало из 19. тома РСАНУ, што говори у прилог потреби да се извори непрекидно допуњавају и осавремењују актуелним примерима, како из савремене књижевности (о чему ауторски колектив *Речника САНУ* предано води рачуна), тако и системским прикупљањем релевантних примера са интернета и из штампе:

3) „Од 18.30 часова, састаће се петлићи (1991. годиште) Црвене звезде и Рудара из Косовске Митровице“ (Политика, мај 2001) (СрпКор 2013).

По питању значења која речници не региструју, а која би могла бити предмет будуће лексикографске обраде (*Речник САНУ*) или предмет допуне (*Речник српскога језика*), публицистички извори потврђују нам да се *славујем* назива неко ко лепо и умилно пева (потврђено семом особине из РМС – 'који се одликује умилним гласом'), док се *џиџом* може називати и особа која је у бекству или до које се тешко долази; *лејџирићи* се могу схватити као пријатно осећање у организму (значење које се реализује само у множинском облику лексеме), а *маџа* као део прашине која се скупља по стамбеним просторијама:

4) „Певала је славна Росита Серано, коју су звали чилеански *славуј*“ (Политика, 8. 4. 2001) (СрпКор 2013).

5) „*Лејџирићи* ми прораде у стомаку када видим фрајера који спада у групу моћника“ (Политика, 6. 3. 2009) (СрпКор 2013).

6) „А ту ли си *џишо*, помислих“ (Политика, 9. 6. 2007) (СрпКор 2013).

Ваљало би и да оваква значења у описном речнику добију квалификатор *разг.* Такође, треба узети у разматрање и да поједина значења која се реализују преваходно у жаргонској употреби језика нађу своје место у лексикографским дефиницијама. Иако се жаргонизована значења мењају током времена и свака генерација ствара свој „тајни језички варијетет“, поједни примери показују отпорност према застаревању и актуелни су и данас, нпр. *горила* (*чувар или избацивач који ради у ноћном клубу; њелохранитељ*, РСЖ), *кер* (*џолицајац*, РСЖ), *риба* (*згодна, љубљива женска особа*, РСЖ), *жабица* (за врсту шнале, С. Н.) или *џуж* (за врсту пецива, С. Н.). Такође, важно је регистровати процесе семантичког калкирања тамо где је то могуће, нпр. код лексеме *миш* (*рачунарска комјоненија*, РСЈ 2007) или *ороз* (*обарач, окидач на џушци, џишџољу*, РСАНУ), с обзиром на то да се тако успоставља семантичка и културолошка веза са језиком из кога је значење позајмљено.

6.6. Међу називима животиња постоје лексеме о чијим примарним и секундарним семантичким реализацијама можемо размишљати као о семемама између којих се постепено губи семантичка кохезија, па је о њиховој чврстој вези унутар јединствене семантичке структуре могуће полемисати (в. Новокмет 2019). Таква су нпр. значења лексеме *кукавица* – **1.** *шумска џишца селица* и **5.** *фиг. онај који нема храбрости, џлашљивац* (РСАНУ). Иако се ова значења остварују као примарно и секундарно, верујемо да постоје основи да се о њима размишља као о реализацијама које ће временом „прећи“ у однос хомонимије. Пре свега, основно значење ове лексеме (’шумска птица’) настало је ономапојејски, у питању је птица чије оглашавање подсећа на глас ’куку’²⁶⁰ (што потврђује и њен латински назив – *Cuculus canorus*, али и називи у различитим језицима, где је најчешће добила секундарно значење ’луде’ или ’будале’, уп. енг., рус., буг., франц. и сл.). Секундарно значење *џлашљивац* могло се развити ланчаном полисемијом из секундарног значења **4.** ’она коју је снашла каква несрећа, која кука, запомаже’ или можемо извести хипотезу по којој су се и примарно и секундарно значење развили од глагола *кукаџи* (једно од његове реализације – ’оглашавати се сличним гласом, о кукавицама’, а друго од реализације ’јадиковати, цвилети, запомагати’). Ако етимолошки критеријум оставимо по страни и приме-

²⁶⁰ Такво оглашавање, које подсећа на глас ’куку’, у српском је језику добило метафоричну конотацију јадиковања, жаљења и сл., што се види у глаголима *кукати*, *придевима кукаван* и сл.

нимо друге, видећемо да говоре у прилог будућег хомонимског односа – компонентијална анализа показује нам да између ових двају значења, птице и плашљивца, нема ниједне заједничке семе, тј. различите су им и идентификационе и конкретизаторске семе (Радић-Дугоњић 1988: 108); творбени критеријум указује на то да значење *йлашљивац* развија деривационо гнездо које није у вези са примарним значењем – *кукавичлук*, *кукавичићи*²⁶¹ и сл. Ако узмемо у обзир и субјективни осећај говорника, добијен помоћу анкете²⁶² у којој су учесници били замољени да се одреде за примарно значење лексеме *кукавица*, при чему се њих 233 одлучило за значење *йлашљивац*, а свега 29 за *йићицу*, видимо да је од секундарног значења извесно очекивати да се осамостали. Слично можемо да тврдимо и за још неке примере, нпр. за *окове* у оквиру лексеме *лисица* или за значење *обарач на йушци* у оквиру лексеме *ороз*, међутим „субјективности при одређивању да ли се у неком случају распала полисемија или није увек ће бити“ (Tafra 2016: 153).

6.7. Истражујући пејоративну лексику која се односи на човека у српском језику (за потребе докторске дисертације *Лексика йогрдног значења у именовану човека*), Ј. Јовановић је приметила да одређени деминутивни и аугментативни зоолошки називи у речницима српског језика кроз примере потврђују да референт није животиња, већ да се односе и на човека у погрдном (пејоративном) контексту (в. Јовановић Ј. 2018: 599). Међутим, у одређеним примерима морфолошко-стилска квалификација тих облика (аугм. и пеј.²⁶³ и сл.) не бележи да се значења реализују и у основном (животиња) и у секундарном домену (човек) са додатком негативне афективне конотације. Тако је лексема *зушчица*

²⁶¹ Могли бисмо чак рећи и да им се два облика присвојног придева семантички диференцирају – *кукавичји* за значење 'птица' и *кукавичин* за значење 'плашљивац'. Коначно, упитно је и колико се придев *кукавички* користи за птицу, пошто у РСАНУ нема потврда, док РСЈ сведочи о превасходној употреби придева и прилога у домену човек ('плашљивац'): исп. *кукавички*, *-а*, *-о а*. *који се влада*, *држи као кукавица*, *йлашљив*, *сйрашљив*: кукавички регрути, ~ руководство. **б**. *својсйвен кукавици*, *слабићи*: ~ карактер, кукавичке мисли и *кукавички* прил. **1**. *на кукавички начин*, *као кукавица*, *йлашљивац*, *слабић*: ~ побећи. **2**. *йодмукло*, *йодло*, *мучки*.

²⁶² Анкета је урађена на Фејсбуку међу члановима групе *Сваког дана йо једно йравило из обласйи језичке кулйуре*.

²⁶³ Проучавајући типове квалификатора у дескриптивном речнику, С. Ристић истиче да лексеме са маркером пеј. због експресивности имају ограничену употребу и карактеристичне су за неформалну, колоквијалну комуникацију, тј. за неофицијелни идиом разговорног језика. Она напомиње да статус јединица које су прихватљиве за говорни поступак, као и за важећу стандарднојезичку норму – имају лексеме са позитивном експресијом или оне са нижим степеном негативне експресивности (Ристић 2006: 84).

у *Речнику САНУ* обележена квалификаторима дем. и хип. (од гуска), међутим примери основног значења потврђују да се облик може односити и на особу („...„а ја сам права гушчица“, Тар. 1, 42, РСАНУ), где деминутив не реализује хипокористично, већ пејоративно значење, са функцијом понижавања, увреде (И. 599). Такође, значење није одвојено од оног које се односи на животињу.

7. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

7.1. Циљ ове монографије био је да испитамо и на материјалу српског језика покажемо како се зоолошке лексеме шире са својих примарних референци на различите инаниматне појмове и човека одређене психофизичке карактеристике. Један од основних критеријума кога смо се придржавали у овом истраживању био је да анализирани зоними имају најмање једно мотивисано секундарно значење у својој полисемној структури, а под мотивисаношћу смо подразумевали да се секундарна значења темеље на некој од семантичких компонента изворног значења. У оквиру домена материјалних реалија на које животињски називи могу реферисати, дошли смо до тематско-семантичких група које покривају готово све сфере материјалне културе. То су: оруђе, оружје, предмети који служе за игру, накит, спортска помагала, саобраћајни појмови, одевни предмети, грађевински појмови, војна опрема, електронски уређаји, производи животињског порекла.

Анализирана значења формирају се активацијом неке од сема из основне семантичке структуре лексикографске дефиниције полазног појма или садејством утицаја двеју сема (као што су нпр. снага и величина, величина и боја и сл.). У компоненцијалној анализи примера дошли смо до следећих сема које се активирају у процесу метафоричког преноса номинације са животиње на неки од чланова поменутих тематских група из сфере материјалних реалија, а то су: семе изгледа и облика тела, изразите физичке карактеристике, величине, боје, звучања, функције, кретања, понашања и особина и снаге.

Семе изгледа и облика тела, те величине и изразите карактеристике, из групе сема опште физичке појавности, најпродуктивнија су изворишта нових метафоричких значења из домена материјалних реалија, док су се семе боје и звучања показале као семантичке компоненте нижег ранга и ограниченог мотивационог потенцијала. У питању је пресликавање као „успостављање системских појмовних кореспонденција између двају домена, засновано на сличностима између њих“ (Bugarski 2005: 182). Основни лексички механизам про-

дуктиван у реализацији секундарних значења у сфери материјалних реалија јесте метафора (ређе метонимија), и то конкретније, у већини примера – сликовна метафора, као поступак пресликавања структуре или слике једног појма или појмовног домена у структуру или слику неког другог појма или појмовног домена. У питању су свакодневни предмети из различитих сегмената организације живота (домаћинство, саобраћај, грађевина, спорт и игра итд.), па се потреба за њиховим именовањем показује комуникативно неопходном, а не само као тежња ка фигуративном изражавању.

7.2. Највише представника животињског света у преносу зоонимске номинације на појмове из материјалне културе има из групе домаћих животиња, што није изненађујуће с обзиром на човекову повезаност и упућеност на домаће животиње у сточарској економији. То је потврда да је човек, у српској култури традиционално везан за сточарство и земљорадњу, свет материјалних реалија посматрао кроз призму животиња које су му најдоступније и од којих му је зависио живот. Разноврсност појава и појмова који се перципирају, описују и концептуализују помоћу зоолошких назива, сведочи о важној културолошкој и појмовној испреплетаности животињског и људског света која захвата све сфере живота (од спорта до грађевине) и културе, од материјалне до духовне.

7.3. Следећа група анализираних примера подразумева појаве које се односе на целокупан културни и друштвени простор човековог организма, деловања и света који га окружује. У питању је широк распон појмова из људске културе, организације живота и природе, који би могао да се подели на уже тематске скупине: *култура* (*народна култура* и *живој*) – друштвене игре, обичаји, светковине; народни везови; храна и пиће; пољопривреда и сточарство; *симболи*; *ајсџиракџи појмови*; *сјорџски жаргон*; *појмови као носиоци одређене вредности* – новчане јединице; мерне јединице); *људски, живојински и биљни организам* (делови тела, болести, ране, повреде); *природа* (природне и астрономске појаве) и *ономасџика* (антропоними, фитоними).

7.4. Трећи део нашег истраживања односи се на животињске метафоре пројектоване на категорију људских бића. Такве метафоричке реализације се формирају према значењским елементима за које „човек на основу искуства верује да их нека животиња има или јој их приписује на основу њиховог понашања или нарави“ (Штасни 2011: 308). У лингвистици се овакав процес назива зоосемијом и објашњава се путем формуле *X, човек је Y, живојинња*, као и преко теорије о *Великом ланцу*

ѿосѿојања (енгл. *The Great Chain of Being*), према којој се појмови на вишој лествици ланца могу описивати помоћу појмова на нижој лествици. Осим на основу параметара *месѿа сѿѿановања* (habitat), *величине* (size), *изгледа* (appearance), *ѿонашања* (behavior) (Wierzbicka 1985: 161), оваква значења формирају се и преко сема колективне експресије – семантичких компонената заснованих на „уверењима и представама целе језичке заједнице о појму који је именован датом лексемом, а мотивисане су извесним стереотипима једног народа о свету који га окружује“ (Драгићевић 2010а: 28). Оваква значења зоонима посматрали смо и третирали као експресивна.

Као циљни домен ових метафоричних реализација намеће се човек, односно човекови атрибути који се могу поделити на три аспекта: физички изглед, духовне особине и сексуалност. Физички изглед односи се на категорије спољашњег изгледа, стања и начина кретања (активности), а духовне особине на карактер, понашање, емотивна стања и расположења и интелигенцију. Ове категорије, у зависности од тога како се вреднују у друштву, могу се поделити на позитивно и негативно конотиране. Као посебне групе издвајају се још и хипокористици, увредљиви називи, називи за различите друштвене групе и занимања, као и називи за људе посебних физичких обележја.

7.5. Евидентно је да се као најнегативније особине човека, код оба пола, у српској култури, путем зоонимских метафора, издвајају прекомерна или недовољна величина (*комарац, кобила, мечка, глѿѿѿа, слон*), непривлачан физички изглед (*акреј, ѿас, гуѿѿѿер*), успорено кретање (*ѿѿѿѿак, медвед, слон*), доб (*кљусина, жуѿѿокљун*), ниска хигијена (*ѿрасац, жабац, грмуша, крмача*). Тако се за оба пола успостављају појмовне метафоре: ДЕБЕЛЕ/НЕЗГРАПНЕ ЖЕНЕ СУ ВЕЛИКЕ ЖИВОТИЊЕ И ДЕБЕЛИ/НЕЗГРАПНИ МУШКАРЦИ СУ ВЕЛИКЕ ЖИВОТИЊЕ (Ristivojević Rajković 2008: 47). Са појмовног аспекта, занимљиви су и примери *крме, крмак, ѿрасац, ѿрасица, крмача*, чије се секундарне метафоричне реализације у сфери *човек* у исто време остварују у категоријама хигијене и морала. Одређене метафоризације базирају се на активацији семантичких компонената које су у вези са изгледом животиње, док према другим животињама преовладава негативна колективна експресија, утемељена на искуству и суживоту са њима. У питању су животиње које могу физички и животно да угрозе човека, услед чега код њега изазивају одвратност и гађење. Путем зоонимских метафора у српској култури ствара се негативна слика о човеку који је прекомерно крупан или претерано мршав, неуредан, физички непривлачан, тром и успорен.

7.6. Од особина смањених интелектуалних капацитета предњачи глупост (*кокошка, ћурка, гуска, бик, во, магарца*), која се повезује са негативним облицима друштвеног понашања, као што су примитивност, простаклук, некултура, осиноност, припростост, неотесаност, грубост. На основу ове класификације уводимо и појмовну метафору глупи мушкарци су крупне животиње (*бик, во, њеле, сџока, марва, носорог, слон* и сл.), што значи да се неинтелигентни мушкарци чешће поистовећују са крупним домаћим животињама. Категорија птица, и то пре свега домаћих птица које се наменски узгајају у домаћинствима (*гуска, ћурка, кокошка*), доминантно реферише на домен жена, што доводи до формуле глупе жене су домаће птице (пернате животиње). Особине глупости као циљни семантички домен мотивишу се компонентама величине и кретања животиња, али и културолошким стереотипима, конфесионалним ставовима и прецедентним текстовима (нпр. статус *магарца* у баснама). Такође, примерима зоонимских метафора којима се реферише на човека махом се упућује на његове многе непожељне карактерне особине. То су, пре свега, особине којима је заједничка компонента злобе и рђавости, а заступљене су и лењост, поводљивост, тврдичлук, кукавичлук, свирепост, лукавост, прождљивост и сл. Међу примерима доминантно место заузимају варијантне лексеме са основним значењем *џас* и *свиња*, али и оне животиње (као што су *вук, змија, аждаја* и сл.) које се доживљавају као штетне, опасне, смртоносне.

Путем зоонимских метафора негативно се перципира и социјално ниско вреднује и некултурно понашање (*говедо, кер, бикуља, крава, кокошка*), брбљивост (*лајавац, кокошка, крекеџуша*), простаклук и примитивизам. Повезивање и поистовећивање крупних домаћих животиња из категорије стоке са особинама невоспитаности, некултуре, простакула и примитивизма у вези је, пре свега, са садејством компонената њиховог изгледа, кретања и станишта, али и колективном представом о томе како је рад и живот са животињама у вези са руралном, заосталом, неразвијеном и, из аспекта урбанизованог друштва, некултурном средином. Комбинација својстава из ове три категорије показује нам да се у српској култури најнегативније перципира особа која је интелектуално ограничена, некултурна (примитивна), рђава и злобна. Иако се од мушкараца и жена путем зоонимских метафора очекују приближно слични квалитети у изгледу, понашању и опхођењу, уочљиво је да се код жене ипак више инсистира на атрактивном, привлачном физичком изгледу и здрављу, а код мушкараца на храбрости, јунаштву и низу позитивних моралних квалитета.

7.7. Један од аспеката човекове психофизичке карактеризације који се изражава зоонимским метафорама јесте и његова сексуалност. У том пољу издваја се метафора СЕКСУАЛНО АКТИВНА ЖЕНА ЈЕ ЖЕНКА ПСА (*кера, куја, вижла, кучка*), која показује друштвену осуду и негативну перцепцију слободних сексуалних активности код жена. Мотивација за секундарне семантичке реализације зоонима које се односе на мушку сексуалност базира са на колективној експресији према различитим животињама које се доживљавају као потентне и енергичне (*ждребац, њасџуџ* и сл.), захваљујући комбинацији компонената њиховог физичког изгледа (величина, снага и сл.) и функције. Такође, учестала је и емотивно-експресивна функција употребе зоонима са намером да се саговорник дискредитује, увреди и сл. (*крмак, кобила, магарац, мазгов, њсеџо, џукела, џукац* и сл.). Преко зоонима, поготово у жаргонском комуникативном варијетету, изражава се и посебан експресиван став према одређеним занимањима или друштвеним групама, од којих издвајамо полицију (*ала, гавран, глодар, кер, кобац, крџиџа, џукела, њас*) и криминалне групе (*ајкула, кокошар, мрав, мазга, њаук, њаџов, њџиџиџа, скакавац*).

Разлог постојања нешто већег броја секундарних значења која се односе на мушке особе може се потражити и у граматичко-лексичким факторима: називи за животиње се чешће јављају у граматичком мушком роду, поједни називи функционишу као генеричко име за целу врсту (*носорог, жиџафа, џџвор*, већина назива птица и риба и сл.) и немају лексичке парњаке у роду (док се лексикографске дефиниције такође ослањају на дескриптивно-упућивачке моделе као што су „онај који“ и синонимске дефиниције у мушком роду), а треба узети у обзир и дефиниције које су неутралне и које се могу односити на оба природна рода.

7.8. Значајно је истаћи још и то да кад год се човеку посредством животиње приписује особина коју животиња не може да има (и која је резултат антопоморфизираниог тумачења инстинктивних животињских особина), као што је нпр. рђавост, тврдичлук и сл., та особина се приписује на основу сема колективне експресије. Семе колективне експресије могу, с једне стране, да се формирају на основу постојећих, реалних и лако уочљивих својстава животиња. Неке од њих пак, с друге стране, делују непрозирно и није лако објаснити њихову мотивацију без дубљег познавања не само начина на који човек перципира одређене животиње, већ културолошког амбијента који обухвата настанак таквих конотација – нпр. зашто се *ћурка* и *гуска* третирају као глупе животиње, због чега се различите негативне карактеристике везују за *џса* (тврдичлук и сл.).

7.9. Према одређеним животињама развија се и амбивалентан, двосмеран однос, што значи да се оне по неким својим стварним или претпостављеним својствима која се транспонују на човека – перципирају као позитивне, а по другим као негативне. То су *вук* и *вучица* (*курјак*, *курјачица*), који се виде и као јаки, неустрашиви, храбри, одлучни енергични, мудри, али и као ружни, промискуитетни, окрутни, насилни; *бик* је снажан, али у исто време и похотљив и глуп; *змај* је неустрашив, јунак, енергичан, али и силник, тиранин; *орао* је јунак, херој, али и преварант, пргавко, свађалица; *гуја* је неустрашив борац, али и подмукла, пакосна особа; *соко* је јунак, али и лукав и препреден човек; *џигар* је хитар и одважан, али и суров, крволочан; *овца* је мирна и мирољубива, али и глупа и наивна. Ово нам показује изостанак формирања недвосмислених универзалних позитивних концепата код одређених животиња чије се особине и својства могу транспоновати на пожељне људске квалитете. Човеков отклон и дистанца према животињама као врсти показују се и у овим примерима где се позитивне особине третирају са задршком и опрезом.

По питању човековог односа према животињама, може се рећи да је он углавном негативан, посебно према домаћим животињама. Скоро да не постоји ниједан представник ове категорије коме човек није намењено неку непожељну карактеризацију, било да се ради о физичким или психичким особинама (*бик*, *брав*, *во*, *говедо*, *јарац*, *коза*, *крава*, *омица*, *џарий*, *џас*, *магарац*, *мрцина*, *мула*, *ован*, *овца*, *свиња*, *џеле*, *џуша* и сл.). Дивље животиње третирају се са одређеном дозом страхопоштовања, али углавном и према њима преовладава негативан став (*горила*, *јазавац*, *којој*, *крџица*, *лисица*, *мајмун*, *медвед*, *мечка*, *морж*, *мрмој*, *носорог*, *џацов*, *џух*, *рис*, *слон*, *слоница*, *хијена* и сл.). Такође, негативан став испољава се и према животињама за које је карактеристична упечатљива величина, било да се ради о изразито крупној (*бик*, *медвед*, *мечка*, *во*, *кобила*, *коњ*, *крава*, *носорог*, *слон*, *слоница*) или ситној величини (*бубица*, *гамад*, *гњида*, *комарац*, *мрав*, *џиле*, *џрч*). Такође, што су животиње општије и познатије човеку (прилагођене његовим потребама и сл.) – то је израженији потенцијал за семантичку дисперзију и усложњавање њихове полисемантичке структуре (уп. *коњ*, *џас*, *мачка* и сл.).

7.10. Животиње се у језику посматрају кроз људски систем вредности и навика, на које, између осталог, утичу традиција, вера и простор. Зоонимске метафоре су доказ да се о типичним људским карактеристикама, као што су глупост, злоба, примитивизам и сл., размишља преко физичких, перцептивних, искуствено блиских појмова, као што су фи-

зички изглед, кретање, величина животиња и сл. Тако се ружан физички изглед, споро кретање, претерано крупна или екстремно ситна величина, мирис, хигијена и сл., доводе у везу са елементима карактера – неморалним понашањем, лењошћу, злбом, примитивизмом, интелигенцијом. То значи да су зоонимске метафоре делимично утемељене у човековом когнитивном систему и засноване су на начину на који човек промишља о апстрактним појавама. Посреди су, дакле, појмовне метафоре као механизми мишљења – оне се објашњавају достигнућима и појмовним апаратом когнитивне лингвистике, будући да се изворним доменима, који су искуствено утемељенији (изглед, станиште, кретање животиња), говори о циљним доменима који су појмовно и перцептивно неблиски (психичке особине и карактер људи). Идентификовањем са животињама људи се заправо најчешће деградирају, па зоонимска метафора постаје средство изражавања углавном непожељних људских карактеристика, од којих предњаче злоба, рђавост, неморал, непривлачан физички изглед и сл. У питању су оне особине које се препознају као мање људске, које поништавају људско у човеку изједначавајући га са нижим вредностима (теорија *Великог ланца*), као што је одсуство разума, нагонско, неконтролисано понашање.

Група лексема која представља називе животиња има изразит семантички потенцијал и ове јединице показују се као врло продуктивне у развијању своје полисемне структуре и у трансформацији основног значења. Полисемантички процеси који се одигравају у лексемама са основним значењем животиња говоре о значајној културолошкој условљености лексике из те тематске скупине, као и о важним когнитивним процесима који повезују човеков и животињски свет.

ИЗВОРИ, РЕЧНИЦИ И ВЕБ-САЈТОВИ

- Зоолошка терминологија и номенклаџура*. Београд: Министарство просвете Краљевине Југославије (Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије), 1932.
- Клајн, Иван, Милан Шипка. *Велики речник сџраних речи и израза*. Нови Сад: Прометеј, 2007.
- Милорадов, Дејан и др. *Баџрахолошко-херџеџолошки речник срџскога језика: имена водоземаца и гмизаваца*. Нови Сад: Матица српска (Нови Сад: Сајнос), 2019.
- Милорадов, Дејан, Васа Павковић, Слободан Пузовић, Јавор Рашајски и др. *Оринџолошки речник: имена џџица*. Нови Сад: Матица српска, 2016.
- РМС**: *Речник срџскохрваџскога књижевног језика*. Књ. I–VI. Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- РСАНУ**: *Речник срџскохрваџског књижевног и народног језика*. Књ. I–XX. Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик САНУ, 1959– .
- РСЖ 2005**: Андрић, Драгослав. *Двосмерни речник срџског жаргона и жаргону сродних речи и израза*. Београд: Zepster Bookwork, 2005.
- РСЈ 2007**: *Речник срџскога језика*. ур. М. Николић. Нови Сад: Матица српска, 2007.
- СМ 2001**: *Словенска мџџологија – енциклоџедијски речник*. Светлана М. Толстој, Љубинко Раденковић (ред.). Београд: Zepster book world (Београд: Чигоја штампа), 2001.
- СМР 1998**: Кулишић, Шпиро, Петар Ж. Петровић, Никола Пантелић. *Срџски мџџолошки речник*. Београд: Интерпринт, Етнографски институт САНУ, 1998.

*

- Hirc, Miroslav. *Rječnik narodnih zoologičkih naziva* (knj. 1, knj. 2, sv. 1, 2, 3). Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1928–1947.
- Matešić, Josip. *Frazeološki riječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga, 1982.
- Palmatier, Robert. *Speaking of Animals: A Dictionary of Animal Metaphors (SOA)*. Westport: Greenwood Press, 1995.
- RJAZU**: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1880–1976.

- Skok, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. t. I–IV. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1974.
- Ševalije, Žan, Alen Gerbran, *Rečnik simbola*. Novi Sad: Stilos; Kiša, 2004.
- Škaljić, Abdulah. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost (6. izd. 1989).
- Vidović Bolt, Ivana, Branka Barčot, Željka Fink-Arsovski, Barbara Kovačević, Neda Pintarić, Ana Vasung. *Rječnik hrvatskih animalističkih frazema*. Zagreb: Školska knjiga, 2017 (у књизи цитиран као Vidović Bolt i dr. 2017).

ВЕБ-САЈТОВИ

- Појмовник српске културе – www.pojmovnik.etno-institut.co.rs
- Речник симбола – www.simboli.rs
- Анималистички фраземи у словенским језицима – www.animalisticki-frazemi.eu
- Свевлад – www.svevlad.org.rs
- Пројекат Растко – www.rastko.rs
- Корпус српског језика – www.korpus.matf.bg.ac.rs
- Оксфордски речник – www.oxforddictionaries.com

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Бартмињски, Јежи. *Језик – слика – свей̆. Еѣнолингвистѣичке сѣудѣје*. Марта Бјелетић (прев.). Београд: SlovoSlavia, 2011.
- Бандић, Душан. *Народна религија Срба у 100 појмова*. Београд: Нолит, 2004.
- Башић, Ивана. Зашто се први мачићи у воду бацају? – иконичност лексема мачка и кот. *Гласник Еѣнографског инсѣиѣѣѣѣ САНУ* 58/2 (2010): 131–145.
- Беговић, Катарина. Значај метафоре за лингвокултуролошка истраживања. *Свей̆ речи* 33–34 (2011): 43–54.
- Беловић-Бернадзиковска, Јелица. *Срѣски народни вез и ѣексѣилна орнаментѣика*. Нови Сад: Издање Марице српске у Новом Саду, 1907.
- Бошњаковић, Жарко. Зооними као мотивациона основа у хидронимији. *Научни сасѣѣанак славистѣа у Вукове дане* 22/2 (1992): 301–309.
- Бреланд, Осмонд П. *Исѣѣине и заблуде о живоѣиѣњама*. Београд: Савремена школа, 1959.
- Брем, Алфред Едмунд. *Како живе живоѣиѣње*. Ријека: Отокар Кершовани, 1967.
- Вељковић Станковић, Драгана. Полисемија у настави српског језика – методички приступ полисемији у средњој школи. *Књѣжевносѣѣ и језик LVIII/3–4* (2011): 277–296.
- Вујовић, Душанка. Основна значења и префиксална деривација глагола ићи и ходати. *Зборник Маѣиѣце срѣске за филологију и лингвистѣику* 55 (2012): 85–92.
- Вуковић, Гордана. Зооними и фитоними у фразеологији. *Зборник Маѣиѣце срѣске за филологију и лингвистѣику* 37 (1994): 167–175.
- Вуловић, Наташа. *Срѣска фразеологија и религија – лингвокулѣуролошка исѣѣраживања*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2015.
- Гољак, Светлана. Лексема као компонента фразеологизма (на примеру српских и белоруских фразеологизама са зоонимима). *Научни сасѣѣанак славистѣа у Вукове дане* 34/1 (2005): 173–182.
- Гортан-Премк, Даринка. О терминолошким јединицама и њиховој обради у Речнику САНУ. *Наш језик XXIX/1–2* (1991): 49–54.
- Гортан-Премк, Даринка. О семантичкој позицији као месту реализације једне лексема. *Јужнословенски филолог XLVIII* (1992): 13–23.
- Гортан-Премк, Даринка. *Полисемија и организација лексичког сисѣѣема у срѣском језику*. Београд: Завод за уѣбенике и наставна средства, 2004.

- Гортан-Премк, Даринка. Фигуративна значења у српској лексикографији. У: Рајна Драгићевић (ур.). *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси*. Београд: Филолошки факултет, 2014а, 155–165.
- Гортан-Премк, Даринка. Дефинисање у српској лексикографији. У: Рајна Драгићевић (ур.). *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси*. Београд: Филолошки факултет, 2014б, 131–139.
- Гура, Александар. *Симболика животиња у словенској народној традицији*. Београд: Бримо Логос Александрија, 2005.
- Дешић, Милорад. Полисемија и хомонимија у речницима савременог српскохрватског језика. *Наш језик XXV/4–5* (1982): 231–241.
- Дешић, Милорад. *Из српскохрватске лексике*. Никшић: Универзитетска ријеч, 1990.
- Драгићевић, Рајна. Механизми настајања секундарних значења лексема. *Српски језик VIII/1–2* (2003): 221–231.
- Драгићевић, Рајна. Метафтонимија. *Научни састанак слависта у Вукове дане 34/3* (2005): 185–191.
- Драгићевић, Рајна. *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2010а.
- Драгићевић, Рајна. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за издавање уџбеника, 2010б.
- Драгићевић, Рајна. Ка лингвокултуролошком речнику српског језика. *Научни састанак слависта у Вукове дане 43/1* (2014): 247–262.
- Драгићевић, Рајна. Полисемија именичких деминутива. *Српски језик и његови ресурси: теорија, опис и примене 3* (2016): 75–85.
- Ђуровић, Сања. Називи за животиње у српском језику с обзиром на њихов род. *Наш језик XXXV/1–4* (2004): 54–65.
- Живковић, Гордана. Зооморфни орнаменти на преслицама општине Зајечар. *Етно-културолошки зборник за истраживање културе искључно Србије и суседних области*, књ. 5 (1999): 227–230.
- Ивановић, Ненад. Лексикографски метајезик у речнику САНУ. У: Рајна Драгићевић (ур.). *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси*. Београд: Филолошки факултет, 2014, 195–231.
- Ивић, Милка. О „регуларној полисемији“ у лексиколошкој теорији и лексикографској пракси. Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српскохрватски језик; Нови Сад: Филозофски факултет, Институт за јужнословенске језике, 1982, 77–83.
- Ивић, Милка. О денотативном и конотативном категоризовању. *Јужнословенски филолог XLVIII* (1992): 1–11.
- Јакић, Милена. Парадигматски лексички односи у српским описним речницима. У: Рајна Драгићевић (ур.). *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси*. Београд: Филолошки факултет, 2014, 167–195.

- Јањић, Александра. Лексикализација именичких деминутива у српском језику. *Philologia Mediana: годишњак за српску и компаративну књижевност*, год. 5, бр. 5 (2012): 367–380.
- Јовановић, Бојан. *Магија српских обреда*. Београд: Службени гласник, 2014.
- Јовановић, Владан. *Деминутивне и аугментативне именице у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2010.
- Јовановић, Владан. О неким особеностима семантичког калкирања у војној терминологији. *Наш језик* XLII/1–2 (2011): 47–53.
- Јовановић, Владан. Семантички калкови у структури вишезначних речи. *Научни саставак слависта у Вукове дане* 42/1 (2014): 330–342.
- Јовановић, Јована. Културни стереотипи у лексичком фонду српског језика и лексикографски опис колективно експресивних лексема у дескриптивном речнику. *Караџић* 4/2012 (2012): 78–96.
- Јовановић, Јована. Когнитивнолингвистичка анализа фразеологизама с компонентом *глава* у српском језику. *Наш језик* XLV/3–4 (2014): 69–89.
- Јовановић, Јована. *Лексика погледног значења у именовању човека у српском језику*. Београд: Филолошки факултет (необјављена докторска дисертација), 2018.
- Јошић, Неђо. *Вођарска лексика и терминологија у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2016.
- Камингс, Ендру Т. *Све о симболима*, Београд: Народна књига, Алфа, 2004.
- Киршова, Маријана. Прилог проучавању фразеологизама (Руско-српске паралеле). *Научни саставак слависта у Вукове дане* 30/1 (2000): 149–157.
- Киршова, Маријана. Прилог контрастивном проучавању словенске филологије – на примеру тематске групе фразеологизама са зоонимима у српском и руском језику. *Зборник Мајнице српске за лингвистику* бр. 63 (2003): 95–104.
- Кликовац, Душка. Шта је то метафора? *Књижевност и језик* LX/1–2 (2008): 57–76.
- Ковачевић, Јана. О придевским еталонима у српском језику. *Свети речи* 39–40 (2015): 32–39.
- Ковачевић, Милош. Метонимија и синегдоха. *Српски језик* IV/1–2 (1999): 171–203.
- Ковачевић, Милош. *Стилистика и грамика стилских фигура*. Крагујевац: Кантакузин, 2000.
- Корда, Драгана. Фразеологизми са називима дивљих животиња. *Прилози проучавању језика* бр. 45 (2014): 97–118.
- Косовский, Б. И. *Общее языкознание*. Минск: Издательство „Высшая школа“, 1974.
- Кузнецова, Эра Васильевна. *Лексикология русского языка*. Москва: Издательство „Высшая школа.“, 1989.
- Кулишић, Шпиро. *Из старе српске религије*. Београд: Српска књижевна задруга, 1970.

- Купер, Цин Кембел. *Илустрирана енциклопедија традиционалних симбола*. Београд: Нолит, 2004.
- Легурска, Палмира, Ничка Бечева. Съпоставително-типологични аспекти на полисемијата при назвањата за животни (в блгарски, руски и србски език). *Српски језик* X/1–2 (2005): 235–271.
- Легурска, Палмира, Ничка Бечева. Контрастивно-типолошко карактерисање полисемије кроз варирање матрице (на грађи бугарског, руског и српског језика). *Српски језик* XIII/1–2 (2008): 281–301.
- Марјановић, Весна. *Маске, маскирање и ритуали у Србији*. Београд: Чигоја штампа, 2015.
- Марјановић, Саша. Придевске зоонимске поредбене фраземе у српском језику с нултом кореспонденцијом у француском. *Анали филолошког факултета* 24, бр. 1 (2012а): 271–284.
- Марјановић, Саша. Придевске зоонимске поредбене фраземе у српскоме језику и њихови кореспонденти у француском. *Зборник за језике и књижевност Филозофског факултета у Новом Саду*, књига II. Нови Сад: Филозофски факултет, 2012б, 95–110.
- Маслова, В. А. *Лингвокултурологија. Учеб. пособие*, для студ. высш. учеб. заведений. Москва: Издательский центр „Академия“, 2001.
- Миланов, Наташа. *Полисемија српске лексике на корџусу Речника српскохрватског књижевног и народног језика*. Београд: Филолошки факултет (необјављена докторска дисертација), 2017.
- Мршевић-Радовић, Драгана. *Фразеологија и национална култура*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2008.
- Николић, Весна. Језички стереотипи код именица којима се означавају занимања у српском језику. *Стереотипи в славјанскије езици, литератџури и кулџури Сборник с доклади оџ Четиринадесеџиџије международни славистични чеџения*. Софија: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2019, 147–154.
- Николић, Мирослав. Утврђивање одреднице у српској лексикографији. У: Рајна Драгићевић (ур.). *Савремена српска лексикографија у теорији и џракси*. Београд: Филолошки факултет, 2014, 61–69.
- Новокмет, Слободан. Неке секундарне семантичке реализације зоолошких назива у српском језику. *Научни сасџанак слависта у Вукове дане* 42/1 (2013): 331–344.
- Новокмет, Слободан. Како зовемо симбол @. *Језик данас* 1–2 (2015): 42–47.
- Новокмет, Слободан. Метафорична значења лексема из лексичко-семантичке групе назива за псе која се односе на џудске особине. *Књижевност и језик* LXIII/1–2 (2016): 49–66.
- Новокмет, Слободан. Метафорична значења животињских назива која се односе на човека ниске интелигенције у српском језику. *Зборник Маџице српске за филологију и лингвистику* 60/1 (2017а): 103–119.

- Новокмет, Слободан. Метафорична значења животињских назива која се односе на човека неморалних особина у српском језику. *Српски језик XXII* (20176): 537–555.
- Новокмет, Слободан. Називи животиња у хомонимским паровима у Речнику САНУ. *Научни састајанак славистија у Вукове дане* 48/1 (2019): 291–301.
- Петровић, Сретен. *Српска митологија у веровању, обичајима и ријечуалу*. Београд: Народна књига; Алфа; Невен, 2004.
- Поповић, Љубомир. Касарнски арго. *Књижевност и језик XVII/1* (1970): 55–64.
- Продановић-Станкић, Диана. Метафоре с називима животиња у српском и енглеском језику. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* 47/1–2 (2004): 131–145.
- Продановић-Станкић, Диана. Анализа појмовних метафора са називима животиња у књижевним делима из когнитивно-лингвистичке перспективе. *Годишњак Филозофског факултета* 33/2 (2008): 401–412.
- Прћић, Твртко. *Семантика и прагматика речи*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1997.
- Прћић, Твртко. Фразне именице: и синтагме и речи. У: Владислава Ружић, Слободан Павловић (ур.). *Лексикологија, ономастика, синтакса. Зборник у част Гордани Вуковић*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2011, 59–71.
- Прћић, Твртко, Сабина Халупка. Крокодилу мој контрастивни: од животиња вокативи за људе инвективи. У: Радмила Шевић, Михал Тир, Душанка Точанац (ур.). *VI симпозијум Контраситивна језичка исцраживања*. Нови Сад: Филозофски факултет, 1998, 295–300.
- Радић-Дугоњић, Милана. О неким видовима полисемје и хомонимје у оквиру терминолошке лексике. *Научни састајанак славистија у Вукове дане* 18/1 (1988): 105–110.
- Радовић-Тешић, Милица. *С речима и речником*. Београд: Учитељски факултет, 2009.
- Ранђеловић, Ана. Метафорична значења зоонима који се односе на људске особине. *Наш језик XLIII/3–4* (2012): 89–107.
- Ристић, Стана. Типови експресивне лексике у савременом српском језику (модел „особа“ + психичка или морална особина). *Јужнословенски филолог* LI (1996): 57–78.
- Ристић, Стана. *Експресивна лексика у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2004.
- Ристић, Стана. *Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2006.
- Ристић, Стана. Квалификатори у српској лексикографији. У: Рајна Драгићевић (ур.). *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси*. Београд: Филолошки факултет, 2014, 113–131.
- Рублева, О. Л. *Лексикологија савременог руског језика*. Владивосток: Издаваштво Дальневосточног универзитета, 2004.

- Сайфутдинова, Э. Г. *Деривационное развитие зоонимов в русском языке*, 2011 <<http://www.moluch.ru/conf/phil/archive/23/374/>> Приступљено 2. 3. 2018.
- Стаменковић, Душан. Придевске поредбе са називима животиња у енглеском и српском језику. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* 53/2 (2010): 169–189.
- Стевановић, Петар. *Речник имена – ономастичкон*. Београд: Завод за уџбенике, 2014.
- Ђорић, Божо. О дериватима са значењем производа животињског порекла у српском језику. У: Божо Ђорић, Рајна Драгићевић (ур.). *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима*. Београд: Филолошки факултет, 2012, 367–387.
- Фомина, М. И. *Лексика современного русского языка*. Москва: Высшая школа, 1973.
- Чајкановић, Веселин. *Из српске религије, митологије и фолклора, изабране студије*. Београд: Евро-Ђунти, 2014.
- Шипка, Милан. *Зашто се каже?* Нови Сад: Прометеј, 2007.
- Шипка, Милан. О редуцираним фраземима мотивисаним понашањем животиња. У: Владислава Ружић, Слободан Павловић (ур.). *Лексикологија, ономастика, синтакса*. *Зборник у част Гордани Вуковић*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2011, 103–109.
- Шкарић, Милош Ђ. Живот и обичаји „Планинаца“ под Фрушком Гором. *Српски етнографски зборник*, књ. LIV (1939): 1–277.
- Штасни, Гордана. Семантичко-деривациони потенцијал именица из лексичке групе животиња. У: Владислава Ружић, Слободан Павловић (ур.). *Лексикологија, ономастика, синтакса*. *Зборник у част Гордани Вуковић*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2011, 307–317.
- Штасни, Гордана. Лична имена по вуку. *Књижевности и језик* LXI/3–4 (2014): 249–264.
- Шћепановић, Михаило. Проблеми стандардизације српског ономастичког терминосистема. *Стандардизација терминологија*. Београд: Српска академија наука и уметности, 1996, 157–160.
- Шћепановић, Михаило. Ономастичке категорије и српска ономастичка терминологија. *Књижевности и језик* XLV/2–3 (1997): 65–69.
- Шћепановић, Михаило. Зооним као ономастички термин. *Српски језик* VII/1–2 (2002): 321–326.

*

- Atkins, Sue, Michael Rundell. *Practical Lexicography*. New York: Oxford University, 2008.
- Baider, Fabienne, Sara Gesuato. *Masculinist Metaphors. Feminist Research*, 2003 <<http://www.metaphorik.de/05/baidergesuato.htm>> Приступљено 19. 5. 2018.

- Barcelona, Antonio. On the plausibility of claiming a metonymic motivation for conceptual metaphor. U: Antonio Barcelona (ed.). *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2003, 31–58.
- Barčot, Branka. Antropomorfizam i zoomorfizam u hrvatskim, ruskim i njemačkim zoonimskim frazemima. *Philological Studies Tom 2* (2014): 481–496.
- Basson, Alec. *Rescue me from the Young Lions. An Animal Metaphor in Psalm*, 2008. <<http://www.scielo.org.za/pdf/ote/v21n1/01.pdf>> Приступљено 9. 2. 2018.
- Belović-Bernadzikovska, Jelica. *Hrvatski narodni vezovi*. Osijek: Naklada knjižare Ljudevita Szeklera u Osijeku, 1906.
- Bertoša, Mislava. Stereotipi o životinjama. U: Lada Badurina, Nada Ivanetić, Boris Pritchard, Diana Stolac (ur.). *Teorija i mogućnost primjene pragmalingvistike*. Rijeka–Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 1999, 63–76.
- Breglec, Zrinka. Rod, spol i žena u hrvatskom jeziku. *Jat: časopis studenata kroatistike* 1/2 (2015): 204–219.
- Brozović Rončević, Dunja, Ankica Čilaš Šimpraga. Nacrt za zonomastička istraživanja (na primjeru imena konja). *Folia Onomastica Croatia* 17 (2008): 37–58.
- Bugarski, Ranko. *Jezik i kultura*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2005.
- Bugarski, Ranko. *Žargon: lingvistička studija*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2003.
- Bunk, Ana, Maja Opašić. Prilog kontrastivnoj analizi frazema sa zoonimskom sastavnicom u hrvatskome i češkome jeziku. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 36/2 (2010): 237–250.
- Domínguez, Pedro J. Chamizo, Magdalena Zawislawska. Animal names used as insults and derogation in Polish and Spanish. *Philologia Hispalensis* 20 (2006): 137–174.
- Drobnjak, Dragana, Ksenija Šulović, Snežana Gudurić. Insekti u srpskim, francuskim i španskim frazemima. U: Snežana Gudurić, Marija Stefanović (ur.). *Jezici i kulture u vremenu i prostoru* IV/1. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2015, 33–42.
- Grady, Joseph E. A typology of motivation for conceptual metaphor: Correlation vs. resemblance. U: Gibbs, R. W., and G. Steen (ur.). *Metaphor in cognitive linguistics*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Co., 1999, 79–100.
- Halupka-Rešetar, Sabina, Biljana Radić. Animal names used in addressing people in Serbian. *Journal of Pragmatics* 35 (2003): 1891–1902.
- Hansen-Kokoruš, Renate. Magarac i konj u svjetlu njihovih frazeoloških osobina na materijalu ruskoga, hrvatskoga i njemačkoga jezika. *Filologija* 27 (1996): 43–52.
- Hines, Caitlin. Foxy chicks and playboy bunnies: A case study in metaphorical Lexicalization. U: Misako K. H. (ur.). *Cultural, Typological and Psychological Perspectives on Cognitive Linguistics*. Amsterdam: Benjamin's, 1999, 9–23.
- Hines, Caitlin. She-wolves, tigresses, and morphosemantics. U: Warner N. (ur.). *Gender and Belief Systems: Proceedings of the Fourth Berkeley Women and*

- Language Conference*. Berkeley: Berkeley Women and Language Group, 1996, 303–311.
- Hrnjak, Ana. *Žene, zmajevi i opasne životinje. O nekim elementima konceptualizacije žene u hrvatskoj i ruskoj frazeologiji*, 2014 <http://www.animalistickifrazemi.eu/images/frazemi/zbornik_radova/Hrnjak%20za%20WEB.pdf> Приступљено 2. 9. 2018.
- Jackson, Sharon. The Derogation of Women Through Animal and Object Metaphors. *Pejoration and Behavioral Traits*, Ball State University (2016): 1–33.
- Jugović, Ivana, Željka Kamenov, Aleksandra Huić. Uloga iskustva rodno neravnopravnog tretmana u obitelji u percepciji, stavovima i sklonosti rodnoj diskriminaciji. *Revija za socijalnu politiku*, god. 18, br. 2 (2011): 195–215.
- Kieltyka, Robert, Grzegorz A. Kleparski. The scope of English zoosemy: The case of DOMESTICATED ANIMALS. *Studia Anglica Resoviensia* 3 (2005a): 76–87.
- Kieltyka, Robert, Grzegorz A. Kleparski. The ups and downs of the Great Chain of Being: The case of canine zoosemy in the history of English. *SKASE Journal of Theoretical Linguistics* 2 (2005b): 22–41.
- Kieltyka, Robert. *Zoosemic terms denoting female human beings: semantic derogation of women revisited*, 2005. <<http://www.thefreelibrary.com/Zoosemic+terms+denoting+FEMALE+HUMAN+BEINGS%3A+semantic+derogation+of...-a0145929570>> Приступљено 8. 9. 2018.
- Kleparski, Grzegorz A., Artur Czapiga. Tomcat, kocur and котяра: In search of metaphorical extensions in the field CATS in English, Polish and Russian. *Seria Filologiczna zeszyt, Studia anglica resoviensia* 4, ZESZYT 47/2007 (2007): 51–60.
- Klikovac, Duška. *Metafore u mišljenju i jeziku*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2004.
- Kovačić, Lucija. *Zoosemy and gender stereotyping: a corpus analysis of six pairs of english and croatian lexemes*, diplomski rad. Zagreb: University of Zagreb, Faculty of humanities and social sciences, Department of English, 2018.
- Kövecses, Zoltán. *Metaphor. A practical introduction*. New York: Oxford university press, 2010.
- Lakoff, George, Mark Johnson. *Metaphors We Live By*. Chicago and London: University of Chicago Press, 1980.
- Lakoff, George, Mark Johnson. *Morality, Philosophy in the Flesh*. New York: Basic Books (1999): 290–334.
- Lakoff, George, Mark Turner. *More than cool reason, A field guide to poetic metaphor*. Chicago: University of Chicago Press, 1989.
- Lakoff, George. *Women, fire, and dangerous Things: What categories reveal about the mind*. Chicago: University of Chicago Press, 1987.
- Leach, Edmund. *Anthropological aspects of language: Animal categories and verbal abuse*. U: Eric Lenneberg (ur.). *New Directions in the study of language*. Cambridge, MA: MIT Press, 1964, 23–63.

- Lopez Rodriguez, Irene. Of Women, Bitches, Chickens and Vixens: Animal Metaphors for Women in English and Spanish. *Culture, language and representation* (2009): 77–100.
- Mahmutović, Alisa. *Intertekstualno motivirani poredbeni frazemi s animalističkom komponentom*, 2014 <http://www.animalisticki-frazemi.eu/images/frazemi/zbornik_radova/Mahmutovic%20za%20WEB.pdf> Приступљено 3. 2. 2018.
- Marjanovic, Saša. A study on animal metaphors in Serbian-French dictionaries. *Godišnjak Filozofskog fakulteta* 38/3 (2013a): 113–127.
- Marjanovic, Saša. Konceptualna polja u srpskoj i francuskoj poredbenoj frazeologiji sa zoonimskom komponentom. *Šesti međunarodni interdisciplinarni simpozijum Susret kultura*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2013b, 357–367.
- Martsa, Sandor. On exploring the conceptual structure of folk knowledge: the case of animal terms. *Linguistica e Filologia* 9 (1999): 73–87.
- Michard, Claire. *Le sexe on linguistique. Sémantique ou zoologie*. Paris: L'Harmattan, 2002.
- Milić, Goran. *Ljudi kao domaće životinje u engleskome i hrvatskome jeziku: Kognitivnolingvistički pristup*. PhD dissertation. Osijek: Filozofski fakultet u Osijeku, 2011.
- Milić, Goran. Pristup zoosemiji u okviru teorije konceptualne metafore i metonimije. *Jezikoslovlje* 14/1 (2013): 197–213.
- Nilsen, Alleen Pace. Of ladybugs and Billy goats: What animal species names tell about human perception of gender. *Metaphor and Symbolic Activity* 11 (4) (1996): 257–271.
- Rasulić, Katarina. Aspekti metonimije u jeziku i mišljenju. *THEORIA* 3 (2010): 49–70.
- Rayevska, N. M. *English Lexicology*. Kiev: Vyšča Škola Publishers, 1979.
- Ristivojević Rajković, Nataša. Pogrdni nazivi za muškarce i žene – prilog proučavanju konceptualizacije roda. U: Biljana Mišić, Vesna Lopičić (ur.). *Jezik, književnost, marginalizacija*. Niš: Filozofski fakultet, 2014, 133–142.
- Ristivojević Rajković, Nataša. Zoonimska metaforika o muškarcima i ženama. *Philologia* 6 (2008): 45–52.
- Silaški, Nadežda. Animal metaphors and semantic derogation – do woman think differently from man? *Gender studies* 12/1 (2013): 319–332.
- Tafra, Branka. Homonimija – kroatistički kamen smutnje. U: Željka Čelić, Tetyana Fuderer (ur.). *Slavenska filologija. Prilozi jubileju prof. em. Milenka Popovića*. Zagreb: FF press, 2016, 144–154.
- Tafra, Branka. Razgraničavanje roda i spola. Rasprave. *Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, knj. 27 (2001): 251–266.
- Turk, Marija. Leksički i semantički kalkovi u hrvatskom jeziku. *Fluminensia*, god. 5, br. 1–2 (1993): 39–48.
- Turk, Marija. Naznake o podrijetlu frazema. *Fluminensia*, god. 6, br. 1–2 (1994): 37–47.

- Turk, Marija: Razumljivost stilske značajke kalkova. *Fluminensia*, god. 15, br. 1 (2003): 9–24.
- Uwe-Phanter, Klaus, Linda L. Thornburg. Conceptualizing humans as animals in English verb particle construction. *Language Value* 4/1 (2012): 63–83.
- Vidović Bolt, Ivana. *Životinja kao (ne)inteligentni čovjekov prijatelj*, 2014 <http://www.animalistickifrazemi.eu/images/frazemi/zbornik_radova/Vidovic_Bolt%20za%20WEB.pdf> Приступљено 17. 2. 2018.
- Vidović Bolt, Ivana. *Životinjski svijet u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji 1*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2011.
- Visković, Nikola. *Kulturna zoologija*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2009.
- Visković, Nikola. Političke životinje. *Politička misao* 32/3–4 (1995): 141–157.
- Whaley, C. Robert, George Antonelli. The birds and the beasts: Woman as animal. *Maledicta* 7 (1983): 219–229.
- Wierzbicka, Anna. *Lexicography and conceptual analysis*. Karoma, Ann Arbor, 1985.
- Žuljić, Mijo. Igre na sijelu (Vareš u Bosni). *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. 10 (1905): 112–129.
- Žustra, Mia. *Semantička analiza animalističkih poredbenih frazema sa značenjem mršavosti, vitkosti i debljine u ruskom i hrvatskom jeziku*, 2014 <http://www.animalistickifrazemi.eu/images/frazemi/zbornik_radova/Zustra%20za%20WEB.pdf> Приступљено 9. 2. 2018.

ИМЕНСКИ РЕГИСТАР

А

Ајдачић, Д. 144
Андрић, Д. 15, 139, 311
Антонели, Ц. 36, 172, 322
Апресјан, Ј. 19, 169
Арутјунова, А. Д. 40
Аткинс, С. 44, 318

Б

Бајдер, Ф. 36, 172, 185, 263, 318
Бандић, Д. 23, 24, 58, 119, 121, 161,
213, 313
Барселона, А. 26, 319
Бартмињски, Ј. 19, 42, 43, 169, 221,
258, 313
Барчот, Б. 20, 30, 31, 143, 167, 183,
221, 225, 226, 244, 261, 312, 319
Башић, И. 185, 313
Беговић, К. 22, 139, 313
Беловић-Бернадзиковска, Ј. 128, 313,
319
Бертоша, М. 20, 31, 319
Бесон, А. 20, 319
Бечева, Н. 42, 55, 56, 316
Бошњаковић, Ж. 18, 25, 313
Бреглец, З. 172, 319
Бреланд, П. О. 158, 313
Брем, А. Е. 21, 203, 211, 212, 225, 226,
243, 244, 247, 261, 313
Брозовић Рончевић, Д. 17, 319
Бугарски, Р. 37, 38, 54, 55, 60, 69, 75,
81, 84, 86, 87, 89, 90, 91, 319
Бунк, А. 30, 34, 319

В

Васунг, А. 143, 221, 225, 226, 244, 261,
312

Вејли, Р. 36, 172, 322
Вельковић Станковић, Д. 35, 313
Видовић Болт, И. 17, 22, 23, 30, 33,
143, 183, 213, 215, 221, 223–226,
243, 244, 247, 248, 261, 266, 267,
274, 312, 322
Висковић, Н. 20, 21, 23, 24, 141, 142,
225, 226, 243–247, 271, 274, 290, 322
Вјежбица, А. 20, 175, 183, 305, 322
Воробјев, В. В. 40
Вујовић, Д. 96, 97, 313
Вуковић, Г. 27, 313
Вуловић, Н. 27, 40, 313

Г

Галимова, О. В. 24
Гербран, А. 22, 312
Гољак, С. 18, 27, 30, 31, 53, 313
Гортан-Премк, Д. 13, 18, 35, 36, 43–
47, 58, 168, 169, 184, 200, 222, 295,
313, 314
Грејди, Ц. Е. 26, 175, 319
Гудурић, С. 30, 32, 319
Гура, А. 22, 23, 105, 119, 120, 121, 128,
133, 134, 159, 161, 185, 186, 199,
202, 203, 204, 212, 213, 249, 261,
271, 314

Д

Дешић, М. 35, 161, 314
Домингез, П. 141, 319
Драгићевић, Р. 9, 19, 29, 35–40, 54, 85,
102, 161, 162, 168, 169, 261, 296,
305, 314
Дробњак, Д. 30, 32, 319

Ђ

Ђезуато, С. 36, 172, 185, 263, 318
Ђуровић, С. 51, 314

Ж

Живковић, Г. 186, 314
Жуљић, М. 121–123, 322
Жустрада, М. 30, 31, 322

З

Завиславска, М. 141, 319

И

Ивановић, Н. 59, 120, 129, 153, 185,
202, 314
Ивић, М. 35, 314
Исаченко, А. В. 294

Ј

Јакић, М. 48, 49, 293, 314
Јањић, А. 13, 315
Јовановић, Б. 163, 315
Јовановић, В. 56–59, 315
Јовановић, Ј. 133, 282, 297, 300, 315
Јошић, Н. 163, 164, 315
Југовић, И. 198, 242, 320

К

Каменов, Ж. 198, 242, 320
Камингс, Е. Т. 23, 142, 144, 186, 214,
226, 271, 315
Кевечеш, З. 26, 168, 170, 171, 175, 184,
185, 193, 320
Киршова, М. 17, 18, 30, 31, 315
Кјелтика, Р. 26, 36, 167, 169, 171, 172,
184, 245, 246, 265, 320
Клепарски, Г. 26, 36, 167, 169, 171,
184, 185, 245, 246, 265, 320
Кликовац, Д. 54, 55, 87, 132, 315, 320
Клајн, И. 15, 17, 298, 311
Ковачевић, Б. 143, 221, 225, 226, 244,
261, 312
Ковачевић, Ј. 28, 29, 243, 315
Ковачевић, М. 44, 54, 85, 315
Ковачић, Ј. 172, 320
Кончаревић, К. 40
Корда, Д. 27, 315

Косовски, Б. И. 35, 315
Кузњецова, Е. В. 35, 315
Кулишић, Ш. 109, 123, 128, 134, 150,
213, 244, 250, 311, 315
Купер, Џ. К. 141–143, 266, 267, 316

Л

Легурска, П. 37, 41, 42, 55, 56, 168, 316
Лејкоф, Џ. 26, 54, 132, 168, 170, 171,
200, 320
Лич, Е. 173, 182, 184, 320
Лопез Родригез, Е. 36, 172, 173, 185,
247, 263, 321
Лотман, Ј. 19

М

Маклеин, В. 40
Марјановић, В. 119, 316
Марјановић, С. 30–32, 36, 174, 316, 321
Мартса, С. 26, 175, 183, 294, 295, 321
Маслов, А. С. 24
Маслова, В. А. 19, 24, 40, 316
Матешкић, Ј. 311
Махмутовић, А. 29, 321
Миколајчук, А. 260
Миланов, Н. 35, 316
Милић, Г. 17, 26, 167, 170, 175, 185,
215, 222, 224, 265, 266, 321
Милорадов, Д. 15, 311
Мишар, К. 36, 172, 321
Мршевић-Радовић, Д. 27, 28, 120, 142,
149, 213, 248, 249, 251, 316

Н

Николић, В. 282, 316
Николић, М. 12, 311, 316
Нилсен, А. П. 172, 321
Новокмет, С. 37–40, 94, 95, 98, 299,
316, 317

О

Опашић, М. 30, 34, 319

П

Павковић, В. 15, 311
Палматиер, Р. 311
Пантелић, Н. 123, 134, 244, 311

- Петровић, Ж. П. 123, 134, 244, 311
 Пинтарић, Н. 143, 221, 225, 226, 244, 261, 312
 Писарек, В. 19
 Поповић, Љ. 284, 285, 317
 Продановић-Станкић, Д. 30, 33, 36, 182, 202, 317
 Прћић, Т. 12, 32, 35, 37, 40, 42, 46, 47, 49, 50, 54, 168, 175, 183, 247, 250, 275, 317
 Пузовић, С. 15, 311
- Р**
- Радић, Б. 27, 42, 271, 275, 319
 Радић-Дугоњић, М. 300, 317
 Радовић-Тешић, М. 35, 43, 317
 Рајевска, Н. М. 167, 321
 Рандел, М. 44, 318
 Ранђеловић, А. 37–39, 180, 182, 184, 195, 199, 208, 220, 238, 259, 264, 317
 Расулић, К. 44, 100, 110, 321
 Рашајски, Ј. 15, 311
 Ристивојевић Рајковић, Н. 36, 37, 40, 41, 174, 180–182, 185, 193, 194, 198, 199, 201, 220, 221–223, 257, 263, 265, 266, 305, 321
 Ристић, С. 9, 35, 169, 257, 274, 300, 317
 Рубљева, О. Ј. 18, 317
- С**
- Сајфутдинова, Е. Г. 55, 318
 Силашки, Н. 172, 285, 286, 321
 Скок, П. 154, 203, 244, 247, 288, 312
 Сјуско, М. И. 17
 Стаменковић, Д. 30–32, 318
 Стевановић, П. 51, 161, 162, 318
 Степанов, Ј. С. 39
- Т**
- Тарнер, М. 26, 170, 171, 320
 Тафра, Б. 51, 196, 300, 321
 Телија, В. Н. 39
 Терновска, О. А. 133
 Толстој, Н. 19
 Толстој, С. 19, 311
- Торнбург, Ј. Ј. 22, 322
 Турк, М. 57, 134, 297, 321, 322
- Ћ**
- Ћорић, Б. 85, 318
- У**
- Уве-Пантер, К. 22, 322
- Ф**
- Финк Арсовски, Ж. 143, 221, 225, 226, 244, 261, 312
 Фомина, М. И. 35, 318
- Х**
- Хајнс, К. 36, 172, 186, 263, 284, 319
 Халупка-Решетар, С. 37, 42, 175, 247, 250, 271, 275, 319
 Хансен-Кокоруш, Р. 225, 319
 Хирц, М. 15
 Хрњак, А. 30, 31, 186, 209–212, 320
 Хуић, А. 198, 242, 320
- Ч**
- Чајкановић, В. 22–24, 109, 119, 142, 149, 159, 186, 212, 213, 224, 248, 264, 318
 Чапига, А. 185, 320
 Чилаш Шимпрага, А. 17, 319
- Ц**
- Цексон, Ш. 172, 320
 Џонсон, М. 54, 132, 168, 200, 320
- Ш**
- Шевалије, Ж. 22, 312
 Шипка, М. 17, 27, 28, 266, 311, 318
 Шкаљић, А. 58, 312
 Шкарић, М. Ђ. 122, 318
 Шмењов, А. 19
 Штасни, Г. 18, 25, 161, 168, 209, 210, 204, 318
 Шћепановић, М. 17, 318
 Шуловић, К. 32, 319

РЕГИСТАР ПОЈМОВА

- аждаја 14, 38, 61, 62, 72, 76, 84, 126, 129, 140, 142, 146, 147, 150, 153, 177, 205, 227, 230, 237, 238, 240, 248, 259, 277, 282, 285, 290, 306
- аждајка 227, 237, 290
- аждајкиња 227, 237, 290
- ајгир 262, 264, 290
- ајгрица 262
- ајгируша 175, 262, 264, 290
- ајкула 38, 54, 59, 75, 89, 90, 103, 187, 194, 196, 197, 201, 227, 237, 239, 256, 277, 281, 282, 283, 289, 290, 307
- акреп 61, 87, 103, 187, 194, 197, 202, 289, 305
- ала 38, 62, 72, 76, 84, 98, 100, 103, 126, 140, 147, 177, 205, 230, 237, 348, 259, 283, 290, 307
- алпака 85, 86
- амеба 227, 237, 240, 249, 290
- антилопа 49, 85
- аспида 41, 227, 237, 238, 240, 290
- ахтапод 187, 194, 197, 202, 289
- балина 78, 101, 103
- бапка 78, 155, 159
- бедевија 195, 227, 237, 239, 240, 249, 290
- бескичмењак 75, 103, 227, 237, 240, 250, 256, 289–291
- бескрилац 227, 228, 237, 239
- бестија 38, 228, 251, 272, 290
- бестијача 251, 255
- бештија 228, 238, 240, 272, 290
- бик 22, 28, 32, 34, 40, 47, 50, 56, 59, 61, 70, 103, 113, 122, 124, 141, 168, 173, 176, 179–184, 196, 198, 215, 220–222, 251, 257, 258, 262, 264, 266, 267, 289, 290, 296, 306, 308
- бика 113, 124, 287
- бикан 70, 287
- бикача 256, 264
- бикаруша 256, 262, 264
- бикеша 256, 264
- бикна 256, 264
- биковача 256, 264
- биколаса 264
- бикоња 179, 180–182
- бикуља 184, 187, 194–197, 199, 201, 251, 255–258, 262, 264, 265, 290, 306
- бикуша 251
- боа 73
- брав 61, 103, 215, 220–222, 236, 290, 308
- бравац 113, 122
- бравица 215, 221, 223, 290
- буба 27, 54, 59, 75, 84, 89, 90, 92, 93, 103, 130, 131, 133, 147, 155, 158, 187, 204, 228, 237–240, 265, 267, 277, 282, 284, 290
- бубамара 38, 74, 89, 93, 103, 177, 282, 285
- бубица 53, 84, 92, 130, 131, 147, 148, 175, 187, 194, 196, 201, 204, 207–209, 267, 270, 289
- бува 103, 113, 130, 131, 134, 272
- буветина 272

- букавац 14, 147, 148
булдог 70
бумбар 82, 99, 103, 187, 194–196, 201, 277, 282, 286, 289
буц 61, 101, 103
буцов 175, 215, 220, 222, 224, 290
буша 187, 194, 195, 228, 237, 239, 250, 289, 290
- ваш 126, 129, 202, 228, 229, 236, 237, 239, 240, 249, 250, 290
вашка 228
веверица 113, 120, 125, 126, 128, 176, 179, 180, 182, 228, 235, 237, 239, 289, 290, 296, 297
вивак 172, 240, 251, 255, 256, 290
видра 85, 176, 179, 180, 182, 184, 204, 208, 209, 289, 290, 296
вижла 262, 264, 307
вижља 262, 264, 265, 290
власац 111, 112
во 19, 38, 40, 53, 70, 106, 108, 109, 187, 198, 215, 220–224, 230, 266, 289, 290, 306, 308
волар 109
воларица 109, 149
волина 215, 220, 221
воловарник 109
воловина 164
волоња 38, 187, 194–197, 199, 201, 215, 220
волујара 149
волујарница 149
вбрац 47, 103, 114, 120, 122, 125
вуја 114, 120
вујаљка 114, 120
вук 20, 21, 23, 24, 29, 31, 33, 34, 44, 45, 48, 49, 61, 70, 71, 103, 111, 112, 114, 118–120, 125, 143, 150, 153, 155, 158, 160–162, 171, 173, 176, 183, 187, 192, 196, 199, 202–205, 207–209, 211, 216, 228, 232, 234, 238–241, 261, 262, 264, 265, 279, 280, 289, 290, 293, 294, 296, 306, 308
- вучар 119
вучарија 119
вучина 228, 237
вучић 150, 154, 228
вучица 150, 153, 164, 176, 179–181, 187, 196, 197, 202, 208, 228, 232, 237–241, 289, 290, 308
- гавран 29, 114, 149, 153, 161, 164, 175, 204, 240, 251, 255, 256, 277, 281, 283, 286, 287, 288, 290, 307
гавранић 114, 122, 124, 125
гавраница 164
гагрица 228, 237–239, 251, 255, 256, 259, 267, 270, 290
гагула 106
газибара 188, 194, 197, 198, 204, 240, 289
гакуша 164, 240, 252, 255–258, 290
галапагос 188, 195, 289
галеб 172, 229, 237, 239, 240, 265, 277, 282, 290
галин 287
галица 164, 287, 288
гароња 59, 61, 94, 287, 288
глиста 31, 32, 61, 69, 75, 78, 87, 89, 103, 111, 148, 151, 153, 155, 188, 194, 197, 198, 201, 229, 234, 237, 240, 250, 254, 289, 290, 305
глистица 78, 87
глогоњача 188, 194, 197, 289
глодар 48, 62, 79, 84, 117, 147, 151, 156, 157, 188, 217, 218, 229–231, 233, 234, 236, 237, 252, 255, 256, 262, 269, 277, 280, 281, 283, 284, 286, 290, 296, 307
глодарка 229, 237, 239, 284, 290
гмаз 212, 229, 237, 240, 250, 290
гмизавац 45, 62, 65, 70, 76, 83, 92, 103, 116, 118, 126, 130, 137, 138, 140, 151, 155, 159, 188–190, 196, 202, 206, 208, 229, 230, 237, 240, 249,

- 250, 252, 254, 256, 260, 278, 280, 289–291
- гњида 41, 126, 129, 229, 237–240, 249, 290, 308
- гњидавац 240
- гњидавица 188, 194, 240
- гњидавко 240
- гњидајка 240
- гњидач 240
- гњидача 188, 196, 240, 289
- говедар 256, 257
- говедарица 256, 257
- говедарка 256, 257
- говедарник 109
- говедо 215, 221, 256, 258, 290, 306, 308
- говече 22, 38, 47, 48, 50, 70, 106, 155, 187, 190, 215, 216, 219–221, 228, 236, 250, 253
- голуб 13, 24, 27, 44, 106, 114, 137, 161, 162, 189, 232, 256, 260, 268, 270, 271, 287
- голубан 268, 270, 271
- голубар 256
- голубић 106
- голубица 114, 123, 137–139, 268, 270, 271
- голуждравац 188, 195, 197, 201, 289
- голуждравица 188, 195, 289
- голупче 268, 270
- горила 175, 215, 220, 222, 277, 282, 286, 290, 299, 308
- гриња 155, 159, 229, 237, 239, 290
- грлица 62, 78, 103, 155, 268, 270
- грмуша 188, 194, 196–198, 251, 305
- губача 229, 237, 239, 290
- гугутка 73, 103, 151
- гудељ 259
- гузар 62, 101
- гуја 70, 89, 98, 99, 103, 155, 158, 205, 207–209, 227, 229, 237, 238, 240, 248, 277, 282, 284, 290, 294, 308
- гундељ 252, 255, 256, 259, 290
- гусан 215, 222, 223, 290
- гусена 229, 237
- гусеница 55, 56, 75, 79, 87, 103, 130, 155, 159, 229, 233, 237, 240, 249, 252, 255, 256, 290
- гуска 27, 32, 36, 38, 39, 53, 54, 56, 62, 89, 103, 106, 110, 130, 167, 168, 216, 220–222, 226, 256, 290, 295, 296, 301, 306, 307
- гуштер 45, 70, 87, 103, 151, 154, 155, 159–161, 188, 194, 196, 197, 202, 229, 237, 240, 241, 252, 278, 282, 284, 289, 290, 305
- гушчар 256, 257
- гушчица 38, 216, 220, 301
- дабар 143, 167, 188, 195, 196, 202, 289
- даждевњак 147, 148
- делфин 144, 145, 286
- детлић 176, 179, 289
- дропља 41, 188, 194–199, 201, 204, 240, 289
- емерлин 85
- жаба 39, 40, 48, 62, 67, 72, 73, 75, 78, 79, 89, 90, 92, 94, 103, 114, 124, 126, 144, 151, 155, 156, 158, 159, 188, 198, 202, 249, 253, 258, 278, 282, 286, 289, 305
- жабар 286
- жабарица 272
- жабац 114, 124, 188, 194, 196, 197, 201, 289, 305
- жабица 13, 25, 59, 62, 72, 73, 75, 78, 87, 92, 97, 114, 124–126, 129, 144, 146, 151, 154, 156, 158, 164, 299
- ждрал 56, 59, 188, 195, 196, 202, 204, 240, 289
- ждребац 62, 99, 103, 176, 178–181, 183, 184, 218, 234, 262, 264, 266, 289, 290, 307

- ждребица 172, 176, 178, 179, 181, 183, 184, 289
 жирафа 38, 40, 50, 59, 73, 81, 103, 287, 288, 307
 жутокљун 14, 188, 195, 197, 305
 жутокљунац 189, 195, 289
 жутокљунка 189, 195, 289
 зајац 107
 звер 25, 45, 48, 50, 66, 67, 71, 76, 111, 116, 117, 119, 128, 130, 137, 140, 143, 177–179, 191, 205, 207, 208, 210, 212, 216, 217, 228, 230, 232, 236–240, 250, 260, 261, 272, 278, 279, 282, 285, 286, 289, 290, 295, 296
 зверка 130, 205, 208, 209
 звечарка 75, 87, 89
 зеба 162
 зебра 37, 38, 55, 79, 93, 103, 278, 281
 зека 70, 94, 149, 164, 230
 зекан 114
 зекица 164
 зекоња 230, 238
 зец 27, 28, 31, 34, 48, 55, 62, 79, 87, 89, 94, 103, 107, 114, 147, 149, 151, 156, 158, 161, 230, 237, 239, 240, 249, 262, 264, 290, 296
 зечица 149, 163, 164
 златица 135, 136, 156, 160
 змај 14, 23, 55, 62, 72, 76, 84, 97, 98, 103, 126, 128, 140–142, 147, 149, 177, 179, 182, 186, 187, 205, 207–209, 212, 230, 248, 259, 261, 264, 289, 290, 308
 змија 18, 20, 23, 25, 27, 28, 39, 40, 45, 62, 70, 73, 75, 89, 98, 99, 103, 108, 130, 142, 149, 155, 159, 164, 168, 189, 192, 194, 196, 197, 198, 201, 202, 205, 227, 229, 230, 234, 237, 238, 240, 248, 249, 252, 255, 260, 261, 277, 289, 290, 306
 змијача 62
 змијица 13, 73, 87
 змичалина 230, 237
 зоља 82, 92, 103, 260, 261, 290
 зујалица 72, 94
 јагањац 114, 147, 148
 јагње 13, 34, 39, 53, 85, 107, 109, 110, 114, 140, 143, 147, 168, 205, 207–209, 213, 268, 270, 287, 290
 јазавац 29, 230, 237–239, 250, 290, 308
 јазавичарка 163
 јарац 35, 37, 55, 63, 70, 72, 74, 81, 82, 87–89, 101, 103, 114, 124, 125, 156, 189, 193–195, 202, 263, 264, 266, 289, 290, 291
 јаре 23, 64, 72, 74, 76, 101, 114, 115, 120, 121, 159, 162, 260, 266, 268, 270
 јаребица 115, 120, 121, 162
 јарчина 263, 264, 266
 јастреб 40, 115, 121, 162, 206, 230, 235, 237, 239, 240, 250, 252, 255, 256, 258, 269, 290
 јеж 35, 36, 38, 53, 58, 60, 63, 73, 81, 82, 87, 91, 103, 107, 110, 115, 123–125, 143, 151, 154, 162, 164, 189, 260
 јежак 63
 јежоња 115, 189, 194, 260
 јејина 178, 218, 230, 237, 239, 240, 281, 290
 јелен 24, 34, 63, 161, 177, 268
 јеленица 63, 103
 јунац 186, 216, 220, 221, 268, 290
 јуне 216, 220, 221
 кајман 230, 237, 239, 240, 290
 камелеон 59, 252, 255, 256, 259, 290
 камењарка 14, 263, 264, 265, 290
 камила 49, 63, 103, 189, 196, 202, 289
 канаринац 172, 173, 189, 195, 196, 252, 255, 256, 278, 281, 289, 290
 кањо 115, 121
 квочка 63, 83, 89, 90, 92, 93, 115, 121, 124, 149, 162, 189, 194, 195, 197, 272, 289

- кенгур 55, 79, 91, 103, 287, 282, 285
кењац 189, 194, 195, 230, 237, 239, 240
кер 14, 65, 116, 177, 182, 216, 220, 221,
231, 232, 237, 238, 240, 245, 252,
255–257, 263–265, 278, 281, 283,
299, 306, 307
кера 177, 179, 181, 263–265, 307
кербер 14, 278, 281, 284
кесега 126, 129
кичмењак 68, 75, 77, 177, 205, 207,
208, 227, 229, 230, 237, 240, 250,
254, 278, 280, 285, 290
кленић 137, 138, 139
клилук 189, 194, 196
кљусина 14, 189, 195–197, 305
кобац 162, 231, 237–240, 253, 255, 256,
259, 278, 281, 283, 290, 307
кобила 27, 41, 56, 63, 66, 72, 81, 87–89,
95, 96, 103, 107, 109, 111, 115, 120,
125, 151, 173, 176, 178, 195–198,
201, 227, 237, 239, 240, 249, 256,
257, 262, 272, 274, 275, 276, 290,
301, 305, 307, 308
кобиларда 197, 201, 231, 237, 240
кобилчина 272, 275, 276, 301
коза 27, 38, 47, 56, 63, 72, 74, 79, 81,
82, 88, 89, 92, 101, 103, 109, 114,
115, 149, 156, 160, 185, 189, 194,
198, 199, 216, 220, 221, 263, 272,
289, 294, 308
козарица 109, 123
козица 13, 63, 79, 92, 114, 115, 124, 156
козле 64, 74, 76, 268, 270
козлић 63, 64, 74, 76, 88, 89, 92, 268,
270
козурина 272
којот 216, 220, 222, 290, 308
кока 13, 79, 89, 90, 107, 147, 151, 153,
177, 179, 181, 219, 265, 268, 270,
278, 279, 282, 284, 287
кокица 43, 107, 147, 148, 279
кокот 58, 64, 68, 70, 71, 74, 88, 89, 92,
111–113, 126–128, 151, 153
кокотић 64, 92, 126, 128
кокошка 39, 41, 79, 89, 90, 102, 103,
107, 109, 113, 115, 120, 151, 173,
216, 220, 222, 223, 239, 253, 255–
258, 274, 284, 290, 296, 306
колеоптер 76, 97, 103
комар 279, 282
комарац 31, 41, 190, 194, 196–198,
231, 237, 239, 250, 279, 289, 290,
305, 308
конха 81, 88, 103
коњ 12, 18–20, 27, 33, 34, 36, 37, 41,
45, 48, 53, 54, 56, 62, 64, 72, 74, 81,
87–89, 95, 96, 100, 102, 103, 107,
109, 115, 116, 124, 126, 128, 130,
135–139, 143, 151, 154, 164, 176–
179, 185, 186, 190, 194–198, 201,
216, 218, 220–223, 225, 234, 256–
258, 262, 267, 289, 290, 293, 308
коњар 256, 257
коњарица 109
коњић 13, 64, 74, 84, 88, 89, 92, 96,
102, 149
коњиц 12, 64, 72, 92, 96, 116, 177, 179,
182
коњослав 225
копитар 14, 48, 49, 64, 65, 74, 76, 81,
101, 107, 115, 126, 130, 135, 137,
151, 190, 216, 232, 278, 279, 293
корал 65, 88, 89, 103
корњача 32, 55, 65, 76, 83, 85, 89, 90,
103, 116, 126, 128, 159, 190, 194,
196, 197, 202, 249, 289
косовица 140
коштељка 116, 123
коштреба 231, 237, 239, 290
кошута 25, 63, 161, 162, 177, 179–182,
268, 270, 289
краба 82, 88, 103
краветина 231
кравуља 190, 195, 196
крагуј 161, 162

- креја 65, 72, 94, 103, 116, 147, 190, 231, 263
крекетуша 253, 256–258, 290, 306
крештавац 240, 253, 255–257, 290
крешталица 190, 231, 235
крештаљка 65, 94, 90, 195, 196, 289
крилача 126, 129
кривац 65, 190, 195, 197
кркуша 65, 103, 190, 194, 196, 289
крља 231, 237–240, 250, 290
крмак 41, 190, 192, 194, 195, 197, 198, 200, 231, 237, 238, 245, 247, 272, 275, 276, 305, 307
крмача 41, 76, 79, 83, 93, 103, 116, 125, 190, 193–198, 200, 231, 234, 237, 238, 240, 247, 272, 276, 289, 290, 305
крмачетина 272, 276
крмачина 247, 272, 276
крме 41, 190, 194, 195, 196, 198, 200, 240, 245, 247, 272, 276, 289, 305
крокодил 22, 137, 139, 196, 197, 202, 231, 237, 239, 240, 289, 290
крокодилуша 231, 237, 239, 240, 290
крпељ 231, 237–239, 290
кртица 17, 28, 79, 90, 103, 205, 207–209, 232, 279, 281, 290, 297, 307, 308
крца 190, 194, 196, 204, 286
куја 65, 103, 116, 231, 232, 237, 238, 240, 245, 263, 265, 290, 307
кукавка 73, 94
кукац 131, 156, 158–160, 193, 206, 207, 236
кукумавка 260, 290
кулаш 164
кумрија 151, 154
куна 135, 137, 138, 156, 176, 185, 204, 230
кунац 107, 162, 191, 194–197, 201, 202, 289
кунић 48, 62, 79, 107, 147, 151, 156, 191, 230, 231, 237, 239, 249, 262
курјак 24, 28, 53, 61, 70, 71, 98, 99, 103, 111, 112, 114, 116, 119, 122, 155, 156, 162, 187, 205, 207–209, 228, 232, 237, 240, 241, 250, 262, 279, 281, 284, 286, 290, 293, 308
курјача 119
курјачица 232, 237, 238, 240, 241, 290, 308
кусац 79, 88, 89, 103, 191, 194, 197, 201, 289
кучак 232, 237, 238, 240, 241, 245
куче 56, 65, 92, 93, 103, 116, 124, 232, 237, 240, 245
кучка 56, 65, 116, 124, 159, 185, 231, 232, 237, 238, 240, 241, 244, 245, 263, 265, 307
лабуд 59, 140, 144, 149, 161, 162, 177, 179, 180, 181, 185, 186, 268, 270, 289
лав 20, 22, 26, 31, 36, 44–46, 48, 50, 140, 143, 162, 168, 169, 171, 177, 179, 180, 184, 186, 205–208, 210–212, 279, 282, 285, 289, 290
лавица 173, 177, 179, 180, 206, 208, 210, 211, 279, 282, 285, 289, 290
лагена 65, 88, 103, 151, 154
лајавац 14, 84, 94, 103, 253, 255–258, 290, 306
лајка 65, 34, 103
лама 85, 86
лане 12, 13, 72, 114, 268, 270
ларва 79, 103, 131, 157, 158, 193, 207, 228, 236, 251, 267
ласица 85, 185
ласта 65, 71, 82, 103, 126, 140, 144, 145, 162, 279
ластаница 65, 71, 82, 126, 129, 162, 279, 281
ластавичар 65
лаф 206, 208, 210, 279, 282, 285, 290
лафица 206, 208, 210, 279, 282, 285, 290
леперица 107

- лептир 55, 58–60, 66, 71, 73, 80, 89, 103, 127, 128, 137, 145, 147, 152, 202, 253, 255, 256, 259, 260, 263, 264, 285, 290
- лептирак 66
- лептирић 127, 129, 130, 137, 147, 152, 260, 261
- лептирица 107, 137, 147, 148, 152, 153
- лешинар 14, 232, 237, 239, 240, 290
- лис 116
- лисац 24, 32, 38, 107, 110, 116, 162, 232, 237, 279, 281, 290
- лисица 21, 28, 31, 32, 38, 39, 50, 66, 76, 85, 98, 103, 116, 120, 121, 125, 162, 168, 172, 232, 237, 238, 239, 286, 290, 295, 300, 308
- лисичарка 163
- лисичина 163
- лисичица 163
- лубен 194, 196, 197, 201, 289
- љвиљак 107, 111
- магарац 27, 53, 55, 66, 73, 95, 96, 103, 116, 123, 135, 141, 156, 160, 167, 168, 189, 216, 217, 220–223, 225, 230, 232, 237, 239, 240, 249, 268, 273, 276, 279, 290, 306, 307, 308
- магаре 55, 73, 96, 117, 160, 168, 217, 220, 221, 225, 268, 270, 273, 275, 276
- магаревац 160
- магаретњак 160
- магарећица 160
- магарећњак 160
- магарица 160, 216, 220, 221, 273, 276, 290,
- мазга 49, 103, 135, 136, 217, 232, 233, 237, 239, 240, 249, 273, 279, 281, 284, 287, 290, 307
- мазгов 217, 220, 221, 233, 237, 240, 249, 273, 275, 290
- мајмун 40, 56, 80, 103, 137, 138, 152, 153, 191, 192, 194, 196, 197, 202, 203, 215, 217, 218, 221, 222, 253–257, 273, 277, 279, 282, 289, 290, 308
- мајмуница 191, 194, 196, 197, 202, 217, 220, 222, 253, 256, 257, 289, 290
- мајмунче 40, 130
- мамут 14, 164
- марва 13, 66, 69, 103, 217, 219–224, 253–257, 290, 306
- маруша 116
- маца 41, 80, 92, 108, 117, 124, 172, 178–181, 185, 186, 265, 698
- мацан 117, 233, 237, 254–257, 263, 264, 290
- мачак 38, 66, 88, 89, 103, 117, 140, 145, 169, 178, 233, 254, 263
- маче 41, 117, 124, 172, 178–181, 185, 186, 265, 268, 270
- мачица 66, 74, 89
- мачка 18, 27, 30, 45, 46, 55, 66, 67, 74, 80, 85, 88, 89, 103, 108, 117, 120, 122, 124, 145, 172, 173, 177–182, 185, 186, 239, 264, 265, 269, 281, 286, 289, 308
- мачкар 264, 286
- мачор 66, 145, 147, 178, 179, 233, 237, 254, 255, 256, 287, 289
- меда 102, 117, 268
- медвед 20, 27–29, 31, 34, 39, 41, 67, 76, 77, 85, 86, 90, 92, 93, 100, 102, 103, 117, 120, 121, 141, 143, 149, 178, 191, 193, 194, 196–199, 201, 217, 220–222, 261, 271, 289, 290, 294, 296, 305, 308
- медо 268, 270, 271
- метиль 157, 159
- метиљавица 191, 195, 289
- мечка 25, 59, 67, 77, 93, 100, 103, 117, 123, 178–180, 191, 194, 196–199, 201, 289, 305, 308
- мисиран 217, 222, 223, 290
- мисирка 80, 103, 157, 160, 162

- миш 12, 28, 33, 40, 57, 84, 103, 117, 120, 121, 124, 125, 145, 157, 159, 217, 220–222, 233, 237, 239, 240, 249, 269, 270, 290, 299
- мишић 68, 77, 151, 154, 269, 270
- мољац 130, 155, 229
- морж 44, 173, 217, 221–223, 290, 308
- мрав 13, 14, 21, 22, 25, 27, 29, 32, 34, 151, 157, 160, 191, 194, 196, 198, 201, 280, 281, 283, 289, 307, 308
- мравак 14, 191
- мравац 191, 194, 196
- мравињак 160
- мравци 151, 157, 160
- мрмољак 233, 237, 240, 290
- мрмот 218, 220, 222, 233, 237, 239, 290, 308
- мрцина 191, 194, 233, 237, 239, 290, 308
- мува 27, 32, 68, 72, 92, 103, 108, 131, 133, 134
- мула 49, 76, 93, 108, 110, 117, 124, 135, 165, 218, 221, 222, 232, 233, 237, 239, 240, 273, 276, 279, 281, 287, 288, 290, 308
- мулац 117, 124, 165, 273, 276, 287, 288
- муле 49, 101, 109, 113, 117, 122, 139, 159, 165, 222, 223, 242, 273, 276, 288, 304
- муна 130, 191, 192, 194, 196, 203, 217, 218, 221, 222, 253, 254, 273, 289, 290
- мушица 55, 57, 58, 83, 84, 92, 103, 131, 133, 152, 154
- наочарка 192, 195, 196, 201, 202, 289
- носорог 48, 50, 192, 195, 196, 201, 202, 218, 220–223, 263, 264, 289, 290, 293, 306, 308
- обад 111, 112, 157
- облаза 233, 237, 239, 290
- ован 59, 68, 70, 82, 83, 89, 100, 103, 113, 118, 123, 125, 143, 168, 218, 220–223, 233, 237, 239, 249, 263, 264, 290, 308
- овца 27, 38, 48–50, 65, 108–110, 135, 136, 147, 152, 154, 191, 206–209, 213, 218, 220, 221, 224, 233, 239, 280, 282, 285, 287, 288, 290, 308
- овчарица 109, 149
- овчарник 109
- овчица 14, 27, 147, 148, 152, 154, 213
- овчурина 233, 237
- октапод 127, 129
- омица 178, 179, 181, 250, 262, 289, 308
- опијуша 233, 237, 239, 290
- опнокрилац 71, 77, 82, 83, 88, 103, 157, 187, 191, 277, 280
- орангутан 218, 220, 222, 290
- орао 68, 71, 103, 118, 123, 124, 127, 138–143, 149, 161, 162, 168, 179, 192, 206, 207, 208, 213, 214, 254–257, 280, 282, 285, 289, 290, 294, 296, 308
- орлић 58, 68, 71, 88, 89, 127, 128, 206–208
- орлица 127, 128
- орлушина 192, 194, 196, 204, 240
- ороз 58, 68, 70, 71, 98, 99, 102, 112, 113, 127, 128, 147, 299, 300
- оса 32, 71, 75, 82, 83, 98, 99, 103, 148, 155, 229, 252, 260, 261, 290
- осинац 148
- осица 12, 82, 260, 261
- ослић 118, 218, 220, 221, 290
- павијан 273
- памрав 157, 160
- пантљичара 68, 77, 88, 89, 103
- папагај 37, 38, 68, 87, 90, 103, 173, 226, 254–256, 259, 280, 282, 285, 290, 297
- папагајка 68
- паразит 148, 157, 168, 229, 231, 234, 235, 237, 240, 252, 254, 290
- парип 178–182, 218, 220, 221, 234, 237, 239, 240, 289, 290, 308

- пас 12, 18, 23, 27, 28, 30, 34, 39, 48, 50, 65, 70, 75, 84, 116, 148, 171, 173, 185, 187, 192, 194, 197, 216, 227, 228, 231, 232, 234, 236–240, 243–245, 252, 253, 273–275, 277, 278, 280, 281, 283, 286, 289, 290, 295, 305–308
- пасјак 237, 239, 245
- пасјака 239, 245
- пасјакиња 239, 245
- пастрмка 163
- пастув 173, 178–181, 184, 262, 266, 289, 307
- патак 152, 153, 192, 194, 196, 197, 198, 240, 289, 305
- патицврк 192, 194, 196, 197, 201, 204, 240, 269–271, 289
- патка 43, 56, 69, 80, 99, 103, 112, 118, 131, 132, 152, 153
- паткица 112
- паук 37, 54, 77, 88, 103, 127, 129, 148, 149, 157–159, 280, 281, 283, 307
- паун 45, 103, 118, 123, 124, 161, 162, 25–256, 259, 269, 270, 271, 287, 290
- пауница 118, 124, 127, 128, 178–180, 186, 269–271, 289
- пауновац 127, 128
- паунче 269, 270
- пашче 30, 245, 273, 275
- певац 68, 73, 80, 82, 112, 118, 127, 128, 192, 195, 197, 234, 289
- певчић 73, 102, 192, 195–197
- педавац 192, 194, 289
- педавица 192, 194, 196, 289
- пеликан 58, 68, 83, 89, 91, 192, 195, 196, 202, 289
- пепелњача 157, 158
- петао 58, 64, 68–71, 73, 74, 80, 82, 102, 103, 108, 111–113, 118, 120, 121, 127, 128, 138, 141, 151, 154, 173, 185, 206, 234, 238, 239, 290
- петлић 12, 69, 73, 102, 108, 110, 112, 138, 139, 192, 206–208, 234, 238, 298
- пијавица 69, 99, 103, 148, 234, 237–239, 250, 254–256, 290
- пиле 41, 69, 85, 92, 93, 102, 103, 121, 172, 192, 234, 239, 240, 265, 269–271, 284, 308
- питбул 260, 261, 290
- плавић 108
- пловка 69, 80, 99, 103, 112, 118, 131, 152
- полетарац 206–208, 290
- полип 65, 157, 159
- посикрава 273
- прасац 41, 190, 192, 194, 195, 197, 198, 200, 231, 245, 247, 248, 272, 305
- прасе 12, 69, 103, 190, 195, 200, 240, 248, 272
- прасица 76, 79, 83, 116, 190, 193–195, 197, 198, 200, 231, 234, 237, 239, 240, 245, 272
- прч 193–195, 197, 198, 289, 308
- псето 65, 116, 228, 232, 238, 243, 245, 273–275, 307
- псина 236, 244, 245, 273, 274, 281
- птић 114, 188, 206, 269, 270, 271
- птица 12, 18, 27, 45–47, 58, 62, 65, 68, 69, 71, 72, 74, 77, 78, 80, 83, 94, 103, 112, 114, 115, 118, 131, 137, 138, 140, 144, 147, 151, 152, 155, 162–164, 173, 177, 178, 182, 188, 189, 192, 193, 204, 206, 212, 213, 218, 219, 222, 226, 229, 230–232, 235, 240, 249, 251–254, 256, 260, 268–270, 277, 278, 280, 281, 283, 285–287, 289–291, 295, 299, 300, 306, 307
- птичица 280, 281, 307
- пуж 13, 32, 65, 69, 89, 103, 135, 151, 152, 154, 164, 193–199, 235, 237, 240, 289, 290, 299
- пух 235, 237, 239, 249, 290, 308

- пчела 21, 32, 39, 143, 206–209, 212, 228, 290
- рак 82, 155, 158, 159
- ракун 193, 195, 196, 289
- риба 28, 40, 41, 61, 62, 72, 85, 101, 104, 126, 138, 147, 178–180, 185, 186, 190, 219, 235, 258, 265, 289, 299, 307
- рис 28, 31, 32, 45, 46, 260, 261, 290, 308
- рода 44, 47, 48, 51, 62, 63, 65, 70, 72, 74, 77, 81, 97, 103, 106, 108, 114, 115, 130, 135, 137, 151, 152, 155, 156, 188, 189, 192, 193, 195–197, 201, 202, 204, 206, 216, 218, 220, 222, 229, 233, 265, 268, 273, 277, 278, 280, 288–290, 307
- самур 85
- свиња 12, 22, 23, 31–33, 39, 41, 77, 93, 109, 145, 146, 171, 190, 193–198, 200, 235, 237, 239, 240, 246, 247, 272–276, 289, 290, 295, 306, 308
- свињарица 109
- скакавац 71, 97, 98, 103, 281, 283, 288, 307
- скот 228, 235, 237, 240, 272, 277
- славуј 161, 162, 271, 298
- слон 22, 40, 41, 44, 77, 93, 193–199, 201, 218, 220, 222, 223, 289, 290, 296, 305, 306, 308
- слоница 41, 193–199, 201, 281, 282, 286, 289, 308
- смрдибуба 235, 237, 239, 290
- смрдиврана 235, 237–240, 290
- сова 40, 178–180, 186, 218, 220, 222, 230, 265, 281, 282, 284, 289, 290
- совуљага 230, 235, 237, 239, 240, 290
- сојка 72, 147, 263–265, 290
- соко 22, 65, 115, 120, 121, 161, 162, 185, 206–208, 213, 214, 235, 237, 239, 240, 269, 270, 271, 290, 308
- соколић 269, 270
- сом 138, 215, 219–222, 224, 235, 237, 239, 290
- срдела 131
- срна 31, 161, 249
- стеница 235, 237, 239, 249, 290
- стока 13, 66, 69, 111, 112, 119, 142, 217, 219, 220–224, 254–257, 290, 306
- стрвинар 14, 235, 236, 238–240, 251, 277, 287, 290
- стршљен 236, 238, 239, 290
- телац 219, 221
- теле 38, 39, 77, 219–222, 225, 290, 306, 308
- тетреб 56, 219, 221–223, 290
- тигар 32, 44, 46, 178–180, 182, 184, 207, 208, 236–240, 250, 289, 290, 294, 308
- тигрица 173, 260, 261, 290
- трут 32, 158, 228, 236, 237, 239, 240, 290
- трутина 236, 237
- тука 219, 222, 290
- тутумиш 236, 237, 239, 290
- ћуран 38, 217, 219–223, 290
- ћурка 38, 39, 41, 80, 157, 219–223, 226, 290, 295, 296, 306, 307
- уш 236–240, 290
- хидра 14, 131
- хијена 23, 38, 173, 236, 237, 239, 240, 290, 308
- хрчак 236, 237, 239
- цица 41, 178–181, 186, 265, 269, 270, 281, 282, 284
- цицан 269, 270
- црв 32, 53, 68, 69, 77, 103, 131–133, 148, 157, 158, 193, 194, 196, 198, 201, 202, 207, 208, 234, 236, 237, 240, 250, 254, 289, 290

-
- црвендаћ 103, 138, 139
црвић 158, 160, 193, 194, 196
чавка 41, 163, 240, 254–256, 265, 281,
282, 284, 286, 290
чворак 152, 193, 194, 196, 198, 204,
289
чврљак 152, 154
чиков 236, 237, 239, 290
чупка 135, 136
цукац 14, 236–238, 245, 274–276, 307
цукела 14, 245, 274–276, 281, 283, 307
цулов 274, 276
шврака 69, 103
шкољка 69, 78, 81, 88–90, 103, 116,
153, 154
шкорпија 103, 236, 237, 239, 290
шкорпион 71, 298
штене 238, 245, 274

ANIMAL NAMES IN SERBIAN LANGUAGE SEMANTIC AND LINGUO-CULTURAL ANALYSIS

SUMMARY

The focus of this monograph is the zoological lexicon of the Serbian language and its lexico-semantic and linguo-cultural analysis. Particular attention is paid to identifying the lexical mechanisms involved in activating the secondary meanings of this lexicon and its thematic-semantic classification. A part of the monograph is dedicated to an evaluation of the lexicographical procedures connected to the processing of zoological lexicon in Serbian language dictionaries, primarily the *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* [Dictionary of Serbo-Croatian Literary and Vernacular Language]. In the context of language science, this monograph has its place in lexicology and lexicography; however, the thematic corpus guides it toward being an interdisciplinary unification of different socio-humanistic disciplines. Since animals form an important part of the cultural, mythological and folkloric heritage of Serbian culture, this research can also be considered as linguo-culturological.

The research material comprises zoological lexemes collected from lexicographical sources, mainly the *Rečnik SANU* [Dictionary of the Serbian Academy of Sciences and Arts]. We look at the names of animals and their secondary realisations not only at the lexical level but also, as needed, at the other linguistic levels on which their use depends, such as the socio-historical, territorial and functional-stylistic level. Starting with the lexicographical definitions of lexemes from the corpus, the goal of this monograph is to investigate the nature of the polysemantic dispersion of its members and the principles of the formation of their meaning structures. Another of the goals is to analyse the current procedures of lexicographic processing of the secondary meanings of zoological lexemes in dictionaries, primarily in the *Rečnik SANU*, leading us to a proposal for improving the procedures of processing polysemantic lexemes in descriptive dictionaries. These findings help us to interpret the culturological frameworks in which a collective attitude toward certain animals or group of animals is created.

НАЗВАНИЯ ЖИВОТНЫХ В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ СЕМАНТИЧЕСКИЙ И ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ АНАЛИЗ

РЕЗЮМЕ

Основной акцент в данной монографии уделяется зоологической лексике сербского языка и ее лексико-семантическому и лингвокультурологическому анализу. Особое внимание посвящается определению лексических механизмов, участвующих в активизации вторичных значений данной лексики и ее тематическо-семантической классификации. Часть работы посвящена оценке лексикографических процедур, связанных с обработкой зоологической лексики в словарях сербского языка, в первую очередь в *Словаре сербскохорватского литературного и народного языка*. В контексте науки о языке, данную монографию можно отнести к области лексикологии и лексикографии, однако тематический корпус позволяет отнести ее к междисциплинарному объединению различных социально-гуманистических дисциплин. Учитывая тот факт, что животные являются важной частью культурного, мифологического и фольклорного наследия сербской культуры, данное исследование можно также рассматривать как лингвокультурологическое.

Материалом для исследования послужили зоологические лексемы, собранные из лексикографических источников, основной базой которых является *Словарь САНИ*. Названия животных и их реализация в контексте вторичных значений не только на лексическом, но, по мере необходимости, и на других языковых уровнях, от которых зависит их применение, таких как социально-исторический, территориальный и функционально-стилистический. Целью настоящей монографии является изучение, исходя из лексикографических определений лексем из корпуса, характера полисемантической дисперсии их элементов и принципов формирования их смысловых структур. Одной из целей является и анализ предшествующих методов лексикографической обработки вторичных значений зоологических лексем в словарях, в первую очередь в *Словаре САНИ*, в результате чего формируется предложение

по улучшению процесса обработки полисемантических лексем в описательных словарях. Эти знания помогают нам интерпретировать культурные рамки, в которых создается коллективное отношение к конкретным животным или группам животных.

О АУТОРУ

Слободан Новокмет, научни сарадник Института за српски језик САНУ, рођен је 1982. године у Београду. Групу за српски језик и књижевност на Филолошком факултету Универзитета у Београду завршио је 2008. године. На истом факултету одбранио је мастер рад *Поредбене конструкције у роману Тврђава Меше Селимовића*. Докторску дисертацију под насловом *Семантичка анализа лексема са значењем животиња у савременом српском језику* одбранио је такође на Филолошком факултету у Београду 2016. године. Школске 2009/2010. године био је лектор српског језика у Пекингу, на Универзитету *Беј Вај*, где је поред наставног рада учествовао и у превођењу на српски уџбеника Института *Ханбан* за учење кинеског језика. Од 2010. године ради као лектор на редовном Међународном скупу слависта који организује *Међународни славистички центар* у Београду. Од 2011. године запослен је на Институту за српски језик САНУ на пројекту *Лингвистичка исцртавања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика*. Један је од оснивача веб-портала *Језикофил*, коаутор књиге „Језикофил“ (2016) и коуредник књиге „Језик око нас“ (2019).

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41'373.22:59

811.163.41'367.62

НОВОКМЕТ, Слободан, 1982–

Називи животиња у српском језику : семантичка и лингвокултуролошка анализа / Слободан Новокмет. – Београд : Институт за српски језик САНУ, 2020 (Београд : Planeta print). – 340 стр. : табеле ; 24 cm. – (Монографије / Институт за српски језик САНУ = Monographs / Institute for the Serbian Language SASA ; 30)

На спор. насл. стр.: Animal names in Serbian language / Slobodan Novokmet. – «Студија ... настала је на основу рукописа докт. дисерт. 'Семантичка анализа лексема са значењем животиња у савременом српском језику', одбрањене 2016. године на Фил. фак. Универзитета у Београду ...» стр. 9. – Тираж 500. – О аутору: стр. [341]. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија: стр. 311–322. – Регистри. – Summary ; Резюме.

ISBN 978-86-82873-72-3

а) Српски језик – Зооними – Семантичка анализа

COBISS.SR-ID 22181897